ავლიანი ზურაბაშვილი

შოთა რუსთაველი
ნიკოლოზ ბარათაშვილი
ილია ჭავჭავაძე
ვაჟა-ფშაველა
იაკობ გოგებაშვილი

პერსონოლოგიური ნარკვევები

თბილისი — 1975

გამოჩენილი ფსიქოპათოლოგის, ფსიქიატრისა და ნეირომორ-ფოლოგის, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის, სსრ კავ-შირის მეცნიერებათა და საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკა-დემიის აკადემიკოსის, ტვინის შემსწავლელი საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრის, ვ. ბეხტერევისა და ი. თარხნიშვილის პრემიათა ლაურეატის ავლიპი ზურაბაშვილის წინამდებარე გამოკვლევა მიზნად ისახავს პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით გააშუქოს ზოგიერთი უმთავრესი ფსიქოლოგი-ური პრობლემა, რომელიც წარმოდგენილია შოთა რუსთაველის გენიალურ „ვეფხისტყაოსანში", ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველას და იაკობ გოგებაშვილის შემოქმე-დებაში.

ავტორი აგრეთვე მოკლედ განიხილავს პერსონოლოგიურ საკითხებს შექსპირის, შილერის, გოეთესა და დოსტოევსკის შემოქმედებასთან დაკავშირებით.

კონკრეტული მასალის განხილვამდე წარმოდგენილია პიროვ-ნების ზოგადფსიქოლოგიური საკითხები.

ნაჩვენებია შემოქმედებითი სიმბიოზის მნიშვნელობა ფსიქოლოგიისა და ხელოვნების სხვადასხვა დარგში.

წინასიტყვაობა

ეგზისტენციური ფილოსოფიის შემქმნელი მარტინ ჰაიდეგერი ანტიკურ მითოლოგიას მიმართავს და აღნიშნავს, რომ „განგებამ“ იუპიტერს „სული“ არგუნა, მიწას—სხეული, აღამიანს კი, „დამაშვრალსა“ და „მარტომყოფს“, მხოლოდ „ზრუნვა“ საკუთარი „მე“-ს შესანარჩუნებლად. ზრუნვაში ხედავს იგი ადამიანის არსებობის ძირითად მიზანსა და არსს. განდეგილობისა და უკიდურესი ინდივიდუალიზმის გამომხატველ ამ შეხედულებას, ცხადია, ვერ დავეთანხმებით.

ადამიანის შინაგანი სინდისის ხმა მოვალეობაა. რაც შეეხება ზრუნვას, აღნიშნული უნდა იყოს, რომ აქ მთავარია მისი ისეთი მიმართებანი, როგორიც არის ეგზოცენტრული და ენდოცენტრული ვექტორები. მათ შორის კი უმნიშვნელოვანესია ეგზოცენტრული ვექტორი, რომლის ნიადაგზე იქმნება მოვალეობის ცნება, მოვალეობა (ვალდებულება) პიროვნების სპეციფიკური მოვლენაა. მოვალეობა ადამიანის, საზოგადოებისა და სამშობლოს წინაშე ისეთი მორალური კატეგორიაა, რომელიც აღამაღლებს პიროვნებას, რომელიც, საერთოდ ჰუმანურობისათვისაა მოწოდებული. ზნეობრივ გამგებლობას მოკლებული ადამიანი საზოგადოების ხორცმეტია. ცნობილი მწერალი ვ. გარშინი აღნიშნავდა, რომ სწორედ ასეთი ადამიანია დაუნდობელი, გაავებული და ირგვლივმყოფთათვის საშიში

პიროვნების ყოველი მოქმედება მაღალი საზოგადოებრივი შეგნებით უნდა განისაზღვროს. იგი უნდა ემსახურებოდეს სიყვარულს, მეგობრობის, ძმობისა და პატრიოტიზმის შთამაგონებელ იდეებს. შოთა რუსთაველის გენიალური პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ ამის უძვირფასესი მაგალითია. საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ვითარებაში განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება სწავლებას პიროვნების შესახებ. მეცნიერების დღევანდელი დონე სრულიად ახალ შემოქმედებით ღონისძიებებს სახავს პიროვნების შესწავლისათვის. ამ მხრივ ნორმალური და პათოლოგიური ფსიქოლოგიის მასალების გამოყენებას გარკვეული ღირებულება აქვს.

უდავოა, რომ ნეირომორფოლოგიისა და ნეიროფიზიოლოგიის თვალსაჩინო მიღწევები ამდიდრებს ჩვენს ცოდნას ფსიქიკურ ფუნქციათა ნეიროდინამიკური საფუძვლების შესახებ.

როცა მხედველობაში გვაქვს თანამედროვე მოძღვრება თავის ტვინის სტრუქტურისა და ფუნქციის შესახებ, უნდა გვახსოვდეს, რომ სულიერი (ფსიქიკური) პროცესები ადამიანის ტვინის კვალიტეტია, მისი თვისებრივი ფუნქციაა და არა ფიზიკური ენერგია.

ამ უკანასკნელ დროს ფსიქოპათოლოგიაში და ე. წ. ფიზიოლოგიურ ფსიქოლოგიაში შეიქმნა ახალი მიმართულება სემიოლოგიის სახელწოდებით, რომლის მიზანია მათემატიკური მეთოდის გამოყენება ემოციების შესწავლის დროს. საჭიროდ ვთვლი აღვნიშნო, რომ რაოდენობრივ ანალიზს შეიძლება დაექვემდებაროს მხოლოდ ეგეტატიურ-ცვლითი პროცესები, რომლებსაც თან სდევს სთენიური ან ასთენიური

განცდები, მაგრამ ემოციათა ფსიქოლოგიური შინაარსის განხილვა ზემოაღნიშნული მეთოდით სრულიად წარმოუდგენელია. ფუჭია ფიქრი, თითქოს კიმოგრაფიული ჩანაწერებით შეიძლებოდეს ადამიანის სულიერი სამყაროს ონტოლოგიური მხარის ასახვა. ადამიანის ფსიქიკა, მისი პიროვნული თავისებურება გაცილებით უფრო რთული მოვლენაა და მას ვერ წარმოვიდგენთ, როგორც ელემენტარულ და მექანიკურ მოძრაობას.

ცნობილია, რომ ფსიქოლოგიასა და ფსიქოპათოლოგიას შორის გარკვეული სიმბიოზი არსებობს. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ პიროვნების თავისებურებათა შესწავლისათვის განსაკუთრებით საინტერესო და მიზანშეწონილია მივმართოთ იმ ფსიქოლოგიურ მასალას, რომელსაც მხატვრული ლიტერატურა გვაწვდის. ასეთი ფსიქოლოგიური და პათოფსიქოლოგიური ექსკურსი სასარგებლოა არა მარტო ფსიქოპათოლოგიური პრობლემებისათვის, არამედ ლიტერატურულ გმირთა ფსიქოლოგიური ანალიზისათვისაც. მაგრამ დავსძენთ, რომ აღნიშნულ ცდას მეტად ფაქიზი მიდგომა ესაჭიროება და გარკვეული სიფრთხილის დაცვაც არის საჭირო. ხსენებულ შემთხვევათა დროს თავიდან უნდა იქნას აცილებული გულუბრყვილო პარალელები ნორმალურ და პათოლოგიურ პიროვნებათა მოქმედებასა და ფსიქოლოგიურ განცდათა შორის. ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ლიტერატურულ სახეთა შექმნისათვის ფსიქონევროლოგიური მასალის გამოყენება სავსებით როდია გამართლებული და პირიქით: ფსიქიკური პათოლოგიის თუნდაც მდიდარი და ხორცშესხმული აღწერილობა კლინიკური ფსიქიატრიისათვის ნაკლებად გამოსადეგია. ამაზე მიუთითებდა ჯერ კიდევ ა. ჩეხოვი; მსგავსი შეხედულებისა იყო თ. დოსტოევსკი, რომელიც შენიშნავდა, რომ იგი შორს დგას ფსიქოპათოლოგიისაგან, ხოლო მის ლიტერატურულ შემოქმედებას საერთო არა აქვს რა ფსიქიატრიასთან.

ავტორი წერს: „მე ფსიქოლოგს მიწოდებენ. ეს არაა მართებული. მე მხოლოდ რეალისტი ვარ, ამ სიტყვის ფართო გაგებით, რეალისტი, რომელიც გამოხატავს ადამიანის სულის ღრმა განცდებს". თ. მ. დოსტოევსკი მუდამ მიისწრაფოდა, რომ რეალიზმის საფუძველზე „მოენახა ადამიანში ადამიანური".

„ადამიანთა ქცევის არანორმალურობაში (ან, როგორც თვითონ დოსტოევსკი იტყოდა, „ფანტაზიურობაში") იგი ხედავდა არსებული საზოგადოებრივი წყობის პერსონიფიცირებულ სახეებს. დოსტოევსკი ითვალისწინებდა „მსოფლიო სამართლიანობის" არათანაბარ განაწილებას, რომელსაც ადამიანები გაშმაგებამდე და აღშფოთებამდე მიპყავდა.

ასეთივე სიფრთხილით უდგებოდა მხატვრულ სახეთა ფსიქოპათოლოგიური ანალიზის საჭიროებას ცნობილი კლინიკისტი კრაფტ-ებინგი. ერთი სიტყვით, მთავარი ამოცანა ის არის, რომ ლიტერატურულ ნაწარმოებში უნდა გამოვლინდეს როგორც მხატვრული, ისე ზოგადფსიქოლოგიური კანონზომიერებანი.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 1910 წლის 16 ივნისს, მეშჩერის ფსიქიატრული საავადმყოფოს დათვალიერების შემდეგ ლევ ტოლსტოიმ თავის დღიურში ჩაწერა: „საკუთარ შთაბეჭდილებებში ჯერჯერობით არა ვარ მთლიანად გარკვეული, ამიტომ საბოლოოდ არას ვამბობ. საერთოდ კი, შთაბეჭდილებანი უფრო სუსტია, ვიდრე მოველოდი".

ამ ჩანაწერიდან ჩანს, რომ მწერლისთვის ფსიქოპათოლოგიური მასალა წარმოადგენს რთულ მოვლენას, რომელიც ხანგრძლივსა და ღრმა ანალიზს მოითხოვს.

წინამდებარე შრომაში მიზნად დავისახეთ პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით შევხებოდით ზოგიერთ პრობლემას, რომლებიც დასმულია შოთა რუსთაველის უკვდავ ქმნილება „ვეფხისტყაოსანში". შევნიშნავთ, რომ კლასიკურ დებულებათა კონსტატაცია და მათ მიმართ ინტერესის გაღვივება მარტოოდენ მორალური ვალის მოხდა როდია წარსულის წინაშე. შემოქმედებითი აზრი არ ძველდება, ხავსი არ ეკიდება. არ იჟანგება, რადგან იგი ზოგადსაკაცობრიო მისწრაფებათა გამოხატულებაა. გენიოსთა

უკვდავება იმაში მდგომარეობს, რომ მათი იდეები და ნამოღვაწარი ძალაში რჩება მომავალი თაობებისათვის.

„ვეფხისტყაოსანი" იქმნებოდა ეკონომიურად ძლიერ და პოლიტიკურად პროგრესული სახელმწიფოს პირობებში. „ვეფხისტყაოსანი" მთლიანად გამსჭვალულია ჰუმანიზმის იდეებით. რუსთაველის შემოქმედება მაგალითია ცხოვრებისა და ადამიანის დიდი სიყვარულისა.

რუსთაველი გვაოცებს არა მარტო შემოქმედებითი გენიით და აზრის სიღრმით, არამედ თვისი ერუდიციითა და ფართო ცოდნით. იგი ერთი პირველთაგანია ევროპის პოეტთა და მოაზროვნეთა შორის „ვეფხისტყაოსანი", პოეზიის ეს უბადლო შედევრი, ფილოსოფიური აფორიზმებისა და დიდმნიშვნელოვანი სენტენციების უმდიდრესი საგანძურია. საყურადღებოა, რომ მაღალ პიროვნულ განცდათა გადმოცემის დროსაც კი რუსთაველი არ ივიწყებს ადამიანის, როგორც კონკრეტული არსების, სისხლსავსეობას. მხატვრულ ფორმებში გადმოცემული და ლოგიკურად დასაბუთებული ჰუმანიზმის ყოვლისშემძლე იდეებს რუსთაველი უკავშირებს ძლიერსა და მორალურად კეთილშობილ პიროვნებათა მოქმედებას, მათ ფდეალებს სიყვარულის, ვაღდებულებისა და შრომის შესახებ.

პერსონოლოგიისათვის, ე. ი. პიროვნების ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა მოძღვრებისათვის, შოთა რუსთაველის ქმნილება მუდამჟამს დაულეველი საგანძური იქნება.

რუსთაველი არ სცნობს მშრალ დიდაქტიკას და ქედმაღლურ მენტორობას, რომელიც ასე დამახასიათებელი იყო სქოლასტიკური ფილოსოფიისათვის. უაღრესად მახვილგონიერ და სიტყვაკაზმულ სენტენციებში იგი იძლევა ადამიანთა მოქმედების რეალურ პროგრამას.

„ვეფხისტყაოსანში" ასახულია ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი კულტურისა და ცივილიზაციის ტრადიციები, მისი სულიერი სიღრმე და ძალა, შემოქმედებითი ინიციატივა და სიბრძნის სიყვარული, წარმატებათა და გამარჯვებათა ნეტარება.

შოთა რუსთაველი ერთი უპირველესთაგანია მათ შორის, ვინც ბიძგი მისცა დიდ კულტურულ მიმართულებას, ცნობილს „აღმოსავლეთის რენესანსის" სახელწოდებით.

„ვეფხისტყაოსნის" გმირები აღჭურვილი არიან ზოგადსაკაცობრიო, პიროვნული, ფსიქოლოგიური განცდებით. საინტერესოა, რომ რუსთაველის თანახმად, ისეთი პრობლემები როგორიცაა სულგრძელობა და სულმოკლეობა, კეთილშობილება და სულმდაბლობა, სიყვარულის გრძნობა და მოვალეობის შეგნება, ერთნაირად აქტუალურია როგორც მამაკაცის, ისე ქალის პიროვნებისათვის. რუსთაველის შეხედულებანი მიჯნურის პიროვნებისა და მეგობრობის ცნების ფსიქოლოგიური შინაარსის შესახებ შემდგომ ინტენსიურ კვლევას მოითხოვს.

სევდა და სიხარული, ჭმუნვა და აღფრთოვანება, დარდი და ზეიმი, სიბრძნე და აღტაცება, უმეცართადმი შემწყნარებლობა, სიმართლე და სიყალბე, სიყვარული და სიძულვილი, სულგრძელობა მშვიდობიანობის დროს და ულმობელობა ბრძოლაში, სანაქებო წარსულის პატივისცემა და სიახლის პერსპექტიულობა, ძლიერება და სისუსტე, სილამაზე და უთვალადობა, სიმდიდრე და სიღარიბე, ანარქია და წესრიგი, სიზარმაცე და მუყაითობა და სხვა ანტინომური ფსიქოლოგიური განცდები თავიანთ შესაფერის ასახვას პოულობენ „ვეფხისტყაოსანში".

ქართველმა ერმა ისე შეისისხლხორცა და შეიყვარა რუსთაველის შემოქმედების სულიერი საგანძური, რომ პოემა საერთო-სახალხო კუთვნილებად იქცა. „ვეფხისტყაოსნის" მაღალი იდეები თითოეული ქართველი ოჯახის სულიერ საზრდოდ იქცა. ამიტომ ურყევად უნდა დავიცვათ ის ტრადიცია, რომ ყოველ ოჯახში მოკრძალებით ინახებოდეს რუსთაველის ხელთუქმნელი პოემა, როგორც ფასდაუდებელი ეროვნული რელიქვია.

რუსთაველის გმირთა პორტრეტების კლასიკურ-ფსიქოლოგიური ანალიზი თავდაპირველად დიდმა ილიამ მოგვცა. ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა მიხედვით, „ვეფხისტყაოსნის" გმირებს ილია ორ ჯგუფად პყოფდა; მისი აზრით, ერთში ჭარბობს

ემოციურობა, მეორეში — ინტელექტი. ილიას ეს შეხედულება დიდი ყურადღების ღირსია, იგი პიროვნების რეაგირების ტიპს ეხება.

როგორც აღვნიშნეთ, წარმოდგენილ შრომაში შეეხებით რუსთაველის გმირთა თავისებურებებს პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის თვალთახედვით. პოემის ფსიქოლოგიური ანალიზისას მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ თანამედროვე პერსონოლოგია პიროვნულ გამოვლინებებს შეისწავლის ფსიქიკური აპარატის ევოლუციური სრულქმნადობის საფუძველზე და ამასთანავე, განსაკუთრებით უსვამს ხაზს ფსიქოლოგიურ ანტინომურ რეაქციათა ურთიერთდაკავშირების პრობლემას.

შრომაში აგრეთვე წარმოდგენილია პერსონოლოგიური პრობლემები ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ვაჟა-ფშაველას, ილია ჭავჭავაძისა და გოგებაშვილის შემოქმედებაში.

პირველ თავში საჭიროდ ვცანით მოკლედ, მაგრამ ამომწურავად მოვიყვანოთ ის ძირითადი მასალა, რომელიც დღევანდელი ,პერსონოლოგიის ქვაკუთხედია.

აგრეთვე, საჭიროდ ვცანით, ერთგვარი დამატების სახით, მოკლედ წარმოგვედგინა ზოგიერთი პერსონოლოგიური მასალა შექსპირის, შილერის, გოეთესა და დოსტოევსკის შემოქმედების მიხედვით.

თავი პირველი

პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის ზოგადი პრობლემები

პერსონოლოგიის პრობლემები დღეს

ბუნებისმეტყველების თანამედროვე დონეზე პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის თეორიული და პრაქტიკული საკითხები სხვადასხვა დარგის მეცნიერული კვლევის საგანია. ცნობილია, რომ მოძღვრება პიროვნებაზე ნორმასა და პათოლოგიაში მუდამ იმყოფებოდა ფსიქოლოგიის, კლინიკური ფსიქიატრიის, ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ყურადღების ცენტრში.

გამოჩენილი მეცნიერის, დ. უზნაძის მიერ შექმნილმა განწყობის ფსიქოლოგიამ, როგორც პერსონოლოგიურმა მიმართულებამ, სათანადო აღიარება ჰპოვა ჩვენშიც და უცხოეთშიც.

ძირითადი დებულება, რომელიც განსაზღვრავს დღევანდელი ნევროლოგიის, პათონევროლოგიის, ფსიქოლოგიისა და პათოფსიქოლოგიის შინაარსს, ის არის, რომ ცხოველის, მით უმეტეს, ადამიანის თავის ტვინი მთლიანი და ინტეგრალური აპარატია და მისი არსის მიგნება მთლიანობის ასპექტის გარეშე შეუძლებელია. აღნიშნული კანონზომიერება ადამიანის ფსიქიკურ აპარატზეც ვრცელდება.

ევოლუციური ანალიზი ამტკიცებს, რომ ფიზიკურ და ბიოლოგიურ სამყაროში ყველაზე მთლიანი და ინტეგრალური გამოვლინება ადამიანის ფსიქიკური აპარატია. მთლიანობა, ანუ დინამიკური ერთიანობა და ურთიერთ დამოკიდებულება ფსიქიკის სპეციფიკური საფუძველია. ეს მთლიანობა ფსიქიკის ყოველ დონეზე მჟღავნდება.

პერსონოლოგია რომ სათანადო სიმაღლეზე იქნას აყვანილი, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისეთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორები, როგორიც არის ევოლუციურ-დინამიკური ასპექტი ფსიქოლოგიასა და პათოფსიქოლოგიაში, მოძღვრება თავის ტვინის ინტეგრაციისა და ფსიქიკური აპარატის მთლიანობის შესახებ, მიკროსოციოლოგიური მომენტები და, ბოლოს, შეხედულებანი ფსიქიკის მასალის შესახებ (კერძოდ, თავისებური ანალოგიები კიბერნეტიკიდან: „მანქანური მეხსიერება“, მათემატიკური ლინგვისტიკა და სხვ.). პერსონოლოგიური ძიებანი გადაუდებელი ამოცანაა.

პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის ყოველი საკითხი ევოლუციურ ანალიზს საჭიროებს. უნდა გვახსოვდეს, რომ პიროვნული გამოვლინებანი, როგორც ადამიანის ფსიქიკური აპარატის ურთულესი და უმაღლესი ფუნქცია, თავის ტვინის მთლიან მოქმედებასთან არის დაკავშირებული. ამასთან, ევოლუციური სრულყოფადობის პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება თავის ტვინის ქერქს.

ყოველი სტრუქტურა გარკვეული ფუნქციის დინამიკური მატარებელია, სტრუქტურასა და ფუნქციას შორის დაუნაწევრებელი მთლიანობა არსებობს.

პიროვნების დონეზე, რომელიც ევოლუციურად მოწოდებულია შეასრულოს ანალიზისა და სინთეზის უმაღლესი ფუნქციები, ფსიქიკის ცალკეული სფეროები თითქმის კარგავენ დამახასიათებელ თავისებურებას. ისინი მოქმედებენ შერწყმული ინტელექტუალურ-ემოციური აქტების სახით. ვ. ბეხტერევის თანახმად, შეცნობითი აქტები უმაღლესი დონის განცდებსაც წარმოადგენენ, რომლებიც პიროვნების მოქმედების სხვადასხვა სფეროს მოიცავენ. აქ საქმე გვაქვს ინტელექტუალურ გრძნობასთან, რომლის შესახებაც თავის დროზე წერდა ვუნდტი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ემოციური გრძნობის თავისებურებას წარმოადგენს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ვექტორის, ორი ანტინომური მდგომარეობის არსებობა (სასიამოვნო — არასასიამოვნო, სიყვარული — სიძულვილი, მოწონება—არმოწონება). ინტელექტუალური გრძნობებისათვის კი დამახასიათებელია ერთვექტორული განცდა (დამშვიდება, ამაღლება, სიყვარულის მაღალი ემოციები).

ბუნებისმეტყველების ევოლუციურ-დინამიკურ ასპექტს, პირველ რიგში, მოძღვრებას ტვინის სტრუქტურული და ფუნქციური ჩამოყალიბების შესახებ, იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ ადამიანის ფსიქიკური აპარატის სპეციფიკას მისი პიროვნული თვისებები შეადგენს. ამასთან დაკავშირებით, ადამიანის ფსიქიკის შესახებ ლაკონურად შემდეგი შეიძლება შევნიშნოთ: ინტელექტუალური აპარატი ანალიზს აწარმოებს, შეიცნობს, ემოციური — გრძნობს და განიცდის, მოტორულ-მამოძრავებელი — ასრულებს, ცნობიერება თვითორიენტაციის და გარემოში ორიენტაციის საშუალებას იძლევა, ხოლო პიროვნული აპარატი აწონ-დაწონის, მოვლენებს აფასებს, გარემოზე რეაგირებას ახდენს, მოქმედებს და ითვალისწინებს იმ გარემოებას, რომ ადამიანის სიცოცხლის მამოძრავებელი მომენტებია არა შიში, და სარგებლიანობა, არამედ მოვალეობა. ს. კორსაკოვი მიუთითებდა, რომ ადამიანზე უნდა ვიმსჯელოთ არა იმის მიხედვით, თუ რას იღებს იგი, არამედ იმის მიხედვით, თუ რას ქმნის იგი საზოგადოებისათვის.

თუ ცხოველის ქცევა აშენებულია პედონიზმის პრინციპსა (სიამოვნება) და შიშზე, ადამიანის პიროვნული მოქმედება აშენებულია მოვალეობის, სოციალური ჰეროიკის და შინაგანი სინდისის პრინციპზე. აქედან ცხადია, რომ ცხოველი შეიძლება მიეჩვიოს შიშს მექანიკური გაწვრთნის გზით, ხოლო ადამიანი შიშსა და საფრთხეს დათრგუნავს, გმირობას ჩაიდენს და ხელმძღვანელობს მაღალი და კეთილშობილური გრძნობებით თავისი ხალხის მიმართ. შიში მორალურად აშიშვლებს ფსიქიკას და პიროვნება ნოლამდე დაჰყავს.

ყოველ შეგნებულ პატრიოტს შეუძლია დასძლიოს და შეანელოს შიშის გრძნობა, რითაც აიხსნება მებრძოლის მამაცობა და სიმშვიდე.

შიში შეიძლება დაითრგუნოს მხოლოდ პიროვნული რეგისტრით, მოვალეობის გრძნობით. ასეთ ასპექტში პიროვნება განსაზღვრულად კორექციას უკეთებს და კონტროლს უწევს თავდაცვის ინსტინქტს.

პიროვნების სტრუქტურაში ცალკეული ფსიქიკური სფეროები გადაირთვება უფრო მაღალ სპეციფიკურ ადამიანურ ფუნქციებზე: ჩნდება წარმოდგენა მორალსა და მოვალეობაზე, თავს იჩენს აბსტრაგირებისა და ჭეშმარიტების ძიების ტენდენცია და ა. შ.

თ. დოსტოევსკის ფორმულა ადამიანის სიამაყისა და შრომის შესახებ, რომელიც მან პუშკინის ზეიმზე წამოაყენა, სათანადო გაშუქებას პოულობს მორალისა და მოვალეობის წარმოდგენათა ასპექტში.

პიროვნება არ არის რაღაც უმოქმედო, სუსტი „ცენზორი", პირიქით, თავისი სოციალური არსით იგი მოწოდებულია არ დაემორჩილოს ინსტინქტებს, კორექცია გაუწიოს ან ჩაახშოს ისინი.

ადამიანის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურებაა აზროვნების კავშირი დროის ფორმებთან, მხოლოდ ადამიანს აქვს წარსული ანუ ისტორია, და მხოლოდ ის შეჰყურებს მომავალს.

პიროვნების დონეზე დეპრესია ვლინდება, როგორც სასოწარკვეთილება — მომავლის პერსპექტივის დაკარგვა: მახინჯდება დროის კატეგორია, დროის ბორბალი უკუღმა ბრუნავს. ვინაიდან პერსპექტივა მოხსნილია, დროც თითქოს ჩერდება, მაგრამ ცხოვრების შეჩერება შეუძლებელია, ამიტომ არც წარმოიქმნება ავადმყოფური ფსიქიკური განცდა „დროის უკუღმა მოძრაობისა".

ვერა და ვერ დავეთანხმებით ფროიდს, თითქოს ადამიანმა განიცადა სამი ზოგადსაკაცობრიო ტრავმა და ამით მიღებული ჭრილობები არასოდეს შეხორცდება. მხედველობაში გვაქვს ანთროპოლოგიური ჭრილობა (გეოცენტრიზმი ანუ ანთროპოცენტრიზმი იცვლება ჰელეოცენტრიზმით), ბიოლოგიური ჭრილობა (დარვინის აღმოჩენა, რომ ადამიანსა და მაიმუნს საერთო წინაპარი ჰყავდათ) და ფსიქოლოგიური ჭრილობა (ფროიდის ძიება ქვეცნობიერი განცდების მნიშვნელობის შესახებ).

ადამიანი არასოდეს დაპკარგავს თავის მნიშვნელობასა და დანიშნულებას. ჰელეოცენტრიზმისა და ფილოგენეზური ევოლუციის პრინციპების აღმოჩენა დამარცხება კი არა, ადამიანის შემოქმედებითი ნიჭის გამარჯვებაა.

ფროიდი ვერ ამაღლდა პიროვნული ფსიქოლოგიის დონემდე. სიღრმიდან მომავალი მისი ფსიქოლოგია ემყარება სულიერ მიზიდულობებს, რომლებიც ძლიერ ახლოს არის შოპენჰაუერის არაცნობიერთან. იგი მიზიდულობათა ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის შემქმნელია. ყველაფერი შენდება სიამოვნებისა და ჰედონური მოთხოვნილების პრინციპზე. ფროიდის მიხედვით, „მე" ანუ პიროვნება არის მხოლოდ ჯოხით შეიარაღებული „ცენზორი". იგი არ ითვალისწინებს, რომ პიროვნების დონეზე შრომა და მოვალეობა განსაკუთრებით მაღალი მოთხოვნილებაა.

პიროვნების დონეზე დეპრესიაც კი, შესაძლოა, მიმდინარეობდეს აქტიური შემოქმედებით, ადამიანს უჩნდება შრომის აქტიური მოთხოვნილება. ადამიანი მიისწრაფვის სრულყოფისა და სულიერი სიწმინდისაკენ. სიზარმაცე და ჯოხი მხოლოდ ცხოველის აუცილებელი ატრიბუტია. არაცნობიერს, ფროიდის მიხედვით, მე განვიხილავ. როგორც ლტოლვას, აყვანილს ფსიქიკურამდე.

პიროვნების ევოლუციური ჩამოყალიბების პროცესში ცნობიერი აქტიურ ზეგავლენას უნდა ახდენდეს არაცნობიერზე და არა პირიქით. ანთროპოფსიქოლოგიაში ძირითადად წარმოდგენილია ადამიანის სპეციფიკური ფსიქიკური მოქმედების ორი ფორმა, კერძოდ, ცნობიერება და პიროვნება. ევოლუციური თვალსაზრისით, ცნობიერება ყველაზე ახლო არის პიროვნებასთან. მე ვეთანხმები იმ ფსიქოლოგთა აზრს, რომელთათვის ცნობიერება მხოლოდ ცოდნა კი არ არის, არამედ დამოკიდებულება, განსაზღვრული მიმართულება და ორიენტაცია უმაღლეს ადამიანურ დონეზე.

ცნობიერება, როგორც ორიენტაციის ურთულესი პროცესი, გარესამყაროს შეცნობას მოითხოვს, ე. ი. მოითხოვს აქტიურ — შერჩევით აღქმას. ეს უკანასკნელი ხორციელდება ყურადღების საშუალებით, რომელიც წარმართავს ცნობიერების ველს. ს. კორსაკოვი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ყურადღების აქტს, რომლის შემწეობითაც არაცნობიერის სფეროდან გამოიყოფა სათადარიგოდ შენახული ესა თუ ის წარმოდგენა.

ადამიანის ფსიქიკა შეიძლება შევადაროთ აისბერგს, რომლის ჩაძირული ნაწილი არაცნობიერია, წყალზედა ნაწილი კი ცნობიერია. ამასთან, წყლის ზევით იმყოფება აისბერგის მხოლოდ ერთი მეხუთედი ან ერთი მეექვსედი ნაწილი. რა თქმა უნდა, მოყვანილი გულუბრყვილო მექანისტური სქემა ადამიანის ფსიქიკისა არასრულყოფილია. რა ნაწილიც უნდა იყოს წყალს ზემოთ, იგი აქტიურად მოქმედი და პასუხისმგე-

ბელია, თუ პიროვნება პათოლოგიურად ან სოციალურად არ არის დამახინჯებული.

ნორმალური და პათოლოგიური ფსიქოლოგიის სიმბიოზი მოითხოვს ფსიქოლოგიური დეტალების ნატიფ ანალიზს სოციალური ფაქტორების გათვალისწინებით, და არა ნორმისა და პათოლოგიის გულუბრყვილო ანალოგიას.

სულიერი აშლილობის დროს იცვლება პიროვნების სოციალურ-შრომითი და ემოციურ-მორალური წარმოდგენები; ადამიანის სპეციფიკური თვისებები—შრომა, მოვალეობა და დაუცხრომელი მოთხოვნილებანი—ზიანდება. ადამიანის მორალურ გაბზარვასთან ერთად მხედველობიდან ეკრება ის მომენტი, რომ სინდისი, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიური კატეგორია, საწყისი და სიხარულია ადამიანის სიცოცხლისა, შრომის საუკეთესო მოკავშირეა. სინდისი ზრუნვის ხმა კი არა, მოვალეობის ძახილია. შრომა და მოვალეობის შესრულების გრძნობა ადამიანს ანიჭებს უდიდეს სიამოვნებას, უქმნის პერსპექტივას მომავალი ცხოვრებისათვის. იგი ამაყია, რადგან მის შემდეგ რჩება მის სახელთან დაკავშირებული შრომის შედეგი. ადამიანის მოქმედება განპირობებულია მისი მორალით და აქ სრულიად გაუმართლებელია მორენოს თეზისი, რომ მეცნიერებასა და თეოლოგიას შორის წარსულში არსებული უფსკრული აღარ არსებობს.

მისწრაფება, სურვილი პიროვნების დონეზე მჭიდრო კავშირშია მაკრო და მიკროსოციალურ ფაქტორებთან და ვერ განისაზღვრება ფროიდის პანსექსუალიზმით, ადლერის მბრძანებლობის სურვილით იუნგის პრიმიტიული არაცნობიერი და ადოლფ მაიერის ვიწრო ადაპტაციური ინტეგრაციით.

ინტერპერსონალური ანუ პიროვნებათა შორის დამოკიდებულებათა შესწავლისას ამოსავალ წერტილად უნდა მივიჩნიოთ აზრი, რომ ფსიქიკური აპარატი რეაგირებას ახდენს სხვადასხვა მაკრო და მიკროსოციალურ ფაქტორებზე.

მაკრო და მიკროსოციალურ ფაქტორებთან დაკავშირებული ფსიქოგენიის ანალიზისას მე კონსტრუქციულ-პოზიტიურად მიმაჩნია შევჩერდე მიკროსოციალური წრის მნიშვნელობაზე (ე. წ. მცირე სოციალური ჯგუფები). ირკვევა, რომ მიკროსოციალური ფსიქოტრავმული ფაქტორები (ოჯახი, მშობლები, ახლობლები, მეზობლები, სამსახური და ა. შ.) ადამიანისათვის ზოგჯერ ძლიერ მნიშვნელოვანი და არსებითია, იწვევენ მთელი პიროვნების, მისი ფსიქოლოგიური წყობილების და სასიცოცხლო (ფილოსოფიური) კრედოს გაბზარვას.

ადამიანში პიროვნების უმაღლესი რეგისტრების დონეზე ორიენტაცია გამოვლინდება, როგორც უმაღლესი, სოციალურად განპირობებული ფუნქცია და ეს ორიენტაცია განაპირობებს პიროვნების რეაგი-

რების უნარს, ისევე, როგორც გარესამყაროში და თვით თავის თავში მოცემულ ფაქტორთა პიროვნულ შეფასებას.

პიროვნების ორიენტაციას, როგორც უმაღლეს სოციალურ ფსიქოლოგიურ ადაპტაციას, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის შემოქმედებაში. აქ ორიენტაცია შეიძლება დაკავშირებული იყოს პიროვნების უმაღლეს კეთილშობილურ მისწრაფებებთან (პატრიოტიზმი, მოვალეობა, საზოგადოებრივი ინტერესი, შრომის ინტერესი, და ა. შ.). მეორე მხრივ, ორიენტაცია შეიძლება მიმართული იყოს ადამიანის დაბალი მისწრაფებებისადმი (ეგოიზმი, სიცრუე).

ვ. შტერნის პერსონალისტიკაში მცირე ყურადღება აქვს დათმობილი გარემო წრის ფაქტორებს და ცალმხრივად აღინიშნება თვითმოქმედი მიზნობრივი გონიერი ერთიანობის მნიშვნელობა.

მიუხედავად ამისა, თვით ვ. შტერნისათვისაც პიროვნება (ანუ პერსონა) განისაზღვრება მისი შემოქმედებით.

ფსიქოზის დროს, რომელიც პიროვნების დაავადებაა, ადგილი აქვს არა მარტო დეფექტს, დაქვეითებას, განმუხრუჭებას, არამედ აქტიურ, თუმცა პათოლოგიურ გადართვას, განვითარებას, რეაგირებას; სწორედ ეს გარემოება ქმნის ადამიანში ფუნქციურად ახალს. გამოჩენილი მწერლის ვ. გარშინის მიხედვით, ბოდვიანი ავადმყოფი ადამიანობას ინარჩუნებს, მოკლებული არ არის უმაღლეს, კეთილშობილურ ემოციებს და შეუძლია შეეწიროს თავის წმინდა მიზანს.

პიროვნება და ანტინომური რეაქციები

სინთეზური კვლევის მეთოდს, როგორც განვითარებად შემოქმედებით მიმართულებას მჭიდრო კავშირი აქვს ადამიანის ფიზიკური და ფსიქიკური ყოფიერების პრობლემასთან. კულტურის ისტორიაში ცნება totus homo-ს შესახებ არასოდეს არ ყოფილა ესოდენ არსებითად აქტუალური, როგორც ჩვენს ეპოქაში—ბუნებისმეტყველური (ზუსტი) მეცნიერების ზღაპრული მიღწევების და საზოგადოებრივ სოციალური დისციპლინების უახლესი მიმართულების პერიოდში.

ძირითადი ვითარებანი, რომელთაც ახლებურად დასვეს, გაამახვილეს და აჩვენეს ადამიანის ფსიქოლოგიური ეკზისტენციის მთელი სირთულე, შემდეგშია:

1. კონცეპციებმა, რომელიც ეხება ბიოლოგიურს, ფიზიოლოგიურს, მოლეკულარულს, ელექტრო-ენცეფალოგრაფიულს, ბიოქიმიურს და ბიოფიზიკურ ფსიქოლოგიას, არსებითად გაამდიდრეს ჩვენი ცოდნა ტვინის ბუნებისა და ფსიქიკის და მათი ურთიერთკავშირის შესახებ: თუმცა ყველა მონაცემები ამ მიმართულებით არის და დარჩება, როგორც წინამძღვრები.

თანახმად ტვინის სტრუქტურისა და ფუნქციის თანამედროვე ცოდნის დონისა, საჭიროა მტკიცედ გვახსოვდეს, რომ სულიერი პროცესები წარმოადგენს გარკვეულ თვისობრივ ფუნქციას, ტვინის გარკვეულ ქვალიტეტს და არა ფიზიკურ ენერგიას.

2. კიბერნეტიკას და მანქანურ ტექნიკას აქვს თავისი შესაძლებლობანი და საზღვრები, მიღწევები და მონაპოვარი.

ირკვევა, რომ დაღონება და სიხარული, უბედურება და მხიარულება, გლოვა და დღესასწაული, სიბრძნით აღტაცება და სისულელის მიტევება, სიმართლე და სიცრუე, სიყვარული და სიძულვილი, სულგრძელობა მშვიდობიან ცხოვრებაში და შეუპოვრობა ომში, წარსულისადმი პატივისცემა და მომავლის რწმენა, ძალა და უძლურობა, სილამაზე და სიმახინჯე, სიმდიდრე და სიღარიბე, ანარქია და წესრიგი, სიზარმაცე და შრომა — ყველა ეს და პიროვნების სხვა მრავალი ფსიქიკური გამოვლინებანი ღრმა ფსიქოლოგიურ ანალიზს მოითხოვს.

3. ორმა მსოფლიო ომმა, განსაკუთრებით მეორემ, გაუგონარი პერტურბაციები და კატაკლიზმები გამოიწვია სახელმწიფოთა არა მარტო საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ და ეკონომიურ ცხოვრებაში, არამედ ხალხთა ზოგად ფსიქოლოგიაში და ყოველი ადამიანის სუბიექტურ სამყაროში, როდესაც ფიზიკური და ფსიქიკური ყოფიერების ყველა ღირებულების გადაფასება ხდება.

4. დაგროვილი ფაქტების სინთეზურმა კვლევამ მოიცვა ყველა დარგი და წამოყენებულ იქნა კონცეფცია totus homo-ს შესახებ.

5. მიკროსოციოლოგიური ფსიქოგენური სემანტიკის როლი და მნიშვნელობა გაიზარდა.

ორგანული და ფუნქციონალურ-დინამიკური დაავადებების დროს ბრძოლა ინდივიდსა და ზიანისმომტან გარემოს შორის თანაბრად მძიმე, რთული, ძნელი და მრავალგვარია. ამ შემთხვევაში მაიერის ერგაზოლოგიის ცნება ბრძოლის ენერგეტიკულ მხარეს ასახავს.

აღნიშნული ბრძოლა პიროვნებასა და გარემოს პათოდინამიკურ რკალს შორის აღრეულია, მრავალმხრივ ინდივიდუალური და სავსეა მოულოდნელი გადანაცვლებებითა და დასასრულით. ამიტომ ფსიქოგენური ბუნების დაავადებანი, როგორც კლინიკური ფსიქიატრიის დამოუკიდებელი შემოქმედებითი თავი, უნდა იქნას განხილული ფსიქორეაქტოლოგიის სახელწოდებით.

6. პიროვნების განვითარება—მისი ჩასახვა და შემდგომ დასასრული ახლებურად შუქდება ჩვენს მიერ წამოყენებული ფსიქობიოლოგიური გამძლეობის პრინციპის შუქზე.

არსებული დებულება, რომ ფუნქცია რაც უფრო რთულია ბიოლოგიურად და ფსიქოლოგიურად, რაფინირებულია და დინამიკურად მაღალ საფეხურზე დგას, მით უფრო პათოლოგიურად ლაბილურია და გამღიზი-

ანებლის მიმართ მეტად მგრძნობიარე, მოითხოვს პრინციპულ კორექციას.

პიროვნების საყრდენი საკმარისად მყარი და გამძლეა, კლინიკისტებისათვის ცნობილია განცვიფრების ემოცია და ამავე დროს ადამიანის პიროვნების მიმართ თაყვანისცემა, როდესაც ხანდაზმული შიზოფრენიის დროს აბსოლუტური აბულიის მდგომარეობაში თითქოსდა ზოოლოგიურ საფეხურზე მყოფნი სიკვდილის წინ, ეუთანაზიის პერიოდში ახლობლებისა და გარშემომყოფთა მიმართ შესამჩნევად გამოცოცხლდებიან და ინტერესს ავლენენ.

ჩვენს დროში გენიალური ხელოვანის და ფილოსოფოსის ვ. გოეთეს თეზისი: „ძირითადია გაუგო ადამიანს" მეტად საინტერესო გახდა, მაგრამ ამავე დროს უფრო რთული და ძნელად ამოსახსნელი.

წარმოდგენილი საკითხების შუქზე თანამედროვე ფსიქოსინთეზი, როგორც გზა მეცნიერულ-კვლევითი ძიებისა, ევრისტიკულ მნიშვნელობას და რთულ აზრს ღებულობს.

ფსიქოსინთეზი დაძაბულ ყურადღებას იმსახურებს, არა როგორც მეთოდური მიდგომა პერსპექტიული ამოცანების გადასაწყვეტად, არამედ თავდაპირველად უმნიშვნელოვანესია ის გარემოება, რომ ადამიანის ყოფიერების ყოველგვარი გამოვლინება, მით უმეტეს პიროვნება, არის მთლიანი, ინტეგრირებული კატეგორია.

ამნაირად ფსიქოსინთეზი შეიძლება განისაზღვროს როგორც მთლიანი კატეგორიებისადმი მთლიანი მიდგომა. ამასთანავე პიროვნება, როგორც ფსიქიკური აპარატის უმაღლესი იერარქია, არის სინთეზური სრულყოფის ნიმუში, როდესაც საქმე გვაქვს ადამიანის არა მარტო მნიშვნელობასთან და დანიშნულებასთან, არამედ დეონტოლოგიური ფსიქოჰიგიენისა და დეონტოლოგიური ფსიქოპროფილაქტიკის თეორიასთან და პრაქტიკასთან. უფრო მეტიც, ფსიქოსინთეზი მოწოდებულია იკვლიოს არა მარტო ინტერპერსონალური კავშირების ფსიქოლოგია, არამედ სოციალური ფსიქოლოგიის, ხალხთა ფსიქოლოგიისა და ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების ფსიქოლოგიის პრობლემები.

თუ კლასიკური ფსიქოანალიზი მეტ ყურადღებას უთმობს სიღრმის ფსიქოლოგიის პრობლემებსა და კომპლექსების სამყაროს, თუ აფექტურ-ნებელობითი და გეშტალტ ფსიქოლოგია სწავლობს ფსიქიკურ ფუნქციებს მთლიანობაში, ფსიქოსინთეზი პიროვნული კატეგორიებისადმი არის მიმართული (შრომა, ფსიქოენერგეტიკა, მოვალეობა, ნდობა, სინდისი, მორალი და ა. შ.).

კლინიკაში მთლიანი პიროვნების პათოლოგიის კლასიკურ მაგალითს პიროვნების დისჰარმონიის (ფსიქოპათიები) და ფსიქიკური ატაქსიის სინდრომი წარმოადგენს (შიზოფრენიის ბირთვოვანი ფორმა, როგორც ტიპიური ანტროპოტიპული ფსიქოზი).

სულით დაავადების დროს პიროვნების სოციალურ-შრომითი და ემოციურ-მორალური წარმოდგენები იცვლება. სპეციფიკური ადამიანური თვისებანი — შრომა, მოვალეობა და ობიექტური მოთხოვნილებანი იბზარება. მორალურად შებღალული პიროვნება სინდისის კრიტერიუმს კარგავს, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიურ კატეგორიას, რომელიც ადამიანური სიცოცხლის საწყისს და სიხარულს, ამასთანავე შრომის საუკეთესო მოკავშირეს წარმოადგენს. სინდისი არა მზრუნველობის, არამედ მოვალეობის ძახილია. შრომა და მოვალეობის გრძნობა ადამიანს უდიდეს სიამოვნებას ანიჭებს, პერსპექტივას უქმნის და მის სიცოცხლეს შინაარსეულად აქცევს. ადამიანი ამაყობს, რომ მის შემდეგ შრომით შემოქმედებასთან დაკავშირებული შედეგები რჩება.

ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ ადამიანის მორალური ღერძის სიმყარე, პიროვნული შესაძლებლობების სიღრმე და სიმდიდრე პირველ რიგში განისაზღვრება მორალური სიმტკიცით, კეთილშობილებიდ და იმის შეგნებით, რომ ადამიანი, როგორც საზოგადოებრივ-სოციალური ფიგურა ცხოვრობს არა მარტო თავისთვის, არამედ საზოგადოებისათვის.

პრაქტიკულად უფრო მნიშვნელოვანი თავისებურება მორალურად ძლიერი პიროვნებისა იმაში გამოიხატება, რომ ის სხვებს აკეთილშობილებს, იზიარებს რა სხვის ჭირ-ვარამს.

ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ პიროვნების ფსიქოლოგიის პრობლემების კვლევისას არა მარტო ფენომენოლოგიას და ექსპერიმენტს უნდა მივმართოთ, არამედ უნდა მივმართოთ იმ ფსიქოლოგიურ მასალას, რომელსაც ჩვენ მხატვრული ლიტერატურა გვაწვდის. ამგვარი ექსკურსი ზოგიერთი ფსიქოპათოლოგიური პრობლემების გასაშუქებლად უეჭველად სასარგებლოა. ამავე დროს საჭიროა განსაკუთრებული სიფრთხილე, ერთის მხრივ ლიტერატურაში, ხოლო მეორეს მხრივ ფსიქოლოგიასა და პათოფსიქოლოგიაში ცნობილ ფაქტთა შედარებისას. განსაკუთრებით უნდა ვერიდოთ ნორმალური და პათოლოგიური პიროვნებების მოქმედებათა შორის გულუბრყვილო პარალელების გავლებას.

თუ კი ფსიქიკური აპარატისათვის დამახასიათებელია მთლიანი ინტეგრირებული მოქმედება, რომელიც ყველა მის დინამიკურ დონეებზე ვლინდება, მაშინ პიროვნულ რეგისტრებზე ეს თავისებურება განსაკუთრებულად სპეციფიკურია.

ფსიქიკის უმაღლესი რეაქციებისათვის მთლიანობა აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ფსიქიკური აპარატის დინამიკურობით განისაზღვრება მისი სწრაფი ანალიზურ-სინთეზური მუშაობა. გამოვლინების მთლიანობა და დინამიკურობა, რომელიც მეტად არის დამახასიათე-

ბელი პიროვნული დონისათვის, ფონს ქმნის ანტინომური ფსიქიკური რეაქციებისათვის.

ფსიქოლოგიური ანტინომიების გენეზისური ფესვები და დინამიკური მექანიზმები გაგების ფსიქოლოგიის ჩვეულებრივი პოზიციებიდან ძნელად ექვემდებარება ანალიზს, შთაგრძნობასა და ახსნას. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს პიროვნული კრედოს შესანარჩუნებლად ურთულესი ფსიქიკური პროცესების დროებით გადართვასთან.

ჰარმონიული პიროვნება მოწოდებულია, ფაქტები და მოვლენები შესატყვისად ასწონოს (ანალიზი-სინთეზი) და რთულ გარემო სიტუაციაში და სუბიექტურ განცდებში საჭირო ორიენტაცია მოახდინოს.

გასაგებია, პიროვნება ჰარმონიული ფსიქიკური აპარატით ფსიქიკურ რეაქციას შაბლონის მიხედვით არ ავლენს. ხშირად ფსიქიკური პროცესები დაკავშირებულია საწინააღმდეგოდ მოქმედ განწყობილებასთან, ტენდენციებთან, სურვილებთან და პიროვნების მისწრაფებებთან. ამის შედეგად ადამიანის ფსიქიკაში კონფლიქტური განცდების გარკვეული კვანძი იქმნება, რომელიც ლოგიკურ გადაწყვეტას და ფსიქო-დინამიკურ განტვირთვას მოითხოვს. რაც უფრო რთულია სუბიექტური ან ობიექტური სიტუაცია, მით უფრო მწვავედ, ღრმად და კონფლიქტურადაა წარმოდგენილი ანტინომური რეაქციები.

როგორც ვიცით, ანტინომური რეაქციები ე. წ. ინტელექტუალურ გრძნობაზე შენდება. უკანასკნელი გარემოება ხელს უწყობს ობიექტურ ურთიერთ განწყობილებას, როდესაც ღრმა სიძულვილი მეზობლობს გულწრფელ პატივისცემასთან.

პიროვნების სხვადასხვა ანტინომური განწყობილებანი სიყვარული და სიძულვილი, ეჭვიანობა და ნდობა, განდიდების სურვილი და მოკრძალება და მრავალი სხვა ადამიანის მოქმედებათა მამოძრავებელი საწყისია.

TOTUS HOMO, ანუ მთლიანი ადამიანი

საკითხი ადამიანის მთლიანობის, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, მთლიანი ადამიანის შესახებ არასოდეს ყოფილა ესოდენ საჭირბოროტო, საინტერესო და მნიშვნელოვანი, როგორც დღეს.

პატრიოტული სიამაყის გრძნობით უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის მთლიანობის პრობლემა მაღალ დონეზე შუქდებოდა ქართული კულტურის ისტორიაში და რომ ეს პრობლემა ჩვენი ეროვნულ-საზოგადოებრივი შემეცნებისათვის არ არის ახალი. ამ მხრივ ქართველ ერს დიდი ტრადიციები მოეპოვება.

ჯერ კიდევ „წამებაი წმინდისა შუშანიკისაი“ და შემდგომ აბო თბილელის ტანჯვითი განცდები უეჭველად დაკავშირებულია ადამიანის, მტკიცე და მთლიანი პიროვნების გმირულ მოქმედებასთან. ხოლო მე-

თორმეტე საუკუნეში შოთას გენიამ თავის უკვდავ პოემაში შეაჯამა, დახვეწა, შემოქმედებითად გაამდიდრა და ლოგიკურად დაასაბუთა ქართველი ერის წარმომადგენელთა სიდიადე, სიღრმე და სიფაქიზე ადამიანის არსის, მიზნის, მნიშვნელობისა და დანიშნულებისა...

პატრიოტული გრძნობით გამსჭვალვა და გმირული თავდადება ხვედრია მხოლოდ და მხოლოდ მთლიანი ადამიანისა, რომელსაც ძალუძს მორალურად ამაღლდეს და მთელი შესაძლებლობით ემსახუროს თავისი ხალხის, თავისი ქვეყნის დიდებასა და კეთილდღეობას.

გასული საუკუნის მიწურულსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ქართული ეროვნული კულტურის ისტორიაში დიდმა ილიამ მთელი თავისი სიგრძე-სიგანით გააშუქა მთლიანი ადამიანის პრობლემა. მან მხატვრულ-ლიტერატურულ ჩარჩოებში წარმოგვიდგინა ორი, მეტად ღრმა ფილოსოფიური საკითხი, სახელდობრ, ცნება კაცისა და კაცური მოქმედების შესახებ და საკითხი სულისა და ხორცის ურთიერთჭიდილისა და შერკინება-შეჯახების გამო.

გაკვრით ვიტყვით, რომ შექსპირის შეხედულებანი კეთილშობილურ მოქმედებასა თუ უღირს ბიწიერებაზე, გოეთეს აზრი წესრიგის აუცილებლობაზე, შილერის მხილება ცილისწამებისა, ტურგენევის ფორმულა სიმართლისა და ჭეშმარიტების შესახებ, ან დოსტოევსკის მიერ ანგარების გაკიცხვა, უეჭველად დაკავშირებულია მთლიანი ადამიანის პრობლემასთან. მაგრამ არც ილია დარჩენილა ვალში ამ მხრივ, აღნიშნული საკითხები დიდ სიმაღლემდე აიყვანა და მისთვის ჩვეული ინტუიციით, სიბრძნითა და ლოგიკური სიმტკიცით მეტად სწორი ანალიზი მისცა.

ილიას მერ წამოყენებული პრობლემა კაცური მოქმედების შესახებ საინტერესოა დღევანდელი შემოქმედებითი ვითარებისათვის, როდესაც მთლიანი ადამიანის პრობლემა ხელახლა იღებს უსაზღვროდ დიდ თეორიულ და პრაქტიკულ მასშტაბს ფილოსოფოსების, ფსიქოლოგების, ბუნებისმეტყველების, ბიოლოგებისა და მედიკოსებისათვის. უფრო მეტიც, ეს პრობლემა არა ნაკლები სიცხოველით გვევლინება მხატვრულ ლიტერატურაში და ხელოვნების ყოველ უბანზე.

ერთი სიტყვით, თანამედროვე კულტურის უმთავრესი პრობლემა გახდა პრობლემა მთლიანი ადამიანისა. დღეს ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ ადამიანის ფილოსოფიური, ფსიქოლოგიური, სოციოლოგიური თუ ბიოლოგიური არსის დასაძლევად ვიწრო ანალიზური კვლევა-ძიება არ არის საკმარისი.

არისტოტელესეული სინთეზური კვლევის შემოქმედებითმა მიღწევებმა უეჭველად პოვა ისტორიული გამართლება, მაგრამ დღეს უკვე ეს საკმარისი აღარ არის და ადამიანის რაობის დასაძლევად განსაკუთრებულად საჭირო და აუცილებელი ხდება სინთეზური კვლევის შემოქმედებითი გამოყენება.

მეცნიერების მიერ განვლილი გზა და მეოცე საუკუნეში არსებული ვითარება სრულიად ცხადყოფს სინთეზური კვლევის პერსპექტიულობას. მთლიანად ადამიანის პრობლემა მეტად აქტუალური ხდება არა მარტო ჩვენში, არამედ საზღვარგარეთაც.

მოწინავე კულტურულ ქვეყნებში დღეს უკვე არსებობს სპეციალური ინსტიტუტები, ბეჭდვითი ორგანოები, სპეციალური საზოგადოებები და სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიები, რომლებიც გამალებით მუშაობენ მთლიანი ადამიანის ცნებასთან დაკავშირებულ პრობლემებზე.

საქართველოში ამ მხრივ გაშლილია ჯეროვანი მეცნიერული მუშაობა.

მე განვიზრახე ხსენებული პრობლემების სათანადოდ გაშუქება, ვინაიდან ჩემდამი რწმუნებულ ასათიანის სახელობის ფსიქიატრიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში კარგა ხანია წარმოებს სათანადო მეცნიერული კვლევა-ძიება ადამიანის ფსიქობიოლოგიურ მთლიანობაზე.

რით აიხსნება ის გარემოება, რომ დღეს კვლევის სინთეზურმა მეთოდმა და მთლიანი ადამიანის პრობლემამ მსოფლიო მასშტაბით მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება? ამის ზთავარ მიზეზს წარმოადგენს ორი გარემოება, სახელდობრ, ტექნიკის ზღაპრული განვითარება და ორი მსოფლიო ომის შედეგად ულრმესი, არნახული ფსიქოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური პერტურბაციები...

ყველასათვის ცხადი შეიქნა, რომ ყოვლად დაუშვებელია, ადამიანის სპეციფიკურობის, მისი პიროვნების მექანიკური გააზრება. უფრო მეტიც, ზუსტი მეცნიერებისათვის ნათელი გახდა, რომ ფიზიკურისა და ფსიქიკურის (პრობლემა „ტვინი და ფსიქიკა") პრობლემა არასოდეს ყოფილა გადასაწყვეტად ესოდენ რთული, როგორც დღეს არის.

ცხადია, მეტი ცოდნა წარმოშობს უფრო და უფრო რთულ პრობლემებს და სწორედ ამ თავისებურებაში უნდა ვეძიოთ არსი მეცნიერული შემოქმედებითი ძიებისა.

უსაზღვრო ტექნიციზმმა, შეიძლება ასე ითქვას, დააკნინა და დაკოდა ადამიანის შემოქმედებითი აღმაფრენა. ხოლო ორი მსოფლიო ომის სიმძაფრე-მრისხანებას მსოფლიოში მოჰყვა მორალური ბზარი, რწმენისა და ნდობის შებღალვა, ზოგჯერ სრული მოსპობაც.

იმედის გაცრუებას მოსდევს სასოწარკვეთილება, მომავლისადმი რწმენის დაკარგვა. სწორედ ამით უნდა აიხსნას ცნობილი მწერლის ჟან როსტანის პესიმიზმი, ხელისჩაქნევა, მომავლისადმი ყოველგვარი რწმენის დაკარგვა.

ადამიანის პიროვნული შემოქმედება არ შეიძლება მოისპოს ან ჩაიკეტოს უიმედობის ჩარჩოებში. რეალური ვითარების ზუსტი შესწავლა მოითხოვს განზოგადებას. საჭიროა გულუბრყვილო რეალობის ბურუსის

მოხსნა, ადამიანის სუბიექტური სამყაროს, მის სულიერ განცდათა ახლებური ანალიზი მეცნიერების თანამედროვე დონეზე.

ობიექტურმა ვითარებამ დასვა საკითხი მთლიანი ადამიანის სინთეზური კვლევის შესახებ.

სულ ახლებურად გვიჩანს ასწლიანი ისტორიის მქონე თეორია ცხოველთა ევოლუციისა და ადამიანის წარმოშობის შესახებ. ირკვევა, რომ არ შეიძლება მარტივად გავიგოთ, ადამიანის, გნებავთ შორეულიც, რაიმე ბიოლოგიური ნათესაობა მაიმუნთან და სადღეისოდ მეცნიერებისათვის უფრო საჭიროა ვეძიოთ არა მსგავსება, არამედ განსხვავება მათ შორის. მეორე მხრივ, კიბერნეტიკულმა, ანუ ელექტრონულმა ტვინმა თვალსაჩინოდ დაგვანახა ადამიანის ტვინის განსაკუთრებული სირთულე და მისი ღრმა შინაგანი წვდომის აუცილებლობა.

ადამიანი ურთულესი მთლიანი არსებაა, ხოლო ამ მთლიანობის უშუალო ბიოლოგიური წყარო, მიზეზი და საფუძველი გახლავთ მისი ცენტრალური ნერვული სისტემა—თავის ტვინი.

ადამიანი, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიური მთლიანობა ბიოლოგიურად პირობადებულია თავის ტვინის შეთანხმებული და შერწყმული მოქმედებით, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ადამიანის ფსიქიკური აპარატით. პიროვნება სულიერი აპარატის უმაღლესი საფეხურია, ამიტომ მთლიანი ადამიანის პრობლემა პირველ რიგში გახლავთ პიროვნების ფსიქოლოგიის ე. ი. პერსონოლოგიის პრობლემა ნორმისა და პათოლოგიის პირობებში.

ვიმეორებ, მთლიანი ადამიანი არის და უნდა იყოს მტკიცედ ინტეგრირებული, სულიერად შეკრული, შემჭიდროვებული პიროვნება, რომლის ძირითად სპეციფიკურ თვისებას შეადგენს წარმოდგენები შრომაზე, მოვალეობაზე, მორალზე, ანუ სინდისსა და ნდობა-სიყვარულზე.

პერსონოლოგიური კვლევა საშუალებას გვაძლევს შევიცნოთ და შეკიტყოთ ფსიქოლოგიური შინაარსი ადამიანის ცხოვრების არსის, მოწოდების, დანიშნულებისა და მიზნის შესახებ.,

ქართული ეროვნულ-მხატვრული ლიტერატურის ისტორიაში ჩვენ ვხვდებით მეტად საინტერესო მასალებს მთლიანი პიროვნების ფსიქოლოგიის პრობლემათა დასამუშავებლად. აქ პირველ რიგში, უნდა გავიხსენოთ შოთას იდეები ადამიანის მოვალეობასა და ადამიანისადმი სიყვარულის შესახებ; ნიკოლოზ ბარათაშვილის დებულება, რომ ნდობა განსაზღვრავს ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებას; ილიას შეხედულება სინდისიერი გარჯის და კაცური მოქმედების შესახებ: აკაკის წარმოდგენა პატრიოტული თავდადების შესახებ და ვაჟა-ფშაველას მოწოდება, ადამიანმა არ დაკარგოს სინდის-ნამუსი და დაუჭანგავად შეინახოს სულიერი სიფაქიზე.

მთლიანი პიროვნება უნდა იყოს აღვსილი სინდისის გრძნობით, იცავდეს წესრიგს, პატივს სცემდეს გარჯა-შრომას, ერიდებოდეს სიზარმაცეს, ბოროტებას და უგვანობას, შესწევდეს უნარი შეებრძოლოს ცხოველურ მიზიდულობათა ცთომილებას. თუ ადამიანი კარგავს წარმოდგენას მორალზე და ყრუვდება სინდისის ქენჯნის მიმართ, მასზე საზარელი, საშინელი, აუტანლად მავნე და საზიზღარი არსება არ შეიძლება არსებობდეს. იგი მხეცზე საშიშია. მე-20 საუკუნეში მომხდარმა ამბებმა მათემატიკური სიზუსტით დაამტკიცა ლევ ტოლსტოის დებულება, რომ თუ ბედნიერების სიტუაცია და კმაყოფილების მაღალი გრძნობები უფრო ერთფეროვანია, ადამიანის უგვანობა და უარყოფითი მოქმედება, პირიქით, მრავალგვარია და უარყოფით გამოვლინებათა სპექტრი უსაზღვროდ ფართოა.

ზნეობრივად სუსტი პიროვნება ადვილად წამოეგება უზნეობის ყოველგვარ ანკესზე, იქნება ეს ნარკომანია, ავაზაკობა თუ სხვა მრავალი მანკი.

არ არის სწორი აზრი, თითქოს შრომა იწვევდეს ავადმყოფობას ან ნაადრევ სიბერეს, პირიქით, გონებრივი თუ ფიზიკური შრომა უტყუარი და მტკიცე საწინდარია ჯანმრთელობისა. ავადმყოფობას და ნაადრევ გაცვეთა-სიბერეს იწვევს სიზარმაცე, უქნარობა და ფუჭი ცხოვრების რეჟიმი. ხშირად მსმენია, ნიჭიერი ახალგაზრდაა, მაგრამ ზარმაცია და ამიტომ უმოქმედოაო. სრულიად ფუჭი დებულებაა, მთლიანი და ნამდვილი პიროვნება არ შეიძლება იყოს ზარმაცი; სიზარმაცე პიროვნების მოუწესრიგებლობის — დეფექტის მაჩვენებელია; ხოლო თუ მართლაც ვინმე გარჯის შიშით მარხავდა თავის ნიჭს, იგი ორჯერ გასაკიცხია.

პიროვნებაზე უარყოფითად მოქმედებს არასასიამოვნო, საწყენი განცდები, ამიტომ ხშირად ფსიქიკური ტრავმის ნიადაგზე შეიძლება განვითარდეს მთელი რიგი დაავადებანი. დღეს მეცნიერებაში არსებობს სპეციალური მიმართულება ფსიქოსომატური მედიცინის სახელწოდებით.

მთლიანი პიროვნების პრობლემასთან უშუალო კავშირი აქვს ოჯახის ცნებას.

ქართულ-ეროვნულ ფსიქოლოგიაში ოჯახს ცენტრალური ადგილი ეთმობა, ამიტომ ქართველი კაცი ხშირად ხმარობს სიტყვას „ოჯახიშვილო". მტკიცე პატრიოტულმა ოჯახმა შექმნა ორი ცნება, რაც სპეციალურად დამახასიათებელია ქართული ხალხური ფსიქოლოგიისათვის. ბავშვობიდანვე მახსოვს, ვაჟკაცი რომ შეხვდებოდა ვაჟკაცს, ერთი-ერთმანეთს ყოველთვის მიმართავდნენ სალმით — „გამარჯობა—გაგიმარჯოსო". ხოლო მანდილოსანი მანდილოსანს დროისდა მიხედვით უსურვებდა მშვიდობას—შუადღე-მშვიდობისაო, დილა ან საღამო მშვიდობისაო. ქართულ პიროვნულ ფსიქოლოგიაში მამაკაცის მოქმედება უკავშირდება ბრძოლის და გამარჯვების სურვილებს, ხოლო მანდილოსნის სალამი ესიტყვება

მშვიდობიანი ცხოვრების სურვილს. ამით, როგორც ვაჟკაცნი, ისე მანდილოსანნი წარმოგვიდგებიან ეროვნული საქმის პატრიოტებად და თანახმად შოთას წარმონათქვამისა ორივენი თანასწორ-თანაბარნი არიან.

ოჯახის პრობლემების განხილვისას საჭიროდ მიმაჩნია შევჩერდეთ მნიშვნელოვან საკითხზე შვილიერობასთან დაკავშირებით, რაც ჩემის აზრით, ხშირად პრესაში არასწორად შუქდება, ამ მხრივ მინდა გავიხსენო მოსაზრება ბავშვთა შობადობის შესახებ: თითქოს ახალგაზრდა მანდილოსანი გაურბის შვილიერებას ერთგვარი წინასწარი ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური შიშის გამო. ეს ორივე მოსაზრება ყალბად, არასწორად და თუ ვიტყვით, შეურაცხმყოფელად მიმაჩნია. ნორმალურ ვითარებაში ყოვლად შეუძლებელია რაიმე შიში მშობიარობასთან დაკავშირებით. კაცობრიობის გრძელი ისტორია გვიმტკიცებს, რომ არასდროს ტკივილების შიში არ ზღუდავდა დედის სურვილს ყოლოდა შვილი. შვილიანობის პერსპექტივა ესოდენ წარმტაცი და საამაყოა, რომ ყოველივე ბიოლოგიური სირთულე იმთავითვე იხსნება. რაც შეეხება ფსიქოლოგიურ მოსაზრებებს, ითქოს მომავალ დედებს ეშინოდეს ღამისთევისა ჩვილის აღზრდის დროს, ეს, მე ვიტყოდი, გაუმართლებელი და უსაგნო ცილისწამებაა. პირიქით, ღამის ტეხვა დედისათვის აღვსილია სიყვარულის შუქით და, თუ ქალი არ არის გაუკუღმართებული, მისთვის ყველაზე სასიამოვნო და სასიხარულოა შვილის აკვანთან გატეხილი ღამის განცდა, დედას უნდა მივცეთ მომავლის რწმენა, მტკიცე ოჯახის რწმენა და იგი არაფრის წინაშე არ დაიხევს უკან, რომ გაახაროს თავისი თავი და სამშობლო ღირსეული მამულიშვილის აღზრდით. ხშირად მსმენია ხოლმე ხალხში, ბავშვის ყოლა და აღზრდა (იგულისხმება ღირსეული და არა გზააბნეული დედისათვის) აღსავსეა ესოდენ დიდი განცდებით, დიდი სიყვარულით, რომ დედის ფიზიკური და სულიერი დატვირთვა ამასთან არაფრად ჩასაგდებიაო.

მთლიანი პიროვნების ფსიქოლოგიის განხილვისას უნდა ვიცოდეთ, რომ ადამიანი ყველაზე უარყოფითად გამოიყურება მაშინ, როდესაც ფიქრობს მხოლოდ საკუთარ თავზე, როდესაც თავი მიაჩნია სამყაროს ცენტრად და ამბობს, „რის სამშობლო, რა სამშობლო, ჩემს შემდეგ თუნდაც ქვეყანა დანგრეულაო“.

მეცნიერული და აგრეთვე მხატვრული ფსიქოლოგიური მასალები მივვითითებს, რომ ზოგჯერ შესაძლოა უგვანო, მდაბალი პიროვნების გამოსწორება და მაღალ დონეზე აყვანა. მაგალითისათვის მინდა გავიხსენო ცნობილი მწერლის ბერნარდ შოუს „პიგმალიონი“, როდესაც საკმაოდ ხანდაზმული მაღალი კულტურის მქონე ცნობილი მოღვაწე ახერხებს ჭაობიდან ამოიყვანოს სულ ახალგაზრდა გოგონა, აღზარდოს იგი და იმდენად მიმზიდველი გახადოს, რომ მის მიმართ თვითონაც სპეტაკი სიყვარულის გრძნობით განიმსჭვალოს. ბერნარდ შოუ აქ ავითარებს

აზრს, რომ ულირსი შეიძლება გავხადოთ ღირსეული და აქვე ფილოსოფიურად და ფსიქოლოგიურად მეტად საინტერესო დეტალზე ჩერდება — გვიმტკიცებს, რომ სილამაზე და სიბრძნე — ეს ორი ცნება ურთიერთგანუშორებელია.

მთლიანი ადამიანის პრობლემა მოითხოვს დეონტოლოგიური ჰიგიენისა და დეონტოლოგიური პროფილაქტიკის პრობლემის დამუშავებას.

ცნობილია, რომ უარყოფითი მაგალითი ადვილად ვრცელდება, მაგრამ მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, რომ დადებითი მაგალითი, ე. ი. კაცური მოქმედება, თუ იგი არ არის ყალბად მოწოდებული და აგებულია შრომისა და გარჯის მაგალითებსა და პატივისცემაზე, ასევე ძლიერმოქმედი ფაქტორია.

მთლიანი ადამიანის პრობლემასთან ახლოს დგას საკითხი, თითქოს კულტურა ან ურბანიზმი (ქალაქის პირობები) უარყოფით ფაქტორს წარმოადგენს და საზოგადოებას აყენებს დიდ ფიზიკურ ზიანსა და მორალურ ვნებას. ეს დებულება მე მართებულად არ მიმაჩნია. იქ, სადაც ჭარბობს წესრიგი, ნამდვილი ცხოვრების პირობები და არა სენსაციები, გამეფებულია ნამდვილი შრომის პრინციპები, ქალაქში იქნება ეს თუ სოფლად, არავითარ უარყოფით ზეგავლენას არ შეიძლება ჰქონდეს ადგილი.

მთლიანი ადამიანის პრობლემა ეს არის პერსონოლოგიური პრობლემა მაღალ მორალურ დონეზე მდგარი.

შემთხვევითი არ არის, რომ ბაასს სინდისზე, გარჯაზე და კაცურ კაცობაზე ვიწყებ და ვასრულებ ილიას შემოქმედების გახსენებით... არ არის შემთხვევითი იმიტომ, რომ ილიას ნათელი სახელი აკაჟებს ქართველი კაცის გულსა.

წიწამურში დაღვრილი ილიას სისხლი არასოდეს გაშრება... მისი ყოველი წვეთი წარმოდგენილი მაქვს სიმბოლურ აიაზმად, რომელიც აღამაღლებს, განწმენდს ადამიანს და ცხოველური ლეშის სამოსს მოაცილებს...

ეროვნული მოამაგის წმინდა სისხლი უკვდავად გაახსენებს ქართველ კაცს ჩვენი მდინარეების სიმბოლურ ჩანაფიქრს: ჭოროხის აბობოქრებულ ხმას, საქართველო მუდამ ცოცხალი და უკვდავი იქნებაო... რიონის ზვიად სურვილს, ქართველო, იყავ მოქმედი, სწრაფი და გახსოვდეს მშობლიური მიწის სინოყივრეო... ალაზნის აუჩქარებელ სიამაყეს, ქართველო კაცო, არ დაკარგო ჩვეული სიბრძნე, სიდინჯე, გამძლეობა და ბარაქაო... ხოლო დედა მტკვარი შეაჯამებს ყველა მათ გულისთქმას: ოჯახის კაცო, იქონიე რკინის გული, აღამაღლე, გაამრავლე პატრიოტული აზრი და გრძნობები, იყავ სპეტაკი, მთლიანი ადამიანი და ემსახურე სამშობლოს დიად საქმესო.

მხატვრული ლიტერატურა და პერსონოლოგია

დღეს, ისე როგორც არასდროს, საჭიროა დამუშავდეს პრობლემები ადამიანობის, ადამიანის მორალური ყოფიერების, აზრისა და მნიშვნელობის შესახებ...

ამ რთულ ფსიქოლოგიურ პრობლემათა ძიებაში წამყვანი როლი ენიჭება მხატვრულ ლიტერატურას; ამ გზით კვლევისას შემოქმედებითი საკითხი რაც უფრო მოწყვეტილი იქნება პრაგმატიზმს თუ უტილიტარიზმს, მით უფრო ამაღლდება ცოდნა ადამიანის სულიერი სამყაროს შესახებ და განბანილ-გაწმენდილი იქნება მიწიერი უგვანობისაგან.

მსმენია, მე-20 საუკუნე მეცნიერებისა და ტექნიკის პერიოდია, და არა პოეზიისაო. სწორედ ამიტომ მე-20 საუკუნეში განსაკუთრებულად საჭიროა განვითარდეს მეცნიერებისა თუ მხატვრული შემოქმედების ყოველი დარგი, რათა ჩვენი წარმოდგენები ადამიანის შინაგანი ანუ სუბიექტური სამყაროს შესახებ არ ჩამორჩებოდეს თანამედროვე პოზიტიური ცოდნის დონეს.

როგორც ცნობილია, ფსიქიკა ურთულესი აპარატია: მაგრამ აქ ვითარება უფრო რთულდება იმ გარემოების გამო, რომ დღეს ადამიანთა განცდებში ვხვდებით უჩვეულო სოციალურ-ფსიქოლოგიურ კატაკლიზმებს, რაც, თავის მხრით განსაკუთრებულად ართულებს ისედაც უმძიმესი პრობლემის წვდომას.

კიდევ ერთი მომენტი უნდა იყოს მიღებული მხედველობაში: პოზიტიური მეცნიერების, და პირველ რიგში, ფიზიკის, ქიმიისა და ბიოლოგიის ყოველი უბნის განვითარებამ, წინ სვლამ, მიღწევებმა დაბადა თუ წარმოშვა აზრი სულიერი პროცესების მექანიზმებისა და შინაარსის დაძლევის შესახებ. ამის გამო დღეს, ისე როგორც არასდროს, დიდია საფრთხე იმისა, რომ ადამიანის სულიერი ცხოვრების ურთულესი გამოვლინებანი შეიძლება დაყვანილი იყოს ფიზიკურ-ქიმიურ პროცესებამდე და მოხდეს მათი მოდელების შექმნა კიბერნეტიკულ მანქანათა მსგავსად, ან ამ რთულ ფსიქიკურ მოვლენათა ფორმულირება მათემატიკურ კანონზომიერებათა ფარგლებში.

მთელი ჩემი პასუხისმგებლობით უნდა განვაცხადო, რომ პრობლემა გაცილებით რთული აღმოჩნდა და სადღეისოდ საკითხი ტვინისა და ფსიქიკის ურთიერთობისა და კავშირების შესახებ რთულია ისე, როგორც არასდროს. ეს ასეც უნდა იყოს, ვინაიდან ასეთია მეცნიერების ბუნება: რაც უფრო მეტი მიღწევები გვაქვს პრობლემის დაძლევაში, მით უფრო მეტი და რთული საკითხები იჭრება ჩვენს წინ შემოქმედებითი ძიებისათვის.

რაც ეხება ადამიანის ცოდნის მარაგს ანუ გონებრივ-ინტელექტუალურ ფუნქციებს, შესაძლოა იგი გახდეს კიბერნეტიკულ-მათემატიკური

მსჯელობის საგანი. მაგრამ ადამიანის უფრო რთული სულიერი სამყარო, და პირველ რიგში, ადამიანის პიროვნების ფსიქოლოგიური შინაარსი ყოვლად შეუძლებელია დაყვანილ იქნას გულუბრყვილო, მარტივ საბუნებისმეტყველო ხასიათის პროცესებამდე. პიროვნება ეს არის ადამიანის თავის ტვინის ყველაზე უმაღლესი, უნატიფესი და ურთულესი ქვალიტეტი, სპეციფიკური თვისება, რომლის განვითარება და სრულყოფა ანარეკლია ადამიანის ყოფიერების მთელი ხანგრძლივი ისტორიისა.

უეჭველად დიდია ე. წ. ფსიქო-ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიისა და მასთან ერთად თანამედროვე ზოოფსიქოლოგიისა და პრიმატოლოგიის მიღწევები, მაგრამ პიროვნული ქვალიტეტის კვლევა ვიწრო ინსტრუმენტალური გზით შეუძლებელი, უპერსპექტივო და უეჭველად მექანისტურია.

სრულიად სწორია ჩვენი დროის ერთ-ერთი დიდი ფსიქოლოგისა და ფსიქოპათოლოგის აზრი, რომ ურთულესი სულიერი პროცესების გაგებაში ათასი ექსპერიმენტალური ლაბორატორია ვერ შესძლებს იმას, რასაც მოგვცემს რომელიმე ღირსეული მხატვრული ნაწარმოები.

ადამიანის სულის სიფაქიზეზე, მის მორალურ შინაარსსა, თუ ნათელ სინდისზე უძველესი დროიდანვე შეჩერდა მეცნიერთა გულისყური. ჯერ კიდევ სოკრატეს ეთიკა, უფრო ადრეული ბიბლიური მასალები და, ცხადია, ამაზე კიდევ უადრესი ფაქტობრივი მასალებიც მოგვეპოვება ადამიანის კულტურული სიმდიდრის შესახებ, როდესაც შემოქმედებითი ძიების ცენტრალურ პრობლემას წარმოადგენს სინდის-მორალი.

დღეს სინდისის ანუ მორალის საკითხი ცალკე შემოქმედებითი ძიების საგანია—დეონტოლოგიის სახელწოდებით, იგი დიდ ინტერესს იწვევს როგორც ჩვენში, ისე ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ. დეონტოლოგიურ პრობლემათა საჭიროება, ინტერესი და აზრი, უკეთ რომ ვთქვათ, დეონტოლოგიური ფსიქოპროფილაქტიკის საჭიროება დღეს განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ხდება ორი გარემოების გამო: ერთი გარემოება გახლავთ ის, რომ სულიერი პროცესების მექანისტური კვლევა ლამობს თითქოს დათრგუნოს და განდევნოს ადამიანის ყველაზე სპეციფიკური თვისებანი; მეორე გარემოება კი არის ის, რომ ჩვენს პერიოდში ორი დიდი მსოფლიო ომის შედეგად მოხდა ესოდენ დიდი სოციალურ-ფსიქოლოგიური კატაკლიზმები, რომ ადგილი აქვს პიროვნული კატეგორიების ხელახალ შეფასებას ადამიანის მნიშვნელობისა და დანიშნულების შესახებ.

დღეს, ისე როგორც არასდროს, ადამიანის პიროვნების დონეზე ადგილი აქვს მოულოდნელ და უჩვეულო ფსიქიკურ გამოვლინებათა შეჯახებებს, ე. წ. ანტინომურ განცდებს და ანტინომური ხასიათის რეაქციებს, რაც ართულებს ფსიქიკური პროცესების მეცნიერულ კვლევას და საჭიროა განსაკუთრებული ღრმა წვდომა პრობლემის დაძლევისათვის.

მხოლოდ პიროვნების დონეზე შეიძლება გავიგოთ და ერთგვარი ფსიქოლოგიური ანალიზი გავუკეთოთ კლასიკურ ცნებას არეთოს შესახებ.

აქ მხედველობაში მაქვს შემდეგი კატეგორიები: სიმხნევე, ღირსება, სრულყოფა, მამაცობა, გულადობა, სიქველე, სიხარული, სათნოება და კეთილშობილება. ასევე პიროვნების დონეზე უნდა განხილული იყოს უარყოფითი გამოვლინებანი ადამიანის მხრივ, როდესაც იგი კარგავს წარმოდგენას სინდისზე, მოვალეობაზე; მორალურად შიშვლდება, ავიწყდება, რომ იგი ცხოვრობს საზოგადოებაში და მხოლოდ თავის კეთილდღეობაზე ფიქრობს. ხსენებულ უგვანო ადამიანთა მისწრაფებას განვიხილავ როგორც გარკვეულ ფსიქოლოგიურ ვითარებას, რასაც ვუწოდებ ლტოლვას მოხვეჭისადმი, ანუ მოხვეჭის ამოკს, „თავისებურ ფსიქოზს“.

ამრიგად, პერსონოლოგიურ ძიებას დღეს განსაკუთრებული შემოქმედებითი ინტერესი, მიზანი, აზრი და დანიშნულება აქვს.

მთელი რიგი წლების მანძილზე პირადად მე, და ჩემთან ერთად ფსიქიატრთა კოლექტივი დაინტერესებული გახლავთ პერსონოლოგიური, ადამიანის ნორმალურ და პათოლოგიურ ფსიქიკურ პროცესებთან დაკავშირებული პრობლემებით.

შემოქმედებითი კვლევის დროს ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ მეტად სასარგებლო და საჭიროა გამოყენებულ იქნას ის ფსიქოლოგიური მასალა, რომელსაც ვხვდებით მხატვრულ ლიტერატურაში.

როგორც ცნობილია, არსებობს მეტად მდიდარი ლიტერატურული პროდუქცია, რომელიც იხილავს და ანალიზს უკეთებს ცნობილ ლიტერატურულ ნაწარმოებებს, ახდენს მხატვრულ გმირთა ფსიქოლოგიურ ანალიზს: დღემდე ხსენებულ სიმბიოზს — ფსიქოლოგიისა თუ ფსიქოპათოლოგიის, ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ, მხატვრულ ლიტერატურას შორის აქვს უფრო ზოგადი, ფსიქოლოგიურ-ლიტერატურული ინტერესი.

ჩვენს განკარგულებაში არსებული მასალა გვიჩვენებს, რომ მხატვრული ლიტერატურა შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც პიროვნების ფსიქოლოგიის პრობლემების გასაშუქებლად, და როგორც ფაქტობრივი დაკვირვების სახით პოზიტიურ მეცნიერულ კვლევა-ძიებაში. ამით ახლებურად ისმება საკითხი მხატვრული ლიტერატურისა და ფსიქოლოგია-ფსიქოპათოლოგიის ურთიერთშემოქმედებითი სიმბიოზის შესახებ. ამით აიხსნება აგრეთვე და შემოქმედებით გამართლებას პოულობს ჩვენი ინტერესი მხატვრული ლიტერატურისადმი.

მხატვრული ლიტერატურა გვაძლევს საშუალებას უფრო ღრმად ჩავწვდეთ ადამიანის სულიერ სამყაროს და გავერკვეთ მის ურთულეს განცდათა დუღილში.

მეცნიერებისა და მხატვრული ლიტერატურის აღნიშნული კავშირი საჭიროა განსაკუთრებით დღეს, როდესაც გააზრებული უნდა იქნეს ურთულესი პრობლემები ადამიანის არსებობის ანუ ეგზისტენციის შესახებ; როდესაც უნდა გვახსოვდეს, რომ ადამიანი უნდა ფასდებოდეს არა იმით,

თუ რამდენს იღებს იგი საზოგადოებიდან, არამედ იმით, თუ რამდენს აძლევს იგი საზოგადოებას: როდესაც უნდა დამტკიცდეს, რომ სიმართლე ჭეშმარიტებაზე მაღლა დგას, ვინაიდან ჭეშმარიტებას შეიძლება ემსახუროს ყოველი ადამიანი, სურვილისამებრ. მაგრამ მართალი სიტყვა შეუძლია თქვას მხოლოდ მორალურად ფაქიზმა ადამიანმა: როდესაც საჭიროა დაზუსტდეს წესრიგის ცნების ფსიქოლოგიური შინაარსი; ხოლო გოეთე მიგვითითებს, რომ ადამიანის ცხოვრებაში მთავარია წესრიგი. მისი აზრით, ადამიანი შეიძლება შეეგუოს ყოველგვარ უბედურებას, მაგრამ წესრიგის უქონლობა მისთვის უფრო მძიმეა, ვიდრე შავი ჭირი.

მხატვრული ლიტერატურა მდიდარ მასალას გვაძლევს ზემოხსენებული პრობლემების გაშუქებისათვის, ამიტომ მეცნიერებისა და მხატვრული ლიტერატურის საქმიანი ურთიერთკავშირი განსაკუთრებულად საჭირო და აუცილებელია.

დღეს შეუძლებელია იყოს მშრალი მეცნიერება, შორს მდგარი ადამიანის სულიერი სამყაროდან, მეორე მხრივ, შეუძლებელია იყოს მხატვრული ნაწარმოები, შორს მდგარი დღევანდელი პოზიტიური მეცნიერებიდან.

მხატვრული ლიტერატურის პოზიტიური, მეცნიერული მნიშვნელობის მაგალითისათვის შევჩერდები რამდენიმე დებულებაზე.

ფსიქოპათოლოგიაში და, საერთოდ, ფსიქონევროლოგიურ კლინიკაში დიდი მნიშვნელობა აქვს ე. წ. კომპლექსურ განცდებს. ეს განცდები ყოველთვის უსიამოვნო შინაარსისაა და დაკავშირებულია უარყოფითი ხასიათის მოგონებებთან, რაც ადამიანის ფსიქიკურ აპარატში ხშირად იწვევს ბოღმა-წუხილს და ზოგად დეპრესიულ განწყობას. მაგალითად: თუ დედამ, რომელიც გაუბედურებულია შვილის სიკვდილით, დაინახა თუ მოისმინა საუბარი, რამაც შესაძლოა გაახსენოს მისთვის კატასტროფული ვითარება, ამ შემთხვევაში საქმე გვექნება კომპლექსურ განცდებთან. მაგრამ ირკვევა, რომ კომპლექსური განცდა შეიძლება იყოს არა გამომწვევი დეპრესიისა, არამედ ადამიანის ამაღორძინებელი, გამამხნევებელი და პერსპექტიულად მდიდარი. მსგავსი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, დადებითი კომპლექსის მაგალითებს არაიშვიათად ვხვდებით მხატვრულ ლიტერატურაში, რაც უეჭველად ამდიდრებს ჩვენს მეცნიერულ წარმოდგენებს გრძნობათა ანუ ემოციური სფეროს მრავალგვარობაზე. დადებითი ანუ შემოქმედებითი კომპლექსური განცდა, როგორც წესი, დაკავშირებულია შრომისა და გარჯის ცნებასთან, რის მაგალითსაც მრავლად ვხვდებით ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში.

ეჭვი ისეთი ემოციურ-ნებითი გამოვლინებაა, რომელიც აძაბუნებს და ასუსტებს ფსიქიკური აპარატის ტონუსს და საკმაოდ ხშირად ყოყმანის სახით ხელს უწყობს ავადმყოფურ მდგომარეობას. მხატვრული ლიტერატურა მიგვითითებს, რომ ეჭვი არაიშვიათად ხელს უწყობს შემოქმედებით ძიებას. ამ მხრივ უეჭველად საინტერესოა კონსტანტინე გამ-

სახურდიას დაინტერესება არაბთა მიერ გამოთქმული ფორმულით, რომ ეჭვი შემეცნების წყაროა.

დღეს ფსიქონევროლოგიაში დიდ ინტერესს იწვევს ცნება ადამიანის ძალთა ენერგეტიკის, ჩემი გაგებით, ფსიქოენერგეტიკის შესახებ. უეჭველად საყურადღებოა გოეთეს მიერ მოწოდებული პირველი შენიშვნები სულიერი აპარატის ფსიქოენერგეტიკის შესახებ.

ყველასათვის გასაგებია ისეთი დიდი განცდის ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის მნიშვნელობა, როგორიცაა „ეჭვიანობა".

ხსენებული ფსიქიკური გამოვლინება ეჭვიანობის სახით გვხვდება სულ სხვადასხვა მდგომარეობათა დროს, როგორც მაგალითად: ეჭვიანობა და ალკოჰოლიზმი, ეჭვიანობა და მოხუცებულობა, ეჭვიანობა და შიზოფრენია, ეჭვიანობა და ოტელოს აფექტური ვითარება, ეჭვიანობა და სიყვარულის ემოცია და ა. შ. ამ რთული ფსიქოლოგიური განცდების განვითარების მექანიზმების გაგება და მათი სემანტიკური ე. ი. შინაარსეული წვდომა მეტად რთულია და საპასუხისმგებლო. აღნიშნული პრობლემის ძიებაში, ცხადია, გვეხმარება პოზიტიური მეცნიერული მასალის დაგროვება (კლინიკური თუ ექსპერიმენტული), მაგრამ აქ უეჭველად მეტად სასარგებლოა ის ფაქტობრივი შენიშვნები და მოსაზრებანი, რომელსაც მხატვრული ლიტერატურა გვაწვდის.

კიდევ ერთი მაგალითი, რომელიც განსაკუთრებულად მიგვითითებს მეცნიერულ და მხატვრულ მიმართულებათა მჭიდრო კავშირის აუცილებლობაზე. მხედველობაში მაქვს მორალური კატეგორია—ოჯახის ცნებასთან დაკავშირებით. ბავშვთა აღზრდა, უკეთ, ბავშვთა და საერთოდ ახალგაზრდობის ფსიქოჰიგიენისა და ფსიქოპროფილაქტიკის საკითხები, ცხადია, მეცნიერული ძიების საგანია. მაგრამ აქ უეჭველად დიდი ხვედრითი წონა აქვს იმ ფსიქოლოგიურ მასალას, რომელსაც მახვილი თვალი და შგრძნობიარე გული მხატვრული ლიტერატურიდან შენიშნავს.

რუსთაველის, ბარათაშვილისა და ვაჟას ნაწარმოებებში არსებულ ფსიქოლოგიურ მასალებს დიდი შემოქმედებითი მნიშვნელობა აქვს პერსონოლოგიურ პრობლემათა დამუშავებაში. მეორე მხრივ, აქ ნათლად ვხედავთ, რომ სულიერ აპარატში წარმოდგენილი რთული ფსიქოლოგიური კვანძები, ფსიქოლოგიური კატაკლიზმები და ფსიქოლოგიურად მოულოდნელი შეჯახებანი და გადანაცვლებანი, ე. ი. ურთულეს სულიერ განცდათა მექანიზმები შეიძლება ამოიხსნას მხოლოდ პერსონოლოგიის პოზიციებიდან.

პიროვნების ფსიქოლოგიის ყველა ძირითადი და კარდინალური საკითხი არის გაშუქებული რუსთაველის უკვდავ ნაწარმოებში.

მოვალეობა, გმირობა თუ პატრიოტიზმი, როგორც რთული სოციალურ-ფსიქოლოგიური გამოვლინება, განხორციელებას ჰპოვებს მხოლოდ და მხოლოდ პიროვნების დონეზე. ასევე გულისთქმის თუ ემოციების

სტოიციზმის ბრძმედში გადახარშვა შესაძლოა მხოლოდ პიროვნების დონეზე.

რუსთაველს, ისე როგორც არავის, ნათლად აქვს წარმოდგენილი ქალისა და ვაჟის ქარაქტეროლოგიური თვისებანი, რაც სპეციფიკურად მათთვის არის დამახასიათებელი და ინდივიდუალურად საამაყო. ამ მხრივ მათი თანასწორობა შეიძლება მოხდეს მხოლოდ და მხოლოდ პიროვნების დონეზე.

ჩემთვის, როგორც კლინიცისტ-ფსიქოლოგისათვის, ბარათაშვილის შემოქმედებაში განსაკუთრებულად საინტერესოა ავტორის მიერ ხაზგასმული ნდობის პრობლემა. ნდობა ერთ-ერთი სპეციფიკურად დამახასიათებელი პერსონოლოგიური კატეგორიაა, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიური ცნება. თუ დაიკარგა ნდობა ადამიანთა შორის, ეს უეჭველად კატასტროფული მოვლენაა, ვინაიდან ასეთ პირობებში ფსიქოლოგიური დონე ეშვება განსაკუთრებულად დაბლა და სინდისი კარგავს თავის ძალას და მნიშვნელობას.

პერსონოლოგიის პრობლემის დამუშავებისას, ფსიქოლოგიურად ყურადსაღებია არა მარტო ის მასალები, რომლებიც აშუქებს ადამიანის მაღალ მორალურ ქცევებს პიროვნების დონეზე, არა მარტო ის მასალები, რომლებიც შეიძლება იყოს ერთგვარი მაგალითი ადამიანის სულიერი სიფაქიზისა და სიდიადისა, არამედ მოწინააღმდეგე, ანტინომური ვითარება, როდესაც ადამიანი მოკლებულია პიროვნების ფსიქოლოგიურ კატეგორიებს და ეშვება დაბლა, ხელმძღვანელობს რა მდაბალი გრძნობებით, და იმყოფება ცხოველური ინსტინქტების და ცხოველურ მიზიდულებათა გავლენაში. ამ შემთხვევებში საქმე გვაქვს უხამს და უგვანო პიროვნებასთან. უნდა აღინიშნოს, რომ ხსენებულ პირთა შესახებ მდიდარ ფსიქოლოგიურ მასალას ვხვდებით დოსტოევსკისა და მიხეილ ჯავახიშვილის ნაწარმოებებში.

როგორც ვხედავთ, მხატვრულ ლიტერატურაში მოიპოვება მეტად მდიდარი ფაქტობრივი მასალა, რომელიც უეჭველად სასარგებლოა, ყურადსაღები და პოზიტიურად მნიშვნელოვანი პერსონოლოგიისა და პათოპერსონოლოგიისათვის.

როგორც ვრწმუნდებით, კულტურის სხვადასხვა უბანი, ამ შემთხვევაში მეცნიერული ფსიქოლოგია და მხატვრული ლიტერატურა ემსახურებიან ერთ მიზანს — ადამიანის კეთილდღეობას.

უნდა აღვნიშნო, რომ როგორც მეცნიერებაში, ისე ხელოვნებაში არის ბარაქიანი მოსავლის მომცემი უხვი ყანა, მხოლოდ საჭიროა ამოქმედდეს შემოქმედების ბასრი ნამგალი.

პალეოფსიქოლოგიის ზოგიერთი საკითხი

ჩვენს დროში თეორიული და კლინიკური ფსიქიატრია მტკიცედ დგას ევოლუციურ-დინამიკურ პოზიციებზე, განსაკუთრებით იზრდება პალეოფსიქოლოგიის კვლევის როლი: ამიტომ ფსიქიატრიის დარგში კლინიკური რეალიზმის პრინციპი მოიცავს არა მარტო ფენომენოლოგიას და ექსპერიმენტალურ ფსიქოლოგიას, არამედ შედარებით ფსიქოლოგიას, ეთნოფსიქოლოგიას, და განსაკუთრებით პალეოფსიქოლოგიას.

პალეონტოლოგია განაგებს მატერიალური კულტურის ძეგლებს, რაც არ გააჩნია პალეოფსიქოლოგიას. ეს უკანასკნელი იძულებულია შემოიფარგლოს მხოლოდ სიმპტომებისა და სინდრომების დეტალების ანალიზით ისტორიულ ასპექტში.

ცნობილი ფსიქოპათოლოგი იუნგი, განცდის არქაული ფორმების შესახებ წერს: „მე ვფიქრობ, რომ პალეო და არქეო-ფსიქოპათოლოგიის საგნად უნდა იყოს განცდის არა ფორმები, არამედ ფსიქოდინამიკური ფესვების დაზუსტება და ახსნა, რომლებიც აკავშირებენ ჩვენთვის ცნობილ ცალკეულ ავადმყოფურ გადახრებს ღრმა წარსულთან“.

ამ მიმართულებით შემოქმედებითი ძიებანი გამართლებულია თანამედროვე მედიცინისა და ბიოლოგიის ასპექტში. მე სრულიად ვეთანხმები ბ. ფ. პორშნევის დებულებას. იგი წერს: „ისე როგორც დედამიწის გეოლოგიაში, ჩვენს ცნობიერებაშიც, უმაღლესი ფენა ეფინება ქვემდებარეს, მხოლოდ დედამიწის გეოლოგიისაგან განსხვავებით, აქ უმაღლესი ფენა ახდენს ზეწოლას ქვედაზე, ახდენს მის დეფორმაციას...

ადამიანის ცნობიერების პალეონტოლოგიური „გათხრები“ ე. ი. გენეტიკური ფსიქოლოგიისა და გენეტიკური ლოგიკის სფერო, მეცნიერების პერსპექტიული უბანია“.

პალეოფსიქოლოგიისა და პალეოფსიქოპათოლოგიის საკითხების კვლევის დროს საჭიროა დაზუსტდეს, თუ როგორი სახე ჰქონდა ადამიანის ცოდნის ჩამოყალიბების დასაწყისში ფსიქოსომატურ და ფსიქობიოლოგიურ კავშირებს. ამ მიმართებით, თანამედროვე ფსიქორეაქტოლოგიისათვის, განსაკუთრებით საინტერესოდ თვლიან ერთ ფსიქოლოგიურ დეტალს ძველი ეგვიპტის მედიცინიდან. ეს დეტალი ფიქსირებული იყო პაპირუსებში და ამგვარად იგი ატარებს წერილობითი მასალის ხასიათს. მასში ხაზგასმული იყო, რომ სინანულისა და მონანიების (მეორე პირველიდან გამომდინარეობს) გრძნობები წარმოადგენენ მძიმე ცოდვას, რამდენდაც ისინი მოქმედებენ და ასნებოვანებენ ადამიანის გულს.

გასაგებია, რომ წარმოდგენა ფსიქო-სომატიკური კავშირების შესახებ თავისი ფესვებით ებჯინება უძველეს პერიოდებს, ხოლო ე. წ. სომატო-ფსიქიკის დონე წარმოადგენს პირველ და ყველაზე ძველ ეტაპს ფსიქიკური აპარატის ჩამოყალიბებაში.

ეჭვს არ იწვევს ის გარემოება, რომ ხალხის წარმოდგენები ამა თუ იმ ორგანოს მნიშვნელობის შესახებ, რაც დამყარებულია მრავალსაუკუნოვან დაკვირვებებზე, იმსახურებს ჩვენი დროის სამედიცინო-ბიოლოგიურ დისციპლინათა ყურადღებას. აღნიშნულ ასპექტში ინტერესს არ არის მოკლებული შევჩერდეთ ეთნოფსიქოლოგიურ სემანტიკაზე გულის ცნების შესახებ ქართულ ენაში.

სისხლის მიმოქცევის ფიზიოლოგიასა და პათოლოგიაში გულის მუშაობას განეკუთვნება ცენტრალური და წამყვანი მნიშვნელობა. ცნება სიკვდილის შესახებ დაკავშირებულია გულის გაჩერებასთან, გულისცემის შეწყვეტასთან.

ის, რომ ქართველ ხალხს სრულიად განსაკუთრებული წარმოდგენა აქვს გულზე და რომ იგი ამ ორგანოს აფასებს ასევე განსაკუთრებულად, ამტკიცებს სიტყვა „გული"-დან წარმოებული სემანტური მრავალსახეობა, რაც ასე დამახასიათებლადაა წარმოდგენილი ქართულ მეტყველებაში.

სიტყვა „გულის" საშუალებით ქართული ენა გადმოსცემს მეტად რთულ და მეტად მრავალსახოვან ფსიქოლოგიურ ფუნქციებს. აღნიშნული მონაცემები, რომლებიც შექმნილია თვით ხალხის მიერ, არ იქნებიან მოკლებული აქტუალურ ინტერესს ფსიქიკური ფატორების როლის დაზუსტებისას გულ-სისხლძარღვოვანი სისტემის პათოლოგიაში.

ფსიქოსომატური ურთიერთკავშირის კლინიკის პრობლემაში ყურადღების გამახვილებას მოითხოვს სემანტური ანალიზი სიტყვა „გული"-დან წარმოებული ცალკეული სიტყვების, გამოთქმების, წარმოდგენებისა და ცნებებისა.

ქართველი ფსიქოლოგის ა. ფრანგიშვილის მითითების თანახმად, სიტყვა „გულის" და მისგან წარმოებულ სიტყვათა დახმარებით, ქართული ენა გადმოსცემს ცალკეულ ფუნქციებს და რთულ გამოვლინებებს, რომელთაც აქვთ დამოკიდებულება ემოციის, ყურადღების და ინტელექტის სფეროებთან.

საჭიროდ ვთვლი ხაზი გავუსვა იმას, რომ ჩვენ, რასაკვირველია, შორსა ვართ აზრისაგან, დავაკავშიროთ ფსიქოლოგიური ტერმინები ანდა ცნებები სოციალური კატეგორიის განსაზღვრებთან. ქართული ენის ლექსიკა განსაკუთრებულად მდიდარია: ხშირად ვხვდებით სინონიმებს. უნდა აღინიშნოს ერთეული შემთხვევები, როცა სინონიმურ განსაზღვრას საფუძვლად უდევს სიტყვა „გული".

ხალხთა ფსიქოლოგიაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ცნებას კბილის შესახებ, რომელთანაც დაკავშირებულია სიმბოლური წარმოდგენები და ფსიქოსომატური კორელაციები. ადამიანის წარმოშობის განთიადზე კბილი წარმოადგენდა არსებით იარაღს ბრძოლაში და მისი როლი, როგორც მნიშვნელოვანი აპარატისა, დღემდე პოულობს ასახვას ფსიქოლოგიაში და ხალხთა მეტყველებაში.

არ არის ინტერესს მოკლებული აქ შევჩერდეთ შემდეგ გამოთქმებზე 1. მეცნიერების გრანიტის ღრღნა ნიშნავს დასახული მიზნის მიღწევას შეუპოვარი შრომით; 2. სასიკვდილო წაჭერა (ტაცება) არის კბილებით ტაცება; 3. კბილებით დაღრღნა ნიშნავს უკომპრომისობას; 4. მაგარი კბილები—აქ იგულისხმება ნებისყოფის და ხასიათის ძალა; 5. კბილების ჩამტვრევა—ნიშნავს გამარჯვებას, დასჯას; 6. კბილების კრაჭუნი—ჩვეულებრივ თან სდევს მძიმე ასთენიურ აფექტს (მრისხანებას); 7. ზუთხვა—ნიშნავს დაჟინებულობას სწავლაში; 8. კბილბასრი ადამიანი—ნიშნავს შეუბრალებელ ხასიათს; 9. ცნობილია ცრურწმენა, როცა სიზმარში კბილის დაკარგვა ითვლება კატასტროფად (ახლობლის სიკვდილის შესაძლებლობა).

ღრმა ასთენიური განცდების დროს, ჩვეულებრივად, კბილის ტკივილი ძლიერდება. უძველესი არქაული მექანიზმების აღდგენას და გამოცოცხლებას უფრო ხშირად ადგილი აქვს დაძაბული აფექტის დროს, რის შედეგად აღმოცენდება ფსიქო-სომატური ბუნების ნევროზული მდგომარეობა. უკანასკნელის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს ფეხბურთის ოლიმპიადა მექსიკაში 1970 წელს, როდესაც განსაკუთრებული ემოციური დაძაბულობისა და მოლოდინის ასთენიური აფექტის შედეგად (დამარცხების შესაძლებლობა) ფეხბურთელებს განუვითარდათ კბილების გარკვეული პათოლოგია, რომელიც არ შეიძლება არ ჩაითვალოს ფსიქოსომატურად. აქ მე მხედველობაში მაქვს პრესის ცნობა იმის შესახებ, რომ იმ პერიოდში მექსიკაში დანტისტები მუშაობდნენ 24 საათს: ამასთან ერთად საშუალოდ თვითეული ფეხბურთელი თურმე სამჯერ მიმართავდა სტომატოლოგიურ კაბინეტს.

პალეოფსიქოპათოლოგიისათვის შემოქმედებითად საინტერესოდ უნდა ჩაითვალოს ენდოგენური დეპრესიის სინდრომის ე. ი. ციკლოფრენიული ბუნების მელანქოლიის ევოლუციური ანალიზი. სულით აშლილობათა კლინიკაში განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია როლი აფექტური პათოლოგიისა, ხოლო მოგვიანებულ ასაკში სისხლძარღვოვანი ფაქტორის აქცენტუაციით, აფექტური ფსიქოზები სჭარბობენ დაავადებათა ყველა სხვა ფორმებს და შეადგენენ გერონტოლოგიური ფსიქიატრიის ძირითად მასალას. ასთენიურ განცდებს აქვს წამყვანი პათოგენეზური მნიშვნელობა მწვავე და პროლონგირებულ რეაქტიულ მდგომარეობათა შემთხვევებში.

დეპრესიული ანუ მელანქოლიური სინდრომი გვხვდება სრულიად სხვადასხვა ნოზოლოგიის დროს. ჩვენ მიზნად გვაქვს შევჩერდეთ რეაქტიული და ენდოგენური ბუნების დეპრესიებზე.

ჩვენს მიერ ნაჩვენებია, რომ პიროვნების რეგისტრების მიახლოებისას, შიში ვლინდება, როგორც დეპრესია. ამასთან ერთად ტკივილის, შიშის და დეპრესიის ფენომენებს აქვს ერთიანი ევოლუციურ-გენეზუ-

რი საწყისი: ფსიქიკური აპარატის სხვადასხვა დონეზე ასთენიური განცდა ღებულობს თავისებურ ფენომენოლოგიურ გაფორმებას*.

როგორც შიშს, ისე ტკივილს თან ახლავს ვეგეტატიური კომპონენტი, პირველად ყოვლისა გულისცემის აჩქარების სახით. განცდათა აღნიშნული ორი ფორმა შეადგენს უძველეს ინსტინქტურ რეაქციას, რის შედეგადაც მემკვიდრეობით ფიქსირდება გულის რითმის აჩქარება. შიში მიგვითითებს ინდივიდუუმის სახიფათო და საგანგებო მდგომარეობაზე და ეტიოლოგიურად უფრო ხშირად დაკავშირებულია რეაქტიულ ფსიქოგენურ ფაქტორებთან. ასეთ ვითარებაში საეჭვო ხდება ადამიანის ფიზიკური და ფსიქიკური არსებობა, ან ერთიც და მეორეც.

პიროვნების დონეზე ეკზოგენურად განპირობებული შიში ღებულობს რეაქტიული დეპრესიის ხასიათს, რასაც თან ახლავს მემკვიდრეობითად ფიქსირებული გულის კომპონენტი.

როგორც ცნობილია, ცნება სიცოცხლის შესახებ დაკავშირებულია გულის მოქმედებასთან, ხოლო ცნება სიკვდილის შესახებ მისი მოქმედების შეწყვეტასთან. აქედან გამომდინარე, ისტორიულად ადამიანი გულს უკავშირებს თავის ფიზიკურ არსებობას და მუდმივ ყურადღებას უთმობს მის რითმს, როგორც თავის კეთილდღეობის გარკვეულ მოდუსს. ამით რეაქტიული დეპრესია და გულის კომპონენტი წარმოადგენენ ერთიან ფსიქო-სომატურ გამოვლინებას, რომელიც ყალიბდება როგორც პათოლოგიური რეაქციის ფორმა.

განვითარების პროცესში მემკვიდრეობითად გამოკვეთილი ფორმა განმეორებისათვის უკვე არ საჭიროებს გარეგანი ფაქტების აუცილებლობას და ღებულობს ენდოგენურად მიმდინარე ავადმყოფურ შეტევათა ხასიათს ენდოგენური ანუ ვიტალური დეპრესიის სახით, როგორიცაა პერიოდული ფსიქოზის (ციკლოფრენიის) ფაზები.

ძველთაძველი რეაქტიული დეპრესია ვლინდება როგორც ენდოგენური; აღნიშნული დეპრესია ვიტალურია, ვინაიდან დაკავშირებულია სიცოცხლესთან, შეგრძნებებთან გულის მხრივ. ამით ენდოგენური ანუ ვიტალური დეპრესია გენეზურად უახლოვდება რეაქტიული დაავადების პალეფსიქოპათოლოგიურ მექანიზმებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ეტიოგენეზის ტრანსფორმაციასთან ერთად ადგილი აქვს შეგრძნებათა ტრანსფორმაციას გულის მხრივაც, უკანასკნელი ვლინდება გულზე მძიმე ლოდის შეგრძნების სახით, რაც ფსიქიატრიის პრაქტიკაში ცნობილია როგორც გულის წინარე ბოლმა. უფრო მეტიც, გულის ბოლმა არაიშვიათად გვხვდება რეაქტიული დეპრესიების დროსაც: ამით დინამიურად უახლოვდება ერთმანეთს ორი სახის დეპრესიული გამოვლინება.

---

*) А. Д. Зурабашвили, О вопросах персопалистической психопатологии, «Вопросы психологии», 1965 № 3, стр. 39—44.

ავადმყოფობა, როგორც პროცესი შემგუებლობისა და ბრძოლისა, განისაზღვრება პათოგენურსა და ინდივიდუალურ რეაქტიულობას შორის დამოკიდებულებით; ამასთან, აღნიშნული დამოკიდებულების ისტორიას, როგორც ბრძოლას არსებობისათვის, შორეულ საუკუნეებში უდევს სათავე.

ფსიქოლოგიურ მასალებს ე. წ. პირველყოფილი ანუ პრიმიტიული პირების შესახებ აქვს გარკვეული ინტერესი პალეფსიქოლოგიისა და პალეოფსიქოპათოლოგიის პრობლემებისათვის, მაგრამ აქ ჩვენ ვხვდებით დიდ სიძნელეებს, ვინაიდან არც თუ ისე იოლია გადაწყვეტა, თუ რას წარმოადგენს თანამედროვე პირობებში წარსული აზრის ნამდვილი ასახვა.

ადამიანი მისი არსებობის ყველა საფეხურზე არის და რჩება უპირველესად სოციალურ არსებად, ამიტომ რეაქციის ტიპი ერთნაირია ე. წ. პირველყოფილებში და ჩვენთანაც. ამასთან ძირითადი სხვაობა და ფსიქოლოგიური განსხვავება იმაშია, რომ პირველყოფილებში სჭარბობს უარყოფითი შესაძლებლობების ემპირიული შიში.

აი რას წერს პირველყოფილთა ფსიქოლოგიის უდიდესი მცოდნე ლ. ლევი-ბრიული*. „ჩვენთვის სულიერი განწყობა არის ცნობიერების რთული მდგომარეობა. ჩვენთვის საინტერესოა დამოკიდებულება სურვილისა და მოქმედების მხრივ. პირველყოფილთა თვალთახედვით ადამიანთა გუნებ-განწყობა წარმოადგენს აგრეთვე ცნობიერების ფაქტებს, რომლებიც ყველა მათგანისათვის ცნობილია და რასაც საკუთარი გამოცდილების მიხედვით აღნიშნავენ სხვადასხვა სახელწოდებით.

ამასთან ერთად ამ სულიერი მდგომარეობის დროს ისინი განიხილავენ და დაკვირვების ობიექტად აქცევენ ცუდ გავლენას... ისინი მათ აკუთვნებენ იმ უხილავ ძალთა და გავლენათა რიგს, რომელიც ეკუთვნის ზებუნებრივ სამყაროს და გამუდმებით ერევა ჩვენი სამყაროს მოვლენათა მსვლელობაში“.**

ლევი-ბრიულისაგან ჩვენ ვგებულობთ, რომ ე. წ. პირველყოფილი ადამიანები განსაკუთრებულად აფასებენ წესრიგს და მიაჩნიათ იგი შრომითი პროცესების წარმატებების საწინდრად. იგი წერს: ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა განიზრახეს კუს დასაჭერად გამოეყენებინათ ახალი ბადე, ვიდრე ბადეს ჩაუშვებდნენ წყალში, აუცილებელია შემდეგი ოპერაციების ჩატარება: ოჯახის მეთაური დაჟინებით მოითხოვს ყველა წევრისაგან პატივისცემით მოეპყრან ერთმანეთს, არ შექმნან არავითარი განხეთქილება, ტომში უთანხმოებისას თევზის ჭერა წარმატებით არ განხორციელდება.***

---

*,**,***) Л. Леви-Брюль, «Сверхестественное в первобытном мышлении», ОГИЗ Москва, 1937 г. стр. 78—79, 62.

უფრო მეტიც, პირველყოფილების სწრაფვა სიმშვიდისა და წესრიგისაკენ გვაგონებს დეონტოლოგიურ ფსიქოპიგიენასა და ფსიქოპროფილაქტიკაზე თანამედროვე წარმოდგენების ერთგვარ პროტიტიპს. პირველყოფილთა საზოგადოებისათვის განსაკუთრებით საშიშია უთანხმოება, რაც შლის ოჯახს; ამიტომ ჩხუბს არ უნდა ჰქონდეს ადგილი არც ოჯახში და არც მის გარე.

ანჩხლი ადამიანი ისევე საშიშია თავისი საზოგადოებრივი ჯგუფისათვის, როგორც სისხლის აღმრევი და ყველას ერთნაირად სურს მისგან განთავისუფლება. იგი ითვლება ჯადოქარის მსგავსად უბედურების მომტანად.

ჩხუბისაგან თავის შეკავება ღებულობს აკრძალვის „ტაბუს“ ხასიათს, რადგანაც იგი ცუდად მოქმედებს არა მარტო პატარა ბავშვებზე, არამედ ახალშობილებზედაც. ჩვენ ვიგებთ, რომ მშობლებს ეკრძალებათ გაბრაზება თავის სახლში და თუ ისინი ამ ზღვარს გადადიან, ავი სულები განრისხდებიან და გაგზავნიან ოჯახში ბავშვის ავადმყოფობას.

როდესაც მამაკაცები იმყოფებიან შორს თავიანთი ოჯახებიდან, ცოლები არ უნდა ბრაზდებოდნენ, თორემ მათ უკბენს გველი ან უჩხვლეტს შხამიანი ისრის მქონე მცენარე.

ჩვენს დროში არსებულ სტუმართმოყვარეობის კეთილშობილურ ჟესტს, როდესაც მასპინძელი სულითა და გულით სტუმარს აჩუქებს რაიმე ნივთს, რომელიც მას მოეწონა, თავისი ფსიქოლოგიური ფესვები აქვს შორეულ პალეოფსიქოლოგიურ წარსულში.

ლევი-ბრიულისაგან ვგებულობთ*: „უბრალო სურვილი სტუმრისა ხდება საკმარისი იმისათვის, რომ სასურველი საგანი გადავიდეს მის ხელში. ეს მასპინძელისათვის ადვილი არ არის, იგი ზოგჯერ არც თუ გულის დაწყვეტის გარეშე ეთხოვება თავის საკუთრებას, თუ მასპინძელი შეინარჩუნებდა თავის ნივთს და გამოიწვევდა მტრულ განწყობილებას სტუმრისაგან, მას შეიპყრობდა შიში უფრო დიდი ზარალისა მომავალში. არასოდეს არ ბედავენ უარის თქმას სურვილზე, როგორიც არ უნდა იყოს ის, რადგან უარის თქმამ შეიძლება გამოიწვიოს უკმაყოფილება და რისხვა. ადამიანის ცუდი განწყობილება კი წარმოადგენს უფრო მეტი უბედურების წინამორბედს. თავის მხრივ სტუმარი ცდილობს მოთხოვნით არ გადააბიჯოს საზღვარს, რადგან თუ მასპინძელი დათანხმდება გულის დაწყვეტით და ჩაიგდებს გულში მტრობას სტუმრის მიმართ, მიღებული საგანი არ მოუტანს ბედნიერებას ახალ მფლობელს“.

სრულიად სამართლიანია თვალსაზრისი, რომ, რამდენადაც გამოვლინება იერარქიულად მაღლა დგას, იმდენად უფრო შორს არის პალეო-

*) Л. Леви-Брюль, «Сверхестественное в первобытном мышлении» ОГИЗ Москва, 1937, стр. 75.

ფსიქოლოგიური ფესვებისაგან. ამასთან ერთად სპეციფიური პიროვნული კატეგორიები შესაძლებელია წარმოდგენილი იყოს სხვადასხვა ისტორიულ ეტაპზე და ამიტომ დასაშვებია მათი დინამიკური ურთიერთდაპირისპირება. რაც შეეხება წარმოდგენას კეთილშობილური სტუმართმოყვარეობის შესახებ, იგი ასევე ერთნაირად შეიძლება იყოს დაკავშირებული სხვადასხვა პერიოდებთან, თუმცა სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ეთნოფსიქოლოგიური და ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური წინამძღვრები დასაწყისში განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

ნიადაგისა და პირობების მნიშვნელობა ფსიქიკური აპარატისა და მისი ცალკეული იერარქიული დონის განვითარებაში დამაჯერებლად არის გადმოცემული ცნობილი სოციოლოგისა და ფილოსოფოსის კ. რ. მეგრელიძის მონოგრაფიაში*, რომელიც წერს: „არ არის საკმარისი მხოლოდ ცნობიერების აღმოცენება ან მისი ეპიზოდური არსებობა იმისათვის, რომ იგი შენარჩუნებულ იყოს: მითუმეტეს, რომ იგი განვითარდეს, საჭიროა დამატებით კიდევ სათანადო ნიადაგი და ხელშემწყობი პირობები, ირგვლივ მყოფთა ცნობიერება, რომელიც უნდა კვებავდეს, განამტკიცებდეს და ხელს უწყობდეს მის განვითარებას. სხვა შემთხვევაში ცნობიერების ხე თანდათან დაიწყებს ჭკნობას, ცნობიერება დაიწყებს ისევ აღმოცენებას და ისევ ჩაქრობას.

ცნობიერი მდგომარეობა რომ შენარჩუნდეს, ამისათვის საჭიროა სუბიექტის ირგვლივ გარემო პირობების მუდმივი განახლება და გაშუალების ახალი აქტები.

ცნებათა და წარმოდგენათა სტრუქტურა, გენეზი და შინაარსი მეტად რთულია პრიმიტიულ ხალხში და სამწუხაროდ დღემდე მათი სულიერი ცხოვრება და კულტურული დონე ფასდება უფრო დაბალი ხარისხით, ვიდრე ისინი იმსახურებენ.“

რამდენადაც პირველყოფილთა დონე განსაკუთრებულად ლიმიტირებულია, ლევი-ბრიულის თანახმად, მათი ყურადღება ორიენტირებულია სხვა მიმართულებით. იგი გამახვილებული და შეჩერებულია უხილავ ძალებზე და ზებუნებრივ ზემოქმედებებზე, რაც მათი რწმენით ცხადი და საგრძნობია. ამისგანაა დამოკიდებული მათი კეთილდღეობა ან უბედურება, წარმატება ან წარუმატებლობა ნებისმიერ საქმიანობაში.

უხილავ ძალთა არსებობა და მოქმედება ქმნის პირობებს შიშისათვის. პირველყოფილ ადამიანს ეშინია შებინდების შემდეგ საკუთარი ქოხიდან გამოსვლის; მშიშარობა ღებულობს მხოლოდ შიშის ხასიათს და არ აღწევს სევდის და მწუხარების გრძნობამდე.

ნებისმიერი სტრესის შემდეგ, როგორც ამას აქცევს ყურადღებას ლე-

---

*) К. Р. Мегрелидзе «О ходячих суевериях и паралогическом способе мышления». Сборник, посвященный Н. Я. Марру. 1935 г. стр. 465.

ვი-ბრიული, პირველყოფილი გონება მიმართავს ზებუნებრივი სამყაროს მიზეზებს (ჯადო, ზემოქმედება).

საგულისხმოა, რომ მიდრეკილება არარეალური კავშირებისა და ყოველგვარი ცრუმორწმუნეობისადმი შეინიშნება არა მარტო პირველყოფილებში, არამედ ინტელიგენტურ წრეებშიაც. მსგავსი მდგომარეობა გვხვდება დიდად განათლებულ და კულტურულ ხალხში თითქმის ყოველთვის, როცა ისინი ხვდებიან პირობებში, სადაც წარმატება და მიღწევა დამოკიდებულია სიტუაციისაგან, რომლის არც განჭვრეტა, არც ზემოქმედება, არც შეცვლა მათ არ ძალუძთ, — პირველყოფილ ადამიანთა წარმოდგენით შესაძლებელია გამოწვევა, დათრგუნვა, და ადამიანის გარდასახვა მასზე უშუალო ფიზიკური ზემოქმედებით.

უფრო მეტიც, პირველყოფილი ადამიანები უშვებენ ტელეპათიურ დამოკიდებულებას ცალკეულ პირთა შორის.

შიში, მასთან დაკავშირებული ლმობიერება (ტოტემიზმი), და აკრძალვა (ტაბუ) ფსიქოლოგიურად შეადგენენ პირველყოფილ ადამიანთა აბსტრაქციის იმ დონეს, რომელიც შეიძლება შეფასებული იქნეს, როგორც წინა სტადია ანუ პროტოტიპი განყენებული სულების წარმოდგენისა.

ექსკურსი ხალხთა ფსიქოლოგიის სფეროში და პირველ რიგში პირველყოფილ ხალხთა ფსიქოლოგიაში, წარმოადგენს პალეოფსიქოლოგიური კვლევის ერთ-ერთ გზას.

თავი მეორე

პერსონოლოგიის პრობლემები შოთა რუსთაველის პოემაში „ვეფხისტყაოსანი“

ცრემლის პრობლემა პოემაში

ცრემლი ყოველთვის თან სდევს ადამიანის სულიერ ცხოვრებას როგორც ნორმის, ისე პათოლოგიის დროს.

ტირილი ჩვეული თანამგზავრია უსიამოვნო განცდისა, მაგრამ ადამიანი არა იშვიათად დიდი სიხარულის დროსაც შეიძლება ტიროდეს.

ყველა დროის მწერალს არა ერთი გვერდი დაუთმია გმირთა უსიამოვნო განცდებისა და ტირილის აღწერისათვის.

ცრემლს განსაკუთრებით ხშირად ვხედავთ ძველი ლიტერატურის გმირთა თვალებზე. ამიტომ ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ამ სულიერი მდგომარეობის ფსიქოლოგიური ფესვების გარკვევა. აღნიშნული თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა შოთა რუსთაველის უკვდავი ქმნილება „ვეფხისტყაოსანი“. ტირიან ნაწარმოების გმირები (რაინდებიც და ქალებიც), რომლებსაც მაღალი საზოგადოებრივი მდგომარეობა უკავიათ, გააჩნიათ ცხოვრების მიზანი, იდეალები და მოვალეობა; აღვსილნი არიან დიდსულოვნებით, კეთილშობილებით, განუმეორებელი გმირობითა და ურთიერთსიყვარულით.

ადამიანის დეპრესიული მდგომარეობისა და შიშის უტყუარი გაზოცდაა თვითდაცვის ინსტინქტი სიკვდილის შიშის განცდისას, მაგრამ პოემის გმირებს სიკვდილის შიში არ აქვთ.

ცრემლი ხშირია სუსტსულოვნების, ნევროზული მდგომარეობის, ისტერიისა და დეპრესიის დროს. მაგრამ რუსთაველის გმირების ტირილი ავადმყოფური მდგომარეობით როდია გამოწვეული, და ვისაც ამგვარი რამ შესაძლებლად მიაჩნია, ღრმად ცდება.

ჩვენ ხშირად გვსმენია „განსწავლულ პირთაგან“ უარყოფითი შეხედულება რუსთაველის პოემაზე იმის გამო, რომ ნაწარმოების ყველა გმირი ტირის.

რასაკვირველია, ‘ეს ასე არ არის. აქ ავტორმა გამოიყენა . გარკვეული მხატვრული ხერხი. სწორედ რუსთაველის გმირების მაგალითზე შეიძლება გადაწყდეს მნიშვნელოვანი შემოქმედებითი პრობლე-

მა — „ტირილი და ცრემლი“ პიროვნების დონეზე. ჩვენ ვხედავთ, რომ პოემაში სხვადასხვა სიტუაცია და სულიერი მდგომარეობა ქმნის ანტინომურ ფსიქოლოგიურ რეაქციათა აღმოცენების პირობებს. საჭიროდ მიმაჩნია აღვნიშნო, რომ თანამედროვე პერსონოლოგიისათვის ყველაზე ძნელი და საინტერესო პრობლემაა პიროვნების ანტინომური ფსიქოლოგიური რეაქციები. ამ თვალსაზრისით პოემაში მოცემულია მდიდარი მასალა.

რუსთაველი ხშირად აღწერს შემთხვევებს, როდესაც ტირილი წარმოდგენილია, როგორც თანაგრძნობის, ემოციური შეგულისხმიერების ან სულიერი რეზონანსის მაჩვენებელი.

ემოციურ შეგულისხმიერებას აგრეთვე ვხედავთ ასმათის განცდაში, როდესაც დაინახავს, რომ ავთანდილი იწყებს ტირილს, იგი ცრემლითვე თანაუგრძნობს მას მძიმე და რთული სულიერი მდგომარეობის დროს.

ცრემლი ორი რაინდის—ტარიელის და ავთანდილის შეხვედრისას მოწმობს მათ სულიერ შეთანხმებულობასა და ურთიერთნდობას.

ყელი ყელსა გარდააჭვედეს, ერთმანერთსა აუტირდეს,
ქარვად შექმნეს იაგუნდნი მათნი, თუცა ლალად ღირდეს. (282).

და შემდეგ:

...ყმამან ავთანდილს ხელი შეუპყრა ხელითა,
ერთგან დასხდეს და იტირეს დიდხანს ცრემლითა ცხელითა. (283).

აქ თანაგრძნობის ცრემლი ერთიერთდახმარების და დაცვის სიმბოლური ფიცია. არის შემთხვევები, როდესაც ცრემლი გამოხატავს სასოწარკვეთილებას და ჭეშმარიტ წუხილს. ამ შემთხვევაში მე ვკმაყოფილდები ფატმანის პიროვნული რეაქციის ჩვენებით, როდესაც იგი დასტირის ნესტან-დარეჯანის წასვლას, როგორც საკუთარი ქალიშვილის დაკარგვას.

ეს სამწუხარო ფაქტი უკარგავს მას ჯანმრთელობას და სულიერ სიმშვიდეს. ფატმანი ვერ ივიწყებს ნესტანს და ხშირად იგონებს მას. ფატმანის მწუხარება თავისი სიღრმით და სიმძიმით თანაბარია ღვიძლი ადამიანის დაკარგვასთან დაკავშირებული განცდისა:

...მომეშორვა მზე, მნათობი სრულად ხმელთა.
სიცოცხლე და სულდგმულობა, მონაგები ჩემთა ხელთა;
მას უკანით გაუწყვედლად დება მჭირდის ცეცხლთა ცხელთა,
ვერ გავახმე წყარო ცრემლთა, თვალთა ჩემთა გადმომღვრელთა.
(1214).

და შემდეგ:

სახლი და შკილი მომძულდა, ვჯდი უგულოთა გულითა,
მას ვიგონებდი მღვიძარე, რა მიმეძინის ღულითა. (1215).

როგორც წესი, სასიამოვნო ემოციებს არა აქვს ფსიქოტრავმის ხასიათი და დაკავშირებული არ არის ასთენიურ განცდებთან. მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც ჯანმრთელი ადამიანი სიხარულით ტირის.

ფსიქოლოგიურად „სიხარულის ცრემლი" ვლინდება პიროვნული რეგისტრირების დონეზე ფაქტებისა და მოვლენების ანტინომური ანალიზის შედეგად. ასეთ შემთხვევაში სიხარულის ემოციები ერთგვარად ექიშპება ერთდროულად აღმოცენებულ მომავალი კეთილდღეობის დაკარგვის შიშის გრძნობებს.

რუსთაველის პოემაში ანტინომურ განცდებთან ერთად ასახულია ფსიქოლოგიურად რთული სიტუაციები. მაგალითად, ტარიელის ყოველი დაბრუნება გამოქვაბულში იწვევს ასმათის დიდ სიხარულს, რომელიც არაფრით არ ჩამოუვარდება სიხარულს მოსიყვარულე და-ძმის შეხვედრისას. მაგრამ ასმათის სიხარული ყოველთვის გამწარებულია გაურკვეველი მომავლით, რის გამო იგი ცხარე ცრემლით ტირის:

ატირდა მაღლად ცრემლითა, ზღვათაცა შესართავითა. (221).

ცრემლი ყოველთვის როდია სასოწარკვეთილების, უიმედობისა და უპერსპექტივობის მაჩვენებელი. ამ თვალსაზრისით, პოემის გმირთა ტირილი სპეციალურ ფსიქოლოგიურ ანალიზს მოითხოვს. სავსებით ცხადია, რომ გარკვეულ პირობებში რაინდების თვალზე მომდგარი ცრემლი არ გამოხატავს მათს დეპრესიულ მდგომარეობას, პირიქით, ამ დროს ისინი სასურველი მიზნის მისაღწევად სავსენი არიან ძალითა და მოქმედების სურვილით. ცრემლი ამხნევებს და ახალისებს რაინდებს და განაწყობს მათ საგმირო საქმეებისათვის.

პიროვნების დონეზე ცრემლი ახალ ფსიქოლოგიურ შინაარსს იძენს, იგი ხდება ვაჟკაცობისა და რაინდული ძლიერების სიმბოლოდ. რუსთაველი ამგვარი მხატვრული ხერხით ცდილობს გამოხატოს რომანის გმირთა შეუდრეკელი ძალა. ცრემლი, გმირის განცდების კოლოსალური დაძაბვის გამოხატულებაა, რის შემდეგ იგი აღწევს სულიერი და ფიზიკური ძალების უდიდეს მობილიზებას შექმნილ სიტუაციაზე რეაგირებისათვის.

ადამიანის სულიერი სამყაროს დიდი მცოდნე გენიალური ქართველი პოეტი ვაჟა-ფშაველა ამბობდა, არა არის რა იმაზე უფრო დიდებული სანახაობა, ვიდრე ცრემლი იმ მამულიშვილების თვალზე, რომლებიც გამსჭვალულნი არიან თავიანთი იდეალების განხორციელების რწმენითო.

საქართველოში მინახავს მამაკაცი, რომელსაც აფექტის მდგომარეობაში, თავის ღირსების სრული შეგნების მიუხედავად, გულზე მუშტი დაურტყამს და თვალზე ცრემლი მოსდგომია. ტარიელიც ასევე:

ესე თქვა და მკერდსა ხელნი იკრნა, ცრემლნი გარდმოსწვიმდეს. (222).

უფრო მეტიც, მიიღებს რა ფრიდონისაგან ცნობას ნესტან-დარეჯანის შესახებ, ტარიელი ხელს შემოირტყამს ლოყაში:

ცხენისაგან გარდავიჭერ, თაყი სრულად გავიკიცხე,
ჩემთა ღაწვთა დანადენი მე ჩემივე სისხლი ვიცხე. (629).

ცრემლი და მჯიღის გულში ცემა ერთნაირად ასახავს რაინდთა სასოწარკვეთილებას და მწუხარების განცდებს, მაგრამ ავთანდილმა ისიც კარგად იცის, რომ განსაცდელში ძალთა მოკრეფაა საჭირო და მარტო ცრემლი არ შველის:

აწ ტირილი არას მარგებს, ცუდად ცრემლნი რასა მდიან? (192).

ინტელექტუალური გრძნობის მსგავსად, რომელზეც ლაპარაკობს ვუნდტი, შეიძლება იყოს აგრეთვე ინტელექტუალური ცრემლი პიროვნული რეგისტრის დონეზე. ამ შემთხვევებში განცდები აძლიერებს და ლოგიკურად ამაგრებს პიროვნებათა შორის მორალურ ურთიერთდამოკიდებულებას, ასე, მაგალითად, ცრემლი შეიძლება გაჩნდეს სამუდამო მეგობრობის ფიცის დადების დროს.

ტარიელსა და ფრიდონს ცრემლი ადგათ თვალებზე, როდესაც მეგობრობას შეჰფიცავენ ერთმანეთს.

...მაგრა მეტად შევებრალე, ტირილითა მესათნოვა;
ვითა შვილი დამადუმა, მემუდარა, შემეპოვა,
თვალთათ, ვითა მარგალიტი, ცრემლი ცხელი გარდმოთოვა. (680).

როდესაც ავთანდილი მიდის ფრიდონთან, მასში იღვიძებს მწველი გრძნობა თინათინის მიმართ. ამ დროს იგი ივიწყებს სინამდვილეს და განსაკუთრებული, ცრემლიანი ღაღადით მიმართავს ცას:

მომავალი ცასა შესტირს, ეუბნების, ეტყვის მზესა.
აპა, მზეო, გეაჯები შენ, უმძლესთა მძლეთა მძლესა,
ვინ მდაბალთა გაამაღლებ, მეფობასა მისცემ, სვესა,
მე ნუ გამყრი საყვარელსა, ნუ შემიცველი ღამედ დღესა. (957).

ცრემლი არ არის ადამიანის სუბიექტური სამყაროს მარტივად ამსახველი სარკე. იგი დაკავშირებულია ღრმა და რთულ ემოციურ ძვრებთან.

პიროვნული რეგისტრის დონეზე ცრემლს აქვს სრულიად განსხვავებული ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა. ემოციური რეაქციების მუდმივი თანამგზავრი, ცრემლი, საჭიროებს მრავალმხრივ ანალიზს და ინდივიდუალურ ფსიქოლოგიურ შეფასებას.

განსაკუთრებით რთულ სულიერ მდგომარეობათა პრობლემა პოემაში

ადამიანის ფსიქიკა მუდმივ რეაგირებას ახდენს სუბიექტურ (ენდოგენურ, შინაგან) და ობიექტურ (ეგზოგენურ, სიტუაციურ) გამღიზიანებლებზე. ამჟამად მოძღვრება ფსიქიკური რეაქციების შესახებ ე. ი. ფსიქორეაქტოლოგია წარმოადგენს ნორმალური და პათოლოგიური ფსიქოლოგიის დამოუკიდებელ კვლევით მიმართულებას.

ინტერესს რეაქტოლოგიის მიმართ კიდევ უფრო აძლიერებს თანამედროვე პერსონოლოგიის მიღწევები, ვინაიდან პიროვნება ნორმალურ პირობებში გამღიზიანებლებზე უნდა უპასუხებდეს მთლიანად, თავის შესაძლებლობათა უმაღლეს რეგისტრებზე.

მხატვრული, ლიტერატურული სახეების შემოქმედებითი ფსიქოლოგიური ანალიზი საყოველთაოდ აღიარებული ხერხია.

შოთა რუსთაველის უკვდავ ქმნილებაში ვხვდებით რთულ პერტურბაციებს, როდესაც შინაგანი ან გარეგანი ფსიქოლოგიური სიტუაცია ავალებს პიროვნებას ეძიოს აქტიური გამოსავალი შექმნილი პირობებიდან, გადაჭრას ძნელი, ცხოვრებისეული ამოცანა და განტვირთოს ემოციურად დაძაბული ფსიქოლოგიური მდგომარეობა.

ავთანდილი და ტარიელი, ნესტან-დარეჯანი და თინათინი მიჯნურობის ცეცხლით იწვიან, მაგრამ პოემის გმირების უსაზღვრო სიყვარული არ სცილდება პიროვნების ნორმალურ ფსიქოლოგიურ რეაქციათა ჩარჩოებს.

ჩვენ ვგებულობთ, რომ ავთანდილს სევდა შემოჰყრია: დამწუხრებულია არაბთა მეფე როსტევან:

...დაღრეჯით ზის, სჭირსო ფერ-შეცვლილობა. (102).

მაგრამ ორივე შემთხვევაში მწუხარება არ სცილდება ფიზიოლოგიურ საზღვრებს, ვინაიდან ეს განცდა მთლიანად მოქცეულია პიროვნების სუბორდინაციული კონტროლის გავლენის ქვეშ.

ტარიელისათვის, ნესტანის დაკარგვის შემდეგ, იქმნება რთული სიტუაცია — გამოუვალი მდგომარეობა მიჯნურისათვის. რაინდი ფსიქოლოგიურად იძულებულია, უპასუხოს ამას განსვლის რეაქციით და მიატოვოს თავისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა. ტარიელს თან ახლავს ასმათი და მასთან ერთად მოგზაურობს. ისმის კითხვა: ტარიელის ამგვარი გადანაცვლება ხომ არ არის სინამდვილიდან განსვლის ნევროზული რეაქცია, რომელიც პათოფსიქოლოგიაში ცნობილია „ავადმყოფობაში განსვლის“ სახელით.

ტარიელის ეს ნაბიჯი ფსიქოლოგიურად სავსებით გასაგებად მიმაჩნია

და გმირის ამ ქცევაში ვერავითარ ავადმყოფურ გამოვლინებას ვერ ვხედავ.

პოემის შინაარსის მიხედვით ვიცით, რომ ტარიელმა რაინდისათვის მისაწვდომი ყველა ხერხი იხმარა, მაგრამ საწადელს ვერ მიაღწია. ის არც შემდეგ იხევს უკან თავისი მიზნიდან, და როდესაც ტოვებს ყველაფერს დაგაიჭრება ველად, იმედის ნაპერწკალი გულში მაშინაც არ უქრება. ადამიანი არ კარგავს იმედს, თუნდაც სასიკვდილოდ იყოს განწირული, სადღაც მაინც შესაძლებლად მიმაჩნია გამოსავლის პოვნა.

მართალია, ტარიელი ტოვებს სახელმწიფო მოღვაწეობის სარბიელს, მაგრამ იგი არ ემსგავსება უმიზნო განდეგილს. მას მთელი არსებით უყვარს ბუნება და მჭიდროდ არის დაკავშირებული მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროსთან. პოემაში მოქმედების ამგვარი განვითარება საჭიროა იმისათვის, რომ მომზადდეს მიჯნურთა შეხვედრის პირობები.

მიჯნურის დაკარგვით გამოწვეულ უმძიმეს სულიერ განცდებს ტარიელი თვითმკვლელობამდე არ მიჰყავს. უდიდესი მწუხარების ზეგავლენით იგი განმარტოებას ეძლევა და სწორედ აქ ნახულობს ოპტიმალურ პირობებს თავისი სულიერი განცდების ანალიზისათვის. ამიტომ ტარიელის ეს ნაბიჯი ფსიქოლოგიურად გასაგებია და გამართლებული.

სასოწარკვეთილება და მძიმე განცდები ტარიელს მიიყვანს იმ მდგომარეობამდე, როდესაც

სამ დღემდის ვიყავ უსულოდ, ცეცხლნი უშრეტნი მწვიდიან. (351).

ან

ზოგჯერ შმაგად წამოვიჭრი, სიტყვა მცთარი წამერია. (352).

იმ დროის ექიმები აღნიშნული მდგომარეობის გამო ტარიელს ასეთ დიაგნოზს დაუსვამენ:

აქიმნიცა იკვირვებდეს: „ესე სენი რა გვარია?
სამკურნალო არა სჭირს რა, სევდა რამე შემოჰყრია“. (352).

ტარიელი მალე თავისუფლდება ავადმყოფობისაგან, ხდება თავისებური თვითგანკურნება და მას გული კვლავ ფოლადივით მტკიცე უხდება. ადვილი გასაგებია, რომ ამ მდიდარ მხატვრულ აღწერილობაში ვერ ვხედავთ ვერავითარ ავადმყოფურ რეაქციას, ვინაიდან არ შეიძლება არ ვერწმუნოთ იმ დროის ექიმებს, რომლებიც აცხადებენ, რომ მსგავსი ავადმყოფობა არ იციან და, მათი აზრით, ტარიელის მდგომარეობა საბედისწერო შემთხვევით უნდა იყოს გამოწვეული.

გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ტარიელის ავადმყოფობა ერთობ ხანმოკლეა, მაშინ, როცა რეაქტიული მდგომარეობა გრძელდება მანამდე, სანამ არ ამოიწურება უსიამოვნო განცდის მიზეზი.

გასაგებია, რომ ამ შემთხვევაში არავითარ ფსიქიკურ ავადმყოფობაზე ლაპარაკი არ შეიძლება. ავტორი აქ განსაკუთრებული მხატვრული სიძლიერით და თავისებური ხერხებით აღწერს იმ ემოციურ შთაბეჭდილებას, რომელსაც ნესტანის სილამაზე მოახდენს ტარიელზე.

ტარიელის მდგომარეობა, როდესაც მას ავთანდილი იპოვნის ბოკლული ლომისა და ვეფხვის გვერდით უგონოდ დავარდნილს, უნდა გავიგოთ, როგორც ადამიანის მძიმე ფიზიკური გადაქანცვა მხეცთან სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლის შემდეგ. აგრეთვე დასაშვებია, ვიფიქროთ, რომ ორთაბრძოლაში ადამიანის გამარჯვება მხეცზე გარკვეული სიმბოლური მნიშვნელობით არის მოყვანილი, ვინაიდან არ არსებობს ბუნებაში არავითარი ცხოველური ძალა, რომელსაც შეეძლოს საბოლოოდ გაემარჯვებინოს ადამიანზე.

ტარიელი არასოდეს ავადმყოფურად არ კარგავს გონებას. მიუხედავად იმისა, რომ ტარიელს ფიქრი იტაცებს იმაზე, ვისი სიყვარულის ცეცხლიც გულში უნთია, მისი ქცევა ყოველთვის სრულყოფილია, ხოლო რეაქციები სიტუაციაზე—მთლიანი.

ტარიელი არასოდეს არ კარგავს ორიენტაციას. თუმცა ზოგჯერ ჩაფიქრებულია, როგორც მიჯნური. ამავე დროს შენარჩუნებული აქვს პიროვნული კრიტიკა, როდესაც გული უნდა ექვემდებარებოდეს გონებას და, სუბორდინაციის პრინციპი ონტოგენეზური რეგისტრირებისა არ იხსნება.

როგორც ცნობილია, ინტელექტის თვისებათა რაოდენობრივი მხარე ჯერ კიდევ არ მეტყველებს სულიერ ავადმყოფურ მდგომარეობაზე. პოემაში უგონობა გაგებულია, როგორც ადამიანის ძლიერი ემოციური დაძაბვის მდგომარეობა და არა ავადმყოფობა. ტარიელის აფექტი აღწერილია მაღალოსტატურად, ჰიპერბოლურ ფერებში:

> ასრე წვა, რომე არ ჰგვანდა მკვდარი სამარის კარისა,
> ორგნით ჩანს ლები მჯიღისა, მართ გულსა გარდნაკარისა. (498).

პოეტური თხრობის მთელ მანძილზე ტარიელი დინჯი, კეთილშობილი და დიდსულოვანია; იგი ძლიერი პიროვნებაა, სპეტაკი სურვილებით. ტარიელისათვის აფექტური რეაქცია მხოლოდ ეპიზოდია რთულ სულიერ განცდათა რიგში, რაც, თავის მხრივ, მძიმე სიტუაციური ფაქტორებით არის გამოწვეული. ემოციურობა და აფექტურობა მასში მოცემულია როგორც რეაგირების მანერა და არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს გაგებული, როგორც მისი პიროვნების თავისებურებიდან მომდინარე ქცევები.

ჩემ მიერ ზემოთმოყვანილი დებულების თანახმად, ტარიელი არ შეიძლება მიეკუთვნოს აგზნებად, ლაბილურ (ისტერიულ) პიროვნებათა ჯგუფს. ვეხები რა პოემის გმირის რთულ სულიერ მდგომარეობას, მი-

ზანშეწონილად მიმაჩნია დავაყენო საკითხი: ხომ არ შეიძლება ტარიელის სულიერი მდგომარეობა შეფასდეს როგორც თავისებური რეაქტიული დეპრესია. ინტერესი ამ საკითხისადმი იზრდება კიდევ იმ გარემოებით, რომ არსებობს ამ თვალსაზრისით გაშუქებული ნაბეჭდი შრომები.

წინასწარ მინდა აღვნიშნო, რომ ამგვარად დასმული საკითხი ვერ უძლებს ვერავითარ კრიტიკას. ყოველი მოქმედება ტარიელისა რაინდობითა და გმირობით არის აღბეჭდილი. ამიტომ იგი არ შეიძლება მიდრეკილი იყოს სულიერი ავადმყოფობისადმი, თუნდაც ხანმოკლე დეპრესიული შეტევის სახით.

პიროვნების ფსიქოლოგიის გენიალური მცოდნე რუსთაველი უნატიფესი სიზუსტით აღწევს არა დეპრესიულ მდგომარეობას, არამედ ადამიანის უმაღლეს ტენდეციებს და მისწრაფებებს. მას აინტერესებს ადამიანის რთული განცდები, პიროვნული ანტინომური რეაქციები და სიტუაციით განპირობებული ფსიქოლოგიური პერტურბაციები.

ჩემ მიერ ფსიქიატრიულ პრაქტიკაში აღწერილია შემთხვევები, რომელთაც განვიხილავ როგორც აქტიური დეპრესიის მდგომარეობას, მაგრამ უნდა აღვნიშნო, რომ ამ შემთხვევაში აქტიურობა შეზღუდულია, ლიმიტირებულია და ვერ აღწევს ადამიანის მოღვაწეობის რთულ დონეს.

სად არის დეპრესია, როდესაც ტარიელი აქტიურია, შეუდრეკელია და ყოველთვის მზად არის გმირობისათვის! მას შეუძლია ბრძოლაში სისხლით შეღებოს მინდორი:

შენ ველნი წითლად შეპღებენ სრულად სისხლისა მიდენით. (287).

ან მათრახით გაუპოს მტერს თავი. ხოლო ჭეშმარიტ დეპრესიულ მდგომარეობას (იქნება ეს ენდოგენური თუ რეაქტიული ბუნების), თან სდევს უმოძრაობა და ფიზიკურ ძალთა დაძაბუნება.

რაინდის შეხედულება სიკვდილზე:

ჩემად ღონედ სიკვდილისა მეტსა არას არ ვეცდები! (656).

ან:

მე სიკვდილსა აღარ ვახსოვ, ვარ მისგანცა განწირული. (284).

გარკვეული რთული პირობებით შექმნილი გუნება-განწყობაა გმირისა.

სინამდვილეში ტარიელის სიტყვებიდან ყოველთვის ჩანს თავისი მდგომარეობის აქტიური შეფასება, რომელიც შორს არის სასოწარკვეთილებისა და დეპრესიამდე მისული განცდისგან.

თვით რაინდიც აცხადებს:

კაცმან საქმე მოიგვაროს, ვეჭვ, ჭმუნვასა ესე სჯობდეს. (107).

ავთანდილის პიროვნული თავისებურებანი

პოემის გმირი, ავთანდილი, კომპაქტურ-მთლიანი, მაღალჰარმონიული პიროვნებაა. მისთვის რაინდული ბრძოლა და დიდსულოვნება მთლიანობაში მოცემული კატეგორიაა. ავთანდილი მიზნად ისახავს ცხოვრების გზაზე ყველაფერი დაუქვემდებაროს ემოციურ-ინტელექტუალურ ანალიზს. წინასწარ მინდა შევნიშნო, რომ ავთანდილი არ არის აბსტრაქტულად მოფიქრებული ფიგურა; იგი ადამიანია ყველა ადამიანური თვისებით, თუნდაც ადამიანურივე „სუსტი მხარეებით". ავთანდილს არ სძინავს, ღამე ტირის, მაგრამ გათენებისას უაღრესად მშვიდია და სანდომიანი. ყველაფერი ძირითადი აქ პიროვნულ შესაძლებლობათა ძალაშია, ავთანდილი ფაქიზია, ლმობიერი, ნაზი, აღვსილია მეტად თბილი ემოციებით და ძალა შესწევს უხელმძღვანელოს თავის თავს.

თანამედროვე პერსონოლოგია ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ პიროვნება იქმნება შრომითს საქმიანობაში, და მისი თვისებები ვლინდება საქმის პროცესში. ვფიქრობ, რომ შემოქმედებისა და გარე სამყაროსთან კავშირის გარეშე ინდივიდუმი მოგვაგონებს მძინარე ცხოველს, მოკლებულს ყველა სახის შეგრძნებებს (ანალიზატორებს). ასეთი ცხოველი ბიოლოგიური პროსტრაციის მდგომარეობაში იქნება მაშინ, როდესაც ადამიანი სოციალური ძილის მდგომარეობაში აღმოჩნდება.

უაღრესად მნიშვნელოვანია ავთანდილის მსოფლმხედველობა მოქმედების ასპექტში, რომელიც ადამიანის სპეციფიკას შეადგენს:

არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა?! (790).

ავთანდილის შეხედულებათა მიხედვით, მოქმედება ადამიანის პიროვნული მოთხოვნილებაა; ამავე დროს მოქმედება ყოველთვის ემსახურება გარკვეულ მიზანს, რომელიც უნდა წარმოადგენდეს ადამიანის ცხოვრების ძირითად აზრს და პირდაპირ დანიშნულებას. მისი გაგებით მიზნის ძალა უსაზღვროდ დიდია; მას შეუძლია ადამიანი საფლავიდან წამოაყენოს. „აკლდამის ძირზე ყოფნის" მდგომარეობიდან სრულყოფილ ცხოვრებაში შესვლა მხოლოდ ძლიერ პიროვნებას ძალუძს, რომლისთვისაც გზის მანათობელი იდეებია მორალი, მოვალეობა და საკუთარი სიტყვის ერთგულება. აქტიური მოქმედება მჭიდროდ არის დაკავშირებული სოციალურის და საზოგადოებრივ-ფსიქოლოგიური შემეცნების აუცილებლობასთან. ამაზე მიუთითებს ავთანდილი მეფე როსტევანისადმი მიმართულ ანდერძში. ავთანდილი მოკლებულია სიამაყის გრძნობას; მისი გაგებით, ადამიანი უნდა იყოს თავმდაბალი; თავისი გმირული მოქმედების შესახებ იგი მოგვითხრობს, როგორც უბრალო და ჩვეულებრივ საქმეზე.

ავთანდილის პიროვნებაში მოვალეობის გრძნობა უმაღლეს დონეზეა წარმოდგენილი. მისი სწრაფვა მიზნისაკენ — მოვალეობის შესრულებისა-

კენ არათუ სუსტდება მოქმედების პროცესში, არამედ უფრო მეტ ნებელობით დაძაბულობას იძენს, ამაშია ავთანდილის პიროვნების ძლიერება. ადამიანთა მოქმედების შეფასებისას იგი ხელმძღვანელობს პრინციპით— ვინ არის უკეთესი, და არა იმით, თუ ვინ უფრო მაღლა დგას თავისი წარმოშობით. სიტყვა (მეტყველება) სპეციფიკური ადამიანური თვისებაა და ის უნდა ემსახურებოდეს სპეციფიკურ ადამიანურ დანიშნულებას; ამიტომ ადამიანის მიერ მოცემული სიტყვა ყოველგვარ ლითონზე უფრო მტკიცე უნდა იყოს. ავთანდილის წარმოდგენაში სიტყვის გატეხა ყველაზე მდაბალი და ამორალური საქციელის თანასწორია:

ყოველი ცრუ და მოღალატე ღმერთსა ჰგმობს და აგრე ცრუობს. (776).

ნამდვილ ადამიანში, ე. ი. მაღალი მორალის ადამიანში სიტყვის გატეხა იწვევს სინდისის ქენჯნას და არღვევს სულიერ სიმშვიდეს. თანახმად ავთანდილისა, მეგობრობისათვის თავდადება, მოვალეობის გრძნობა, ზრუნვა ღარიბებზე და სხვათა თავისუფლებაზე განხილულ უნდა იქნას არა მარტო როგორც ადამიანის მაღალი ღირსება, არამედ როგორც მისი ცხოვრების ძირითადი მიზანი.

პატიოსნების, სიმართლის და სათნოების (სიკეთის) პრობლემები, რომლებიც რუსთაველს აღელვებდა, კაცობრიობისათვის სამარადისოდ რჩება.

ავთანდილი აღნიშნავს, რომ თუ ადამიანს სურს სპეტაკად და ამავე დროს აქტიურად დაიცვას თავისი მოვალეობა მეგობრისადმი, მან უნდა იცოდეს, რომ

სამი არის მოყვრისაგან მოყვრობისა გამოჩენა:
პირველ ნდომა სიახლისა, სიშორისა ვერ-მოთმენა,
მიცემა და არას შური, ჩუქებისა არ-მოწყენა,
გავლენა და მოხმარება, მისად რგებად ველთა რბენა. (777).

თანამედროვე პერსონოლოგიაში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ ჰარმონიული ფსიქიკა უნდა გაურბოდეს ასთენიურ, ე. ი. უარყოფით ემოციებს. ადამიანი ვალდებულია ცუდი დაივიწყოს, გაატაროს უსიამოვნებანი ფსიქიკურ აპარატში, როგორც საცერში, მეხსიერებაში შეინარჩუნოს მხოლოდ დადებითი განცდები. წარმოდგენილ დებულებას განსაკუთრებული ფსიქოპროფილაქტიკური მნიშვნელობა აქვს. ხსენებულ ასპექტში დიდად საგულისხმოა ავთანდილის განწყობა:

...რა კაცსა სოფელმან მისცეს წადილი გულისა,
ხსოვნა არა ხამს ჭირისა, ვით დღისა გარდასრულისა. (696).

ნორმალურ და პათოლოგიურ პერსონოლოგიაში პიროვნების ძალის ერთ-

ერთ საზომს წარმოადგენს გამოცდა (თავისებური ექსპერიმენტული ცდა) გამძლეობაზე.

ავთანდილის პიროვნება არათუ ძლიერი და მტკიცეა, არამედ გამოირჩევა გამძლეობით ყოველგვარ წინააღმდეგობასთან ბრძოლისას. მისი გაგებით, სუსტსულოვნების და გულგატეხილობის გრძნობა მისთვის დამახასიათებელი არ არის.

ავთანდილი მოუწოდებს წინააღმდეგობათა გადასალახავად მზადყოფნისაკენ: ამიტომ მას სწამს, რომ ცხოვრება ბრძოლაა;

მაშა ლხინსა ვინ მოიმკის, პირველ ჭირთა უმუშაკო. (879).

ვაჟკაცობისა და შეუპოვრობის გრძნობა წარმატებითი ბრძოლის აუცილებელი პირობაა. ამასთან, აღნიშნული გრძნობა დამოკიდებულია და განსაზღვრულია პიროვნების განწყობით — ადამიანის მორალური ძალით. ავთანდილის თანახმად:

სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა! (799).

შიშის პრობლემა საინტერესოა ნორმალური და პათოლოგიური ფსიქოლოგიისათვის. ავტორის მიერ განვითარებული დებულებანი ყურადსაღებია პიროვნული რეგისტრების ურთიერთზეგავლენის ასპექტში. ავთანდილი მტკიცედ დგას იმ პოზიციაზე, რომ შიში უნდა დაითრგუნოს.

ხამს, თუ კაცი არ შეუდრკეს ჭირს, მიუხდეს მამაცურად. (154).

ხოლო პოემაში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ ავთანდილი გულით შიშშეუვალია.

ჩაიცვა ტანსა აბჯარი ქცევითა ვეფხებრ მკრჩხალითა.
მას ხელთა კეტი რკინისა ჰქონდა ხელითა ცალითა;
ნავესა თავსა გულითა წადგა შიშ-შეუვალითა,
ჯოთა მჭვრეტელნი ჭვრეტითა, მტერნი დახოცნა ხრმალითა. (1041).

შიშშეუვალობა რუსთაველის გენიალური განჭვრეტაა და 800 წლის შემდეგაც ინარჩუნებს ცოცხალ ინტერესს ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიისათვის.

ამჟამად შეიძლება დადგენილად ჩაითვალოს, რომ გულსა და გონებას შორის ურთიერთობის ანალიზის გარეშე, უფრო ზუსტად, ემოციასა და პიროვნული რეგისტრების ურთიერთგავლენის გარეშე შეუძლებელია დაზუსტდეს შიშის ფსიქოლოგიის საკითხი როგორც ნორმის, ისე პათოლოგიის პირობებში. არავითარ ზეგავლენას არ ძალუძს შეამციროს გულის ხმა შიშის ან სხვა ემოციის დროს, თუ არ იქნება პიროვნული ზემოქმედება, ე. ი. პიროვნული კრიტიკა და ცენზურა.

პოემის მიხედვით ვიცით, რომ ავთანდილმა:

> გულსა უთხრის თუ: „დათმეო", ამად არ დია ბნდებოდა. (180).

განმეორებით აღვნიშნავ, რომ, გარდა ადამიანის ფსიქიკური აპარატის უმაღლესი დონის პიროვნული რეგისტრისა, არ არსებობს არავითარი ძალა, რომელსაც შეეძლოს უბრძანოს გულს (ე. ი. აფექტურ და ინსტინქტურ ცხოვრებას).

პოემაში პიროვნების მარეგულირებელი და წამმართველი როლის პრობლემა განიხილება მაღალ აკადემიურ დონეზე.

ავთანდილს ჰყავს სატრფო, რომელიც მისთვის არა მხოლოდ მიზანია, არამედ მთელი ცხოვრების შინაარსი; ყველაფერია: აწყმოც და მომავალიც. იგი იწვის სიყვარულის კოცონზე, მაგრამ ძმადნაფიც ტარიელს ჰპირდება:

> ადრე მოვალ, არ გაგწირავ, არას დავზამ შინა ხანსა. (671).

ავთანდილი სიყვარულის ალშია გახვეული. მეფე როსტევანისადმი ანდერძში იგი ხაზგასმით აღნიშნავს:

> „სიყვარული აღგვამაღლებს", ვით ეჟვანნი, ამას ყღერენ,
> შენ არ სჯერხარ, უსწავლელნი კაცნი ვითმცა შევაჯერენ! (791).

ამ რთულ სიტუაციაში ავთანდილი თავის თავს არ ეკუთვნის, ის მიჯნურისადმი ტრფიალს შეუპყრია, მისი გული თინათინის გულთან ერთად ძგერს, მოჯადოებულია მზეთუნახავის მიერ.

სიყვარულით მოჯადოებულ ავთანდილს განუზომელი ძალით იზიდავს თინათინი. არ არსებობს ძალა, რომელსაც შეეძლოს შესცვალოს ეს ლტოლვა. ავთანდილის წინაშე რთული პრობლემა დგას: რა ქნას, როგორ მოიქცეს?

და აი აქ შოთა რუსთაველის გენია გამოსავალს პოულობს: ავთანდილის რეაქციას წარმართავს პიროვნული კონტროლი. გმირი იგონებს მიცემული სიტყვის ყოვლისშემძლეობას და, მიმართავს რა პლატონის ფილოსოფიას, მოჰყავს მისი სიტყვები:

> მე სიტყვასა ერთსა გკადრებ, პლატონისგან სწავლა-თქმულსა:
> „სიცრუვე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა". (789).

ხოლო შემდეგ:

> ...თავია სიცრუვე ყოვლისა უბედობისა. (790).

შოთა რუსთაველი მიუთითებს, რომ ადამიანი ყოველგვარ სიტუაციაში და პირობებში მორალისა და მოვალეობის მოტივებით უნდა ხელმძღვანელობდეს და მათ ექვემდებარებოდეს. ავთანდილი აღნიშნული დებულების ბრწყინვალე მაგალითია.

ამგვარად, ავთანდილი, რომელიც მოცულია ყოვლისშემძლე სიყვარულის ცეცხლით, მოქმედებს ღირსეულად. მის ქცევას განაგებს არა ინტელექტუალური სიბრძნე, არა უსაზღვრო გრძნობები და რკინის ნებისყოფა, ან გაუცნობიერებელი ორიენტაცია და ტემპერამენტისა და ხასიათის რეაგირების მანერა, არამედ მაღალი პიროვნული რეგისტრების რეაქცია; ამ დონეზე ცალკეული ფსიქიკური სფეროების გამოვლინება დიალექტიკურად მოხსნილია და ცნება მორალის, მოვალეობისა და შრომის შესახებ წარმართავს ადამიანის ქცევას, სურვილებს და მოქმედებას. ავთანდილის პიროვნებაში შეიქმნა ახალი მოდუსი: წლების მანძილზე მისტირის სატრფოს. გმირის წარმოდგენათა თანახმად მიჯნურისადმი სიყვარული მაღალია, სუფთა და წმინდაა, ამასთანავე სიყვარულის გრძნობა საიდუმლოდ უნდა ინახებოდეს და ამიტომ გმირი საკუთარი განცდების შესახებ მეგობარსაც კი არ მოუთხრობს.

ავთანდილი ამბობს:

...აჰა, შერმადინ, ამად მე შენგან მრცხვენიან,
ჩემნი საქმენი ყოველნი გცოდნიან, გაგივლენიან,
მაგრა არ იცი, აქამდის რანიცა ცრემლნი მდენიან! (151).

როგორც ვხედავთ, არსებული ზოგადი დებულება, რომ, თითქოს, აზრის გაზიარება მღელვარებას და ემოციას აქარვებს, მიჯნურობის შემთხვევაში არ მართლდება. სიყვარულის ემოცია, ეს ასთენიური განცდა, გარკვეულ ადგილს იჭერს ადამიანის ფსიქიკაში. პიროვნება სიყვარულის ემოციას ინახავს მუდამ საიდუმლოდ, მალავს და იცავს მას.

ავთანდილი იდეალური მიჯნურის განსახიერებაა. განსაკუთრებულ სიტუაციაში, როდესაც იგი გულით გულისაკენ მიისწრაფვის, მას ძალუძს მოახდინოს ჯეროვანი ორიენტაცია და გონებით გულის ხმას გაუწიოს კონტროლი. გმირისათვის სატრფო გასართობი კი არ არის, არამედ გულზე ცეცხლის მომდები ალი. ავთანდილი აღნიშნავს:

...შენთა მჭვრეტთა თავი ხელი ა სად აგეს!
ცეცხლთა, მანდით მოდებულთა, გული ჩემი ასადაგეს. (137).

ავთანდილის მორალური ძალა ურყევია მისთვის მეტად რთული სიტუაციის პირობებშიც, როდესაც ის მარტო რჩება ფატმანთან. ავთანდილის ემოციები მტკიცეა. ის დაუმარცხებელი მიჯნურია. მან შესანიშნავად იცის, რომ უფატმანოდ არ არსებობს სხვა გზა ნესტან-დარეჯანის კვალის მისაგნებად და ამიტომ აუცილებელია გამოიყენოს მისი ცნობები ჭაღალი მიზნებისათვის. ამასთან ერთად, ავთანდილი დარწმუნებულია, რომ ფატმანთან ნაცნობობა მას კატასტროფულ საშიშროებას არ უქადის.

ავთანდილის მაგალითზე პოემის ავტორი გვარწმუნებს, რომ არსებული პიროვნული მოდუსი შემთხვევითად შექმნილი სიტუაციის პირობებში ძნელად ექვემდებარება ცვლილებას. შოთა რუსთაველის მიხედვით, შემთხვევითი გარემოება ზეგავლენას არ ახდენს (და არც უნდა ახდენდეს) ადამიანის მორალურ კოდექსზე.

ტარიელის პიროვნული თავისებურებანი

ვეხებოდით რა პოემაში განსაკუთრებულად რთულ სულიერ მდგომარეობებს, ჩვენ ძირითადად შევჩერდით ტარიელის უმძიმეს სულიერ განცდებზე.

აღნიშნული იყო, რომ ფსიქიკური რეაქციის მანერით არ განისაზღვრება პიროვნული შესაძლებლობანი, პიროვნების შინაარსი. ამ ასპექტში მოკლედ შევეხები ტარიელის ქცევის ზოგიერთ გამოვლინებას.

უფრო ობიექტური იქნება მოვუსმინოთ ავთანდილს, მაგრამ საჭიროდ მიმაჩნია წინასწარ შევჩერდე ზოგიერთ საკითხზე.

უბედურებისა და ტანჯვის პრობლემა ერთი შეხედვით ნორმალური ფსიქოლოგიის ანალიზის საგანია, მაგრამ იგი განსაკუთრებით საინტერესო და მნიშვნელოვანია ფსიქოპათოლოგიისთვისაც.

როგორ ავლენს თავს ადამიანი, როცა საქმე ეხება პირად და სხვის უბედურებას, საკუთარ და სხვის ტანჯვას? როგორია მისი პიროვნული რეაქციის შინაარსი? აი, ის ძირითადი საკითხები, რომლებიც დასმულია თანამედროვე ფსიქოლოგიასა და ფსიქიატრიაში. ასეთ შემთხვევაში ავადმყოფური პიროვნული რეაქცია, როგორც წესი, ხდება წყარო სხვადასხვა ნევროზისა, ფსიქონევროზისა და რეაქტიული ბუნების არანორმალური სულიერი აბერაციისა.

სიხარული თავისი ფსიქოლოგიური და ფსიქოპათოლოგიური მექანიზმებით ნორმასა და პათოლოგიაში წარმოდგენილია უფრო სადად. მწუხარებისა და ბოლმის ემოციებთან შედარებით იგი არ იწვევს ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში ღრმა ძვრებსა და ასთენიურ, ემოციურ გადანაცვლებებს.

ფსიქიკურ მანომეტრს შეუძლია აიტანოს ყოველგვარი ძაბვის სიხარულის ემოცია, მაშინ, როდესაც ასთენიური აფექტების დროს, ემოციების ძლიერი და არაჩვეულებრივი ზემოქმედება მანომეტრის უკიდურეს გადაძაბვას იწვევს: ვითარდება მოსხლეტა — პიროვნება მიდის სრულ ფსიქო-ფიზიკურ ინვალიდიზაციამდე, რაც არაიშვიათად მთავრდება სიკვდილით. პიროვნება ან თვითონ ისპობს სიცოცხლეს და თვითმკვლელობაში პოულობს მოსვენებას, ანდა ვითარდება ფსიქოზი. ჩვენთვის, ფსიქოპათოლოგებისათვის, პიროვნების ძალის, მისი ამტანობის და მძიმე ემოციურ მდგომარეობათა მიმართ თავისებური ფსიქოპათოლოგიური

იმუნიტეტის საზომი ქცევის რეაქციებია: მხედველობაში მაქვს, თუ რამდენად არ იცვლება ამ დროს ადამიანი, ინარჩუნებს სიმშვიდეს და რამდენად მედგრად ხვდება და იტანს ტანჯვის განცდებს.

აღსანიშნავია, რომ ადამიანის მორალური ხერხემლის სიმყარე, თავის მხრივ, განისაზღვრება პიროვნულ შესაძლებლობათა ძალით, სიღრმითა და სიმდიდრით, ყველაზე უფრო დიდსულოვნების, მორალური სიმტკიცის კეთილშობილების ძალითა და იმის შეგნებით, რომ ადამიანი, როგორც საზოგადოებრივ-სოციალური ერთეული, ცხოვრობს არა მარტო თავისთვის, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, საზოგადოებისათვის.

მორალური და ძლიერი პიროვნებიs მქონე ადამიანისათვის პრაქტიკულად უფრო მნიშვნელოვანი თავისებურება ის არის, რომ იგი განსაკუთრებით დადებით ზეგავლენას ახდენს სხვებზე. იზიარებს რა სხვის მწუხარებას, ადამიანი თვით ინაწილებს მას და ამ გზით დამამშვიდებლად მოქმედებს.

აღნიშნულ ორ ასპექტში უთუოდ საინტერესოა ტარიელის პიროვნება: შეუცვლელი—ტანჯვაში, მშვიდი—ზღვა ცრემლთა დენის დროს და შემამსუბუქებელი სხვისი სევდისა.

ავთანდილი აღნიშნავს:

> სახე ხარ მზისა ერთისა, ზეცით მნათისა ზენისა,
> რათგან ვერ შეგცვლის პატიჟი ეგზომთა ცრემლთა დენისა. (297).

ტარიელის ფსიქიკური აპარატის აღნიშნულ თავისებურებებში ჩვენ ვხედავთ ზოგადადამიანურ პიროვნულ ხაზებს.

შოთა რუსთაველის მონაცემებს ტარიელის პერსონის შესახებ აქვს განსაკუთრებული ზენობრივი, თანაც ფსიქოპროფილაქტიკური მნიშვნელობა (იმდენად, რამდენადაც ყოველ ზნეობრივ დებულებას აქვს ფსიქოპროფილაქტიკური ინტერესიც). იგი მნიშვნელოვანია აგრეთვე დღევანდელი დღის ფსიქოპათოლოგიის თეორიისა და პრაქტიკისთვისაც.

როგორც ვხედავთ, ტარიელი განსაკუთრებით ძლიერი პიროვნებაა, მდიდარი მორალური შინაარსით და მოვალეობის მაღალი შეგნებით. მის პიროვნებას არ ახასიათებს სიმკაცრე. ის დიდსულოვანია, რბილი, კეთილი და სინანულით განიცდის, რომ თითქოს უმიზეზოდ მოუხდა მტრის დასჯა. მას კარგად ესმის, რომ სიმკაცრე და შურისძიება სისუსტის გამომხატველია.

ჰარმონიული პიროვნება არ შეიძლება იყოს ცალმხრივად რბილი, განურჩევლად განწყობილი ყველას მიმართ.

ტარიელი დარწმუნებულია თავის თავში, მან იცის თავისი შესაძლებლობანი და საჭიროდ თვლის მკაცრად დაისაჯოს ის, ვინც არ ასრულებს თავის მოვალეობას.

ტარიელის პიროვნება არის „უმაგრესი რვალისა“ (563). ამასთან

ერთად, ის ბრძნულად იქცევა, როდესაც ინდოეთის მეფე ფარსადანს განუცხადებს, რომ მას აინტერესებს არა მისი ქალის ბედი, არამედ სამეფოს მომავალი და ამიტომ გახდა იძულებული სისხლით გასწორებოდა მომავალ სასიძოს.

საკუთარი ტრფობის საკითხი ტარიელს სახელმწიფო მნიშვნელობის პრობლემამდე აჰყავს. ამ მიდგომით ფარსადანის გარშემო შექმნილ სიტუაციაში ის ორ მომენტს იგებს: პირველი — მტკიცდება, რომ ნესტანს ბრალი არ მიუძღვის სასიძოს მოკვლაში, მისი მონაწილე არ არის, ამიტომ სამეფო კარიც თავისუფალი უნდა იყოს ბრალდებისაგან, მეორე—ფარსადან მეფეს უღვიძებს პატრიოტულ გრძნობას სამეფოსა და ხალხის მომავალზე.

ვფიქრობ, ფარსადანი იძულებული იქნებოდა გადაესინჯა საკუთარი პოზიციები ტარიელის ღრმად დიპლომატიური, შინაარსიანი სიტყვების შემდეგ:

> შენი ქალი არად მინდა, გაათხოვე, გამარიდე;
> ინდოეთი ჩემი არის, არვის მივსცე ჩემგან კიდე.
> ვინცა ჩემსა დამეცილოს, მისით მასცა ამოვფხვრიდე,
> სხვას მეშველსა გარეგანსა, მომკალ, ვისცა ვინატრიდე! (566).

როგორც აღნიშნული იყო, პიროვნების თავდაჭერილობა და ამტანობა ფსიქიკური აპარატის ძალის ყველაზე უფრო ჭეშმარიტი და სარწმუნო მაჩვენებელია.

ტარიელს გადააქვს ისეთი ძლიერი ფსიქიკური დარტყმა, რომელსაც ვერ შეედრება მისი წარსული ცხოვრების ვერც ერთი მძიმე ფსიქიკური მდგომარეობა. არც ერთი ფსიქიკური ტრავმა არ შეიძლებოდა ყოფილიყო რაინდისათვის ისე მწარე და კატასტროფული, როგორც ოფიციალური დადასტურება ინდოეთის მეფისა და დედოფლის გადაწყვეტილებისა სიძედ მოეყვანათ ხვარაზმელი მეფისწული. პიროვნებისათვის ასეთ სამწუხარო ცნობას შეუძლია მიიყვანოს ადამიანი სულიერ აშლილობამდე, თვითმკვლელობამდე.

ფსიქიკური ტრავმის შედეგად, რაინდი, ფაქტიურად, მიწასთან არის გასწორებული. ის ფერფლად არის ქცეული, მაგრამ საბოლოოდ მაინც იმარჯვებს პიროვნების ძალა. ტარიელი, მართალია, იძლევა მწუხარე თანხმობას, მაგრამ იმავე წუთიდან ინახავს სათანადო გზებს საცხოვრებო მიზნის განხორციელებისათვის.

ზოგიერთი მოსაზრება ტარიელის ემოციურობის, აფექტურობის გარკვეული თავდაუჭერლობის შესახებ, ჩემი ღრმა რწმენით, ეხება მხოლოდ მისი რეაქციების გარეგნულ მხარეს და მათ არსებითი კავშირი არა აქვთ ოვით პიროვნების შინაარსთან და ხასიათის თავისებურებასთან.

თანამედროვე პერსონალისტური ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლო-

გიის მასალით და პირადი მეცნიერულ-პრაქტიკული გამოცდილების საფუძველზე ვფიქრობ, რომ ემოციურ-ლაბილურ, ოდნავ არაწონასწორ პიროვნებას არასოდეს და არავითარ სიტუაციაში არ შეუძლია გამოავლინოს ტარიელის მსგავსი დიდსულოვნება. ამიტომ ყოველგვარი მოსაზრებანი რაინდის მიმართ ამ ასპექტში არ შეიძლება იყოს მიღებული.

ავთანდილის მსგავსად, ტარიელსაც სიცრუე და ორგულობა მიაჩნია წყაროდ ყოველი ბოროტებისა, რომლის ჩამდენი დაუზოგავად უნდა დაისაჯოს.

ხატაეთის მმართველს, რომელიც აღმოჩნდა დაუნდობელი მოღალატე, ტარიელი ბოროტმოქმედს (ვერაგს) უწოდებს. ამავე დროს ის აღფრთოვანებულია ინდოეთის მეფის, ფარსადანის, დიდსულოვნებით, იმ თბილი, თავაზიანი, ზრდილობიანი დამოკიდებულებით, რომელსაც იგი იჩენს წარსულში ბოროტმოქმედის, მაგრამ ამჟამად ტყვედმყოფის მიმართ, მისთვის მამაცის მიერ ჩადენილი ასეთი სიკეთე ადამიანობის უმაღლესი გამოხატულებაა. მას უნდა დაუპირისპირდეს უხამსობა, როდესაც „კაცუნა“ ნაცვლად შეწყალებისა, პატიებისა, სუსტის წინაშე გადაიქცევა გააფთრებულ ლომად.

ჩვენ ვხედავთ, რომ თანახმად რაინდისა, დიდსულოვნება, როგორც ადამიანის მოთხოვნილება, მის აუცილებლობად უნდა გადაიქცეს.

ტარიელის მორალური პიროვნული მოდუსი გაორკეცებული აღიარებისა და აღფრთოვანების ღირსია, ვინაიდან დიდსულოვნების ასეთ რეაქციას ის ავლენს ძლიერი აფექტური დაძაბულობის მდგომარეობაში, როდესაც ადამიანს არ ძალუძს ანალიზი გაუწიოს სხვის ქცევას.

თანამედროვე პერსონოლოგიაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თეორიულ და პრაქტიკულ საკითხად ვთვლი მშობლებისა და შვილების ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემას. მშობლების სიყვარული შვილებისადმი ფსიქოლოგიურად გასაგებია და ბიოლოგიურად განპირობებული. საზოგადოებრივ-ფსიქოლოგიურად უფრო საინტერესოა შებრუნებული ვექტორი, ე. ი. მადლიერების, პატივისცემისა და სიყვარულის გრძნობები მშობლების მიმართ. შვილები ვალდებული არიან მტკიცედ დაიცვან აღნიშნული დებულება და არ იქონიონ არავითარი პრეტენზია და უკმაყოფილება მშობლების მიმართ.

ჩემ მიერ აღნიშნული ზოგადადამიანური პრობლემა „მამებისა და შვილების“ სათანადოდ დასმული და გადაჭრილია შოთა რუსთაველის გენიალურ პოემაში.

ტარიელის მამა, სარიდანი, თავისი სურვილით ინდოეთის მეფეს, ფარსადანს, აძლევს თავის სამეფოს და ამით საკუთარ შვილს მემკვიდრეობის უფლებას ართმევს. როგორი მოსაზრებითაც არ უნდა ეხელმძღვანელა სარიდანს, ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს ტარიელის, როგორც მემკვიდრის, უფლებების შელახვის მომენტს. მაგრამ ამ საკითხშიც რაი-

ნდის მორალური მხარე შეუვალია. პოემაში არ მოიპოვება ადგილი, რომელიც შვილის მხრივ უფლების შელახვისა და უკმაყოფილების გრძნობაზე მიუთითებდეს. უფრო მეტიც, ტარიელი ღრმა პატივისცემით არის გამსჭვალული მამის მიმართ. ის ამაყობს და აღფრთოვანებულია თავის მამით, როგორც მეომრით, რომელსაც განსაკუთრებული სიმამაცე და იშვიათი შეუპოვრობა ახასიათებს. სიყვარულით იგონებს ტარიელი თავის მამას და ამბობს.

მას არა ეპგავ ასრე, ვითა მე სხვა კაცი არა მგავსა. (317).

ავთანდილი ახასიათებს ტარიელს, როგორც სიყვარულის ცეცხლით აგზნებულ მიჯნურს.

ვეფხისა ტყავი აცვია, ცუდად უჩნს სტავრა-ნახლები,
აღარა ნახავს სოფელსა, ცეცხლი სწვავს ახალ-ახლები. (690).

ტარიელმა განდევნა თავისი ფსიქიკიდან ყოველივე, ის შეპყრობილია მხოლოდ ერთი მიზნით—მოძებნოს ნესტანი. ამასთან, მასში მიზანი წარმოდგენილია პიროვნების დონეზე დიდი ნებითი დაძაბულობის სახით.

მის გარშემო შექმნილი ურთულესი სიტუაციის გამო რაინდი ხდება მონა თავისი გულისა: მიუხედავად ამისა, ის მზად არის ბრძოლისათვის.

ტარიელი არ შეიძლება ჩაითვალოს არაწონასწორ და ემოციურ, ლაბილურ პიროვნებად: მისთვის უმძიმეს სიტუაციაში, როდესაც გამოჩნდა რეალური მეტოქე, ტარიელი ამოწმებს თავის გულს, ბრძნულად აწონდაწონის სიტუაციას და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღებს გარკვეულ ტაქტიკურ გადაწყვეტილებას.

ავთანდილის პიროვნულ თავისებურებათა გადმოცემისას ხაზი გაესვა იმ გარემოებას, რომ სიყვარულის ემოცია პიროვნების თავისებური გამოვლინებაა, რომელიც არ საჭიროებს სხვისათვის გაზიარებას. ასეთ შემთხვევებში საქმე გვაქვს ერთგვარ ფსიქოლოგიურ შინაგან თვითწვასთან. ეს მდგომარეობა ტარიელის პიროვნებისათვის, რომლის გარშემო შეიქმნა მიჯნურის უფრო რთული სიტუაცია, მბიმდება. ტარიელს უჭირს არამცთუ მაშინვე შეუდგეს თავისი გრძნობის ისტორიის გადმოცემას, არამედ საუბარსაც კი გაურბის ამ თემაზე. ის ეუბნება ავთანდილს:

მე თუ ვიტყვი, დამწვავს ცეცხლი ცხელი, შემიქმს ალად, მურად. (300).

ზემოთგანხილული საკითხი უშუალოდ დაკავშირებულია პიროვნების ასთენიურ ემოციათა თვითრეპროდუქციისა და ექსპერიმენტული რეპროდუქციის პრობლემასთან ნორმასა და პათოლოგიაში.

ფსიქოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ტარიელის სახით საქმე გვაქვს მდიდარ, ძლიერსა და მაღალმორალურ პიროვნებასთან.

ავთანდილის სიტყვებით რომ ვისარგებლოთ, ტარიელი:

ვინ უნახავ ქმნის გონება ყოველთა კაცთა მნახისა. (688).

თინათინისა და ნესტან-დარეჯანის პიროვნული თავისებურებანი

ოჯახის წევრთა შორის ურთიერთსიყვარული, ურთიერთგაგება და ურთიერთპატივისცემა აუცილებელი ფსიქოლოგიური პირობაა მისი მონოლითურობისათვის. როგორც აღვნიშნეთ, მშობლების ემოციები შვილების მიმართ და, პირიქით, შვილებისა მშობლებისადმი, უზრუნველყოფს ოჯახის მორალურ ძალასა და სიმტკიცეს. შვილების პიროვნების განვითარების ნორმალურ პროცესში მნიშვნელოვანი და საპასუხისმგებლოა დედ-მამის როლი, ამასთან უნდა გვახსოვდეს, რომ შვილის აღზრდაში მამის დამსახურებასთან ერთად წამყვანი როლი ეკუთვნის დედას. ყველაზე ტკბილი, ყველაზე ამაღლებულია დედის სიტყვა.

ამ ასპექტში საინტერესო და საყურადღებოა როგორც თანამემამულეის უცხოელ ფსიქონევროლოგთა პოზიციები. თანახმად მათი შეხედულებისა, ადამიანის ფსიქოდინამიკური განვითარება ადრეულ ასაკშივე იწყება, თანაც, ინდივიდუუმის ონთოგენეზის ნორმალური მსვლელობის პროცესში უმეტესად და ძირითადად გადამწყვეტ როლს დედის პიროვნება ასრულებს. დედა „მთავარი კანონმდებელია" შვილების მორალური კოდექსის ჩამოყალიბებაში, მათში შრომის სიყვარულის, სინდისისა და მაღალსულოვნების ჩანერგვაში. დიდი, პასუხსაგები და კეთილშობილურია მისი როლი: ის ზრდის შვილებს, ქმნის ოჯახურ მყუდროებას, ზრუნავს ოჯახის კეთილდღეობაზე და ამავე დროს მამის მხარდამხარ, აქტიურად მონაწილეობს თავისი ქვეყნის შრომითსა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

შოთა რუსთაველი მთელი პრინციპულობით წარმოადგენს ქალის მაღალ საზოგადოებრივ-სოციალურ სახეს და აყენებს გარკვეულ დებულებას დედაკაცის მამაკაცთან სრული თანასწორუფლებიანობის შესახებ. თეზისი, წამოყენებული რუსთაველის გენიის მიერ ჯერ კიდევ XII საუკუნეში ჰუმანიზმის გარიჟრაჟზე, გულისხმობს დედაკაცთა და მამაკაცთა შორის თანასწორუფლებიანობის აუცილებლობას როგორც საზოგადოებრივი უფლებრიობის, მიხედვით, ისე ადამიანის პიროვნების ინდივიდუალურ შინაგან შესაძლებლობათა შეფასების თვალსაზრისითაც.

პოემაში ნათლად ჩანს, რომ ქალის, ისევე, როგორც მამაკაცის, პიროვნებაში იმედები, მისწრაფებანი და ინტერესები უმაღლესი მოთხოვნილებებით განისაზღვრება.

ქალის პიროვნული მოდუსიც ემყარება პიროვნების შეგნებას შრომის, მორალისა და მოვალეობის შესახებ.

ამ ასპექტში მინდა შევჩერდე თინათინისა და ნესტან-დარეჯანის პიროვნულ რეაქციებზე.

მუდმივი და უსაზღვროა თინათინის სიყვარული ავთანდილისადმი. მიუხედავად ამისა, მას შეიპყრობს განსაკუთრებული ძლიერი, კეთილშო-

ბილური სურვილი, დაეხმაროს მოგზაურ რაინდს, გაიგოს მისი ჭმუნვის, სევდისა და ცრემლთა საიდუმლოება. თინათინს ყოფნის სულიერი ძალა წინადადება მისცეს თავის სატრფოს— ავთანდილს მოძებნოს უცხო ჭაბუკი, ამისათვის სამი წელიც რომ დასჭირდეს.)

უნდა აღინიშნოს, რომ თინათინის გადაწყვეტილება არ არის სენსაცია, გაუგებარი ახირება (ჟინი) ან სატრფოს მამაცობის გამოსაცდელი ხერხი, არამედ მაგალითია პიროვნების მაღალ, კეთილშობილურ განზრახვაზე გადანაცვლებისა, რაც შეეძლო მხოლოდ მძლავრ მამაკაცს.

თინათინი თავისებური ავტორია ავთანდილის სახელთან დაკავშირებული ურთულესი ეპოპეისა.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია შემდეგი ფსიქოლოგიური დეტალი: [სამი წლის მოლოდინის ემოციას შეუძლია ფოლადის გულიც კი გაბზაროს, მაგრამ] თინათინი [ძალევა მტკიცე პირობას, დარჩეს ერთგული თავისი აზრის, სურვილების და ოცნებისა. იგი მტკიცედ არის დარწმუნებული თავის შესაძლებლობებში, საკუთარი სულის ძალასა და ძლიერებაში. მოვუსმინოთ თინათინს:

> შენგან ჩემი სიყვარული ამით უფრო გაამყარე. (131).
> სამსა ძებნე წელიწადსა იგი შენი საძებარი. (132).
> კოკობი და დაუფრჭვნელი ვარდი დაგხვდე დაუმჭნარი. (132).

მხოლოდ ახლად შექმნილ პიროვნულ მოდუსს, გამსჭვალულს მოვალეობისა და კაცთმოყვარეობის ჭეშმარიტი გრძნობებით, შეუძლია გამოავლინოს მსგავსი გმირობა სახიფათო თავგანწირვისათვის. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მხოლოდ ძლიერი პიროვნების კრიტიკას და კონტროლს შეუძლია ალმოდებული გულის თუნდაც დროებითი დაოკება.

თუ ანგარიშს გავუწევთ იმ გარემოებას, რომ ჩვეულებრივად ქალის ემოციები უფრო ძლიერი და მგზნებარეა, ცხადია, თინათინის გრძნობა ავთანდილისადმი ნაკლებად ცვალებადია და ამიტომ პიროვნებისაგან უფრო აქტიურ კონტროლს მოითხოვს.

სულიერი რეაქციების სფეროშიც მეორდება საყოველთაოდ ცნობილი მოქმედების და უკუმოქმედების ურთიერთკავშირების პრინციპი. როგორც ჩანს, თინათინისათვის უფრო ძნელი იყო გულისხმის მოყუჩება, ვიდრე ავთანდილისათვის.

მეორედ განშორება ფსიქოლოგიურად გაცილებით ძნელი გადასატანი ხდება, მაგრამ თინათინის პიროვნება მედგრად ხვდება განცდას, რომელიც ფაქტიურად ადამიანის სულიერი აპარატის გამძლეობის პირდაპირი ფსიქოლოგური ექსპერიმენტია.

ღრმად ესმის რა სიტყვის მაღალი აზრი და გრძნობს რა მოვალეობის ძალას, თინათინი თავშეკავებით, გმირულად ხვდება ავთანდილის გადაწყვეტილებას მეორედ განშორების შესახებ, რომელიც უფრო სახიფათოა, საშიში და გაურკვეველია შედეგის მხრივ.

მწარედ, მაგრამ ვითარების სრული გაგებით მიმართავს იგი საყვარელ ადამიანს:

შენ არ გატეხა კარგი გჭირს ზენაარისა, ფიცისა,
ხამს გასრულება მოყვრისა სიყვარულისა მტკიცისა;
ძებნა წამლისა მისისა, ცოდნა ხამს, მართ უიცისა,
ჩემი თქვი, რა ვქმნა ბნელ-ქმნილმან, მზე მიმეფაროს მი—ცისა? (706).

პიროვნული გამოდის წინა პლანზე, გრძნობა ექვემდებარება ფსიქიკური აპარატის უმაღლეს რეგისტრებს და ქალწული რაინდს სამახსოვრო საჩუქარს მიაწვდის. თინათინის ეს საჩუქარი ავთანდილისათვის დარიგების, გზის წმიდა დალოცვის, უსაზღვრო სიყვარულისა და მომავლის იმედის სიმბოლოა.

თინათინის პიროვნების მაგალითზე ავტორი გვიჩვენებს, რომ ფსიქიკური რეაქციების მხრივ არ არის განსხვავება დედაკაცსა და მამაკაცს შორის, რაც განსაკუთრებით თვალსაჩინოა რთული სიტუაციის ვითარებაში; ავტორის მიხედვით მათში გრძნობა ერთნაირად შეიძლება დაექვემდებაროს პიროვნულ რეგისტრებს.

ნესტან-დარეჯანის პიროვნების გაგებისათვის საჭიროა წარმოვიდგინოთ ცხოვრების სიტუაცია, რომელიც ქმნის საერთო ფსიქოლოგიურ ფონს გმირი ქალის სულიერი რეაქციებისათვის.

ნესტანის ირგვლივ, თინათინთან შედარებით, რთული, ძნელი და გაურკვეველი გარემოება ვითარდება.

პატრიოტული გრძნობით გამსჭვალული და ცნობისმოყვარეობით ავსილი თინათინი თანხმდება, რომ ავთანდილი შეუდგეს უცნობი რაინდის ძებნას.

სულ სხვა განცდა აქვს ნესტანს. ისიც გზავნის თავის მიჯნურს—ტარიელს — საგმირო საქმეებზე, თუმცა ეს უკანასკნელი დაკავშირებულია უფრო რთულ, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის პატრიოტულ ამოცანებთან.

ნესტანი, როგორც გულად მებრძოლს, სთხოვს ტარიელს, მკაცრად დასაჯოს მოღალატენი, რადგან ღალატი მისთვის მოვალეობის ანტინომიური ცნებაა.

მიჯნურისადმი წერილში ნესტანი აუწყებს, რომ იგი მთელი თავისი არსით მას ეკუთვნის, მაგრამ მისთვის მიჯნურობის ცნება დაკავშირებულია აქტიურ მოქმედებასთან, ბრძოლასა და გმირობასთან.

თავისი სულის სიძლიერით იგი ამშვენებს მიჯნურს, ამხნევებს, აღაფრთოვანებს მაღალი პიროვნული საქმეებისათვის, ნათელ, კონკრეტულ ამოცანას ავალებს მას.

ტარიელისადმი წერილში ვკითხულობთ:

მე შენი ვარ, ნუ მოპკვდები, მაგრა ბნედა ცუდი მძულსა. (376).
სჯობს, საყვარელსა უჩვენნე საქმენი საგმირონიაl (377).
შენგან ჩემისა ქმრობისა წინასცა ვიყავ მდომია. (378).

ნესტანის სიყვარულის ემოცია უაღრეს გამოხატულებას და დაძაბულობის განსაკუთრებით მაღალ საფეხურს აღწევს. უნდა აღინიშნოს, რომ ნესტანი სულით მაღალი ადამიანია და ამიტომ მასში ემოციური იმყოფება უმაღლეს ფსიქიკურ დონეთა კონტროლქვეშ, პიროვნული რეგისტრების საკმაო სუბორდინაციაში.

პიროვნული მკაცრი გავლენისა და პიროვნული კონტროლის უშუალო ზემოქმედების გარეშე არ შეიძლება დავუშვათ, რომ ნესტანის მდგომარეობაში, როდესაც ემოციურ განცდათა სიმძაფრე თითქმის ხორციელ შეგრძნებათა ხასიათს იღებს, შეიძლებოდა ლაპარაკი საგმირო საქმეებსა და სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ამოცანებზე.

ნესტანის განსაკუთრებულ ემოციურ გამოვლინებაში ჩანს არა მარტო პიროვნების განსაზღვრულად წამყვანი როლი, არამედ აგრეთვე ემოციები, რომლებიც თვის მხრივ, აღწევს პიროვნულ რეგისტრებს, განიცდის რა სიმბოლურ გარდატეხას ფსიქიკური აპარატის მაღალ დონეზე. ასე, მაგალითად, სიყვარულის ემოცია იღებს სიცოცხლის ეკვივალენტის, ე. ი. გულის ცემის ხასიათს. ამ საფუძველზე ნესტანისათვის სიყვარული, სიცოცხლე და გული თანაფარდი ცნებებია, როდესაც შესაძლოა დავუშვათ გაცვლა გულებსა და სიცოცხლეთა შორის, რაც ფსიქოლოგიურად თავგანწირვას უდრის. მივმართავთ ნესტანის სიტყვებს:

გული მომეც, გაუყრელად, ჩემი შენთვის დაიჭირე. (414).

ვჩერდებით რა პერსონოლოგიის პრობლემებზე შოთა რუსთაველის პოემაში, არ შეიძლება გულუბრყვილოდ ვირწმუნოთ, რომ გმირებისა და გმირი ქალების ფსიქიკური ცხოვრების მოძრაობა თითქოს მიდის წინასწარ განსაზღვრული, მარტივი გზით და საქმე იფარგლება მხოლოდ პიროვნული რეგისტრების სუბორდინაციის მექანიზმებით.

საჭიროა გვახსოვდეს, რომ პერსონოლოგია შეადგენს ფსიქოლოგიურ ძიებათა ყველაზე რთულ და მძიმე დარგს ნორმასა და პათოლოგიაში.

რუსთაველს, როგორც ადამიანის ფსიქიკის უბადლო, გენიალურ მცოდნეს, აინტერესებდა სულიერ რეაქციათა უმაღლესი გამოვლინებანი: აინტერესებდა ყველაზე ადამიანური, უფრო ზუსტად, სპეციფიკურად, ადამიანური, ე. ი. პიროვნული ფუნქციები.

სწორედ პიროვნების ფსიქოლოგიის ასპექტშია მოყვანილი პოემაში ფრიად მდიდარი, ძვირფასი მასალა. ჩვენ ვხვდებით რთულ პიროვნულ გადანაცვლებებს; აღწერილია ურთულესი შეჯახებანი ფსიქიკური აპარატის ცალკეულ დონეთა შორის, მაშინ, როცა გარეგნულად თითქოს მარტივი, გასაგები გამოვლინებანი გამოწვეულია ღრმა ფსიქოლოგიური პერ-

ტურბაციებით. ვხვდებით ისეთ ფსიქიკურ რეაქციებსაც, როდესაც სუბორდინაცია დროებით იხსნება, ფსიქიკური რეაქციები ჩვეულებრივ ემოციურ აფექტურ რეგისტრებზე მიმდინარეობს.

ამ პლანში საინტერესოა ნესტანის ძლიერი, ღრმად ემოციური რეაქცია ტარიელის საქციელზე, რომელმაც უფრო რაციონალური მოსაზრებით, არ გამოიჩინა აქტივობა თავისი სავარაუდო მეტოქის მიმართ.

ნესტანი აღშფოთებულია ტარიელის რეაქციით, მისი დუმილით და, არ უსმენს რა რაინდს, საყვარელ ადამიანს ნაჩქარევად უყენებს დაუსაბუთებელ ბრალდებას. ნესტანი პირდაპირ, მოურიდებლად მიმართავს, რომ იგი, როგორც ქალი, მასში შეცდა, ტარიელის საქციელში ღალატი შენიშნა.

ახლადშექმნილი ფსიქოლოგიური სიტუაცია ტარიელის მიმართ ემოციურად იმდენად ძლიერია, რომ ნესტანი მზად არის სულიერი ტკივილი მიაყენოს მას.

საკმარისი იყო მოესმინა დამამშვიდებელი, გარკვეული განმარტებანი ტარიელისა, რომ ნესტანი, ერთი შეხედვით, ემოციურ-აფექტური რეაქციებისადმი განწყობილი, უეცრად იცვლება, მასში იმარჯვებს პიროვნული.

კრიტიკულ მომენტში, როცა მიჯნურისათვის რეალურ საფრთხეს ხედავს, ქალწულს ჰყოფნის ნებისყოფა მოიკრიბოს საღი გონება და მიმართოს:

....გონიერი, ხამს, აროდეს არ აჩქარდეს. (539).

მან არამცთუ შეცვალა „რისხვა წყალობით", არამედ დაუსახა ტარიელს მოქმედების გეგმა და გზა. დარწმუნებულია რა საერთო იმედების გამარჯვებაში, ქალწული მოუწოდებს რაინდს, გამოიჩინოს შეუპოვრობა მიზნის მიღწევაში.

მივმართოთ ნესტანს:

არ დავიჯერებ მე შენსა ღალატსა, ორგულობასა,
უარის ქმნასა ღმრთისასა, ამისთვის არ მადლობასა;
იაჯდი თავსა ჩემსა და მორჭმით ინდოეთს ფლობასა!
მე და შენ დავსხდეთ ხელმწიფედ, სჯობს ყოვლსა სიძე-სძლობასა! (537).

სულის ასეთ დაძაბულ მდგომარეობაში, როდესაც დგება ყოფნა-არყოფნის საკითხი, ნესტანი იჩენს დიდსულოვნებას, არ ივიწყებს კაცთმოყვარეობის გრძნობას და მიმართავს ტარიელს ფიზიკურად მოსპოს მხოლოდ მეტოქე, ხოლო —

რა მოვიდეს, სიძე მოკალ, მისთა სპათა აუწყვედლად,
ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად. (542).

ნესტანის მაგალითზე ვხედავთ, რომ სულიერ რეაქციათა მიმართულება განისაზღვრება პიროვნული ქცევით. ჩემი აზრით, ამ ასპექტშივე

უნდა განისაზღვროს ფსიქოპათოლოგიისათვის მნიშვნელოვანი ემოციური რეაქციების, მოულოდნელ აფექტურ აგზნებათა და განტვირთვათა პრობლემა.

ფატმანის სიტყვებით, ნესტანს უნდა ჰქონდეს რკინისებური ნებისყოფა და ამასთან ერთად, მაღალი ემოციებით გამსჭვალული კეთილშობილური სული. მას და მხოლოდ მას შეეძლო გაეძლო ძნელად ასატანი ტანჯვისათვის:

> მას ხორციელი ვით გასძლებს სხვა, კიდეგანი ქვისაგან! (1147).

ამგვარ სიტუაციაში ადამიანი, ჩვეულებრივად, ვერ ერკვევა და როგორც წესი, უვითარდება მელანქოლია (დეპრესიული ფსიქოზი), ან ამთავრებს ცხოვრებას თვითმკვლელობით.

ნესტანის ფსიქიკური რეაქცია არ სცილდება ფიზიოლოგიური გუნება-განწყობის დაქვეითების ფარგლებს: ცუდად სძინავს, ჰკარგავს სახის ფერს და:

> ძლივს გეაჯეთ დადუმება, დავადუმეთ, დავაამეთ,
> ჩვენ მივართვით ხილი რამე, მაგრა ვერა ვერ ვაჭამეთ. (1160).

იგი არათუ ერკვევა სიტუაციაში და შეუძლია მოქმედება, არამედ, თითქოს, აუმხედრდა კიდეც თავის მწარე ხვედრს.

ამგვარი რეაქცია, ე. ი. ქმედითი აქტივობა ფაქტების და მოვლენათა ლოგიკური ანალიზით გულის უმძიმესი ტანჯვის ფონზე, არ შეიძლება მიეწეროს მხოლოდ რკინისებურ ნებისყოფას ან ემოციურ განწყობას.

აქ ქმედითი აქტივობა დაკავშირებულია პიროვნულ ორიენტაციასთან და იმყოფება პიროვნული კონტროლის რეგისტრების ქვეშ, მხოლოდ მონოლითურსა და ძლიერ პიროვნებას (რომელსაც ღრმა წარმოდგენა აქვს ადამიანის მორალზე, მოვალეობასა და დანიშნულებაზე) შეუძლია გვიჩვენოს ისეთი მძლავრი და უძლეველი სულიერი ძალის მაგალითი, რითაც ხასიათდება ნესტანის პიროვნება.

გმირ ქალს მშვენივრად ესმის, რომ ადამიანის ცხოვრებაში მთავარია ბრძოლა მიზნისათვის, საჭიროა წინააღმდეგობათა დაძლევა. სიცოცხლის დასრულება „დანის დარტყმით" ყოველთვის მოესწრება. ნესტანის აზრით:

> სიკვდილამდის ვის მოუკლავს თავი კაცსა მეცნიერსა?
> რა მისჭირდეს, მაშინ უნდან გონებანი გონიერსა! (1191).

„ვცდი" — ეს არის ნესტანის საბოლოო ფსიქოლოგიური და ლოგიკურ-ფსიქოლოგიური გადაწყვეტილება. ის ჩადრით იფარავს სახეს, სთხოვს ფატმანს რაშს და ამნაირად, თავს იგრძნობს თავისუფლად.

ვეხები რა ნესტანის პიროვნებას, განზრახული მაქვს შევჩერდე სოცი-

ალურ-ფსიქოლოგიურად განსაკუთრებით მნიშვნელოვან და შემოქმედებითად საინტერესო პრობლემებზე, რომელიც წამოაყენა რუსთაველის გენიამ ჯერ კიდევ XII საუკუნეში: მხედველობაში მაქვს დებულება ორმაგი სიკვდილის შესახებ.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ერთი სიკვდილი ვარდუვალია, მაგრამ მეორე სიკვდილი ადამიანის პიროვნებისათვის მორალურად უფრო მწარე და კატასტროფულია.

ამასთან, მინდა გავიხსენო, რომ ჩვენი საუკუნის დასაწყისში პიროვნებისათვის მეორე სიკვდილის კატასტროფულობაზე მიუთითებდა გამოჩენილი პედაგოგი, ფსიქოლოგი და მორალისტი იაკობ გოგებაშვილი.

ნესტანს სიკვდილი არ აშინებს: მისთვის ტარიელი ცხოვრების ერთადერთი მიზანი, იმედი და სიხარულია.

ყველაზე მეტად მას ეშინოდა ორმაგი სიკვდილისა, რომ ცოცხალმა არ შეიტყოს მიჯნურის სიკვდილის ამბავი:

> მე რომ მჭირს, კმარის, ნუ მომკლავს ამისითავე სწორითა:
> მას მკვდარსა ვნახავ, მოვკდები ჩე სიკვდილითა ორითა. (1290).

ნესტანი ფატმანის მეშვეობით ცდილობს დააჯეროს ტარიელი, რომ ქაჯები უჩვეულო წესით იბრძვიან და ამიტომ მათთან ბრძოლა უსაფუძვლოა. ის თხოვს ტარიელს არ აჩქარდეს და წინდახედული იყოს.

ნესტანის პიროვნება კეთილშობილურია მშობლების მიმართაც. იგი ღრმა მწუხარებით განიცდის ძვირფასი მამის სიკვდილს, მწარედ ტირის და შემდეგ სიხარულში, ბედნიერებაში მყოფი მწარედ იგონებს, რომ მამის უღირსი შვილი იყო.

> მოვჰკვდე, მამაო, მე შენთვის შვილი ყოველთა უარე,
> ვერა გმსახურე ასულმან, ვერცა რა შეგაგუარე. (1591).

რასაკვირველია, ეს ასე არ არის: ნესტანი სუფთაა, სულით მაღალი და კეთილშობილია. არამცთუ სინამდვილეში, ფიქრითაც არასოდეს ყოფილა უღირსი შვილი. მხოლოდ შეყვარებულია და გმირულადაც უძლებს სასიყვარულის რთულ ეპოპეას.

უკმაყოფილების გრძნობა ფსიქოლოგიასა და ფსიქოპათოლოგიაში ცნობილია კომპლექსის ან კომპლექსური განცდების სახელწოდებით.

კომპლექსი, როგორც წესი, გულისხმობს უსიამოვნო (ასთენიურ) ემოციას. არსებობს აგრეთვე კომპლექსური გამოთქმები, რომლებსაც მე ვთვლი მაღალკეთილშობილურ ან ამამაღლებელ კომპლექსურ გრძნობებად. გასაგებია, რომ აქ მხედველობაში არა მაქვს ფსიქოასთენიური მერყეობა ან ფარისევლური გამოთქმანი საკუთარი თავით უკმაყოფილების შესახებ.

შვილები მოწოდებული არიან იწვოდნენ მშობლების მიმართ კეთილ-

შობილური კომპლექსით, რომ შეეძლოთ უკეთესნი ყოფილიყვნენ მშობლების ანდერძის განხორციელებაში.

აღტაცებას იწვევს ის გარემოება, რომ ჰუმანიზმის გარიჟრაჟზე რუსთაველი მთელი სიცხადით აყენებს მშობლების მიმართ შვილების ე. წ. კეთილშობილური კომპლექსის პრობლემას.

მამებისა და შვილების პრობლემა მარად საჭირბოროტოა და მართლაც, რა შეიძლება იყოს უფრო კეთილშობილური და მაღალი, ვიდრე პრობლემა — იყო შენი მშობლების, შენი წინაპრების ღირსეული მემკვიდრე!

ჩვენს დროში მიკროსოციოლოგია, რომელიც წარმოადგენს როგორც სოციალურ, ისე სოციალურ-ფსიქოლოგიურ საკვლევ დარგს, პირველ ყოვლისა გულისხმობს ოჯახის წევრთა შორის ურთიერთობის ფსიქოლოგიას.

მე მსურს, რომ ახალგაზრდობას მუდამ ახსოვდეს რუსთაველის მაღალი იდეები მშობლების მიმართ შვილების კეთილშობილური კომპლექსის შესახებ.

მიჯნურის პიროვნული ფსიქოლოგიის შესახებ

პოემაში ნათლად ნაჩვენებია, რომ სიყვარულის ემოციას გასაკუთრებული ადგილი უჭირავს სთენიურ და ასთენიურ განცდათა შორის

ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის მონაცემების თანახმად, სთენიური ან ასთენიური ემოციების მქონე პიროვნება საჭიროებს ხალხთან ურთიერთობას, რაც განსაკუთრებით დადებითად მოქმედებს ასთენიურ განცდებზე. ურთიერთობის შედეგად დარდი და მწუხარება გარკვეულად ფერმკრთალდება, კარგავს დაძაბულობის ხარისხს.

რუსთაველის მიხედვით, სიყვარულის ემოცია საიდუმლოდ ინახება, ფრიად სუბიექტურია პიროვნებისათვის. უფრო მეტიც, იგი გამოირჩევა თავისი სინაზით, ვერ ითმენს უცხო ხელის მიკარებას. ადამიანი ცხოვრობს თავისი სიყვარულით, წმიდად ინახავს მას. პოემიდან ვრწმუნდებით, რომ სიყვარულის ემოცია მისი მტარებლისათვის წარმოადგენს ფსიქოლოგიურ სტიმულატორს.

ჩემ მიერ ხაზგასმული დებულება მთლიანად ემყარება სულიერ ფსიქოლოგიურ დაკვირვებებს და ფენომენოლოგიურ აღწერას, აღნიშნული ფენომენოლოგიური მასალა გადმოცემულია ისეთი დამაჯერებლობითა და მხატვრული სიცხადით, რომ თამამად შეიძლება მოთავსდეს ექსპერიმენტულ-ფსიქოლოგიურ ძიებათა გვერდით.

მე ვჩერდები სიყვარულის ემოციის ფსიქოლოგიაზე იმიტომ, რომ შოთა რუსთაველის ფორმულა—სიყვარულის ემოცია ინახება საიდუმლოდ, და კანონიერად პოულობს გამართლებას ფსიქოპათოლოგიის მიმართ.

აღნიშნული თეზისი თავისუფლად შეიძლება გადავიტანოთ პათოლოგიურ სულიერ რეაქციათა სამყაროში. ჩემთვის, როგორც ფსიქოპათოლოგისათვის, აღნიშნულ ფსიქოლოგიურ დეტალს არსებითი მნიშვნელობა აქვს რეაქტიული ბუნების სულიერ ტანჯვათა მიზეზისა და შინაარსის გახსნისათვის, როდესაც ფსიქოტრამვის სახით წამოწეულია სიყვარულის ემოცია.

ამგვარ ფსიქოლოგიურ მასალაზე ჩვენ ვხედავთ, რომ ავადმყოფები გაურბიან ფსიქოანალიზს, არ ხსნიან თავიანთი სიყვარულის სამყაროს, ხოლო ზოგჯერ კლინიკური გამოკვლევისას ხლართავენ გზებს, ცდილობენ აგვაცილონ მნიშვნელოვან და ძირითად მიზანს.

მე მგონია, რომ რუსთაველის სახელთან დაკავშირებული დებულება სიყვარულის ემოციის ფსიქოლოგიის შესახებ გამოყენებულ უნდა იქნას კლინიკურ შემთხვევათა შემდგომი შემოქმედებითი ანალიზისათვის როგორც ფენომენოლოგიურ, ისე ექსპერიმენტულ-ფსიქოლოგიურ ძიებათა ასპექტში.

სიყვარულის ემოცია, რომელიც წარმოადგენს მიჯნურის ძირითად განცდას და პიროვნების ცენტრშია, გამოირჩევა ფსიქოლოგიური მექანიზმების დამახასიათებელი თავისებურებით. შალვა ნუცუბიძეს მოყვანილი აქვს ცნების შემდეგი განმარტება:

„მიჯნური"—შეყვარებული, სიტყვა არაბული სიტყვის „მიჯნუნ"—სიყვარულისაგან გახელებულის ქართული აღქმაა.

თანახმად რუსთაველისა, მიჯნური შეპყრობილია სიყვარულის ემოციის ცეცხლით, სასტიკად იტანჯება განცდებისაგან, მაგრამ, ამავე დროს, არ ძალუძს და არც სურს თავი დააღწიოს ამ განსაკუთრებულ სიტუაციას.

ახლად შექმნილი პიროვნული მოდუსი ადამიანს ისეთ მდგომარეობაში აყენებს, რომ მისი მოქმედება და ქცევა ირგვლივ მყოფთათვის გაუგებარი და მიუღებელია, მაგრამ მიჯნურისათვის იხსნება შეგრძნებებითა და ემოციებით მდიდარი სიცოცხლის „მარადიული სამყარო". აქ ყურადღებას იპყრობს აფექტური დაძაბულობის ხარისხი, რომელიც არსებითად განსხვავდება ავადმყოფური ფსიქიკური რეაქციებისაგან.

მოვუსმინოთ ავტორს:

> სდევს მიჯნურსა ფათერაკი, საწუთროსა დაანავღლებს,
> მაგრა ბოლოდ ლხინსა მისცემს, ვინცა პირველ ჭირსა გასძლებს;
> მიჯნურობა საჭიროა, მით სიკვდილსა მიგვაახლებს,
> გასწავლულსა გაამაგებს, უსწავლელსა გაასწავლებს. (915).

აქვე შევნიშნავ, რომ ჩვენს დროშიც წერენ გაუგებარი, უაზრო, ანუ „პათოლოგიური სიყვარულის" შესახებ, მაგრამ სიყვარულის ემოციის, რაოდენობრივი დაძაბულობა, ჩვეულებრივად, არ აღწევს ავადმყოფურ მდგომარეობას. ავადმყოფური მდგომარეობა, ძირითადად, დამოკიდებუ-

ლია პიროვნულ პათოლოგიურ ძვრებზე და არა მხოლოდ ფსიქიკური რეაქციის რაოდენობრივ მხარეზე.

პოემიდან ჩანს, რომ „მიჯნურობა“ ადამიანს აამაღლებს, უმაღლეს ტენდენციებს უვითარებს მას. აღნიშნული თავისებურება, რაზედაც ამახვილებს რუსთაველი ყურადღებას, მნიშვნელოვანია თანამედროვე პერსონოლოგიის პოზიციებიდან. მე დარწმუნებული ვარ, რომ მიჯნურობა არის ერთ-ერთი გამოხატულება ე. წ. ინტელექტუალური გრძნობისა. შეცვარებული ტარიელი ახალ პიროვნებად იქცევა, მაგრამ თვისებრივად არ იცვლება. ამასთან ახალი მიზანსწრაფვა არ ახდენს გავლენას მის ძირითად პიროვნულ ტენდენციებზე.

ავთანდილი ასევე იმეორებს:

ვარ მიჯნური, ხელი ვინმე, გაუწყვეტლად სულთა დგმისად. (250).

რუსთაველის მიხედვით, მიჯნური უნდა წარმოადგენდეს სიბრძნის (ე. ი. ინტელექტის), სიმშვიდის (ე. ი. ემოციური წონასწორობის) ან საბრძოლო შემართების (ე. ი. ნებისყოფის) ჰარმონიულ შერწყმას; ამასთან, მისთვის აუცილებელია გარეგნული სილამაზე.

ამ გაგებით, მიჯნური ფსიქოფიზიკური ჰარმონიის მატარებელია. აღნიშნული თვისებების უქონლად ადამიანი ცუდი მიჯნურია.

როგორც ვხედავთ, მიჯნურობა ემყარება ჰარმონიულად ეანვითარებულ პიროვნებას.

მივმართოთ ავტორს:

მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს, მართ ვითა მზეობა,
სიბრძნე, სიმდიდრე, სიუხვე, სიყმე და მოცალეობა,
ენა, გონება, დათმობა, მძლეთა მებრძოლთა მძლეობა;
ვისცა ეს სრულად არა სჭირს, აკლია მიჯნურთ ზნეობა. (23).

ამჟღავნებს რა თავის დამოკიდებულებას—„მძულს უგულოდ სიყვარული“, რუსთაველი მოუწოდებს ერთგულებისა და სიწმიდისაკენ მიჯნურობაში.

მიჯნურის სულიერი სამყაროს შესახებ რუსთაველი აღნიშნავს, რომ ძნელია შეცნობა: „მიჯნურობა არის ტურფა, საცოდნელად ძნელი, გვარი“ (24.). სავსებით სწორია—ძნელია ადამიანის ისეთი რთული ფსიქოლოგიური მდგომარეობის არსში წვდომა, როგორსაც სიყვარულის ემოცია წარმოადგენს. აქ აუცილებელია საგულდაგულო დაკვირვება სათანადო მეთოდების გამოყენებით. შოთა რუსთაველის შენიშვნა მიმაჩნია გენიალურ წინსწრებად, საწინააღმდეგოდ იმისა, რომ ემოციის, ფსიქოლოგიის პრობლემა არ შეიძლება გადაწყვეტილ იქნას გულუბრყვილო-მექანიცისტური ხერხებით. კარგი იქნებოდა, რომ ეს დებულება ხსომებოდათ ე. წ. სემიოლოგიის თანამედროვე მიმდევრებსაც.

რუსთაველის ეპოქაში არსებობდა აზრი, თითქოს სიყვარული (მით უმეტეს სიყვარულის ძლიერი ემოცია) არ ექვემდებარება პიროვნული რეგისტრების კონტროლს. რუსთაველის პოემაში ამგვარი პოზიცია დაგმობილია. მიჯნურისათვის აუცილებელია ჰარმონიული ფსიქიკა, მაგრამ პიროვნული იერარქიის გარეშე შეუძლებელია ფსიქიკური აპარატის ჰარმონია.

პოემაში მიჯნური და გმირი განხილულია ერთსა და იმავე ფსიქოლოგიურ დონეზე, მათ შორის ისმება თავისებური, პიროვნული ტოლობის ნიშანი. ადვილი წარმოსადგენია, რომ გულადი მიჯნური მოვალეა გამოავლინოს პიროვნული ქცევა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქმე გვექნება არა გულად მებრძოლთან, არამედ ადამიანთან, რომელსაც ახასიათებს ბრმა და შემთხვევითი აქტივობა.

მიჯნურის რთულ სულიერ სამყაროში ჩახედვა შეუძლია მხოლოდ მიჯნურს: უფრო მეტიც, ავთანდილის სიტყვებით:

კვლა მიჯნურსა მიჯნურისა ჭირი უჩნდეს ჭირად დიდად. (703).

თანამედროვე ნევროლოგიური და ნეიროფიზიოლოგიური კვლევით დასტურდება, რომ ქერქული აპარატი, მეტადრე ადამიანის ქერქული აპარატი, სუსტი და უსუსურია ქერქქვეშას შესატყვისი სტიმულაციის ან ქერქქვეშას არასპეციფიკური დინამოგენეზის გარეშე. იგულისხმება იმ ქერქქვეშა ნერვული იმპულსების გავლენა ქერქზე, რომელნიც გარკვეულ დონეზე ამყოფებენ ქერქული აპარატის ტონუსს. თუ გავატარებთ შემოქმედებით პარალელს ნეიროდინამიკურ და ფსიქიკურ მოქმედებათა შორის, აშკარა გახდება, რომ ადამიანის პიროვნება საჭიროებს თავისებურ ფსიქოდინამოგენეზს.

ფსიქიკა, რომელიც მოკლებულია ამგვარ ფსიქოდინამიკურ გავლენას, მოგვაგონებს სუსტ, ამორფულ, უნებისყოფო, უმოქმედო და სოციალურ ფსიქოლოგიურად აბსოლუტურად ზარმაც, მცირეფასოვან სუბიექტს.

ყოველი სამუშაო, ფიზიკური იქნება ის, თუ ფსიქიკური, მოითხოვს გარკვეულ პიროვნებისეულ განწყობას, პიროვნების დაძაბვას. ყოველ დადებით ემოციას, მაგალითად, შემოქმედებითი შრომის სიხარულს, შეუძლია შეასრულოს აქტიურად მოქმედი ფსიქოდინამოგენეზის როლი. აქ რუსთაველი ამჟღავნებს გენიალურ შორსმჭვრეტელობას, გამჭრიახობას, როგორც ეს შესავლიდან ჩანს, ავტორს სურს აღიჭურვოს მიჯნურის გზნებით და სულიერი ცეცხლით, შემოქმედებით დასახული მიზნის კეთილად დაგვირგვინებისათვის. მიჯნურობა არა მარტო ემოციური გზნებაა, არამედ უპირველეს ყოვლისა, პიროვნების შემოქმედებითი განწყობაა აქტიური მოქმედებისათვის.

მიჯნურობა არა მარტო ქარიშხალი, განცდათა ქარტეხილია, არამედ პიროვნებისეული გმირობა:

მაგრა წესია, მიჯნური მიჯნურსა შეებრალების,
შენ საყვარელსა, გაგყარო, ესე რად გენაცვალების! (229).

მხოლოდ ემოციური განწყობით არავის შეუძლია ემსახუროს მეგობრობა-ძმადნაფიცობის მაღალ მიზანს ავთანდილის, ტარიელისა და ფრიდონის დარად. ასევე არავის არ შეუძლია მსხვერპლად გაიღოს თავისი სიყვარული თინათინივით და ნესტანივით; არ შეუძლია მსხვერპლად გაიღოს სიყვარულის ემოციები, რადგან ადამიანისათვის ძნელია სულიერი განცდების გადალახვა მაშინ, როდესაც გრძნობა ინსტინქტების თვისებას იღებს.

გმირულ რეაქციებში პირველ პლანზეა ფსიქიკური აპარატის უმაღლესი რეგისტრები; ვლინდება პიროვნული რეაქციები (მოვალეობა, სინდისი, სიტყვის ძალა), რითაც სწორედ შესაძლებელი ხდება ემოციების მართვა და გრძნობის დაქვემდებარება ადამიანის მოვალეობისადმი.

პიროვნული რეგისტრები და ემოციური გამოვლინებანი

ფსიქოლოგიის ზოგადი და კერძო პრობლემების განხილვის დროს მე ხშირად ვუბრუნდები გონებისა და გრძნობის ურთიერთ დამოკიდებულების პრობლემას. გენიალური პოემა შეიცავს აურაცხელ მასალას, რომელიც მრავალმხრივ აშუქებს პრობლემას: „ინტელექტი და ემოცია", „გონების ხმა", „გულის ხმა". აღნიშნული საკითხი შეადგენს ზოგადსაკაცობრიო მარადიული ძიების საგანს.

საგანგებოდ, უზომო სიღრმემდე, ფაქიზად და პრაქტიკული სიცხადით გაშუქებული ეს პრობლემა ნიადაგ მომაჯადოებელია, რადგანაც ეხება ბრძოლას ადამიანის გონებასა და ადამიანის ვნებას შორის. საბოლოოდ, აღნიშნული ბრძოლა შეადგენს იმ ფონს, რომელზედაც ვითარდება ფსიქიკური რეაქციები—ფსიქიკური აპარატის რეაგირების შინაარსი და მიმართება ნორმასა და პათოლოგიაში.

ადამიანის ონთოგენეზს, უფრო მეტიც, ადამიანის ქმნადობას, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიურ კატეგორიებს, იქით მივყავართ, რომ ბრძოლა გონებასა და ვნებას შორის უნდა მიმდინარეობდეს პიროვნული რეგისტრების დონეზე. აღნიშნულ დონეზე ბრძოლა სპეციფიკურად დამახასიათებელი, და ამიტომ, აუცილებელია ადამიანისათვის.

პიროვნულ დონეზე ბრძოლის სიმძაფრე ნიველირდება, რბილდება, უფრო მეტიც, ექვემდებარება ცენზურას, კრიტიკასა და კონტროლს. შეიძლება ითქვას: ადამიანში ითრგუნება ცხოველი, ხმას იმაღლებს მორალი, მოვალეობა და სინდისი. რკინის ლოგიკით და კონკრეტული ფაქტების ბრწყინვალე აღწერილობით რუსთაველის გენია ადასტურებს, რომ

ემოციები და მიზიდულობანი კონტროლს ექვემდებარებიან და იხშობიან პიროვნების მაღალი რეგისტრებით.

როგორც ცნობილია, ემოციისა და ინტელექტის ცალკეული გამოვლინებანი იხსნება პიროვნული რეგისტრების დონეზე და გვევლინება ერთიანი პროცესის სახით, რომელიც ცნობილია ინტელექტუალური გრძნობის სახელწოდებით. აქ ინტელექტუალური და ემოციური ერთმანეთს ერწყმის ფსიქოლოგიური ამალგამის სახით.

მიჯნურის ემოციური სტატუსი იმდენად გამსჭვალულია პიროვნულით, რომ, ჩემი აზრით, შესაძლებელია მასზე, როგორც ინტელექტუალურ გრძნობაზე, მსჯელობა. უკანასკნელისათვის დამახასიათებელია არა ჰედონური პრინციპი გრძნობათა ორვექტორულობით (სასიამოვნო—უსიამოვნო), არამედ—გრძნობათა ერთვექტორულობა; მხედველობაში მაქვს ამამაღლებელი, გამამხნევებელი, დამამშვიდებელი, აგრეთვე შემოქმედებითად ამაღელვებელი გრძნობები.

სიყვარულის მაღალი ემოციების თავისებურებათა შესახებ მოვუსმინოთ თვით ავტორს:

> მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად. (17).
>
> ყოვლსა მისთვის ხელოვნობდეს, მას აქებდეს, მას ამკობდეს,
> მისგან კიდე ნურა უნდა, მისთვის ენა მუსიკობდეს. (18).
>
> მას ერთსა მიჯნურობასა ჰკვიანნი ვერ მიპხვდებიან. (21).

რუსთაველის მიხედვით, ემოციური გამოვლინებანი უფრო ადვილად ექვემდებარება ზეგავლენას, და თვით ფსიქიკური ტკივილიც ადვილად მოიხსნება, როდესაც ადამიანს ეძლევა აქტიური მითითება: ისწრაფვოდეს და მოქმედებდეს. ქმედითმა პროგრამამ შეიძლება გადაატანინოს ადამიანს არა მარტო ჩვეულებრივი დარდი, არამედ ორმაგი ტანჯვაც.

უფრო მეტიც, დებულება, რომ შრომა და ქმედითობა წარმოადგენს საუკეთესო მეთოდს დეპრესიის მკურნალობისათვის, თანამედროვე ფსიქონევროლოგიისათვის აქსიომალურია.

ავთანდილის სიტყვებით:

> ვერ ვაჩენდი აქანამდის ჭირსა ჩემგან დაფარულსა,
> აწ მიბრძანა საიმედო, ამად მხედავ მხიარულსა. (152).
>
> „მიცან ამბავი მის ყმისა დაკარგულისა...“
> მომცა წამალი გულისა, აქამდის დადაგულისა. (153).

პიროვნულის ემოციურზე აქტიური ზემოქმედების ბრწყინვალე მაგალითად უნდა ჩაითვალოს ავთანდილის განწყობა და მისი საბოლოო გადაწყვეტილება—იყოს ბოლომდე მტკიცე.

როდესაც ავთანდილი მიემართება ზღვისპირით, ის მთლიანად შეპყრობილია აზრით — როგორმე მიაგნოს ნესტანის კვალს. მას, რასაკვირ-

ველია თინათინის უსაზღვრო სიყვარული სწვავს და ამოქმედებს, სხვა ყველაფერი შხამზე უმწარესია.

რაინდი სასოწარკვეთილებამდე მიდის:

> რად სიცხე გულსა ნიადაგ მწვავს გმირთა სამსალებისა,
> რ:დ გული კლდისა ტანისა შემქმნია სამ სალებისა! (1026).

მაგრამ ავთანდილი კონტროლს უწევს თავის ემოციურ მდგომარეობას; მან კარგად იცის, რომ სხვა გზა არ არის. სასოწარკვეთისა და სუსტსულოვნების გზას, პირიქით, შეუძლია მრავალი ჭრილობის მოყენება.

რაინდი რჩება ურყევი და ასე ფიქრობს:

> არ შეუძლია ლაჯვარსა დაჩენა სამსა ლებისა. (1026).

თინათინის და ნესტან-დარეჯანის, ამ შესანიშნავი ქალების გარდა, შოთა რუსთაველი იძლევა ისეთი ქალების ბრწყინვალე აღწერას, რომელთა ემოციური ქცევა შორს დგას მოვალეობისა და მაღალი მორალის მოთხოვნებისაგან. ამ შემთხვევაში ქცევა არ ისაზღვრება უმაღლესი პიროვნული რეგისტრებით და ბატონობს გრძნობა.

პოეტის სიტყვით, ასეთი ქალი:

> გიღიზღებს და შეგიკვეთებს, მიგინდობს და მოგენდობის,
> მართ ანაზდად გიღალატებს,—გაპკვეთს, რაცა დაესობის,—
> მით დიაცსთა სამალავი არასთანა არ ეთხრობის. (1081).

ამასთან, თუ:

> დამალვასა ეცდებოდა, მაგრა ჭირთა ვერ მალვიდა. (1082).

გასაგებია, აქ ლაპარაკია პიროვნულ შესაძლებლობათა უკმარობაზე. ამ პლანში ყურადღების ღირსია აგრეთვე ის ვითარება, რომელიც იქმნება ავთანდილის ირგვლივ. რაინდი თავისი სილამაზით იპყრობს გულანშაროს სამეფოს ქალებს, მათი სათაყვანებელი ხდება:

> ზოგნი ნდომით შეპფრფინვიდეს, ზოგნი იყვნეს სულ-წასრულად,
> მათთა ცოლთა მოიბულვეს ქმარნი, დარჩეს გაბასრულად. (1075).

ავთანდილს კარგად აქვს წარმოდგენილი პიროვნებასა და გრძნობას შორის ფსიქოლოგიური კოლიზიების სირთულე. მას ესმის, რომ მიზნის მისაღწევად, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია პიროვნული კონტროლი—გაკაჟება და თავის თავის ფლობა.

მოგვყავს მისი სიტყვები:

> გულო, გიჯობს გაუმაგრდე, თავი სრულად გაიკლდეო,
> ნუთუ მოგხვდეს ნახვა მისი, სულთა სრულად ნუ დაღეო. (921).

პიროვნული რეგისტრის და სიყვარულის ემოციის ფსიქოდინამიკური

ურთიერთგავლენის პორბლემის ანალიზის დროს განსაკუთრებით საინტერესოდ მიმაჩნია განხილულ იქნას შიშის ემოციის ფსიქოლოგია.

ნორმაში შიშის ემოციის შედეგად პიროვნება ინვალიდდება, პიროვნებისეული ხერხემალი ტყდება, ადამიანის ქცევა და მოქმედება მხოლოდ თავდაცვის და პიროვნული კეთილდღეობის შენარჩუნების წვრილმანი მოსაზრებებით განისაზღვრება.

შიშის ფსიქოლოგიის შესახებ რუსთაველი იძლევა ღრმა ფსიქოლოგიური ცოდნით გამსჭვალულ მითითებებს.

ავტორი აღწერს ვითარებას (ავთანდილი ანადგურებს მეკობრეებს), როდესაც შიში ხდება სიყვარულის წყაროდ. რასაკვირველია, სიყვარულს აქ ვგულისხმობთ ბრჭყალებში. გასაგებია, რომ აქ საქმე გვაქვს არა სიყვარულის ემოციასთან, არამედ შიშისაგან დაძაბუნებულ პიროვნებასთან.

რუსთაველის თანახმად, პიროვნება შიშის კორექციას უნდა ახდენდეს. ის გვაფრთხილებს:

შიში ვერ გიხსნის სიკვდილსა, ცუდი ღა დაღრეჯანია! (1603).

ძმადნაფიცობის პიროვნული ფსიქოლოგიის შესახებ

ადამიანებს შორის ღრმა და უანგარო ძმური სიყვარული ანუ ძმადნაფიცობა წარმოადგენს მეგობრობის, ჰუმანური ურთიერთობის და სამაგალითო კაცთმოყვარეობის უმაღლეს ფორმას.

როგორც ფსიქოლოგიური ცნება, ის ასახავს პიროვნების ყველაზე კეთილშობილურ სურვილებსა და ტენდენციებს. ძმადნაფიცი წმიდად ინახავს ნაკისრ მორალურ ვალდებულებას; ის მზად არის ყოველ წამს და ყოველგვარ ვითარებაში სიცოცხლე გასწიროს მეგობრისათვის.

სიტყვის მიცემა, სამუდამო დაძმობილებაზე, არა მარტო მოქალაქეობრივი აღთქმაა ან მეგობართა შორის მორალური ხელშეკრულება, ამით პიროვნება გადაირთვება მოქმედების განსაკუთრებულ მოდუსზე, მოვალეობაზე ახალი წარმოდგენებით. ამოცანები, რომლებიც წამოიჭრება ძმადნაფიცის წინაშე, უკიდურესად დიადი და კეთილშობილურია, მაგრამ ამავე დროს უსაზღვროდ პასუხსაგები.

ძმადნაფიცობა ადამიანისაგან მოითხოვს მაქსიმალურ აქტივობასა და თავდადებას.

მივმართოთ პოემას:

... ვინცა კაცმან ძმა იძმოს, თუ დაცა იდოს,
ხამს თუ, მისთვის სიკვდილსა და ჭირსა თავი არ დაპრიდოს. (306).

რუსთველოლოგიური კვლევით დადგენილია, რომ ძმადნაფიცობა წარ-

მოადგენს ხალხთა მეგობრობის ზოგადსაკაცობრიო პრობლემის კერძო ცნებას, რომელიც სოციალურ და სოციალურ-ფსიქოლოგიურ კელევასთან არის დაკავშირებული.

მე მაინტერესებს ძმადნაფიცობის კერძო, ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური მხარე პერსონალისტური პოზიციებიდან.

ძმადნაფიცობა გმირობაა, ამიტომაც უმაღლესი პიროვნული წარმოდგენებით უნდა ვხელმძღვანელობდეთ.

მხნეობა და ფსიქიკური ჰარმონია ძმადნაფიცობისათვის ქმნის ძირითად ფსიქოლოგიურ ფონს.

ყოველი ძმადნაფიცი თავისთავად ძლიერი და კეთილშობილია, მაგრამ როდესაც ისინი ერთად მოქმედებენ, მაშინ სიდიადე ძმადნაფიცებისა და მათი ფსიქოფიზიკური შესაძლებლობანი უსაზღვროა. ძმადნაფიცობის ცნების ფსიქოლოგიური არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ძმური მეგობრობით გაერთიანებული პიროვნებანი უძლეველი არიან; აქედან, მეგობრობა როგორც ფიზიკური, ისევე მორალური გამარჯვების წყარო და საწინდარია.

პოემაში სამი რაინდის ძმადნაფიცობა გვევლინება, როგორც ადამიანთა ურთიერთობაში პიროვნული ჰარმონიის მაგალითი, იგრძნობა ფსიქიკური და ფიზიკური ჰარმონია, როდესაც ტარიელი, ფრიდონი და ავთანდილი ერთად მიემართებიან:

> სამთავე ვლეს, ღმერთსა მათებრ სხვა ნურა ნუ დაებადოსა!
> მოეგებიან, მტერობა ვერავინ დაიქადოსა!. (1578).

პოემაში ვხედავთ, რომ სიყვარულის უმაღლესი ემოციები მეგობრობის, ძმადნაფიცობის შემაკავშირებელი რგოლია, ამასთან, ყოველ ლიმონზე უფრო მაგარი რგოლი. ამიტომაც გრძნობენ განსაკუთრებულ წუხილს, როცა მეგობარი ტოვებს მეგობარს.

რუსთაველი გვაფრთხილებს:

> მომორვება და მოყვრისა გაყრა კაცისა მკლველია,
> ვინცა არ იცის, არ ესმის, ესე დღე როგორ ძნელია! (942).

პიროვნული სიყვარულის მნიშვნელობის როლი მეგობრისათვის დაუფასებელია.

სიყვარული არა მარტო აკავშირებდა, ამხნევებდა, გზას აძლევდა რუსთაველის გმირებს, არამედ უძლეველ ფიზიკურ და ფსიქიკურ ენერგიასაც აღუგზნებდა მათ. სწორედ მეგობრული სიყვარულის წყალობით გაუძლეს გმირებმა მრავალი ბრძოლისა და შეტაკების ეპოპეას და გადარჩნენ.

ეხება რა თავის და ავთანდილის თავგადასავალს, ტარიელი ხაზს უსვამს, რომ საჭირო არ არის ამბის გრძლად თხრობა, და საქმის კეთილად დაგვირგვინებას ისინი უნდა უმადლოდნენ სიყვარულს.

რაინდი ამბობს:

ესენია მხსნელნი ჩვენნი, აწ არა გვცალს ვრძლად უბნება,
ამათგან გვაქვს ჩვენ ორთავე სიცოცხლისა მოპოვნება. (1631).

მეგობრის სიყვარული, მისთვის დახმარების აღმოჩენა, აი, ძმადნაფიცობის კრედო: „კაცსა მოყვრისა გაწირვა", ამბობს ავთანდილი, „ახ, მოუხდების, ახ, ავად". (1565).

ხაზგასმული იყო, რომ ძმადნაფიცობა, როგორც ფსიქოლოგიური ცნება, დაკავშირებულია რაინდთა პიროვნულ მოქმედებასთან.

პოემაში მოცემულია ქალთა ტიპები, რომლებიც ხასიათდებიან ძლიერი პიროვნული თვისებებით და მაღალი წარმოდგენებით მოვალეობასა და მორალზე.

მეგობრობის გრძნობა და ძმური სიყვარული აერთიანებს ავთანდილსა და ტარიელს. მაგრამ სიყვარულისა და მეგობრობის ასეთივე გრძნობები ახასიათებთ ნესტანსა და თინათინსაც. თუმცა აღნიშნულმა მეგობრობამ თინათინსა და ნესტანს შორის მიიღო რეალური გაფორმება მხოლოდ ეპოპეის გამარჯვებით დაგვირგვინების შემდეგ, როცა ისინი შეხვდნენ და გაეცნენ ერთმანეთს. თინათინსა და ნესტანს შორის იმდენად ძლიერი და ღრმა მეგობრობა დამყარდა, რომ მათთვის ძნელი შეიქმნა განშორება.

რუსთაველი წერს:

ერთმანერთისა გაყრილნი ქალნი ორნივე, დობილნი.
ერთმანერთისა დად-ფიცნი, სიტყვისა გამონდობილნი,
მკერდითა მკერდსა შეკრულნი, ყელისა გარდაჭდობილნი,
ტიროდეს; მათთა მჭვრეტელთა გულიმცა ესხნეს წდობილნი. (1569).

მართლაც თინათინი და ნესტანი დაკავშირებული არიან სიყვარულისა და ურთიერთგაგების გულწრფელი გრძნობებით, და ისინი დები გახდნენ. ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ნესტანისა და თინათინის პიროვნული დამოკიდებულება არ შეიძლება განისაზღვროს მხოლოდ მათი პირადი ნაცნობობის პერიოდით და მას ქრონოლოგიურად ვერ მივაკუთვნებთ მხოლოდ ეპოპეის დასასრულს. ამგვარი დასკვნა არ შეიძლება გამართლებული ყოფილიყო ბრძოლებისა და ძიებათა ხანგრძლივი ისტორიის ფსიქოლოგიური სვლებით, როდესაც თინათინი არა მარტო ფორმალურ თანხმობას, არამედ საბრძოლო დავალებას აძლევს ავთანდილს, რათა დაეხმაროს ტარიელს ნესტანის პოვნაში. მე ეს ფსიქოლოგიურად უკვე მეგობრობის დამყარებად მიმაჩნია.

ეს მეგობრობა სიძლიერით, სიღრმითა და დაძაბულობით ისევე, როგორც თავისი მორალური შინაარსით, მიმდინარეობს პიროვნული რეგისტრების უმაღლეს დონეზე და თამამად შეიძლება რაინდთა დაძმობილებას გავუტოლოთ.

„ძმადნაფიცობის" პრობლემასთან ერთად, საკითხის წამოჭრის თვალსაზრისით, ვფიქრობ, შეიძლება დაისვას პრობლემა „დადნაფიცობი-

სა". შემოქმედებითი აზრის მიმართვა ამ მხრივ მოკლებული არ იქნება ფსიქოლოგიურ ინტერესს.

ამგვარი ძიება გამართლებულია თვით პოემის დედააზრით. რუხთაველი დაწვრილებით ჩერდება პიროვნულ-ემოციურ მეგობრობაზე არა მარტო მამაკაცთა და დედაკაცთა შორის, არამედ ქალსა და კაცს შორისაც. უკანასკნელ შემთხვევაში, სიყვარულის ფორმა აყვანილია ადამიანის ფსიქიკის ყველაზე მაღალ რეგისტრებამდე და სავსებით ექვივალენტურია დისა და ძმის უწმინდესი გრძნობებისა.

მამაკაცსა და ქალს შორის მეგობრობის პიროვნული მოდუსის ჩამოყალიბება განსაკუთრებით მაღალი სოციალური შეფასებისა და გულწრფელი მორალური აღტაცების ღირსია.

პოემა გვარწმუნებს, რომ ასმათი ჭეშმარიტად ღვიძლი მორალური დაა არა მარტო ტარიელისა, არამედ მოვლენათა განვითარების პროცესში იგი ასეთივე ღვიძლი და ხდება ავთანდილისთვისაც.

მივმართოთ ტექსტს:

ავთანდილს ასმათ ჩამოპყვა, ზენარით ეუბნებოდა,
ვუხლთა უყრიდა, ტიროდა, თითითა ეხვეწებოდა,
აღრე მოსლვასა პვედრებდა, მართ ვითა ია ჭნებოდა. (670).

ასმათი შეპყრობილია რაინდთა პიროვნული ემოციებით, იგი არა მარტო ცხოვრობს ამ განცდებით, არამედ იწვის ამ მიზნებისათვის. ასმათი ინაწილებს რაინდთა მწუხარებასა და უბედურებას და ასევე აღფრთოვანდება მათი გამარჯვებითა და სიხარულით.

ასმათს ღვიძლი მებრძოლი დის ყველა თვისება გააჩნია. უფრო მეტიც. მისთვის მეგობრობას ღრმა აზრი აქვს, თვლის მას მაღალი მორალურ-სოციალური და ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური შინაარსის შემცველ სპეციფიკურ ადამიანურ მოთხოვნილებად.

ასმათი იგონებს ხატაეთის მთებზე არსებულ წარწერას:

ვინ ჩოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია.

რუსთაველმა გენიალურად წამოაყენა და სათანადოდ განავითარა ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემები, საფუძვლად დაუდო მათ სიყვარულის, კეთილშობილებისა და მეგობრობის პრინციპები.

ჰუმანიზმის პირველი იდეების გარიჟრაჟზე რუსთაველმა გაამდიდრა ადამიანის აზროვნება ახალი წარმოდგენებით ადამიანთა შორის ჭეშმარიტი მეგობრობისა და სიყვარულის შესახებ.

ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ სიყვარულსა და მეგობრობას, რომლებიც დაფუძნებულია უმაღლეს პიროვნულ მისწრაფებებზე, შეუძლიათ შექმნან ისეთი ჰარმონიული სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფონი, როდესაც

ავის მქმნელნი დააშინნეს, კრავნი კრავთა ვერ უწოვდეს,
ვიგან მათთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთად სძოვდეს. (1664).

ფსიქოფიზიკურ კორელაციათა ზოგიერთი საკითხის შესახებ

გენიალური მოაზროვნის შემოქმედებას ახასიათებს მარადიული ინტერესი მის მიერ წამოყენებული პრობლემისადმი.

მაგრამ არის მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი თავისებურებაც, მხედველობაში მაქვს გენიოსის შემოქმედებითი შინაგანჭვრეტა, როდესაც თავისი დროის ცოდნის ყოველმხრივი აღქმით და საგანთა და მოვლენათა არსში შემოქმედებითი ინტუიციური ჩაწვდომით იგი აყენებს ისეთ პრობლემურ საკითხებს, რომლებიც დასაბამს აძლევს ძიების ახალ, მანამდე უცნობ უბნებს და რომლებიც კვლევითს განხორციელებას პოულობს მრავალი წლის (ზოგჯერ საუკუნეთა) შემდეგ.

შოთა რუსთაველის გენია არა მარტო წამოჭრის და გარკვეულად წყვეტს მარად ცოცხალ პრობლემებს, არამედ სახავს ახალ საკვლევ პრობლემებსაც. ამ მხრივ უფლებას მივცემ ჩემს თავს შევჩერდე ზოგიერთ საკითხზე, რომელთაც კავშირი აქვთ სამედიცინო ფსიქოლოგიასა და ფსიქო-პათოლოგიასთან.

პოემაში წამოყენებულია დებულება:

მას მკურნალმან რაგვარ პკურნოს, თუ არ უთხრას, რაცა სჭირდეს?! (1083).

პოეტი ამით ხაზს უსვამს, რომ საჭიროა ექიმს მოუყვეთ ავადმყოფობის შესახებ, ანუ მართებული მკურნალობისათვის აუცილებელია, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, ზუსტი ანამნეზი. ამავე დროს საკითხის უფრო ღრმად განხილვისას ნათელი ხდება, რომ რუსთაველს მხედველობაში არა აქვს. ჩვეულებრივი ანამნეზური ცნობები. ექიმს უნდა მოვახსენოთ, „რაცა სჭირდეს", ანუ აუცილებელია ავადმყოფმა გაუხსნას ექიმს თავისი სუბიექტური სამყარო.

პოემის კონტექსტიდან ადვილად ვგებულობთ, რომ ავტორს მხედველობაში აქვს ფსიქოლოგიური (ფსიქიკური) და არა ფიზიკური გაჭირვება. ამიტომ ექიმისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ავადმყოფის სუბიექტურ განცდათა ანალიზს, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ფსიქოლოგიურ ანალიზს.

მთელი თანამედროვე თეორიული და პრაქტიკული ფსიქოპათოლოგია დაფუძნებულია სულიერ აშლილობათა სუბიექტური და ობიექტური გამოვლინების ფსიქოლოგიურ ანალიზზე. როგორც ვხედავთ, ფსიქოლოგიური ანალიზის საწყისები შორეულ წარსულშია.

დაკვირვება და ანალიზი შეადგენს იმ მეთოდურ გზებს, რომლებითაც სარგებლობს სულის გენიალური მცოდნე, ადამიანის სუბიექტური (ფსიქიკური) სამყაროს შინაარსისა და კანონზომიერებათა არსში ჩაწვდომისათვის. პრობლემებისადმი სწორი მიდგომა და ფსიქოლოგიის სფეროში

ღრმა ცოდნა საშუალებას აძლევს რუსთაველს არ განაცალკევოს სულიერი და ფიზიკური (ფიზიოლოგიური) და დასვას ფსიქოფიზიკური კორელაციების, ურთიერთკავშირებისა და დინამიკური ურთიერთმოქმედების პრობლემური მნიშვნელობის საკითხი.

მორალური აღტყინებისა და განდიდების ყოველ საფეხურს თავისი ფიზიოლოგიური წინამძღვრები აქვს. არც ერთ ადამიანს არ ძალუძს მოწყდეს „მიწიერ" მოთხოვნილებებს.

პოემაში სათანადო ადგილი ეთმობა ადამიანის სომატიკას, ადამიანისა, რომელიც, თანახმად რუსთაველისა, ადამის, თავისი წინაპრის, შვილია და აღვსილია ადამიანური მიზიდულობებით და კვების ინსტინქტით.

ავთანდილის შესახებ ვგებულობთ:

ეგრეცა ჭამა მოუნდის ადამის ტომთა წესითა. (195).

დებულება სომატიკურისა და ფსიქიკურის მთლიანობის შესახებ თავის ძალას ინარჩუნებს ადამიანის სიცოცხლის მთელ ონტოგენეზურ პროცესში. თუმცა, თანახმად ავტორისა, ჰარმონია და პროპორცია ფიზიკურსა და ფსიქიკურს შორის ირღვევა სიბერისას, რომელიც

ჭირთა უფრო ძნელია. (36).

რუსთაველი აღნიშნავს, რომ სიბერის დროს მთავრდება წრე:

სიბერე მახლავს, დავლიე სიყმაწვილისა დღენია. (62).

ფიზიკური თანდათან კნინდება; ფსიქიკური შესაძლებლობანი ჭკნება უფრო მოგვიანებით და ადამიანი ჯერ კიდევ არ კარგავს მომავლისათვის პასუხისმგებლობის გრძნობას: ჩნდება ზრუნვა თავისი მუშაობის პერსპექტივაზე; ზრუნვა ოჯახისა და მისი წევრების მომავალზე და ა. შ.

ყოველივე აღნიშნული, უეჭველად, მნიშვნელოვანია თანამედროვე სამეცნიერო-კვლევითი უბნისათვის, რომელსაც გერონტოლონგია და გერიატრია ეწოდება და ეხება დღევანდელი დღის მაკრო-მიკროსოციოლოგიის ზოგად და კერძო საკითხს.

პოემაში აღძრული საკითხი მოქნილი და მკვრივი სხეულის, ანუ მისი დინამიკურობისა და პლასტიკურობის შესახებ შეიცავს მოვლენის როგორც ფიზიკურ, ისე ფსიქიკურ მხარეს და ეხება ფსიქო-ფიზიკურ კორელაციათა საკითხს.

სულისა და სხეულის ურთიერთკავშირის თანამედროვე შეხედულებათა შუქზე შემოქმედებით ინტერესს არ არის მოკლებული პოემის დებულება:

მე ვუთხარ: „დაო, შენგან ვეჰვ ამა გულისა წამალსა". (398).

ჩვენს დროში წერენ ფსიქოლოგიური და მედიკამენტური ფსიქოთერა-

პიის შესახებ. მხედველობაშია ფსიქოთერაპიული ზემოქმედება როგორც სიტყვის, ისე სამკურნალო პრეპარატის საშუალებით. უფრო მეტიც, უკანასკნელი 10—15 წლის განმავლობაში შეიქმნა დამოუკიდებელი მედიკურ-ბიოლოგიური უბანი, რომელსაც ფსიქოფარმაკოლოგია ეწოდება. იგი აწარმოებს თეორიულ და პრაქტიკულ ძიებას, რათა მოიძებნოს ისეთი სამკურნალო საშუალებანი, რომლებიც უშუალოდ იმოქმედებს ცალკეულ ფსიქიკურ ფუნქციებზე. ამ მიმართულებით, უკვე პრაქტიკულად არის განხორციელებული ფსიქოზების დროს დეპრესიულ მდგომარეობათა მკურნალობა სამკურნალო პრეპარატებით. ამ კვლევას უშუალო კავშირი აქვს ფსიქოფიზიკურ კორელაციათა პრობლემასთან.

ამრიგად, ფორმულა „სულის წამალი" აღსავსეა ღრმააზრიანი შინაარსით და, უეჭველად, გენიალური განჭვრეტაა იმისა, რაზეც მუშაობს თანამედროვე კვლევითი აზრი.

გასაგებია, რუსთაველის ეპოქაში არ იყო და არც შეიძლება ყოფილიყო სათანადო მედიკურ-ბიოლოგიური მონაცემები და ავტორს ძირითადად უხდებოდა ესარგებლა გულუბრყვილო წარმოდგენებით სხეულისა და სულის ურთიერთკავშირის შესახებ; მაგრამ ადამიანის ფსიქიკის ღრმა ცოდნა რუსთაველს გენიალური წინაგანჭვრეტის შესაძლებლობას აძლევს კულტურის სხვა დარგებშიც.

სპეციალურ შემოქმედებითს ინტერესს წარმოადგენს რუსთაველის აზრები გულისა და სულიერ განცდათა ურთიერთკავშირის შესახებ. აღნიშნულ ასპექტს, როგორც ფსიქოფიზიკურ პრობლემას განსაკუთრებული შემოქმედებითი ანალიზი ესაჭიროება, ვინაიდან ქართულ მეტყველებაში სიტყვა „გული" მრავალმნიშვნელოვანი სემანტიკის შემცველია.

უეჭველია, რომ ხალხური შეხედულებანი ამა თუ იმ ორგანოს ნორმალური და პათოლოგიური მნიშვნელობის შესახებ დაფუძნებულია მრავალსაუკუნოვან დაკვირვებათა საღ გამოცდილებაზე და მნიშვნელოვანია მედიკურ-ბიოლოგიური დარგის თანამედროვე მუშაკებისათვისაც.

საჭიროდ მიგვაჩნია ფართო სამეცნიერო საზოგადოებრიობას მოვაგონოთ ქართველი ხალხის ისტორიულად ჩამოყალიბებული შეხედულებანი ადამიანის ორგანიზმისათვის გულის როლისა და მნიშვნელობის შესახებ.

სისხლის მიმოქცევის ფიზიოლოგიასა და პათოლოგიაში გულის მუშაობას ცენტრალური და წამყვანი ადგილი უჭირავს.

ცნება სიკვდილისა დაკავშირებულია გულის გაჩერებასთან, გულისცემის შეწყვეტასთან.

ქართველ ხალხს სავსებით განსაკუთრებული წარმოდგენა აქვს გულზე, რაც დასტურდება იმ გარემოებით, რომ სიტყვა „გულს" ქართულ ენაში აქვს განსაკუთრებული მდიდარი სემანტიკური წარმონაქმნები.

სიტყვა „გულის" მეშვეობით ქართული ენა გადმოსცემს სულ სხვადასხვაგვარ ფსიქოლოგიურ ფუნქციებს.

ეს მონაცემები შექმნილია თვით ხალხის მიერ. მოკლებული არ იქნება აქტუალურ ინტერესს გულსისხლძარღვთა სისტემის დაავადებაში ფსიქიკური ფაქტორების როლის დაზუსტება.

ფსიქოსომატიკურ ურთიერთდამოკიდებულებათა კლინიკის პრობლემაში ყურადღებას იპყრობს სიტყვა „გულიდან“ წარმოქმნილი სიტყვების, გამოთქმების, წარმოდგენებისა და ცნებების სემატიკური ანალიზი.

ქართველი ფსიქოლოგის, ა. ფრანგიშვილის მიხედვით, სიტყვა „გული“ და მისი წარმონაქმნების მეშვეობით ქართული ენა გამოხატავს ცალკეულ ფუნქციებსა და რთულ მოვლენებს, რომელთაც კავშირი აქვთ ემოციის, ყურადღებისა და ინტელექტის სფეროებთან.

საჭიროა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ ჩვენ, რა თქმა უნდა, ფსიქოლოგიურ ტერმინებსა და ცნებებს არ ვუკავშირებთ გარკვეულ სოციალურ კატეგორიებს. ქართული ენის ლექსიკა განსაკუთრებით მდიდარია. ხშირად ვხვდებით სინონიმებს. საჭიროა მივუთითოთ ცალკეულ შემთხვევებზე, სადაც სინონიმურ განსაზღვრებს საფუძვლად უდევს სიტყვა „გული“, ასე მაგალითად, „გულჩვილი“ („მლმობელი“), „გულშემატკივარი“ — დ. ჩუბინაშვილით.

პოემაში წამოყენებული დებულებანი მიუთითებენ გარკვეულ კავშირზე გულსა და ასთენიურ (უსიამოვნო) განცდებს შორის; ლაპარაკია სულიერ ტკივილზე, გულის ბოლმაზე, გულის ჭრილობებზე. აქ გული და სულიერი წარმოდგენილია როგორც ერთი მთლიანი ფსიქოდინამიკური პროცესი. გასაგებია, რომ ასთენიური ემოცია წმინდა სულიერი პროცესია, რომლის დროს, გულის მნიშვნელობა ხაზგასმულია, როგორც მეტად მგრძნობიარე ორგანოსი, რომელიც იძლევა უსიამოვნო ფიზიკურ შეგრძნებებს.

პოემაში ვკითხულობთ:

> მოდი, ჰმუნვა გამიქარვე, გულსა წყლულსა მეწამლეო. (105).

ან

> გული, მისი უნახავი, ტირს და სულთქვამს, ვაებს, უობს,
> არას კაცსა არ იახლებს, ერიდების, კრთების, ქსუობს. (776).

ასთენიურ განცდათა სიღრმე ავტორის მიერ გადმოცემულია გულის შეგრძნების საშუალებით.

ბოლმის, მწუხარების და, საერთოდ, უბედურების ემოციური მდგომარეობის გადმოცემისათვის ფიზიკურ-ფიზიოლოგიური საშუალების გამოყენების ხერხი მეცნიერულად არის გამართლებული.

თანამედროვე ფსიქოპათოლოგიამ და ფსიქოლოგიამ კარგად იცის, რომ დაბოლმიანებისა და მწუხარების დროს (იქნება იგი ფიზიოლოგიური და პათოლოგიური), როგორც წესი, ადგილი აქვს არასასიამოვნო შეგ-

რძნებათა აჟღერებას გულის მხრივ (სიმძიმე გულის არეში, „ლოდი გულ-ზე" და ა. შ.).

რუსთაველის წარმოდგენით, ფსიქიკურმა ტკივილმა (მწუხარება, დარდი) შეიძლება მიიღოს ფსიქოლოგიური დარდის ხასიათი, რომელიც გულს მრავალ ჭრილობას მიაყენებს.

გული უფრორე დამიჭრა ათიათასმან დანამან. (358).

რუსთაველის მითითებანი გულის შეგრძნებათა როლის შესახებ, როგორც დეპრესიის ფიზიკური კორელატისა, სრულ აღიარებას პოულობს თანამედროვე ფსიქოპათოლოგიაში.

უფრო მეტიც, დეპრესიისა და გულის მხრივ, შეგრძნებათა ურთიერთკავშირის თვალთახედვით, ისახება შემდგომი მნიშვნელოვანი კვლევები ფსიქოპათოლოგიის დამოუკიდებელი შემოქმედებითი დარგის სახით, რომელსაც მე ვუწოდებ პალეოფსიქოპათოლოგიას.

პიროვნება და ფსიქოლოგიური ანტინომიები

თუ ფსიქიკური აპარატისათვის დამახასიათებელია მთლიანი, ინტეგრაციული მოქმედება, რომელიც თანაბრად არის წარმოდგენილი მის ყოველ დინამიკურ საფეხურზე, ეს თავისებურება კიდევ უფრო სპეციფიკურია პიროვნულ რეგისტრებზე.

ფსიქიკის მთლიანობა აუცილებელი პირობაა უმაღლესი ფსიქიკური ფუნქციებისათვის.

ასმათის პირით რუსთაველი გადმოგვცემს თავის მრწამსს ფსიქიკური აპარატის მთლიანობის შესახებ:

გული, ცნობა და გონება ერთმანერთზედა პკიდიან:
რა გული წავა, ივიცა წავლენ და მისკე მიდიან. (848).

ამ განსაკუთრებით ზუსტ და ლაკონიურ ფორმულაში პოულობს სათანადო ასახვას თანამედროვე თვალსაზრისი პიროვნების ინტეგრაციული მოქმედების შესახებ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ფსიქოდინამიკური პროცესების ძვრადობით განპირობებულია ფსიქიკური აპარატის სწრაფი ანალიზურ-სინთეზური მუშაობა.

ფსიქიკურ გამოვლინებათა მთლიანობა და ძვრადობა, რაც ასე დამახასიათებელია პიროვნულ დონეზე, ქმნის ფონს ანტინომიური ფსიქოლოგიური რეაქციებისათვის.

ფსიქოლოგიური ანტინომიების გენეზური ფესვები და დინამიკური მექანიზმები ძნელად ექვემდებარება ანალიზს (გაგების, შთაგონებისა და ახსნის ფსიქოლოგიის ჩვეულებრივ პოზიციებს).

აქ საკმე გვაქვს გადანაცვლებათა ურთულეს ფსიქოლოგიურ პროცესებთან, ძირითადი, პიროვნული მრწამსის შენარჩუნებისათვის.

პოემაში წარმოდგენილია უმდიდრესი ფაქტობრივი მასალა, რომელსაც კავშირი აქვს ანტინომიათა ფსიქოლოგიურ პრობლემასთან.

ჰარმონიული პიროვნება მოწოდებულია სათანადოდ აწონ-დაწონოს ფაქტები (ანალიზი-სინთეზი), გამოამჟღავნოს საჭირო ორიენტაცია ყველაზე რთულ გარემოცვაში და პირადი სუბიექტური სამყაროს განცდებში. ამიტომ ჰარმონიული ფსიქიკური აპარატის მქონე პიროვნება შაბლონურ ფსიქიკურ რეაქციებს არ ამჟღავნებს.

მუდმივი შეფასებისა და დაძაბული ორიენტაციის პირობებში ფსიქოლოგიური პროცესები ხშირად ეჯახება პიროვნების საწინააღმდეგო განცდებს (ტენდენციებს, სურვილებსა და მიზიდულობებს). ამით ადამიანის ფსიქიკურ აპარატში იქმნება კონფლიქტურ განცდათა გარკვეული კვანძი, რომელიც მოითხოვს ლოგიკურ გადაწყვეტას და ფსიქოდინამიკურ განმუხტვას. რაც უფრო რთულია სუბიექტური და ობიექტური სიტუაცია, მით უფრო მწვავედ, ღრმად და კონფლიქტურად გამოიყურება ანტინომიური რეაქციები.

ავთანდილი ერთსა და იმავე დროს არის კეთილიც და სულგრძელიც, მაგრამ, სიტუაციასთან დაკავშირებით, მას შეუძლია გამოამჟღავნოს იშვიათი სიმკაცრე და გულცივობა.

პოეტი წერს:

> მჭვრეტელთა მზე და მებრძოლთა მხეცი და ვითა ზარია.
> ბეჭდითურთ თითი მოკვეთა, ქვესკნელთ მიწასა გარია,
> ზღვათაკე ყარკმლით გასტყორცა, ზღვასა ქვიშათა დარია,
> მისთვის არცა სად სამარე, არცა სათხარად ბარი ა. (1116).

ავთანდილს, კეთილშობილ რაინდს, შეუძლია მკაცრად დასაჯოს გარყვნილი ქალი. ამას მოითხოვს მორალისა და მოვალეობის სწორედ მაღალი გრძნობები.

ის ერთგული მიჯნურია, მაგრამ დასახული მიზნისათვის (ნესტანის შესახებ ცნობების გაგება), იგი ფატმანს, თითქოს თანაუგრძნობს.

ფსიქოლოგიურად საინტერესოა ფატმანის ანტინომიური რეაქციები. მას თავდავიწყებით უყვარს ავთანდილი.

მოქმედების შემდგომი განვითარების პროცესში ფატმანი იშვიათ სულგრძელობას იჩენს. იგი არამცთუ შურს არ იძიებს ავთანდილზე და არ ამტყუნებს მას, არამედ არავითარ საყვედურს არ გამოთქვამს, მზად არის დაეხმაროს და ხელი შეუწყოს რაინდს დასახული მიზნის მიღწევაში.

დედაკაცისა და მამაკაცის პიროვნული ფსიქოლოგიის ერთიანობის შესახებ

რუსთაველის დებულება, რომელიც მან წამოაყენა ჰუმანიზმის გარიჟრაჟზე,

ღეკვი ღომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია. (39).

ხაზს უსვამს ქალისა და კაცის თანასწორობის აუცილებლობას. გასაგებია, რომ თეზისი სოციალური თანასწორობის შესახებ არ შეიძლება არგუმენტირებულ იქნას მხოლოდ წმიდა ჰუმანიზმის მოსაზრებებით, მხოლოდ მორალური ხასიათის ტენდენციებით.

აქ საჭიროა ფაქტები, რომლებიც მიუთითებს თვით საკითხის დაყენების ლოგიკურ აუცილებლობაზე.

უეჭველია, როგორც რუსთაველის ეპოქაში, ისე მის შემდეგაც, ყოველი საღად მოაზროვნე ადამიანი ნათლად ერკვევა, რომ მამაკაცი და დედაკაცი ერთმანეთისაგან განსხვავდება თავისი ფსიქოლოგიური თავისებურებებით. ცალკეული სქესის წარმომადგენლისათვის მათი ქარაქტეროლოგიური თავისებურებანი შეადგენენ როგორც სიამაყეს, ისე მშვენებას.

თანასწორობის პრობლემა უნდა განვიხილოთ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ასპექტში, როდესაც ორივე სქესი თავის სურვილებში, მისწრაფებებში, ტენდენციებში, მოთხოვნილებებსა და ზოგად განცდებში ხელმძღვანელობენ პიროვნული ცნებებით ადამიანის შრომის, მოვალეობის, მორალისა და სინდისის შესახებ.

სწორედ ამ თვალსაზრისით არის წამოჭრილი პოემაში პრობლემა ერთიანობისა და თანასწორუფლებიანობის შესახებ.

ეპოპეის მთელი მსვლელობა მიუთითებს, რომ მისი ყველა გმირი — მამაკაცი თუ ქალი, უმაღლესი პიროვნული თვისებების მტარებელია და წარმოადგენს სრულყოფილი ადამიანის (მოვალეობა, მორალი, სინდისი) გარკვეულ მაგალითს. ერთგულება, მიზნისათვის თავდადება და მამაცობა შეადგენს ასმათის პიროვნულ თავისებურებებს, რომლებიც ისევე მყარი და დაუმარცხებელია, როგორც ავთანდილისა და ტარიელის მისწრაფებანი და სურვილები.

ასმათი სიკვდილამდე ერთგულია ტარიელისა. ამავე დროს, იგი მზად არის წმიდად შეინახოს რაინდის საიდუმლოება.

ავთანდილის მოთხოვნაზე, გაანდოს მას უცნობი რაინდის საიდუმლოება, გმირი ქალი ამაყად უპასუხებს:

ეგე ღონე მოიგონე მეტად ავი:
თუ არ მომკლავ, არ მოვკვდები, მრთელი ვარ და მოუკლავი;
რად რა გითხრა, სადამდისცა ვიყო ჭირთა უნახავი?
კვლა თუ მომკლავ, სასაუბროდ აღარ მედგას ზედა თავი. (240).

და შემდეგ:

ჩემი სიკვდილი შენ ჩემად, პატიად ნურად გგონია,
მით რომე დამხსნი ტირილსა, შემშრების ცრემლთა ფონია.
ჩალად მიჩნს ყოვლი სოფელი, მისთვისვე შემიწონია.
ვერ გიცნობ, ვინ ხარ, ვის გითხრნე სიტყვანი მისანდონია? (242).

კვლავ მინდა ხაზგასმით აღვნიშნო: თინათინის, ნესტანის და ასმათის პიროვნული განცდები ისევე სულით ძლიერი, მაღალმორალური, სულგრძელი და კეთილშობილურია, როგორც ავთანდილის, ტარიელისა და ფრიდონისა.

ამაშია პოემის გმირ ქალთა და მამაკაცთა შორის ფსიქოლოგიური თანასწორობა და ერთიანობა.

პიროვნულ თავისებურებათა ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზის საშუალებით რუსთაველი ბრწყინვალედ ამტკიცებს ქალთა და მამაკაცთა თანასწორობას, მათი იდეების ჰუმანურ შინაარსსა და პროგრესულობას.

პიროვნული ფსიქოლოგია, როგორც ზოგადსაკაცობრიო პრობლემა

რუსთაველი, როგორც გენიალური შემოქმედი — ფსიქოლოგი, ეხება ყველაზე რთულსა და არსებით, სოციალურ-ფსიქოლოგიურ პრობლემებს. იგი თითქოს გეოლოგიური წერაქვით გადაგვიშლის და აღმოგვიჩენს სულ სხვადასხვაგვარ სულიერ გამოვლინებათა გენეზისის, ჩამოყალიბების, ონტოლოგიური ბუნებისა და საზოგადოებრივი ღირებულების საკითხს.

რუსთაველის ფსიქოლოგიურ შემოქმედებითს ძიებაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს პიროვნულ ფსიქოლოგიას, რომელიც პოემაში წამოყენებულია როგორც ზოგადსაკაცობრიო პრობლემა.

ადამიანის პიროვნების ძირითადი თვისებებია ცნებები მოვალეობის, მორალისა და შრომის შესახებ. თანახმად რუსთაველისა, ადამიანი ვალდებულია სათუთად და წმიდად ატარებდეს ამ სპეციფიკურად ადამიანურ თავისებურებებს, დაძაბულად ემსახურებოდეს მათ და ყოველდღიურად ხელმძღვანელობდეს თავის მოღვაწეობაში.

არის რა პიროვნული სიყვარულის აპოლოგეტი, რუსთაველი ავითარებს თეზისს, რომ სიყვარული მოვალეობისა და მორალის წყაროც არის და შედეგიც. უფრო მეტიც, პრაქტიკაში სიყვარულს, როგორც ადამიანის მორალის უმაღლეს გამოვლინებას, აქვს თავისი ასახვა: ერთსა და იმავე დროს სიყვარულით იწყება ადამიანის ყოველგვარი საქმიანობა, და მითვე მთავრდება. აღნიშნულ ფსიქოლოგიურ დეტალს მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის საზოგადოებრივ-შრომით მოღვაწეობაში. სავსებით მართებულია, ყოველ შრომითს რეაქციას თან უნდა ახლდეს გატაცება და

სიყვარული; შრომის შედეგები ადამიანს ანიჭებს თავისი საქმით კმაყოფილებისა და სიყვარულის გრძნობას.

ირკვევა, რომ სიყვარული არის დასაწყისი და დასასრული ამაღლებულ და კეთილი გამოვლინებებისა, რომლებიც შესაძლებელია გამომჟღავნდეს ადამიანში. თანახმად რუსთაველისა, პიროვნება მოწოდებული და ვალდებულია ხელმძღვანელობდეს ცნებებით მოვალეობისა და მორალის (სიყვარულის) შესახებ და მუდამ იყოს აქტიურ შრომითს საქმიანობაში.

შრომითი მოღვაწეობა არის ის ბრძმედი, რომელშიც ჩაისახება, ვითარდება, იწრთობა და ყალიბდება ადამიანის პიროვნება.

შრომა ადამიანისათვის არა მარტო მოვალეობა და მოთხოვნილებაა; იგი როგორც მისი სპეციფიკური თავისებურება, წარმოადგენს მისთვის სიხარულს და მშვენებას, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის სიცოცხლის აზრს, დანიშნულებასა და შინაარსს.

თავს ნებას მივცემ გავაკეთო რამდენიმე ზოგადი ხასიათის შენიშვნა.

შრომა არა მარტო დასაწყისია ადამიანის სულიერი და ფიზიკური ჯანმრთელობისა, არამედ წყაროა მატერიალური კეთილდღეობისა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ტალანტის მქონე ადამიანი ბევრს და დაძაბულად მუშაობს თავის თავზე.

თუ ეგრეთ წოდებული ნიჭიერი ადამიანი ზარმაცია, ის ორმაგად ღირსია საზოგადოებრივი გაკიცხვისა, ვინაიდან იგი მარხავს ბუნებრივ სიმდიდრეს, რის მორალური უფლებაც არა აქვს.

ნიჭიერების ცნება არაფრით არ ეგუება წარმოდგენას სიზარმაცეზე. ნიჭით აღსავსე არ შეიძლება ზარმაცი იყოს. თავის მხრივ, შრომით შემოქმედებითი გატაცება უეჭველად, გარკვეული ტალანტის არსებითი ნიშანია.

შემოქმედი პიროვნებისათვის ძირითადი ამოცანაა მიზნის ღირსეულად მიღწევა.

რუსთაველი ავითარებს აბსოლუტური სიკეთის იდეას და მის გამარჯვებას ბოროტებაზე. ავტორი პიროვნების წინაშე სვამს ამოცანას — ირწმუნოს უსაზღვრო სიკეთე და იხელმძღვანელოს ამ იდეით.

მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, რომ არავითარი ემოცია, თუნდ სიკეთის რწმენაც, არ შეიძლება მოქმედი პრინციპი გახდეს, თუ არ განმტკიცდება პიროვნების წარმოდგენებით მოვალეობასა და მორალზე.

როცა აფექტის მდგომარეობაში პიროვნული ორდინაცია იხსნება, მაშინ ადამიანი თავისი რეაქციით მხეცს ემსგავსება.

როგორც ვხედავთ, ყველასათვის და ყოველგვარ მდგომარეობაში აუცილებელია პიროვნების ცენზურა, მისი წარმმართველი და მაკონტროლებელი როლი.

განუმეორებელი მხატვრული ხერხით და ამავე დროს განსაკუთრებული დამაჯერებლობით რუსთაველი გვიჩვენებს, რომ შრომის, მოვალეობის,

მორალისა და დიდსულოვნების ცნება ადამიანის ყველაზე დამახასიათებელი (სპეციფიკურად დამახასიათებელი) თავისებურებაა.

ამით რუსთაველის გენიის მიერ ჯერ კიდევ XII საუკუნეში მთელი სიღრმით დასმულია პიროვნების პრობლემა.

ნაჩვენებია პიროვნული სრულყოფისადმი მისწრაფების სიდიადე; პოემაში ფართოდ არის მოყვანილი პიროვნული აბერაციები.

პიროვნების პრობლემა მუდმივი და უკვდავია, როგორც ფსიქიკური აპარატის არსისა (მისი ბუნების, შინაარსის კანონზომიერების მექანიზმების) და მისი ონტოგენეზურად უმაღლესი ფსიქოდინამიკური დონის საკაცობრიო ფსიქოლოგიური პრობლემა.

უფრო მეტიც, პიროვნება წარმოადგენს აგრეთვე მარადიულ ზოგადსაკაცობრიო სოციალურ-ფსიქოლოგიურ პრობლემას იმდენად, რამდენადაც ისმება ადამიანის ადგილის, მნიშვნელობისა და დანიშნულების საკითხები.

აღნიშნული პრობლემები და მათთან დაკავშირებული საკითხები, ცოცხალ მეცნიერულ და პრაქტიკულ ინტერესს წარმოადგენს ჩვენს დროში, როდესაც მაკრო-მიკროსოციოლოგიური საკითხების ფსიქოლოგიური ასპექტი იზიდავს მკვლევართა ფართო წრის აქტიურ შემოქმედებით ყურადღებას.

პერსონოლოგიური გამოკვლევის საფუძველზე დადგენილად ითვლება, რომ პიროვნების სპეციფიკური თავისებურებანი—შრომა, მოვალეობა და მორალი—არ წარმოადგენს ერთიმეორისაგან გათიშულ ცნებებს. პირიქით, მოქმედ პიროვნებაში მითითებული სამი კატეგორია ურთიერთდაკავშირებულ ჰარმონიაში მყღავნდება, ერთიმეორეს განაპირობებს.

შრომის მოთსოვნილება ადამიანში ქმნის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მიმართულებას, რის საფუძველზეც გამომუშავდება ადამიანის მორალური კრედო.

თავის მხრივ, მორალური განწყობა, როგორც მძლავრი ფსიქოდინამოგენეზი, აღაფრთოვანებს და დადებითად განაწყობს პიროვნებას შრომისათვის.

შრომა და მორალი მოუწოდებს ადამიანს თავის გადაწყვეტილებაში, მსჯელობაში, შეფასებაში, მოქმედებასა და ქცევაში იხელმძღვანელოს მხოლოდ მოვალეობის გრძნობით.

ამგვარად, პიროვნულ დონეზე შრომის, მოვალეობისა და მორალის კატეგორიები წარმოდგენილია ერთიანი სპეციფიკური ადამიანურ-ფსიქოლოგიური სისტემის სახით.

იქმნება ფონი სიყვარულისა და სიქველის გრძნობის განვითარებისა-

თვის, როდესაც ადამიანი თავის წმიდა მოვალეობად თვლის იზრუნოს სხვაზე და ყოველთვის მზად იყოს, დაეხმაროს მას.

მუშაობა, ნაკარნახევი მხოლოდ ინსტინქტური მოთხოვნილებებით, ემსახურება ვიწრო პრინციპს ინდივიდუუმის ან ინდივიდუუმების თვითდაცვისათვის და თვითშენახვისათვის.

აქვე გვსურს შევეხოთ მორალისა და მეცნიერების ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემას. გამოჩენილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე ჰ. მელიქიშვილი აღნიშნავდა, რომ ერთგულება, სიყვარული და პატივისცემა წარმოადგენს იმ ძირითად ფსიქოლოგიურ თვისებებს, რომელსაც მოითხოვს მეცნიერება.

გასაგებია, რომ ზემოთქმული თავისებურებანი ადამიანის მორალური კრედოსაგან გამომდინარე პიროვნული კატეგორიებია.

გამიგონია ზოგჯერ, რომ მეცნიერი, რომელსაც დიდი ზნეობრივი სიფრთხილე მოეთხოვება, უარყოფს იმ ურთიერთობას, რომელიც ჭეშმარიტად არსებობს მეცნიერებასა და ეთიკას შორის. ამ დამოკიდებულების უგულებელყოფა არაა სწორი, თუნდაც იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მხედველობაში გვაქვს პოზიტიური ურთიერთდამოკიდებულება.

ყოველი შრომა, მათ შორის, მეცნიერულიც, აუცილებლად ითვალისწინებს მაღალ მორალურ თვისებებს და სულიერ სისპეტაკეს. სინანულის ღირსია ის მეცნიერი, ვინც ამ ჭეშმარიტებას ანგარიშს არ უწევს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰუმანიზმის იდეა — შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ და მხოლოდ მაღალ პიროვნულ დონეზე.

ჰუმანიზმი ანუ ადამიანობა, როგორც სპეციფიკური თავისებურებანი, ძირითადად, გულისხმობს ორგვარ დამოკიდებულებას, სახელდობრ, ადამიანის სიყვარულს და პატიოსნებას მოქმედებასა და ქცევაში.

ორივე ეს სპეციფიკური თავისებურებანი, ე. ი. სიყვარული და პატიოსნება, წარმოადგენს ფსიქიკური აპარატის უმაღლესი განვითარების შედეგს და უეჭველად დიდი ფსიქო-პროფილაქტიკური მნიშვნელობა და დანიშნულება აქვს ადამიანის ცხოვრებაში.

კეთილი და სიყვარულით აღსავსე დამოკიდებულება ადამიანისადმი არა მარტო ხსნის კანიბალიზმის ნიშანს, არამედ ხელს უწყობს ისეთი ფსიქოლოგიური მოდუსის ჩამოყალიბებას, როდესაც უსიამოვნო განცდები ეძლევა დავიწყებას და ადამიანი იხსომებს მხოლოდ დადებითსა და სასიამოვნო განცდებს.

რაც შეეხება პატიოსნების კატეგორიას, აქ საჭიროა ორი მომენტის გახსენება: პირველ რიგში, პატიოსნების საშუალებით ხორციელდება მატერიალური თუ სულიერი სიმდიდრის დაგროვება და მეორე, პატიოსანკაცს სძინავს მშვიდად და იგი მოკლებულია სინდისის ქენჯნას.

აღნიშნულ მომენტებს აქვს ღრმა ფსიქოპროფილაქტიკური აზრი. ამ

მხრივ საინტერესოა ანტინომური თეზისი ერთი ცნობილი მწერლისა: „პატიოსნურად მძაგს, მაგრამ გულწრფელად მიყვარს".

შრომას პიროვნულ დონეზე, რომელიც წარმოადგენს ადამიანის უმაღლეს სოციალურ-ფსიქოლოგიურ გამოვლინებას, აქვს უფრო ფართო და შორეული დანიშნულება, და არ ისაზღვრება თავდაცვის ინსტინქტით.

პირიქით, ადამიანის შრომითი მოღვაწეობა, ფიზიკური იქნება ის თუ ინტელექტუალური, ანიჭებს მას უდიდეს კმაყოფილებას საზოგადოებრივი მოვალეობის შესრულებაში.

შრომითი პროდუქცია ემსახურება არა მარტო ინდივიდუმის, არამედ მთელი საზოგადოების ფიზიკური და სულიერ-მორალური კეთილდღეობის საქმეს. ამასთან, შრომის ნაყოფი, როგორც სულიერი და მატერიალური სიმდიდრე, დიდხანს რჩება.

გენიის პროდუქცია კი, როგორც ადამიანური აზრის გიგანტური აღმაფრენა, მარადიულია.

მინდა აღვნიშნო კიდევ ერთი ფსიქოლოგიური დეტალი: შრომის, მოვალეობისა და მორალის ადამიანი აღსავსეა კეთილშობილებისა და დიდსულოვნების გრძნობებით: იცის თავისი ადგილი და დანიშნულება; ოპტიმისტურად ბედნიერია თავისი ცხოვრებით და თავისი სოციალურ შრომითს მოღვაწეობაში პოულობს კმაყოფილებას, ბედნიერებას, აგრეთვე მომავლის რწმენას. შემოქმედებითი შრომა და მოვალეობის გრძნობა შეადგენს იმ სუბიექტურ-ფსიქოლოგიურ პირობებს, რომლებიც შეიძლება ადამიანმა გამოიყენოს თავისი სულიერი ცხოვრების იდეალისა და მიზნის შექმნისათვის, და არა მარტო ფიზიკური არსებობისათვის.

არის სულ საწინააღმდეგო ფსიქოლოგიური სიტუაცია, როდესაც ადამიანი უსაქმურობის, სიზარმაცისა და სიცრუის გავლენაში ექცევა. ამგვარი პიროვნება მოვალეა ისწრაფოდეს შრომისადმი, რომელიც წარმოადგენს სიბილწის, სიმდაბლისა და ადამიანის ყოველი მანკიერების ერთადერთ მძლავრად მოქმედ სამკურნალო საშუალებას. შრომა და მოვალეობა ქმნის ნამდვილ ადამიანს.

შოთა რუსთაველის გენიამ რვა საუკუნის წინათ შექმნა ქარგა, რომელშიც ჩააქსოვა ადამიანთა შესანიშნავი სახეები, მოვალეობისა და მორალის გრძნობებით. ამით მან არა მარტო დაადასტურა, რომ მოვალეობა და მორალი რჩება მუდმივ ცხოველ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ თავისებურებებად; რუსთაველი იძლევა მოქმედებათა გეგმას, რითვისაც უნდა ისწრაფოდეს ადამიანი და რაშიაც მდგომარეობს ადამიანის სრულყოფის საზოგადოებრივ-ფსიქოლოგიური შინაარსი.

ჰუმანიზმის, კაცთმოყვარეობის, არა მარტო ცალკე ადამიანთა, არამედ სხვადასხვა ხალხთა და მათ წარმომადგენელთა შორის ძმობისა და მეგობრობის იდეა, განვითარებული ე. წ. აღმოსავლეთის რენესანსის განთიად-

ზე, ცხადია, მოითხოვდა შესაფერ ფსიქოლოგიურ და სოციალურ-ფსიქოლოგიურ დასაბუთებას.

როგორც ცნობილია, იდეები თავიანთ პრაქტიკულ განხორციელებას პოულობენ რეალურ და კონკრეტულ მაგალითებზე.

რუსთაველის პოემა აღვსილია მუდმივი შემოქმედებითი ინტერესით პერსონოლოგიისთვისაც.

მ. ჯანაშვილი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ შოთა რუსთაველს აუცილებლად ჰყავდა თავისი შემოქმედებითი წინამორბედი. მას ხელთ გააჩნდა აგრეთვე გარკვეული ლიტერატურული ნიმუშებიც.

ნიკო მარის მიხედვით, შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის" ესოდენ დიდი პოპულარობა იმით აიხსნება, რომ იგი ასახავს ქართველი ერის სულიერ სამყაროს და გამოხატავს მის მისწრაფებას. ჩვენის აზრით, ქართველი ხალხის სიყვარული „ვეფხისტყაოსნისადმი" მხოლოდ ამით არ განიხაზღვრება. ცნობილია არა ერთი მხატვრული ნაწარმოები, რომელშიც მშვენივრად არის აღბეჭდილი ერის ეთნოფსიქოლოგია, მაგრამ იგი არასდროს არ გამხდარა ხალხის საზოგადოებრივ-ფსიქოლოგიური ცხოვრების მოდუსი.

ისმის კითხვა: რით უნდა აიხსნას, მართლაც, ის გარემოება, რომ რუსთაველის პოემამ ეროვნული რელიქვიის კანონისა და სწავლების ხასიათი მიიღო? როგორ მოხდა, რომ მთელი რვაასი წლის მანძილზე ქართველი ერი სწორედ ამ პოემით ხელმძღვანელობდა თავისი ისტორიის ბედნიერებისა თუ ავბედითობის დროს! რაა მიზეზი, რომ იგი ერს მორალურ კოდექსად გადაექცა?

არცთუ ისე ცოტაა მხატვრული ნაწარმოები, რომელიც თავისი ფსიქოლოგიური პრობლემატიკითა და მხატვრულ-ესთეტიკური სიძლიერით ფასდაუდებელ საგანძურს წარმოადგენენ კაცობრიობისათვის. მიუხედავად ამისა, ბევრ მათგანს მაინც არ გააჩნია ზოგადფსიქოლოგიური კოდექსის ხასიათი.

ზემოაღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით ინტერესმოკლებული არაა ლ. ფეიხტვანგერის შეხედულებანი, რომელსაც იგი ავითარებს რომანში „იუდეველთა ომი". იგი შენიშნავს, რომ მსოფლიო ისტორიის მანძილზე სახელმწიფოები იქმნებოდნენ და იღუპებოდნენ; შენდებოდა ციხე-სიმაგრეები და ტაძრები, მაგრამ ისინიც ასევე ინგრეოდნენ და ა. შ. არაფერი არ იყო მუდმივი, გარდა ერთისა — „კანონი" და „სწავლება" იყო და არის სამარადჟამო.

გასაგებია, რომ ამ შეხედულებას ვერ დავეთანხმებით. მიწაზე აშენებულ და ცისქვეშ არსებულ კედლებს, ციხე-სიმაგრეებსა და ტაძრებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ ყოველი ერის სულიერი სიძლიერის დახასიათებისათვის. ისინი ხომ მატერიალურ ძეგლებს წარმოადგენენ და თავისებური ისტორიული დოკუმენტაციაა. ამასთან ერთად ისიც უეჭველია,

რომ „სწავლებას“ ანუ მოძღვრებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხთა ფსიქოლოგიისათვის.

რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ სწორედ ისეთი თავისებური მოძღვრება იყო ქართველი ერისათვის, რომლითაც იგი ხელმძღვანელობდა საუკუნეების მანძილზე. უნდა აღვნიშნოთ, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ უდიდესი გავლენა მარტო იმით კი არ იყო შეპირობებული, რომ მასში ზოგადსაკაცობრიო იდეებია ასახული და მხატვრული თვალსაზრისით ხელთუქმნელი შედევრია. ამ პოემის უნივერსალური ხასიათი განისაზღვრება იმით, რომ აქ ისე, როგორც არსად, გენიალურადაა მოცემული პიროვნების შინაარსი, დანიშნულება და მისი მნიშვნელობა. მითითებულია, რომ ყოველი პატრიოტი თავისი ერისა უნდა ხელმძღვანელობდეს პიროვნების ისეთი სპეციფიკური თავისებურებებით, როგორიცაა შრომა, მორალი და მოვალეობა.

თავი მესამე

პერსონოლოგიური პრობლემები ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში

ფსიქიკური აპარატის მთლიანი და ინტეგრირებული მუშაობა წარმოადგენს ჰარმონიული პიროვნების წანამძღვარებს. პიროვნება თავის ყოველდღიურ მოქმედებაში მოწოდებულია უსმინოს შინაგანი სინდისის ხმას და უანგაროდ ემსახუროს სიყვარულის, მეგობრობის, ძმობისა და პატრიოტიზმის მაღალ იდეებს.

აღვნიშნავთ, რომ პიროვნების ცალკეულ გამოვლინებათა შესწავლისათვის ნორმასა და პათოლოგიაში უეჭველად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმ ფსიქოლოგიურ მასალას, რომელსაც გვაწვდის მხატვრული ლიტერატურა. ფსიქოლოგისა და ფსიქოპათოლოგის ეს თავისებური ექსკურსი სასარგებლოა, როგორც გარკვეულ ფსიქოპათოლოგიურ პრობლემათა დაზუსტებისათვის, ასევე ლიტერატურულ გმირთა ფსიქოლოგიური ანალიზისათვისაც.

ჩვენი ცოდნის თანამედროვე დონეზე განსაკუთრებით აუცილებელია შემოქმედებითი სიმბიოზი მეცნიერებასა და ხელოვნებას შორის. მხატვრული ფსიქოლოგიის მასალები (ლიტერატურის, მუსიკისა და ფერწერის) შეიძლება ფართოდ იქნას გამოყენებული სხვადასხვა ფსიქოლოგიური პრობლემის მეცნიერული ანალიზისათვის. ზოგჯერ ისინი უფრო ღრმად, ფართოდ და მრავალფეროვნად გვიჩვენებენ ადამიანის სუბიექტური სამყაროს ურთულეს შინაარსს, მის უღრმეს ლაბირინთებს.

მხატვრული ფსიქოლოგიის კლასიკური და გენიალური წარმომადგენელია შოთა რუსთაველი, რომელიც პოემა „ვეფხისტყაოსანში" ეხება პიროვნების გამოვლინებათა რთულ მხარეებს.

უდავოა, რომ თავისი სიღრმითა და შინაარსის სირთულით, ფსიქიკური სამყარო შეუდარებლად უფრო რთული პრობლემაა, ვიდრე ფიზიკური რეალობა. ამ მხრივ მხატვრული ფსიქოლოგიის მონაცემები უაღრესად ობიექტურ და ღრმა ანალიზს მოითხოვს. ყველასათვის უეჭველი დებულებაა, რომ მხატვრული შემოქმედება არის არსებულის ასახვა, იმ გარეშე სიტუაციის ჭვრეტა, რომელშიც ავტორი იმყოფება. ეს ასახვა რთული და უშუალოა. დავსძენთ, რომ გენიოსთა შთაგონების მარადიულობა და ზოგადკაცობრიულობა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მათთვის ცხოვრე-

ბის პირობები წარმოადგენს მხოლოდ ქარგას, რომელზედაც იქსოვება არა მარტო პირადული (სასიამონვო ან უსიამოვნო, ბედნიერება თუ უბედობა), არამედ მუდამ ახალი და ცხოველმყოფელი საწყისი. შევნიშნავთ, რომ ჩვენს შრომაში, რომელიც ეხება შოთა რუსთაველის პერსონოლოგიურ შეხედულებებს, დასმულია შემდეგი პრობლემა: რით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ რუსთაველის პოემამ მიიღო ქართველი ხალხისათვის ნაციონალური საუნჯის რელიქვიის, პატრიოტული კოდექსის, კანონისა და მოძღვრების ხასიათი, რომლითაც სარგებლობდა იგი მთელი რვა საუკუნის მანძილზე საკუთარი ბედნიერებისა თუ უბედობის ჟამს.

პოემის უკვდავება განპირობებულია იმით, რომ მასში, როგორც გენიალურ მხატვრულ ნაწარმოებში, ადამიანის ფიზიკური და ფსიქიკური ღირებულების პრობლემებია დასმული და ნათლად არის ნაჩვენები პიროვნების მნიშვნელობა, შინაარსი და დანიშნულება. რუსთაველის გენია ყოველთვის დიდ გავლენას ახდენდა შემოქმედებით აზროვნებაზე. ქართული მხატვრული ლიტერატურის ისტორიამ არა ერთი მაგალითი იცის ასეთი ცხოველმყოფელი ზეგავლენისა. მას თავისი დიდი წინაპრის ღირსეული მემკვიდრეები აღუზრდია.

პერსონოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ვაჟა-ფშაველას მხატვრული შემოქმედება.

ილია ჭავჭავაძემ ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების კლასიკური შეფასება მოგვცა; მან აღნიშნა, რომ ბარათაშვილის მწუხარება, გოდება და ვედრება ზოგადსაკაცობრიო ხასიათისაა. ბარათაშვილი თავის ფიქრთა პასუხს ეძებდა არა მარტო საკუთარ გულში, არამედ მთელი კაცობრიობის გულისთქმაში.

პატრიოტული სიამაყის გრძნობით უნდა აღინიშნოს, რომ 1893 წელს, განჯიდან ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენებამ მიიღო დიდი, ეროვნული ხასიათი. იმდროინდელი პრესა აღფრთოვანებით წერდა: ერმა მუხლი მოიყარა თავის მომავლის წინასწარმეტყველის წინაშე, ხოლო ხალხი კუბოს თაყვანსა სცემდა, როგორც წმინდანის ნეშტსო.

ქართული ეროვნული კულტურის დიდი მოამაგე ილია ჭავჭავაძე იძლევა შემდეგ ფორმულას ბარათაშვილის შესახებ: „მისნი გულისთქმანი, მისნი გრძნობანი, მისნი ჭირნი და მწუხარებანი უფრო საყოველთაო, საკაცობრიო არიან, ვიდრე კერძონი, ვიდრე მისი საკუთარი გულისანი. მისი კვნესა კაცობრიობის კვნესაა, მისი ჩივილი კაცობრიობის ჩივილია, მისი ვერმიწვდენა სურვილისა კაცობრიობის უღონობაა". და შემდეგ, მგოსანი თავისი ფიქრების პასუხს ეძებდაო „მარტო თავის გულში კი არა, მთელის კაცობრიობის გულში".*

ნიკოლოზ ბარათაშვილი ადამიანის სულიერ განცდათა უდიდესი

* იხ. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. III, გვ. 211.

მცოდნეა. მის მიერ დასმულ ზოგადსაკაცობრიო პრობლემებს უშუალო კავშირი აქვს პერსონოლოგიასთან.

პოეტი აღიარებს ადამიანის სულიერი სამყაროს უაღრეს სირთულეს, ამასთან მიუთითებს, რომ გარეგანი ასახვა ანუ მოვლენის ფენომენოლოგიური შესწავლა ვარკვეულ წინააღმდეგობაშია მის შინაარსთან. ამ დასკვნამდე მიდის პოეტი მკაცრი გონებრივი განსჯის შემდეგ. ბარათაშვილს მრავალგზის აღუნიშნავს, რომ ხშირად, ერთი შეხედვით, მაღალ გრძნობათა მიღმა უსულგულობა იფარება, ხოლო სულიერი სილამაზე ცნობიერების ფარდა ყოფილა.

პოეტის გულისთქმაში, ისე როგორც აღსარებაში, მოცემულია მორალურად დაბალი ადამიანის შეფასება. ამასთან ერთად მისი დასკვნა მოკლებულია ყოველგვარ აფექტურ-ემოციურ შეფარდებას და წარმოადგენს ლოგიკურ დასაბუთებაზე დამყარებულ დებულებას. აი, რას წერს ბარათაშვილი, ჯერ კიდევ 26 წლის ჭაბუკი, მაიკო ორბელიანისადმი 1842 წლის 31 ოქტომბერს მიწერილ ბარათში: „ვინც მაღალი გრძნობის მექონი მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არცთუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილა ნიშანნი ცბიერობისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკოს თავი?! ვიცი, გაიცინებ, ასე გეგონება, დამწარი ვლაპარაკობ. ჭეშმარიტად, მაიკო, ასე გულცივად ჯერ განსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი მაქვს და ასეთი მტკიცე გული, რომ სამოცი წლის მოხუციც ვერ იქნება ჩემისთანა უსყიდველი მსაჯული“.

(ახალგაზრდა პოეტის სახით ჩვენ ვხედავთ ბრძენ ადამიანს, რომელმაც შეიცნო ამქვეყნიური ცხოვრება და ადამიანის სულისკვეთება. ნ. ბარათაშვილი ადამიანთა ვნებების, მიწსრაფებებისა და მათი სულიერი სამყაროს დიდი მცოდნეა. ამ მხრივ მის იდეებთან ძლიერ ახლო დგას შექსპირისა და დოსტოევსკის შემოქმედება.)

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ნ. ბარათაშვილის პირადი ავბედითობა წარმოადგენდა მისი ცხოვრების მხლოდ პლასტიკურ და არაგენეზურ მხარეს. პირადი ცხოვრების წარუმატებლობამ მოახდინა მისი პოეტური შემართების მობილიზაცია, რითაც იგი უფრო ღრმად და ყოველმხრივ ჩასწვდა ადამიანთა ურთიერთობის სოციალურსა და ფსიქოლოგიურ სიმრუდეს.

ნ. ბარათაშვილი ეხება ისეთ საკითხებს, რომელთაც უშუალო დამოკიდებულება აქვს ადამიანის არსებობისა და დანიშნულების პრობლემებთან. ნაღველი, სასოწარკვეთილება და იმედგაცრუება მის მიერ განხილულია მაღალ პიროვნულ დონეზე. აქ იგი გულისხმობს პატრიოტიზმს, მოქალაქეობრივ ვალდებულებას და თავისი ერისადმი უანგარო თავდადებას...

ბარათაშვილის მიერ განვითარებულ ზოგადფსიქოლოგიურ პრობლე-

მას ეხმაურება თ. დოსტოევსკის გამოთქმები. დოსტოევსკის თანახმად, სატანაც კი, ეს ყველაზე უხამსი და მდაბალი არსება, ჰკარგავს პიროვნულ, სპეციფიკურ თვისებებს და ამოტივტივდება რაღაც მხეცური, ზოოლოგიური. დოსტოევსკი წერს. „მხეცი არასდროს არ შეიძლება იყოს ისე სასტიკი, როგორც ადამიანი, ისეთი არტისტული, ისე მხატვრულად სასტიკი. ვეფხვი მხოლოდ გლეჯს... მას თავშიც არ მოუვიდოდა ადამიანი მიეჭედა ყურებით, რომ შესძლებოდა კიდეც ეს“.

(ბარათაშვილის შემოქმედებისათვის ყველაზე დამახასიათებელია კაცთმოყვარეობის იდეა. მისი პოეზია მოწოდებაა ადამიანის სიყვარულისა და პატივისცემისადმი.)

ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში, ბარათაშვილისადმი მიძღვნილ ლექსში, ილია ჭავჭავაძე იძლევა მისი შემოქმედების ღრმა და ლაკონურ განსაზღვრას. ჭავჭავაძის თანახმად, ბარათაშვილის პოეზია არის („ზღვა გული, სიყვარულის სხივქვეშ გაშლილი“)

პიროვნული ფსიქოლოგიის პოზიციიდან საყურადღებოა მარტოობის ანუ „სულის ობლობის“ პრობლემა.

პიროვნება სოციალურ-ფსიქოლოგიური კატეგორიაა და ამიტომ არ შეუძლია დარჩეს საზოგადოების, კოლექტივის გარეშე. ამასთან ერთად, იგი გამუდმებულად უნდა იყოს მოქმედებაში, მისთვის ღირსეულის ძებნაში:

ეძიე, ყმაო, შენ მხვედრი შენი,
ვინძლო იპოვო შენი საშვენი!

(„ხმა იდუმალი“)

პოეტის მიმართვა თავისებური პროგრამული დავალებაა; მისი მოწოდება აგებულია შეუბრალებელი სინიდისის ხმის მოთხოვნაზე. ბარათაშვილი სვამს საკითხს ამავე ლექსში:

ნუთუ ხმა ესე არს ხმა დევნისა
შეუწყალისა სინდისისა?!

როგორც ამას ხაზს უსვამს ილია ჭავჭავაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილი უკვდავია; მის შემოქმედებაში წინ არის წამოწეული პიროვნული ფსიქოლოგიის პრობლემები ადამიანის დანიშნულებისა და არსებობის აზრის შესახებ.)

(ადამიანი ვალდებულია გაჰყვეს ცხოვრებას, უსმინოს მშობლის ხმას, იზრუნოს ხალხზე, საზოგადოებაზე, სამშობლოზე და რაც მთავარია, საზოგადოებაში მყოფ მიცვალებულს არ უნდა ჰგავდეს. მოქმედების გარეშე ადამიანი შეიძლება აღმოჩნდეს „უძლურ მომაკვდავთა“ კატეგორია-

ში, ანუ, ბარათაშვილის სიტყვით „გლახ მოკვდავნი“. ლექსში „ფიქრნი მტკვრის პირას“ პოეტი წერს:

> მაგრამ რადგანაც კაცნი გვქვიან — შვილნი სოფლისა,
> უხდა კიდეცა მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.
> არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
> იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს.

პატივისცემის, სიყვარულისა და ურთიერთზრუნვის იდეები წარმოადგენს ღერძოვან საკითხებს ბარათაშვილის პერსონოლოგიურ ძიებაში. მაგრამ ამ მხრივ ყველაზე არსებითსა და მთავარს წარმოადგენს ნდობის პრობლემა, როგორც პოეტის შემოქმედების ფილოსოფიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური კრედო.

როგორც ცნობილია, ნდობის საკითხი უშუალოდ დაკავშირებულია ადამიანის მორალური სისპეტაკის პრობლემასთან.

ბარათაშვილის თანახმად, როდესაც ადამიანს ეკარგება ნდობა საზოგადოებისა, ეშინია, კრთის, არ იცის, ვის მიმართოს, ვის გაუზიაროს ფარული განცდები და იქმნება სიტუაცია შიშისა, როდესაც კითხვის ნიშნის ქვეშ აღმოჩნდება ადამიანის ფიზიკური და სულიერი არსებობა, მაშინ ისმის საკითხი, რა გაკეთდეს და საით წავიდეს იგი? და თუ „აღარა აქვს მას ნდობა ამა სოფლის, ეშინიან, იკრძალვის, არღა იცის, ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა“, აქ ჩვენს წინ წამოიჭრება პიროვნების ზოგადსაკაცობრიო პრობლემა, რომელიც გულისხმობს ნდობას და გარკვეულ თავისუფლებას. შიშისა და უნდობლობის ვითარება ქმნის არსებობისათვის კატასტროფულ პირობებს; ამიტომ „სულით ობლობა“ არის განსაკუთრებული ვარამი ადამიანის არსებობისათვის.

პოეტი მოგვიწოდებს აქტიური ბრძოლისაკენ და პიროვნულ-სპეციფიკური თავისებურებების გმირული შენარჩუნებისათვის.

ამგვარი კატასტროფული სიტუაციის დროს არსებობს სამი გამოსავალი: ან დარდისაგან ფიზიკური სიკვდილი ან ადამიანის მორალურ-ფსიქოლოგიური განადგურება, გაუხამსება, როდესაც ადამიანი ჭამს „მწარე პურს“, ანდა, ბოლოს, მომავლის მტკიცე რწმენით აღსავსე აქტიური ბრძოლა. უადგილო არ იქნება აქ გავიხსენოთ დოსტოევსკის გამონათქვამი სიმხდალისა და უხამსობის შესახებ. იგი წერს: „სმერდიაკოვი უმდაბლესი ბუნების და მხდალი ადამიანია. იგი მხდალი კი არა, ქვეყანაზე არსებული ყველა სიმხდალის ჯამია, ორ ფეხზე მოსიარულე, იგი დაბადებულია ქათმისაგან“.

უსიამოვნო, ასთენიური ემოციებით დატვირთული ინდივიდუმი, თუ არ მიდის დეპრესიამდე, არ მიდის უიმედო სასოწარკვეთილებამდე, ღრმა პესიმიზმამდე და, როდესაც ერთადერთ გამოსავალს სიკვდილი წარმოადგენს, მაშინ ასეთი სიმტკიცე მხოლოდ პიროვნულ დონეზე ხორციელდება.

პიროვნების დონე სწორედ ის ბრძმედია, რომელშიაც მაღალი და ბრძნული პოზიციებიდან შეიძლება გადახარშული იყოს ცხოვრებისეული ნაღველი, რომელშიც შეიძლება დაიწვას უხამსობა, სიმდაბლე და ცხოვრებისეული ინსტინქტები.

პიროვნული ბრძმედი გადახარშავს და საბოლოოდ დაფერფლავს ყველაფერს მდაბალს, არაადამიანურს და აღავსებს ადამიანს შემოქმედებითი შერკინების ცეცხლით, განსაზღვრავს მოქმედებისათვის საჭირო ცხოვრების გზას.

ნ. ბარათაშვილი ეძებს კაცს, ღირსეულ ადამიანს და სვამს პრობლემური ხასიათის კითხვას:

ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს,
და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?!

მდაბალი ადამიანის გაუმაძღრობა, თუ მოვალეობის გრძნობით აღვსილი ინდივიდის მუდმივი, დაუშრეტელი, შეუჩერებელი შრომითი წინსვლა და შემოქმედებითი ძიებანი? პასუხი განისაზღვრება პიროვნების დონით ადამიანის სპეციფიკურ თვისებათა გამოკვეთით.

აწმყოს სიმრუდისა და უსამართლობის ბარათაშვილისებური გაკიცხვა, აქტიური უარყოფა, რადიკალური შებრძოლება და ასეთი სამყაროდან განსვლა ახლისაკენ, ახალი სამყაროს ძიება, ეს არის არა იმედგაცრუებული, სუსტი, მხდალი და მშიშარა ადამიანის განსვლა, არამედ გენიოსის მიერ დასახულ სიძნელეთა გადალახვის აუცილებლობა, როდესაც მას ვერ აშინებს ვერანაირი მტერი, ვერ აშინებს ხვედრი უპატრონო ადამიანის სიკვდილისა; მას არ აშინებს აზრი, რომ შეიძლება ვერ დაიმარხოს თავის მამულში, წინაპართა საფლავებს შორის; არ აშინებს სატრფოს მწუხარე ცრემლის დაკარგვა, არარსებობა, ტიალი მინდვრის პირობებში ყორანის მესაფლავეობა; შავბედს აქამომდე არ ემონა და „არც აწ ემონოს შენი მხედარი". ეს ძიება საჭიროა იმისათვის, რათა ადამიანმა ამცნოს, გაუზიაროს სხვას გულის საიდუმლო.

ნ. ბარათაშვილი იწვის ისეთი ვითარებისათვის, როცა შესაძლო იქნება ადამიანის ნდობა, თავისი საიდუმლოს გაზიარება და თავისუფალი, ყოველგვარ ლიმიტაციას და შეზღუდულობას მოკლებული აზროვნება. მაგრამ ასეთი შერკინება შესაძლო, და უფრო რეალურია არ დამარცხდეს, გამარჯვებული შემოქმედებითი ბრძოლის გაჭიმული სიმი, მოსალოდნელია, უფრო გაწყდეს; მაგრამ მომავლისათვის მებრძოლს და მომავლის მორბედს ასეთი ბრძოლის ტრაგიკული დასასრულის შესაძლებლობა არ აშინებს; იგი კი არ აფერხებს მის გეგმებს, არამედ უფრო ამკვრივებს და აფოლადებს მის მიერ დასახული ბრძოლის ურთულეს, უმძიმეს და უმწარეს გზას. ნიკოლოზ ბარათაშვილის აზრით, ცხოვრების სვლის შეჩერება არანაირად არ შეიძლება. ბრძოლა, უეჭველად, შედეგიანად დამთავრ-

დება, ხოლო ეს დიადი ბრძოლა უნდა ხორციელდებოდეს პრინციპით, რომ წინა კაცი უკანა კაცის ხიდია. პოეტი დაასკვნის:

> ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირულის სულის კვეთება;
> და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება;
> და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა გაუადვილდეს,
> და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი შავის ბედის წინ გამოუქროლდეს!

სოციალურ-ფსიქოლოგიური სიმრუდისა და უუფლებობის აქტიური უარყოფა არ წარმოადგენს სუსტი და მხდალი პიროვნების სინამდვილისაგან განსვლას. პირიქით, ასეთ რეაქციაში უეჭველად ჩანს სიძნელეების გადალახვის აუცილებლობა.

ბრძოლის დასახული გეგმა, რომელიც ითვალისწინებს მოსალოდნელ სიძნელეებს, არის არა მარტო მაღალმორალური ხასიათის ემოციური განწყობა, არამედ ძლიერი პიროვნების გადაწყვეტილება — გმირულად დასძლიოს ყოველგვარი სიძნელე და აიტანოს ყოველი ნაკლებობა, რათა განხორციელდეს ნდობის, სიმართლისა და თავისუფლების იდეები.

ხაზს ვუსვამთ, რომ ასეთი მიზანდასახული ბრძოლისა და გმირული თავგანწირვის გეგმა შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ პიროვნების დონეზე. პიროვნული სიყვარული ბარათაშვილის შემოქმედებაში შეფასებული უნდა იქნეს, როგორც ინტელექტუალური გრძნობა. უკანასკნელი მოკლებულია სომატო-სენსორულ შეგრძნებებს და წარმოადგენს თავისებურ შერწყმას (ამალგამას, ლეგირებას) გონებრივ-მჭვრეტელობითი და ჰედონისტური აღქმისა. იქმნება პირობა საგნებისა და მოვლენების ინტელექტუალურ-ემოციური შეფასებისა პიროვნულ დონეზე. სიმბოლური შედარებისა და დაპირისპირების გზით, ინდივიდუმს აქვს შესაძლებლობა გარემოს უფრო მკვეთრი აღქმისა და ფართო ორიენტაციისა.

რათა გვაჩვენოს ადამიანის სამყაროს სოციალურ-ფსიქოლოგიური სიმახინჯე, ნ. ბარათაშვილი მიმართავს ბუნებას, რომელიც თავისი სიფაქიზითა და სისპეტაკით სინამდვილის სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. პოეტის დამოკიდებულება ბუნებასთან სიმბოლურია. სიმბოლური ენა მას საშუალებას აძლევს არა მარტო შეიგრძნოს, არამედ ჩასწვდეს, მოუსმინოს უსულო საგანთა საუბარსაც; ამ მხრივ პოეტის პიროვნულ სიმბოლიკას გარკვევით ესიტყვება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება. როგორც ცნობილია, ემოციურ-ინტელექტუალური ეფექტის გაძლიერებისათვის ვაჟა-ფშაველა იყენებს წყაროს, ქვის, ველის, ფოთლებისა და ფესვების ენას. ეგრეთ წოდებული პანთეისტური ანალიზი წარმოადგენს მხოლოდ შემოქმედებით ხერხს და არავითარი კავშირი არ აქვს გარკვეულ ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობასთან.

ნ. ბარათაშვილი წერს:

მთაო ცხოველო, ხან მცინარო,
ხან ცრემლიანო,
გულდახურულთა შეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!
(„შემოღამება მთაწმინდაზედ“)

და შემდეგ, ლექსში „ჩინარი“:

მრწამს, რომ არს ენა რამ საიდუმლო
უსაკოთაც და უსულთ შორის,
და უცხოველეს სხვათა ენათა
არს მნიშვნელობა მათის საუბრის!

ამასთან, უსულო საგნების შეგრძნებანი, მსჯელობა და დიალოგები როდია პროტესტი ცივილიზაციისა და ურბანიზმის წინააღმდეგ. როგორც აღვნიშნეთ, სიმბოლიკა აძლიერებს პოეტურ შთაბეჭდილებებსა და ადამიანთა არსებობის სრულიად სხვადასხვა მხარეთა მხატვრულ ინტერპრეტაციებს.

ადამიანთა ტრაგიზმის არსი გახსნილია ლექსში „სულო ბოროტო“, სადაც იგი ამბობს:

რა ვარ აწ სოფლად დაშთენილი უსაგნოდ, მარტო,
ჭკუით ურწმუნო, გულით უნდო...

პოეტი აღნიშნავს, რომ ცხოვრებაში ყველაზე არსებითია ადამიანთა ურთიერთკავშირი, ურთიერთმახლობლობა და ურთიერთგაგება.

ბარათაშვილის შემოქმედებაში მოცემულია სიყვარულის გრძნობის და შეყვარებულის განცდების ანალიზი. პოეტი შემოქმედებითად იმეორებს თავისი დიდი წინაპრის, გენიალური შოთა რუსთაველის იდეებს ამ საკითხთან დაკავშირებით.

ბარათაშვილის მიხედვით, ეს ემოციები აკეთილშობილებენ და ამაღლებენ შეყვარებულებს, მათ სულს ჭეშმარიტი სილამაზითა და შთამაგონებელი სინაზით მოსავენ. იქმნება გარემო უკვდავებისა და მარადიული სიჭაბუკისათვის; ვგებულობთ, რომ სულში მოცემულია თვით უკვდავება, რომელსაც ვერ მოსპობენ ვერც შემთხვევითობანი და ვერც ჟამთა მსვლელობა. ამ აზრს პოეტი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს ლექსში „რად ჰყვედრი კაცსა“:

თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარებს,
მას ვერც შემთხვევა და ვერც ხანი ვერ დააბერებს.

ბარათაშვილი ყურადღებას აქცევს სიყვარულის გრძნობის ორ ფორმას, რომლებიც მოცემულია ფსიქიკური აპარატის სხვადასხვა დინამიკურ დონეზე. დაბალ დონეზე სიყვარულის გრძნობას აქვს ხორციელ-გრძნობითი ხასიათი და ახლოა ინდივიდუმის ინსტინქტურ მოთხოვნილებებთან,

უმაღლეს დონეზე კი ვლინდება ნამდვილი სიყვარული, რომელიც ატარებს უფრო ინტელექტუალური ემოციის ხასიათს. აქ საინტერესოა ბარათაშვილის გაკიცხვა იმ მანდილოსანთა, რომელთაც მხოლოდ წარიტაცებთ ტენდენცია გარეგნული ფორმალური სილამაზისა, როდესაც ქალს ავიწყდება თავისი ძირითადი მოქალაქეობრივი მოვალეობა და ხელმძღვანელობს დევიზით:

ჯანი გავარდეს აწ შვილსაც, მამულს,
ოღონდ ვაამოთ ჩვენს საკუთარ გულს;
რის ქართველობა, რა ქართველობა!...

(ბარათაშვილის თვალსაზრისით, ადამიანი მოვალეა აიტანოს ყოველგვარი შეზღუდვა და გასაჭირი ზოგადსაკაცობრიო ინტერესებისათვის, იცხოვროს ურთიერთნდობით, სიმართლითა და გულწრფელობით.)

(მაღალი პერსონოლოგიური იდეების ზოგადსაკაცობრიო პრობლემების სიღრმის მიხედვით, ბარათაშვილი შეიძლება დავაყენოთ რუსთაველის, შექსპირის, გოეთესა და დოსტოევსკის გვერდით.)

უცხადებს რა ბრძოლას სიყალბეს, სიცრუეს, უხამსობას, უნდობლობისა და შიშის სიტუაციას, პოეტი სახავს ნამდვილი ადამიანური მოქმედების გმირულ გზას, ე. ი. სულიერი დასვენებისა და სიმშვიდის სიტუაციისაკენ მიმავალ გზას.

თუ რუსთაველი იძლევა გენიალურ დებულებას მოვალეობისა და პიროვნული სიყვარულის შესახებ, თუ შექსპირი ჰკიცხავს სიცრუესა და შურს, თუ გოეთე აღიარებს წესრიგის აუცილებლობის პრინციპს, თუ დოსტოევსკი გვიჩვენებს მდაბალი და უხამსი ადამიანის შინაარსს, თუ ტურგენევი ამტკიცებს, რომ სიმართლე მაღლა დგას ჭეშმარიტებაზე, ნიკოლოზ ბარათაშვილი ხაზგასმით აღნიშნავს, — რომ ადამიანთა შორის უნდობლობის სიტუაცია და სულიერი ობლობა აუტანელია და საჭიროა ნათელი მომავლისაკენ სწრაფვა.

ბარათაშვილის პერსონოლოგიური იდეები ისტორიულად დაკავშირებულია რუსთაველის იდეებთან ადამიანის მნიშვნელობისა და დანიშნულების შესახებ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ჩვენ ვხედავთ დიადი წინაპრის ღირსეულ მემკვიდრეს.

თავი მეოთხე

პერსონოლოგიური პრობლემები ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში

(ილია ჭავჭავაძის ტიტანური სულისათვის დამახასიათებელია. მრავალმხრივი ნიჭიერებანი: იგი არის მგოსანი და პროზაიკოსი, ლინგვისტი და ისტორიკოსი, ფსიქოლოგი და ეტნოფსიქოლოგი, პუბლიცისტი და კრიტიკოსი, მასწავლებელი და დამრიგებელი, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე და განმანათლებელი, თავისუფლებისა და პატრიოტული სიყვარულის მღაღადებელი...)

ილია ჭავჭავაძეს აინტერესებდა თავისი ხალხის კულტურული, სოციალური და ეკონომიური ყოფიერების პრობლემები...

(საქართველოს ცხოვრებაში არ ყოფილა არც ერთი შემოქმედებითი წამოწყება, რომელსაც არ შეხებოდა დიდი ჰუმანისტის მძლავრი კალამი.

თავის ავტობიოგრაფიული ხასიათის წერილში ილია გვაცნობებს: „ამის გარდა ბევრი წერილია კიდევ ჩემ მიერ დაწერილი საპოლიტიკო, საპუბლიცისტო, საკრიტიკო და საპოლემიკო შინაარსისა, აგრეთვე წერილები საპედაგოგო საგნების შესახებ“ (ტომი IX; 1957, გვ. 313).

ილია ჭავჭავაძე გახლავთ ფუძემდებელი თანამედროვე სინთეზური მიმართულებისა, რომელიც მიზნად ისახავს შეისწავლოს მთლიანი ადამიანი (Totus Homo) და ამით დაამყაროს მტკიცე და მჭიდრო კავშირი მეცნიერებასა და ლიტერატურას, მეცნიერებასა და ხელოვნებას შორის. უფრო მეტიც, ილიას მთელი შემოქმედება ბრწყინვალე მაგალითია იმისა, რომ გადაუდებელი, საჭირო და აუცილებელია სიმბიოზი მეცნიერულ ფსიქოლოგიასა და მხატვრულ ლიტერატურას შორის.

ილიას აზრით, თუ პოეტი საკმარისად არ ერკვევა მეცნიერების საკითხებში, მარტო ცარიელი ნიჭი ვერ უთარგმნის ცხოვრების წიგნსა. ამასთან ერთად მეცნიერება და ხელოვნება მოწოდებულია პასუხი გასცეს ცხოვრების ყოველ საჭირბოროტო საკითხს. მოვუსმინოთ ავტორს: „მეცნიერება და ხელოვნება, რომელნიც დღე-მუდამ ზედ დასტრიალებენ ცხოვრებასა, რომ ყოველი ცვლილება მისი ცნობიერად გადმოიღონ, რომ ყოველი ყვავილი მისი მოჰკრიფონ, შეიტყონ, რისთვის არიან იგინი და რანი არიან,—მეცნიერება და ხელოვნება სხვა და სხვა გზით იკისრებენ ახა-

ლის ვითარების ახსნასა, ცნობაში მოყვანასა.“* და შემდეგ განაგრძობს: „მეცნიერება და ხელოვნება — ეს ორნივ ერთ და იგივეს მსახურებენ“. (იქვე, გვ. 63)... „მეცნიერებას და ხელოვნებას ჩვენ ვუყურებთ, როგორც ცხოვრების გასამჯობინებელ ღონისძიებათა... ჩვენ მეცნიერებას და ხელოვნებას მოვთხოვთ არსებითსა პურსა ცხოვრებაში გამომცხვარსა და მშიერთათვის მოსახმარებელ და გამოსადეგსა“. (იქვე, გვ. 68).

პატრიოტული სიამაყის გრძნობით უნდა ითქვას, რომ გენიოსის ცნების ილიასეული განმარტება მთლიანად ასახავს მისი პიროვნების ღვაწლსა და მისწრაფებას. ჩვენ ვკითხულობთ: „შორსმხედველობა, დროებაზედ უფლობა მარტო გენიოსის საქმეა. ის თავის თამამს სვლაში შემოიბღერტავს ხოლმე მტვერსა, რომელიც ჩვენისთანა კაცსა უფარავს საგნის მნიშვნელობასა, გულ-უშიშრად მიდის წინ, როგორც ბელადი წინ მიუძღვის ხალხსა და უნათებს თავის ჭკუის სხივებით გზასა“. (იქვე, გვ. 57).

მწერლის ენციკლოპედიური ტვინის საზრუნავ საგანს შეადგენს ისტორიისა და სოციოლოგიის, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის, ლინგვისტიკისა და პედაგოგიკის, მეცნიერებისა და ტექნიკის და ამასთან ერთად თავისი სამშობლოსა და თავისი ხალხის კეთილდღეობის პრობლემები.

მთელი თავისი მორალური და ფიზიკური არსით ილია ჭავჭავაძე ემსახურებოდა ხალხს, მის ინტერესებს და ამიტომ მოიპოვა დიდი პატივისცემა და გულწრფელი სიყვარული, როგორც სამშობლოს მამამ.

მისი მოღვაწეობის სპექტრი გვანცვიფრებს სიღრმით, მრავალმხრივობით, სიდიადით და იმსახურებს განსაკუთრებულ შემოქმედებით ყურადღებას პერსონოლოგიის იდეათა შუქზე.

უწინარეს ყოვლისა უნდა აღვნიშნო, რომ ილია შოთა რუსთაველისეული სულისა და გრძნობის, აზრისა და გონების, სურვილისა და სწრაფვის, მოვალეობისა და შეგნების, გმირობისა და სულგრძელობის, პატრიოტიზმისა და თავდადების, სიყვარულისა და სიძულვილის, ძმადნაფიცობისა და დათნაფიცობის აპოლოგეტია. ავტორი გვაფრთხილებს: „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით ილია ჭავჭავაძე იძლევა ტირილისა და საერთოდ ცრემლის პრობლემის არ მარტო ღრმა ფსიქოლოგიურ ანალიზს, არამედ ცრემლს იგი განიხილავს პერსონოლოგიური, სხვადასხვა დონის შუქზე: „დიდი მწუხარება ცრემლს უშრობს კაცს, პატარა კი ცრემლს ადენს: დიდ სიხარულს ხშირად ცრემლი მოჰყავს და პატარას კი—ღიმილი; დიდი გულისთქმა, ჭეშმარიტი გრძნობა მუნჯია, უტყვია, და პატარა კი ყბედი და ლაქლაქა“. (იქვე, გვ. 172).

პერსონოლოგიურად განსაკუთრებულად საინტერესოა ილიას აზრი ტარიელის სულიერი თვისების — მისი გულისთქმის შესახებ. „ჩვენ ვგებულობთ, რომ გულისთქმის კაცს — ძალუძს დაიმორჩილოს ჭკუა და გო-

* ი ლ ი ა ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე, ტომი III. სახელგამი. თბილისი. 1953 წ. გვ. 60.

ნება.) პერსონოლოგიიდან ვიცით, რომ დამორჩილების ასეთი ძალა მხოლოდ პიროვნების ხვედრია; ამიტომ შინაარსეულად ილიას ცნება გულისთქმის შესახებ, გულისხმობს პიროვნების თანამედროვე გაგებას. ავტორი წერს: „კარგს, გონებამახვილს და გამჭრიახს ფსიქოლოგს, რომ ეს ძლიერება და ძალღონივრობა ტარიელისა აცოდინოთ და ამასთან ეს უეცარი შემოყრა გულისა დაწვრილებით უამბოთ,—პირდაპირ მოგახსენებთ, რომ ტარიელი დიდის გულისთქმის კაცია, იმისთანა გულისთქმისა, რომელიც ჭკუას, გონებას მთლად იმორჩილებს, როგორც ზარი, ელდა, მეხი... ეს თვისება გულისთქმისა რუსთაველმა ძლიერ კარგად იცის და ამიტომ აქებს იმ კაცს, ვინც გულისთქმას იმორჩილებს და ეურჩება". (იქვე, გვ. 170).

პიროვნულ პრობლემებს სიმართლისა და ჭეშმარიტების, და აგრეთვე პატიოსნებისა და უფლების შესახებ, პოეზიაში უკავია ცენტრალური ადგილი.

(მგოსნის თანახმად სიცოცხლე ყოველივე უღელზე მძიმე და საშინელია, როდესაც ხშირად ხდება სიმართლის სიტყვის დათრგუნვა.

„შენ ვერ გაიგებ მეტყველის ტანჯვას,
როცა სიტყვასა მართალს გულში ჰკლავს!..
აქ მენდე, ლაბავ, ჩემი უღელი
შენს უღელზედა უფროა ძნელი."*

მგოსანი მოგვიწოდებს, რომ პატრიოტის ძირითადი მიზანია ემსახუროს სიმართლეს, ჭეშმარიტებას და ამით ხალხის ცხოვრებაში დატოვოს ღრმა კვალი.

„ღაე თუნდ მოვკვდე, არ მეშინიან,
მაგრამ კი ისე, რომ ჩემი კვალი
ნახონ მათ, ვინცა ჩემს უკან ვლიან,
თქვან: აღასრულა მან თვისი ვალი."**

ორ სურვილს შორის ბრძოლის პრობლემა, როდესაც ისმება საკითხი, „სამშობლო" თუ „შვილი", პოულობს პატრიოტულ გადაწყვეტას ადამიანის პიროვნების დონეზე. სახელდობრ აქ პიროვნული ცნება პატრიოტული მოვალეობის შესახებ აძლევს მანდილოსანს შესაძლებლობას დასძლიოს ბიოლოგიურად პირობადებული დედობრივი გრძნობა.(ჩვენ ვხედავთ, რომ შვილი დედისათვის დაკარგულია, თუ იგი სამშობლოსათვის არ არის ერთგული, ხოლო დედას არ ჰყვარებია თავისი ძე, თვისი შვილი, თუ იგი მას სამშობლოს მსხვერპლად არ მიუტანს, მივმართოთ მგოსანს:

* ი. ჭავჭავაძე — ტომი 1. ლექსები, პოემები, „გუთნის დედა", სახელგამი, თბილისი. 1951 წ. გვ. 15.

** იქვე — „ღაე თუნდ მოვკვდე." გვ. 29.

„დედათა გული ჩვილი
მამულისთვის მაგრდება,
რად მინდა იგი შვილი,
თუ მისთვის არ მოკვდება;
ვისაც ძე არ შეუკლავს,
როს მამულს სჭირებია,
შვილო, იმ ვაგლახ დედას,
შვილი არ ჰყვარებია.*

აქ პატრიოტიზმი განხილულია მაღალ პიროვნულ დონეზე; ხოლო სამშობლოს სიყვარულის წმიდა საქმეში დედაკაცი და მამაკაცი აბსოლუტურად თანაბარნი არიან.

ილიასათვის ქართველი ერი, ანუ მისი სიტყვებით რუსთაველის ხალხი უნდა იყოს მთლიანი, შეკრული ერთი აზრითა და გულით... უნდა იყოს, „განუყოფელი ქართული „გამარჯვება". ხოლო „ვაი იმ ხალხს, რომელსაც საერთო ძარღვი გაუწყდა; ვაი იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვში სისხლი გაშრა, საცა ყველაში თითო არ არის და თითოში—ყველა, საცა თვითეული ყველასათვის არ ჰფიქრობს და ყველა თვითეულისათვის, საცა „მე" წშირია, და „ჩვენ"— იშვიათი".) (ტომი III, გვ. 76)..

პირველ რიგში უნდა დავიცვათ დედაენა, ქართული მეტყველება, ენა რუსთაველისა და აქ დაუდევრობა ყოვლად დაუშვებელია.

მოვუსმინოთ ილიას: „რომ არა გვყვანდნენ რუსთაველი, ალ. ჭავჭავაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი, კიდევ ჰო, რომ გვყვანან, რატომ არა ვსწავლობთ იმათ მშვენიერს ენას. დაუდევნელები ვართ ქართველები და კიდეც ეგ მთგვიღებს ბოლოს, თუ ჩვენ საუბედუროდ არ გავსწორდებით როდისმე". (ტომი III, გვ. 15).

ფსიქიკური პროცესები, რომლებიც დაკავშირებულია მუდმივ ანალიზთან და დაძაბულ ორიენტაციასთან, ხშირად უპირისპირდება ინდივიდუმის განწყობას, ტენდენციებს, სურვილებს და მიზიდულობებს. ამის შედეგად ადამიანის ფსიქიკურ აპარატში წარმოიშვება კონფლიქტურ განცდათა გარკვეული კვანძი, რაც მოითხოვს ლოგიკურ ამოხსნას. რაც უფრო რთულია სუბიექტური და ობიექტური სიტუაცია, მით უფრო ღრმად და მწვავედაა წარმოდგენილი კონფლიქტური ბუნების ანტინომური რეაქცია. ამიტომ გამოჩენილ მწერალთა მხატვრულ ფსიქოლოგიაში განსაკუთრებული სიმდიდრით წარმოდგენილია ანტინომური ბუნების შეჯახებანი, მსჯელობანი და გადანაცვლებანი. ხსენებულ ასპექტში ილია ჭავჭავაძის პოეზია და პროზა მოითხოვს სპეციალურ ფსიქოლოგიურ ანალიზს.

მოთხრობაში „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი" ჩვენ ვხედავთ ანტინომური რეაქციის ბრწყინვალე მაგალითს პიროვნების დონეზე. ავტორი

* ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე—ტომი 1. ლექსები, პოემები, „ნანა", სახელგამი, თბილისი, 1951 წ., გვ. 44.

ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ბოროტების დამახსოვრება გმირისათვის არ არის დამახასიათებელი; (რომ გმირი უნდა იყოს კეთილშობილი და დიდსულოვანი ყოველი სიტუაციის პირობებში, ხოლო შურისძიება და უსიამოვნო აფექტის დახსომება არის დაბალ და წვრილმან ადამიანთა ხვედრი.) მოხუცმა მებრძოლმა ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილმა ჩამოგდო ცხენიდან თავისი მოწინააღმდეგე და დასცა იგი მიწაზე, მაგრამ უმალვე ჩამოხტა, ააყენა მტერი და უთხრა: ნუ გეშინია, თავს არ მოგკვეთავ, ცოდვაა შენი სიკვდილი, წადი მშვიდობითო. ჭავჭავაძის გმირის მსგავსად ვაჟა-ფშაველას გმირი ალუდა ქეთელაური აგრეთვე იჩენს განსაკუთრებულ კეთილშობილებას და დიდსულოვნებას.

მაღალი ჰუმანიზმი და გულწრფელი კაცთმოყვარეობა, რაიც ახასიათებს ჭავჭავაძის მოთხრობის გმირ-მანდილოსანს ოთარაანთ ქვრივს, სორციელდება ანტინომური ქარაქტეროლოგიური თვისებების საშუალებებით.

ილია ჭავჭავაძე არის შემოქმედების ფსიქოლოგიის გამოჩენილი წარმომადგენელი მხატვრულ ლიტერატურაში. მისი აზრით შრომისა და წესრიგის კატეგორიები უნდა განსაზღვრავდეს და მიმართავდეს ადამიანის სულიერი ცხოვრების მთელ შინაარსს. (ამასთან ერთად ჩვენ ვხედავთ, რომ შრომის კატეგორიის მოსპობის შედეგად ადამიანი შეიძლება დაეშვას ბიოლოგიურ საფეხურამდე.)

მოქმედების ფსიქოლოგიის იდეები განსაკუთრებული სიცხადით და ლოგიკური სიმტკიცით მოცემულია მოთხრობაში „გლახის ნაამბობი". ჩვენ აქ ვხედავთ, რომ უსაქმურობა, ფუქსავატობა და ლიტონი ჰედონიზმი შესაძლოა გახდეს მიზეზი უგვანო მოქმედებათა, სურვილთა და საბოლოოდ ადამიანს მიიყვანს კატასტროფამდე, როდესაც ყველაფერი დადებითი და სუფთა ისპობა.

ილია ჭავჭავაძის თანახმად უსაქმურობა წარმოადგენს ყველაზე საშინელ და აუტანელ მანკიერებას ცხოვრებაში. იგი წერს:

„ყველას გაუძლებ, როგორც კლდე ქვისა
ბედთანა ბრძოლა ვით მეშინება?!
ხოლო ჩემ თავის არაფრობისა
არ ძალმიძს, ძმანო, ვერ რით გაძლება!"*

(შრომა და წესრიგი ქმნის მტკიცე რწმენას მომავლისადმი და ამასთანავე სახავს მდიდარ ოპტიმისტურ მომავალს.)

ახალგაზრდობას უნდა ახსოვდეს, რომ მთავარია ცხოვრებაში მოქმედება და მუდმივი წინსვლა. მგოსანი აფრთხილებს ახალგაზრდობას, რომ ბედნიერია ის, ვინც ნაყოფიერად იყენებს დროს.

---

* ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე. ტომი 1, ლექსები, პოემები, „ბევრი ვიტანჯე". სახელგამი. თბილისი. 1951 წ., გვ. 44.

(შრომის პრინციპი ერთნაირად ეხება როგორც მამაკაცს, ისე დედაკაცს. ოთარაანთ ქვრივი გვეუბნება: „თუ არ გაუგონიათ, ეხლა გაიგონონო,—ამბობდა ხოლმე.—მითამ მე რითა ვარ ნაკლები აიმ დამპალ გოგიაზედ. თუ იმასა ჰშვენის ბარი და თოხი, მე რაღა ღვთისაგან შერისხული ვარ. რა ვუყოთ რომ ის მამაკაცია და მე დედაკაცი. მითამ ჩემზედ წინ რით არის. იმასაც ორი ხელი და ფეხი აქვს და მეცაო, თუ ის ხელ-ფეხს ასაქმებს, მე რაღა დარდუბალა გადამკიდებია.... რა საპყარი და დავარდნილი მე მნახესო".*)

რკინის ნებელობით შრომისადმი ოთარაანთ ქვრივი ინახავდა თავისი ოჯახისა და თავისი მეუღლის სახელსა და პატივს. ჩვენ ვიგებთ, რომ „კვირა არ გავიდოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს არ ჩამოეღო ეს იარაღი და გულდადებით არ გაეწმინდა. როცა ამას შეუდგებოდა, გეგონებოდათ ჰლოცულობსო, ისე გულდასმით, კრძალვით და სასოებით დაუწყებდა ხოლმე წმენდასა. რაც ქმარი მოჰკვდომოდა, მას აქეთ სულ ასე ექცეოდა ამ იარაღსა. სულთმობრძავი რომ ყოფილიყო, მაინც ერთს კვირას ისე არ გაატარებდა, რომ არ დაეწმინდა, არ დაეკრიალებინა, ცხვრის დუმით არ გაეპოხა და ისე არ დაეკიდნა თავის ადგილას. ხოლო ერთხელაც ისე არ გაუწმენდია, რომ თვალში ცრემლი არ მოჰრევოდეს, გული არ ამოსჯდომოდეს და არ ატირებულიყოს. გატყდა შუაზედ ჩვენის წუთისოფლის უდელიცა, მოგიკვდა, ოთარაანთ ქვრივო, ტოლდასადები მეუღლე, დარჩი ცალად..."**

მოთხრობაში „სარჩობელაზედ" ილია ჭავჭავაძე გვიმტკიცებს, რომ ყოველი ჰუმანიზმი და მასთან ერთად გულთბილი მგრძნობიარობა კარგავს თავის მიზანს და დანიშნულებას პიროვნების აქტიური მოქმედების გარეშე.

ავტორის თანახმად მორალი პოულობს ნამდვილ განხორციელებას მხოლოდ და მხოლოდ აქტიურ მოქმედებაში.

ზოგჯერ მამობრივ ზრუნვასაც აქტიური დახმარების გარეშე შეუძლია მოგვცეს უარყოფითი შედეგი. ბორტეტებასთან და უსამართლობასთან ბრძოლა არ შეიძლება წარმოებდეს მხოლოდ ემოციური თანაგრძნობის გზით, აქ საჭიროა აქტიური მოქმედება. პირდაპირ საზოგადოებრივი ბრალდება გვესმის შემდეგ სიტყვებში: „პატარები ვიყავით. ყველა ხედავდა რომ თვალნათლივ გვძარცვავდნენ, არავინ არ გამოგვესარჩლა, არავინ მოგვეშველა, არავინ ხმა არ ამოიღო. ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიდო კისრად. მამინაცვალმა კი არა, თქვენ ყველამ გაგვძარცვეთ ჩვენ, თქვენ ყველამ მოგვიღეთ ბოლო." და შემდეგ: „განა შენ კი ამხანაგი არა ხარ ჩემის მამინაცვლისა. განა შენც კი არ დამირჩე ერთად-ერთი ძმა.

---

* ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე — ტომი 2. მხატვრული პროზა „ოთარაანთ ქვრივი". სახელგამი. თბილისი. 1950 წ. გვ. 256.

** ი ქ ვ ე. გვ. 259.

გახა ძეხ კი აო ძიიყვახე ის საოიოიელაძდე. „ოვილი გაოცდა, ძაძას ციე-
მა ოფლმა დაასხა.—მე რა შუაში ვარო.—დაიძახა კვნესით და თრთოლვით
შეშინებულმა პეტრემ. პეტრე მთლად ცახცახებდა. ძართლადა ჩვენი ბებე-
რი პეტრე რა შუაში უნდა იყოს?"*

საკითხი სულისა და ხორცის ურთიერთკავშირის შესახებ წარმოა-
დგენს პერსონოლოგიის ერთ-ერთ მთავარ პრობლემას. პიროვნება მო-
წოდებულია მიმართოს და გარკვეული კორექცია გაუწიოს ინსტინ-
ქტურ მიზიდულებებს.

რით შეიძლება დასრულდეს ალტერნატული ბრძოლა ორ საწყისს შო-
რის: ფსიქიკურსა (პიროვნულს) და ბიოლოგიურს (ინსტინქტურ
მიზიდულებათა) შორის.

ხსენებული განსაკუთრებულად რთული, მძიმე და მასთან ერთად
მნიშვნელოვანი პრობლემა გენიალურად შუქდება ილია ჭავჭავაძის პო-
ემაში „განდეგილი".**

ავტორს ნათლად აქვს წარმოდგენილი პიროვნული კონტროლის
საზღვრები და შესაძლებლობანი. იგი გვაფრთხილებს, რომ გული თავისე-
ბური და იდუმალი რეაქციების მქონეა; რომ გულისათვის სიტყვა ზოგჯერ
წარსული თოვლის მსგავსია.

პოემა „განდეგილში" წარმოდგენილია სიტუაცია, როდესაც ინდივი-
დუმის ფსიქიკამ, სიტყვამ და მორალურმა განწყობამ უნდა დაძლიოს ფი-
ზიოლოგიური საწყისი.

ასეთი დასკვნისათვის ყველა პირობაა მოცემული. როგორც ვიცით
ამ სოფლისაგან წასული ბერი დასახლდა შორს, სადღაც მთებში. ავტორი
მიუთითებს:

„ოდესღაც ტაძარს იმ გაუქმებულს
ბეუდაბნოე შეპკედლებია;
საიქიოსთვის ეს საქაო
ლ:ეუთმია და განშორებია". (გვ. 206)

და შემდეგ:

„სულით გაწმენდილ და განბანილი.
ღღედა-ღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით
ხორცი სულისთვის უწამებია,
და ვით ჭურჭელი იგი წყმენდილი
ცრემლით ურეცხავს, უსოვლებია". (იქვე).

ამნაირად შექმნილია პირობები, რომელთაც შეეძლოთ ბერის აბსო-
ლუტური გარანტია ყოველგვარი შემთხვევითობისაგან, ხორციელი სურვი-
ლებისაგან და მაცთურობისაგან.

---

* ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე, ტომი II. „სარჩობელაზედ". გვ. 212, 214. სახელგამი. თბი-
ლისი. 1950 წ.

** ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე, ტომი I. ლექსები, პოემები. სახელგამი. თბილისი, 1951 წ.
„განდეგილი".

მაგრამ შემთხვევითმა გარემოებამ შექმნა ახალი ვითარება: გამოქვაბულში ბერთან ხვდება განსაკუთრებულად ლამაზი გოგონა, მწყემსი.

ეს მოულოდნელი სტუმარი აღმოჩნდა მშვენიერების განსახიერება, რომელსაც შეეძლო გაშმაგებული მხეცის დაოკება-დაწყნარება. ავტორი წერს:

„ყოვლად ძლიერი მშვენიერება.
თქმულა მხეციც კი გააფთრებული
მის წინ დატკბება და დაწყნარდება". (იქვე)

პოემა გვაუწყებს, რომ ასეთი სილამაზის წინაშე არც ერთ ცოცხალ არსებას არ შეეძლო თავის შეკავება:

„ქალს კვლავ ეძინა ნეტარის ძილით,
ძილში ჩაყოლილს ფიქრს, თუ ოცნებას
ბაგე გაეპო ლაღის ღიმილით.
იმა ღიმილის გრძნეული ჯადო
ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა
და იმა წვევის მაცდურებასა
ზე—არსთა ძალიც ვერ გაუძლებდა"... (გვ. 220).

ვერ გაუძლო აგრეთვე მწირმაც:

„და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც...
და დაიხარა თავი თუ არა,
უცებ გაშეშდა... ეპა, წაწყმედავ,
ეს რა სურვილი გულს გაიტარა!..
ნუთუ იძლია? არა და არა!..
მის სასოება არ დაუძღურდეს
და რაცა სწყურდა აქამდე მის სულს,
იგივე უნდა ბოლომდის სწყურდეს!..
არა და არა!.. არ აიყრის მადლს,
და სულს, ღვთისაგან უკვე მიჩნეულს,
არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
ხორცს, ესდენ ღვაწლით და ტანჯვით ძღეულს." (გვ. 221)

ვხვდებით მოულოდნელობას: ბერი დამარცხდა და ხორციელმა საწყისმა გაიმარჯვა. ამნაირად ინსტინქტური მიზიდულობა დაუძლეველი შეიქმნა.

შეეძლო თუ არა ილია ჭავჭავაძეს ასეთი დასკვნის გამოტანა, რომ პიროვნება მარცხდება ინსტინქტით; რომ ხორციელი თუ ფიზიკური ძლიერია პიროვნებაზე.

რასაკვირველია არა. ამ პოემაში ლოგიკური სიმტკიცით ნაჩვენებია, რომ პიროვნული კატეგორიები მოვალეობის, სინდისის და მორალის შესახებ კარგავენ თავის მნიშვნელობას და დანიშნულებას, თუ ადამიანი არ იმყოფება აქტიურ მოქმედებაში და მოწყვეტილია შრომას, გარჯას.

ხალხისგან და სასარგებლო შრომითი მოქმედებიდან განსვლა ყოველთვის მთავრდება დამარცხებით; ამით აიხსნება ბერის—განდეგილის სამწუხარო დასასრული.

მაღალი სურვილი და სულიერი სწრაფვა უსარგებლოა შრომითი კავშირების გარეშე. პიროვნების სამსახური ყოველთვის დაკავშირებულია რეალურ ცხოვრებასთან და სიკეთე მჟღავნდება მხოლოდ მოქმედებაში.

ამით ილია ჭავჭავაძემ გენიალურად განსჭვრიტა თანამედროვე შრომათერაპიის თეორიული საფუძვლები.

ილია ჭავჭავაძე მოქმედების ფსიქოლოგიის ბრწყინვალე წარმომადგენელია და ამიტომ მის შემოქმედებაში ყველგან და ყოველთვის განსაკუთრებული ყურადღება აქვს დათამობილი გარჯას—შრომას.

მისი აზრი გარჯისა და სინდისის ოფლის შესახებ წარმოადგენს შრომის ჰიმნს, რომელიც არის არა მარტო მოწოდება, არამედ მოქმედების პროგრამა კაცური კაცის დანიშნულებისა. მოვუსმინოთ ავტორს: „ვაუკაცობა უნდა შრომისა, რომ ოფლი ჰღვაროს. კიდევ ვიტყვით, ქვეყანა ახლა იმისია, ვინც ირჯება და ვინც იცის წესი და ხერხი გარჯისა, ვინც უფრთხილდება ნაშრომს, ვინც იზოგავს ნაღვაწს.... ხმლით მოსეულმა ვერა დაგვაკლო-რა, —შრომით და გარჯით, ცოდნით და ხერხით მოსეული—კი თან გაგვიტანს, ფეხ-ქვეშიდან მიწას გამოგვაცლის, სახელს გაგვიქრობს, გაგვიწყვეტს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკვეთება და ჩვენს მშვენიერს ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს, სხვანი დაეპატრონებიან. შრომასა და გარჯას, ცოდნასა და ხერხს ვერავინ-ღა გაუძლებს, თუ შრომა და გარჯა, ცოდნა და ხერხი წინ არა მივაგებეთ, წინ არ დავახვედრეთ, წინ არ დავუყენეთ... ეხლაც ომია, ხოლო სისხლის ღვრისა კი არა, ოფლის ღვრისა, ომი უსისხლო მშვიდობიანი, წყნარი.... ეს ომი შრომისაა, და ვითარცა შრომა პატიოსანია, ნამუსიანია, და ისეთივე თავმოსაწონებელი, თავგამოსაჩენი, როგორც უწინ თოფისა და ხმლის ომი იყო. ვაუკაცობა ამისთანა ომში ბევრით წინ არის სისხლის ომის ვაუკაცობაზე. ვაუკაცს გულადზე მშრომელი სამის გაფრენით მეტიაო, იტყოდა გლეხკაცი" (ტომი V, გვ. 13).

ილია ჭავჭავაძის სიტყვები ილია ოქრომჭედლიშვილის ღვაწლის შესახებ შეადგენს თანამედროვე პერსონოლოგიის წამყვან იდეას. ოქრომჭედლიშვილს თამამად შეეძლო ეთქვა: „ჩემის მხნეობით ვძლიე წყალსაც, ცეცხლსაც, ნიაღვარსაც, არაფერს შევუშინდი, არაფერს გავექეცი, საქმე საქმეზე მივიყვანე და ჩემი გავიტანეო. გაიტანა და მერე როგორ. არა მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით. საქმიანი კაცობაც ეს არის. გამრჯელი და მშრომელი ამისთანა მხნე კაცს ეთქმის" (ტომი IV, 1955 წ. გვ. 260). ჭავჭავაძის შემოქმედებაში შრომის ანუ გარჯის გრძნობა გაშუქებულია მაღალ პერსონოლოგიურ დონეზე და იგი შეფა-

სებული უნდა იყოს, როგორც პიროვნული ბუნების განცდა, ესე იგი ინტელექტუალური გრძნობა.

განსაკუთრებულად საინტერესოა ის გარემოება, რომ ორი სახის ინტელექტუალური გრძნობა—გარჯა და პატრიოტიზმი—მოცემულია ერთი მთლიანი პიროვნული კატეგორიის სახით, ილიას აზრით გარჯა და პატრიოტიზმი ურთიერთშერწყმული, ურთიერთგანუშორებელი და ურთიერთგანმსაზღვრელი ფსიქოლოგიური ცნებებია. იგი წერს: „თვითეულის ჩვენგანის გული ერთს გრძნობაზედ არის ასხმული და ეგ გრძნობა ის პატივისცემაა, რომელსაც ყოველი მამულისშვილი გულში უნდა მოწიწებით ინახავდეს და სამართლიანად შესწირავდეს ქვეყნისათვის გამრჯელსა და მოამაგესა“ (ტომი IX, 1957 წ.; გვ. 259).

თანამედროვე პერსონოლოგიაში ცენტრალური ადგილი უკავია დეონტოლოგიას, ესე იგი მოძღვრებას სინდისის სიფაქიზისა და საერთოდ ადამიანის ზნეობრივი შინაარსის შესახებ. ხსენებული პრობლემა განსაკუთრებულად აქტუალურია მეოცე საუკუნის მესამე მეოთხედის მიწურვისას, როდესაც ტექნიკურმა აზროვნებამ და კიბერნეტიკულმა მანქანებმა თითქმის დათრგუნა ადამიანის სულიერი სითბო, მისი გრძნობა და გულის თქმა, ხოლო ორი მსოფლიო ომის შედეგად მოხდა ესოდენ ღრმა ფსიქოლოგიური კატაკლიზმები, რომ შეირყა ტრადიციული წარმოდგენები ადამიანის სიცოცხლის მიზნის, აზრის, მნიშვნელობისა და დანიშნულების შესახებ. ამიტომ დეონტოლოგიის მნიშვნელობა დღეს საყოველთაოდ აღიარებულია.

ეროვნული სიამაყის გრძნობით უნდა ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძე დეონტოლოგიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელია, რომელიც ეხება და ჯეროვნად წყვეტს, ზოგად-ფსიქოლოგიურ, მსოფლიო მნიშვნელობის საკითხებს. ავტორი ნათლად გვიჩვენებს, თუ რა არის ადამიანის დანიშნულება და ურყევი ლოგიკით გვიხატავს კაცური კაცის მდიდარი, ნათელი და მაღალი პიროვნების სურათს.

ჯერ ისევ რუსთაველის დროიდან, და კიდევ უფრო ძველად, მომავალი დეონტოლოგიურმა იდეებმა შეინახა ქართველი კაცის პატრიოტული სული, მისი გულადი ვაჟკაცობა, სინდისის ოფლის პატივისცემა და შეუდარებელი კეთილშობილება. ხოლო ეს იდეები ილიამ გააღვივა, განამტკიცა და აუცილებლობის სამოსით შემკული მოგვაწოდა მუდმივ სახელმძღვანელოდ.

ილია გვასწავლის, რომ მთავარია კაცური ხასიათი, ესე იგი ადამიანის პიროვნების დონე და მისწრაფება და არა ცენზი, თუ სახელმწიფოებრივი სამოსი. იგი წერს: „არიან ბევრნი დიდ-ხარისხოვანნიცა, მეცნიერნიცა, მოღვაწენიცა, მწერალნიცა, და არ არიან მხოლოდ ხასიათის კაცნი, კაცნი გულითა სრულნი. მძლედ მობურთალნი ქვეყნიერობის მოედანზედ მარტო დინჯხასიათის კაცნი არიან. ქვეყნის ღერძს მარტო ის ატრია-

ლებს, ვისაც მიჰმადლებია გულთა-სრულობა, დიდ-ხასიათობა, იმისდა მიუხედავად,—ტრიალი ემარჯვათ, თუ ემარცხათ. ყოველივე დიდებული საქმე, რითაც-კი კაცობრიობა ჰქადულობს და თავს იწონებს, ქმნილია ხასიათიან კაცთა მიერ და არა ვისმე სხვისაგან. ამიტომაც ხასიათიან კაცის წინაშე ყველა უნებლიეთ თავს იხრის მოწიწებით და სასოებითა; ამიტომაც ყველა, დიდი და პატარა, უკან მისტირის, როცა ამისთანა კაცი მიდის უკან დაუბრუნებლად და სამუდამოდ" (ტომი IX, 1955, გვ. 223).

(ყოველი ადამიანი ვალდებულია იფიქროს თავის კაცობაზე, გაამართლოს თავისი არსებობა — ეკზისტენცია. ამიტომ თანახმად ილიასი: „აქედან დიდი სახტომი არ არის იქამდე, რომ კაცმა თვალი შიგნით ჩაიბრუნოს და თავის გულში დაიწყოს იმის პასუხის ძებნა თუ,—რისთვისა ვარ, რა გამიკეთებია, რით მომიგონოს ჩემმა შემდეგმა. დიახ, ამისთანა მაგალითი მოგვივლენს ხოლმე თავის-თავის განკითხვის დღესა, გვწრთნის, გვასწავლის და გვზრდის")(ტომი IV, გვ. 230). („ხოლო მართალიც არის. კაცურის კაცობის თავი-და-თავი ღირსება ეს ორი გრძნობაა: თუ სამართლიანი ხარ და კაცთმოყვარე, მაშინ ყველაფერი ხარ") (იქვე, გვ. 299).

მსგავსად ივანე ტურგენევისა, ილია მართალი გულის თქმას ჭეშმარიტებაზე მაღლა აყენებს. აი რას სწერს იგი დიმიტრი ყიფიანის შესახებ: „ერთმა ჩვენმა მეგობარმა გვითხრა: „იგი იყო კაციო, რომელიც თავის დღეში არ იტყოდა „ჰოს", როცა მისი გული ამბობდა „არას"; ძნელია უკეთესად გამოთქმა ადამიანის ღირსებისა; დიახ, დიმიტრი ყიფიანი იყო მართალი კაცი; იმიტომ, რომ მართალი მარტო ის არის, რომ „ჰო" არა სთქვა, როცა გული „არას" ამბობს. („მართალიაო, — ამბობს ერთი ჭკვიანი კაცი, — ის კი არ არის, რომ კაცმა სთქვას, რაც ჭეშმარიტია, არამედ ისა, რასაც ვფიქრობთ და რაც გულში გვაქვსო") (იქვე, გვ. 222).

ილიას თანახმად კაცი მარტო თავის თავზედ არ უნდა ზრუნავდეს. მისი წმინდა მოვალეობაა სხვაზე ფიქრი და იგი ვალდებულია გამოეხმაუროს, გამოესარჩლოს სხვას, როცა წედავს უსამართლობას. „ერთხელ და ორჯელ არ შეგვხვედრია, რომ კაცი კაცს უსაბუთოდ ჰლანძღავდეს და ლაფში სვრის და როცა გამოსარჩლებია ვინმე, უკითხავთ, „შენი რა არისო"—ჩემი რა უნდა იყოს, არც-კი ვიცნობო.—„თუ არ იცნობ, შენ სხვისთვის რად იჭაჭებიო."—„იმიტომაო, რომ ისიც კაცია და უსაბუთოდ შებღალვა კაცის ნამუსისა უნამუსობაა, და თუ დღეს ის ამოგიღია ნიშანში, ვინ გვითავდებებს, რომ ხვალ სხვას ვისმე მაგ დღესვე არ დააყენებსო" (ტომი III; 1955 წ. გვ. 262).

ყველაზე საშინელებაა უგვანობა, როდესაც ადამიანი ზნეობრივად შიშვლდება, კარგავს ნამუსს და ცდილობს არაკაცური გზით ღელოს გავიდეს. ცდილობს დააკმაყოფილოს მხოლოდ თავისი ბინძური ზრახვები, გადაწყვეტილებანი და ადამიანს გასრესს, ვით ჭიანჭველას. უწმინდური

ოარაღის ხმარება უნდა ამოიწვას, დაიშანთოს, დაიდაღოს... მოვუსმინოთ ოლიას: „პატიოსანს, ნამუსიანს კაცს ხელთა აქვს მარტო პატიოსანი და ნამუსიანი სახსარი მტრის მოგერიებისა და გაძღოლისათვის. თუ არ ამისთანა სახსარს, იგი ხელს არა ჰკიდებს, თუ არ ამისთანა იარაღს, იგი სხვას არას ჰკადრულობს, და ამის გამო უფრო ჰრჩეობს დამარცხებულ ოქმნას უნამუსო მტრისაგან, ვიდრე უწმინდურის იარაღით ეჭიდოს და გაიმარჯვოს, ურცხვს და უნამუსო კაცს-კი ამისი დარდი არა აქვს: ოღონდ თავისი გაიტანოს და ყოველგვარს საძაგლობას ჰკადრულობს, ყოველგვარს უკადრის იარაღს ხელსა ჰკიდებს“ (ტომი VIII; გვ. 22). და იქვე: „სამარცხვინო გამარჯვებას ისევ პატიოსანი დამარცხება სჯობია, როგორც ნაძრახს სიცოცხლეს—სახელოვანი სიკვდილი“ (იქვე, გვ. 22).

ამასთან ერთად გულითადი აზრი ის არის, რომ სასჯელი ზღვევა-ბრ იყოს, სამაგიეროს გადახდას არ მოასწავებდეს.

ზნეობრივი სიფაქიზე განსაკუთრებულად მოეთხოვება ლიტერატურას, ხოლო მორალური გახრწნილობა უსაზღვროა, „როცა ლიტერატურა — ეგ ადამიანის ჭკუისა და ზნეობის საგანძე,—შეიკედლებს მაგ საძაგლობას, როცა მაბეზღარს თავის კარს გაუღებს ხოლმე, მაშინ თვით საზოგადოების გახრწნილება ცხადია და სულთ-მოძრაობა მისის წყობისა უეჭველია“ (ტომი VIII, გვ. 8).

ვრწმუნდებით, რომ ნამუსის შებღალვა, ნამუსის ახდა, კაცის სახელის გატეხვა ისეთი დიდი უბედურებაა, რომ აქ ბრძოლაში ლიტერატურამ არავის არ უნდა დაუთმოს ერთი იოტის ოდენაცა.

ილია აგვიწერს უგვანო შემთხვევას, უსაზღვრო „დოსტოევშჩინას“, როდესაც „კაცმა სინიდისიც უნდა დაივიწყოს, ნამუსიც უნდა ჩვარში გამოჰკრას, პატიოსნებაცა ჰგმოს, ერთის სიტყვით, ყოველს ღვთაებურს ნიჭს ადამიანისას უნდა გადუდგეს“ (იქვე, გვ. 20).

ილია გენიალური ფსიქოლოგიური დაკვირვებით გადმოგვცემს ვითარებას, რომელიც უნდა შეფასდეს, შექსპირის გმირის ჰამლეტის სიტყვები რომ ვიხმაროთ როგორც „დროის ღრძობა—ამოვარდნა“.

მორალური მარაზმი, ესე იგი „დროის ამოვარდნილობა“ უსაზღვრო კატასტროფაა. აქ ბრძოლა უნდა მიმდინარეობდეს ორი მიმართულებით: ცუდი მაგალითი საჭიროა გაიკიცხოს, ხოლო კარგი მაგალითები გამრავლდეს, რათა საზოგადოებას ჰქონდეს მორალური საყრდენი, სინდისის საბჯენი.

ილიას დეონტოლოგიური იდეები შეიძლება შეჯამდეს მის მიერვე მოწოდებული ფორმულით; „არის ზოგიერთი იმისთანა ზნეობრივი კანონი, რომელიც კაცთა ერთმანეთობით ცხოვრებას საძირკვლად უდევს და რომელიც ყველასათვის ერთნაირად სავალდებულოა, რა დასისა და რწმენისაც გინდა იყოს“ (ტომი IX, გვ. 304). აღნიშნული ერთნაირად სავა-

ლდებულო ზნეობრივი კანონი დაფუძნებულია პერსონოლოგიურ კატეგორიებზე.

ილიას თანახმად ცხოვრების მოდუსს და ამასთან ერთად ზნეობრივ კანონს ჰქმნის ხალხი. მას სწამს და უყვარს ხალხი, ოპტიმისტურად სჯერა ხალხის და აქვს მისი იმედი. ავტორის რწმენით ხალხი წყაროა სულიერი საუნჯისა: მიმართეთ ხალხს, ისწავლეთ მათგან, იცოდეთ, სულიერი სალარო ხალხშიაო.... იგი გვაფრთხილებს: „ჭკუა, რომ დაიკარგოს, მთაში მონახეო. არა, ჭკუა რომ დაიკარგოს, ხალხში უნდა მონახოთ. სულიერს განძს კაცობრიობისას აქა აქვს თავისი სალარო და ლოღიკაც—ეს უკეთესი ნიჭი ადამიანისა, —აქა ჰპოულობს თავის სადგურსა“ (ტომი VIII, გვ. 272).

დღეს კულტურის ყოველ უბანზე წამოჭრილია მეტად მნიშვნელოვანი შემოქმედებითი პრობლემა, რომ ძიების სინთეზურმა კვლევამ უნდა დაფაროს ვიწრო ანალიზური ხასიათის მიმართულებანი. საჭირო ხდება ადამიანის შესწავლა მთლიანობის ასპექტში.

ხსენებული გზა-წესის აუცილებლობა და პერსპექტიულობა ილიამ გენიალურად განსჭვრიტა ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულს. უფრო მეტიც, პიროვნების მთლიანობის პრობლემას, იგი ანზოგადოებს, და მსჯელობს ხალხის, ერის მთლიანობის ეროვნულ მნიშვნელობაზე. ხოლო ერის მთლიანობის მძლავრ და უტყუარ დუღაბს წარმოადგენს მისი ისტორია. წარსულის შემოქმედებითი ტრადიციები აწმყოსი და მყობადის მტკიცე საფუძველია. ილია წერს: „ყოველი ერი თავისი ისტორიით სულდგმულობს. იგია საგანძე, საცა ერი პოულობს თავისის სულის ღონეს, თვისის სულის ბგერას, თვის ზნეობითს და გონებითს აღმატებულებას, თვის ვინაობას, თვის თვისებას. ჩვენის ფიქრით, არც ერთობა ენისა, არც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარტომობისა ისე არ შეამსჭვალებს ხოლმე ადამიანს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა“ (ტომი IV, გვ. 9). მთლიანად პიროვნულად მტკიცე ადამიანს მუდამ სწამს თავისი ჩანაფიქრი; იგი არ უშინდება არც კიცხვას, არც ლანძღვას, არც მუქარას და თავისი სიმართლით ჩადის საფლავში.

ილია ჭავჭავაძის პერსონოლოგიური იდეები წარმოადგენს მნიშვნელოვან მეცნიერულ განძს ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიისათვის. ჩვენ ვეცნობით მოქმედი პიროვნების სულიერ სამყაროს, ადამიანის მნიშვნელობასა და დანიშნულებას. ჩვენ ვეცნობით კაცური კაცის ფაქიზ სულიერ საუნჯეს... ჩვენ ვიგებთ, რომ უგვანო ადამიანის სულიერი სიბინძურე დიდი „შინაგანი სატკივარია, სანაღვლელოა“.

თავი მეხუთე

პერსონოლოგიური პრობლემები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში

1

ვაჟა-ფშაველას მსატვრულ ნაწარმოებებს აქვს განსაკუთრებით ღრმა, ზოგადფსიქოლოგიური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ეთნოფსიქოლოგიური მნიშვნელობა.

ავტორის შემოქმედებითს მიღწევებს ხელი შეუწყო არა მარტო მის მიერ მხატვრული ლიტერატურის ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ამომწურავმა ცოდნამ, არამედ საკუთარი ხალხის საყოფაცხოვრებო წყობის, ზნე-ჩვეულებების, მდიდარი კულტურის, წარსულისა და აწმყოს იშვიათმა წვდომამ, ხელი შეუწყო საქართველოს განუსაზღვრელმა სიყვარულმა.

პოეტი შესანიშნავად გრძნობდა ადამიანის შინასამყაროს, ესმოდა მისი მისწრაფებები და იდეები.

ვაჟა-ფშაველა აღფრთოვანებით უმღერდა კეთილშობილებას, სულგრძელობას და ადამიანის სიყვარულს, მაგრამ სასტიკად გმობდა სიმდაბლესა და უხამსობას. საუკუნოებით ჩამოყალიბებული თემური წყობის, ფსიქოლოგიის გენიალური მცოდნე, იგი ხედავდა, რომ ცხოვრების დაუწერელი მორალური კანონი წარმოადგენს თემური წყობილების სულიერ და ფიზიკურ საფუძველს. ამავე დროს, პოეტი სულგრძელობასა და კაცთმოყვარეობას, როგორც პიროვნულ თვისებებს, თემური ფსიქოლოგიის მოთხოვნილებებზე მაღლა აყენებს.

პოეტი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ პერსპექტიული მომავლის საწინდარი უნდა იყოს მორალური სისპეტაკის იდეა და ამიტომაც მიუღებელია ყოველგვარი რელიგიური ან ვიწრონაციონალური მოქმედება.

ვაჟა-ფშაველა არა მარტო დიდი პოეტია, პროზაიკოსი და დრამატურგი, არაშეედ უნიჭიერესი პუბლიცისტი და ეთნოსოციოლოგი, ფოლკლორისტი და ენათმცოდნე, ეთნოგრაფი და ეთნოფსიქოლოგი.

სიმართლის პრობლემას პოეტი ჭეშმარიტების პრობლემაზე მაღლა აყენებს და კატეგორიულად წინააღმდეგია ადამიანის მორალური კოდექსის გაბინძურებისა.

პატრიოტული სიამაყით ვაჟა-ფშაველა აღწერს მთიელთა პიროვნულ თვისებებს, მათს სულგრძელობას და კეთილშობილებას მშვიდობიან ცხოვრებასა და ბრძოლაში, ჰუმანურ ტრადიციებს გმირული თავგანწირვისა სამშობლოსათვის, სიმართლისათვის და კაცთმოყვარეობის იდეისათვის.

პოეტი ხაზგასმით აღნიშნავს:

არც ის მგონია ბიჭობა,
ვისაც ერევი, ახრჩობდე.
ბიჭს მაშინ დაგიძახებდი,
რომ სხვის დამრჩვალსა სწამლობდე.*

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას პერსონოლოგიისათვისაც განსაკუთრებული ინტერესები აქვს. როგორც ცნობილია, მხოლოდ პირვნების დონეზე შესაძლოა განხორციელდეს იდეები სულგრძელობისა და კეთილშობილების, მომავლის რწმენა, ოპტიმისტური დაყენება და გულისთქმის ე. ი. გრძნობების კონტროლი. პოეტის მიმართვა გულისადმი არის პიროვნების მოწოდება, რათა იგი იყოს მედგარი და გაუკეთოს მობილიზაცია თავის ძალთა შესაძლებლობებს:

გულო, გაკლდევდი, გამაგრდი,
ნისლი ნუ გადაგეფარა:
თუ აქამომდე გავძელით,
დღეს მტერი გაგვტეხს . ვეღარა.**

სიცოცხლე ადამიანისათვის ნიშნავს, რომ მოძმე უყვარდეს და უერთგულოს გაჭირვებაში.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში წარმოდგენილია სილამაზის ფსიქოლოგიის ნატიფი და, ამავე დროს, ღრმა და ლაპიდური განმარტება. ხაზგასმულია, (რომ კეთილგანწყობილება პიროვნების ყველაზე დიდი სილამაზეა, ხოლო შური მახინჯთა ხვედრია.)

(პოეტი ადამიანს თითქოს აფრთხილებს: რომ სილამაზე ყოველთვის სძულთ გონჯებს, ხოლო სიკვდილი იმისათვის, რაც ადამიანს ყველაზე მეტად უყვარს და ეცოდება, იგივე სიცოცხლეა.)

სპეციფიკურ პიროვნულ თვისებებთან პირდაპირი კავშირი აქვს ურთიერთზრუნვის, ურთიერთპატივისცემის პრინციპებს, აგრეთვე ადამიანთა შორის გულითად და სულიერ დამოკიდებულებას.

---

* მასალები ციტირებულია ვაჟა-ფშაველას ათტომეულიდან. თბილისი, 1967 წ. ტ. I, „ის კი არ არის ბიჭობა", გვ. 271.

** ტომი II, „გულო. არ გატყდე", გვ. 141.

(არც ერთი წამოწყება, არც ერთი ინიციატივა, არც ერთი საქმე დადებითად არ დასრულდება, თუ მათში ფსიქოლოგიურად არაა ჩაქსოვილი გული და სული.) სინდისის ჩუმი, შინაგანი ხმა, როგორც სუბიექტური კონტროლი, უეჭველად განაპირობებს ადამიანის შრომის ხარისხს, ამ მხრივ პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება ვაჟა-ფშაველას დებულებას ადამიანის სულისა და გულის შესახებ. იგი გვაფრთხილებს, რომ ყველა კაცს არა აქვს სული და გული, თუმცა ყოველი ადამიანი სუნთქავს და დადის ორ ფეხზე... გვაფრთხილებს, რომ საჭიროა ბრძოლა უსულგულობასთან.

ეს სიტყვები განსაკუთრებით უნდა ახსოვდეთ ექიმებს, უპირველეს ყოვლისა, ფსიქიატრებს.

(ვაჟა-ფშაველას თანახმად, სულს ჟანგი უნდა ჩამოვაშოროთ და უნდა ვეცადოთ, არ დაიფაროს იგი კიდევ უფრო მეტი ჟანგით და ობით. ადამიანი არ უნდა იყოს უგულო, უსულო, კამეჩივით სქელკანიანი.)

პათოფსიქოლოგიაში ვხვდებით რთულ, დახლართულ და მრავალნაირ სულიერ პერტურბაციებს. განვითარების პროცესის ანალიზის დროს, ე. ი. სხვადასხვაგვარი პათოფსიქოლოგიური გამოვლინების განვითარების ახსნისას საჭიროა გვახსოვდეს ვაჟა-ფშაველას აზრი, რომ ყოველ ვნებას, ყოველ გრძნობას აქვს თავისი ბუნება, თავისი განვითარება, დაბადების ჟამი, ყრმობის, ჭაბუკობის, მოწიფულობის და სიკვდილის დრო —და ეს ყოველივე ადამიანს უნდა ჰქონდეს მხედველობაში.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში სოციოლოგიურ-ფსიქოლოგიური პრობლემები მჭიდროდ არის დაკავშირებული პერსონოლოგიურთან. პოეტი ჩერდება თემური ფსიქოლოგიისა და ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის ურთიერთდაპირისპირებისა და შეჯახების პრობლემაზე.

(პოემაში „სტუმარ-მასპინძელი", აგრეთვე, სხვა ნაწარმოებებშიაც, გატარებულია ძირითადი აზრი, რომ ადამიანი, რომელიც ხელმძღვანელობს მოვალეობისა და მორალის პიროვნული კატეგორიებით, ისტორიულად დაკანონებულ თემურ ხალხურ ტრადიციებზე მაღლა უნდა იდგეს და გამოიჩინოს სულგრძელობა.)

ლიტერატურაში გავრცელებულია აზრი, თითქოს არსებული სოციოლოგიური ამოცანის ასეთი გადაწყვეტა იყოს პოეტის ხარკი კერპთაყვანისმცემლობისადმი, უკეთ რომ ვთქვათ, ქრისტიანობის წინარე პერიოდის თემური ტრადიციებისადმი. ხსენებული შეხედულება ჩვენ მიგვაჩნია მეტად მცდარად. გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ პოეტის შემოქმედებაში არანაირად არ ჩანს უკან დახევის არავითარი კვალი; პირიქით— თემურ-ფსიქოლოგიური ტრადიციების ფონზე წინ წამოწეულია პერსონოლოგიური ხასიათის პრობლემები.

ვაჟა-ფშაველა ავითარებს და აღრმავებს კლასიკურ თეზისს: ადამიანი ჯერ უნდა იყოს მოქალაქე და შემდეგ პოეტი.

გენიალური მწერლის შემოქმედებაში ერთგვარ ასახვას პოულობს შოთა რუსთაველის იდეა მოვალეობასა და მორალურ სიწმინდეზე, შექსპირის წარმოდგენა სიცრუესა და შურზე, გოეთეს აზრი წესრიგისა და ცხოვრების ჰარმონიის შესახებ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის იდეა ნდობისა, ტურგენევის დებულება სამართალზე და დოსტოევსკის შეხედულება ადამიანის უგვანობაზე.

ვაჟა, როგორც არავინ სხვა, იძლევა ანალიზს უმაღლეს პიროვნულ დონეზე ადამიანის მნიშვნელობისა და დანიშნულების ურთულესი ფსიქოლოგიური პრობლემის შესახებ.

ვაჟა-ფშაველა, ჯერ კიდევ ბავშვობის წლებში, ითვისებს შოთა რუსთაველის, დავით გურამიშვილის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის მოწინავე იდეებს, და, ამ მხრივ, თავისი გენიალური წინაპრების ღირსეული მემკვიდრე ხდება. (შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ დიდმა მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ, ილია ჭავჭავაძემ, პირველმა მიაქცია ყურადღება ჯერ კიდევ უცნობი მთიელის ტალანტს.) ვაჟას პოემების გაცნობის შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ საჯაროდ განაცხადა, ძველი თაობის პოეტებმა აღარ უნდა აიღონ კალამი ხელშიო.)

როგორც ცნობილია, გეოგრაფიული პირობების გამო ფშავ-ხევსურეთი და თუშეთი ისტორიულად უფრო დაცული იყო საქართველოს სხვა რაიონებთან შედარებით, რის გამოც მთის ხალხმა წმინდად შეინახა თავისი დიალექტი და ქართველი ერის ტრადიციები. მთამ აგრეთვე შემოინახა შოთა რუსთაველის უკვდავი საერთო-საკაცობრიო იდეები მოვალეობასა და ვალდებულებაზე, სინდისსა და პატიოსნებაზე, კანონსა და წესრიგზე; შემოინახა იდეები სიყვარულისა და სიძულვილის, თავგანწირვისა და ღალატის, სიმართლისა და უზნეობის შესახებ.

(აღწერდა რა თავისი გმირების მოქმედებას, ვაჟა-ფშაველას შესანიშნავად ესმოდა, რომ მხოლოდ ძლიერ პიროვნებას შეუძლია ღიმილით შეეგებოს სიკვდილს.)

შოთა რუსთაველის გენიალურ პოემაში ცრემლის პრობლემის განხილვისას ვწერდით, რომ ცრემლი მუდამ სასოწარკვეთის, მწუხარებისა და მომავლის უიმედობის მაჩვენებელი როდია. ამ მიმართულებით, რუსთაველის პოემა სპეციალურ ანალიზს მოითხოვს. ჩვენ ვხედავთ, რომ გარკვეულ პირობებში რაინდთა თვალებზე მომდგარი ცრემლი პიროვნების დეპრესიას არ გამოხატავს. ცრემლი, როგორც ემოცია, სიმხნევეს მატებს რაინდებს, და საგმირო საქმეებისაკენ მოუწოდებს.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში ვხვდებით პიროვნულ დონეზე ცრემლის პრობლემის შემდგომ ანალიზს. მოთხრობაში „ბათურის ხმალი" ავტორი შემდეგნაირად აგვიწერს ერთ-ერთი გმირის, ხეტეს ტირილსა

და მწუხარებას: „გმირის ტირილი გამწარებული ვეფხვის რუხრუხსა ჰგვანდა, რომლისთვისაც ვიღაც თავხედ მონადირეს ლეკვები მოუპარავ. შვილების მაძებარი აწყდება აქეთ-იქით, ადუღებული სისხლი ყელში ებჯინება: რომ ნამდვილი მტერი ვერ უპოვნია, ხესა და ქვასღა ჰღრღნის, მიწას ჰღადრავს კლანჭითა. ეს ტირილი უფრო წყეული-კრულვა იყო მტრის ბრაზში და ნაღველში ამოვლებული, ცრემლით განბანილი. მაგრამ ეს ცოტაა ხეტეს გლოვის დასასურათებლად: ეს ვეფხვი უნდა იქცეს ცრემლის მფრქვეველ სალ კლდედ თავისი სიმტკიცით და შეუდრეკელობით, მხოლოდ მას შერჩეს მსგავსება ვეფხვისა. ეს ორი საგანი შეაზავეთ ერთად ოცნებაში, ადინეთ ცრემლი, ალაპარაკეთ; მხოლოდ, ამ გლოვისა და ვაების დროს, სრულად, უკლებლად შერჩეს სიმტკიცე, გაუტეხლობა, დიდებულები კლდისა, ეს იქნებოდა სრული სურათი ხეტეს გლოვისა, მისი მოზარეობისა“.*

ამ განმარტებაში მოცემულია განცდათა უფაქიზესი პერსონოლოგიური ანალიზი.

იმისათვის, რომ სევდის და მწუხარების ჟამს შეინარჩუნო მოქმედების სიმტკიცე, ნებელობის ურყეობა და სულის სიდიადე, უსიამოვნო (ასთენიური) ემოცია პიროვნულ დონეზე უნდა ვითარდებოდეს.

3

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში მოცემულია მოვალეობის კატეგორიის როგორც პიროვნული სპეციფიკის, გენიალური ფსიქოლოგიური ანალიზი. ადამიანის ცხოვრების ძირითადი მიზანია ხალხისა და სამშობლოს სამსახური. პოეტი ხაზს უსვამს, რომ მოვალეობით განპირობებული მოქმედება აწმყოთი არ შემოიფარგლება. იგი არ წყდება და სამარადისო გმირული ხასიათის მაგალითს იღებს. ვაჟა წერს: „ბათური ფშავში, თავის სამშობლოში საკაცით მოიტანეს ბრძოლის ველიდან თანამოძმეებმა და დიდის ამბით მიაბარეს მშობელ მიწას. მოზარეთა ზარი დედამიწასა სძრავდა, მთებს ქედს ახრევინებდა და ცრემლს ადენდა. ბევრმა ლამაზმა ქალმა და რძალმა მოიჭრა ხშირი ყორნის ბოლოსავით შავი თმა, თორმეტ ნაწნავად დაწნული, ნიშნად ღრმა მწუხარებისა. საკაცეს თან ზოაყოლებდენ ბათურის ცხენს,—რახტში ჩამჯდარს; ცხენსაც კი ჯავშანი ეცვა, ზედ არავინ იჯდა. უნაგირის ტახტებზე იყო დაკიდებული გმირის რკინის სამოსელი: პერანგი, ჩაჩქანი, საფუხრეები, სამკლავე საჩერნეები, ხანჯალი, მშვილდი რქისა და საისრეები. თავად ბათურსაც მტრის ისარმა მოუღო ბოლო. გააფთრებულს ბრძოლაში, ხმლის ქნევის დროს, ისარი დაპკრეს იღლიის ძირში, რადგან იმას არ უფარავდა ჯაჭვი...“

* ტომი VII, „ბათურის ხმალი“, გვ. 116.

„... მაგრამ ხალხი ხმალზე უფრო ბევრსა ლაპარაკობდა, ბათურის ხმალზე: ქარქაშიდან ამოდის და ქარქაშიანი სწუხს, მიცვალებულის მკერდიდან აქეთ-იქით გადად-გადმოდისო".*

მაგრამ ყველაზე განსაცვიფრებელი ის იყო, რომ თემის წევრებმა, დაინახეს: „ღამით, როცა ყველას ღრმა ძილით ეძინა, ცეცხლიც ღველფზე შეხვეული, ნაცარმიყრილი, მთელ დარბაზში წყვდიადი გამეფებული, ხმალი თავისთავად ამოწვდილა ქარქაშიდან და დაუწყია ჰაერში ნავარდი, პრიალი ისე, როგორც მას ბრძოლის დროს ატრიალებდა ბათური. შემდეგ თავისთავადვე ჩაგებულა ქარქაშში. ამ ამბის მნახველი რამდენიმე წევრი იყო ოჯახისა ცალ-ცალკე, ხოლო მაგალითი არა ყოფილა, ხმლის ნავარდი ორს ერთად ენახა".**

გასაგებია, ფსიქოლოგიურად ჩვენ საქმე გვაქვს თემის სურვილთან, წმინდად შეინახოს და უკვდავჰყოს ხსოვნა ბათურის გმირობისა. ხალხი მოუწოდებს, მიჰბაძონ მის გმირულ საქციელს.

ბათურის ხმალი მხოლოდ მაშინ დამშვიდდა, როდესაც სათემო დროშის გვერდით მოათავსეს.

პოეტის შემოქმედებაში წინ წამოწეულია მაღალჰუმანური პატრიოტიზმის პრინციპი, რომელიც ადამიანს მოუწოდებს, პატივი სცეს და უყვარდეს, როგორც თავისი, ისე სხვა ერი. ვაჟა აღნიშნავს, ჩვენ არავის ვართმევთ სამშობლოს და ჩვენც ნურავინ შეგვედავებაო.

მსგავსი პატრიოტული გრძნობა შეიძლება კვალიფიცირებულ იქნას, როგორც ინტელექტუალური ემოცია პიროვნულ დონეზე.

ნამდვილი პატრიოტი ვალდებულია იყოს სულგრძელი და არ ემონოს სიბერეს.

პოეტი წერს:

ისევ მტერი ვარ იმისა,
ვისაც დღესნამდე ვმტერობდი, —
იგივე მიყვარს, იგივე,
ვისაც ამ სოფლად ვრჩებობდი,
სანამა ვცოცხლობ, გულში მაქვს, —
კითილსა ვყვანდე ზიარად:
ვერ მივცემ მტერსა მამულსა
საჯიჯგნად, დასაზიანად...
ნუ გეგონებათ, დავლაჩრდი, —
ჯერ ისევა ვარ ფხიანად***.

ვაჟას თანახმად პატრიოტული გრძნობა დროის ცნების გარეშეა. პოემა „ბახტრიონის" გმირი ამბობს:

---

* ტომი VII, „ბათურის ხმალი", გვ. 114.
** ტომი VII, „ბათურის ხმალი", გვ.117, 118.
*** ტომი I, „დამსეტყვე, ცაო", გვ. 312.

დედაო, დედაშვილობამ,
მეც ბევრი ვნახე ჭირია.
ოცს წელს სრულ სხვიშვილადა ვარ,
საშობლო გამიწირია*.

მაგრამ იგი ისევ იტანჯება, როგორც მისი თანამოძმენი:

...კახეთი
მისცეს ქარსა და ნიავსა;
საცა ჰსურთ, ყურძენსა სჭამენ,
საცა—ჭანჭურს და ქლიავსა,
აწიოკებენ ქალ-რძალსა,
ნამუსსა ხდიან ძალადა,
ჰკრეფავენ, ურჯულოები,
სილამაზესა ღალადა.
არა ჰზოგავენ, დედილამ,
ვინც კი მაუათ თვალადა.
მთელი კახეთი ქცეულა
ჩიქილამოხდილ ქალადა.**

გმირის მწუხარება უსაზღვროა, მაგრამ ასევე უსაზღვრო და უტეხია მისი გადაწყვეტილება დაეხმაროს თუშ და ფშავ-ხევსურ თანამოძმეებს დამპყრობლებისაგან სამშობლოს განთავისუფლებაში. პოეტის წარმოსახვაში თავისი ხალხის სიყვარულის პიროვნული გრძნობა მარად ახალგაზრდაა.

მშობლიურ გრძნობას, პატრიოტიზმთან ერთად, პირდაპირი დამოკიდებულება აქვს ადამიანის მორალურ სიწმინდესთან.

ვაჟა-ფშაველა ბავშვთა სოციალურ-ფსიქოლოგიური პროფილის ფორმირებაში წამყვან როლს ანიჭებს დედას. ამით იგი შემოქმედებითად წინასწარ განსჭვრეტს ფსიქოლოგიისა და პათოფსიქოლოგიის თანამედროვე დაყენებას.

ჯავარას მაგალითზე („მოკვეთილი") ვეცნობით დედას—პატრიოტს, რომელიც, თავის სამშობლოზე მწუხარებით მოსილი, ცდილობს ვაჟიშვილს გაუღვივოს უმაღლესი ემოციები. სამშობლოს საზღვრებს გარეთ ცხოვრებით კმაყოფილი ბახა ამშვიდებს დედას შემდეგი სიტყვებით: „აბა, დედავ, ძალიან რო სტიროდი და იმდუღრებოდი, სააქაოდ როცა გამოვემგზავრეთ, რა გვქონდა სატირალი? რა გვიჭირს. კარგადა ვართ; პური აქაც არის, ვაჟო, წყალი. გაიძახი გიჟივით: ვაჰმე, ჩემო ფშავისხევო! ვაჰმე, ჩემო ფშავისხევო! — ქისტეთი რით არის ნაკლები შენს ფშავის-ხევზე? — აქ უკეთესი მთებია, აქაც ცივი წყაროებია, მაშ, რაღას სწუწუნებ, შე საწყალო?"***

* ტომი III, „ბახტრიონი", გვ. 146.
** იქვე, გვ. 147.
*** ტომი VII, „მოკვეთილი", გვ. 296.

დედაშვილურად უსსნის რა ვაჟს, რომ ადამიანის სუნთქვა, ცოცხალი გულისცემა არ განისაზღვრება მარტო პურითა და წყლით, ჯავარა ეუბნება ბახას: „ვენაცვალე ჩემს ფშავის-ხევს, ის მაინც სხვაა... აქ მე, შვილო, მარტო ვგევივარ ცოცხალს, განა ცოცხალი ვარ, განა ცოცხალია ჩემი გული? ე ქისტის კაცები განა მეკაცებიან, ან დედაკაცები მედედაკაცებიან? ქაჯებად მიჩანან თვალში, სუ, დედაშვილობას, მაგას როგორ ამბობ, ცოდვა არ არი? ვაჰმე, ჩემო საორბევ, ჩემო დეკიან-გორო! ვაჰმე, ჩემო არაგვო, შენი ხვივილი ვეღარ გავიგონე, ეს მესამე წელი მიდის. ნეტავი ერთხელ კიდევ მაჩვენა იქაურობა თვალით; აქ როგორ უნდა დავიმარხო, ვისთან უნდა დავიმარხო, სადაური სად მოვკვდე! მადლობა შენთვის, უფალო, ალბათ, ეს იყო ჩვენი წერა, ეს იყო ჩვენი ბედი, ვაჰმე! დედაშვილობას, აღარ თუ მოგაგონდება მაშ თავის ქვეყანა? თავისი სალოცავები, აღარ თუ, გინდა იქ ყოფნა, თვის ძმებში, თვის თემში?“*

ვაჟა-ფშაველა გვიჩვენებს აგრეთვე მშობლისადმი შვილის ემოციის ძალას. ხაზგასმულია, რომ ცრემლით დანამული დედობრივი ალერსი და სიყვარული ისეთ მტკიცე დამოკიდებულებას სჭედს, რომლის დათრგუნვა არც ცეცხლით და არც მახვილით არ შეიძლება.

ფშაველი ჯარისკაცის წერილში დედისადმი ვკითხულობთ:

როცა მისწყდება თოფის ხმა
და ზარბაზნების გრიალი,
გრძნობები დამიყუჩდება,
არ მესმის ბრძოლის ზრიალი,
ფიქრით შინა ვარ... საჩეჩლის
კბილების მესმის წკრიალი.
გიცქერ, მატყლსა სჩეჩ, ფარტენას
ცრემლი გისველებს ტიალი!
ეგ ხომ ჩემ საჩოხედ გინდა!
ნაკურთხი დედის ცრემლითა
არ გაიჭრება მახვილით,
არ დაიწვება ცეცხლითა.**

4

შოთა რუსთაველის მსგავსად, ვაჟა-ფშაველა დიდი შემოქმედებითი ძალით აშუქებს ძმადნაფიცობის პიროვნული ფსიქოლოგიის, აგრეთვე ქალისა და კაცის პიროვნული ფსიქოლოგიის პრობლემებს. მაგრამ ამ საკითხების განხილვის დროს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი: შოთას პოემაში ძმადნაფიცობის და პიროვნული ერთიანობის იდეის ფსიქოლოგიური ფორმირება ხორციელდება დროის გარკვეულ პერიოდში.

---

* ტომი VII, „მოკვეთილი“, გვ. 296.
** ტომი II, „ფშაველი ჯარისკაცის წერილი“, გვ. 269

რუსთაველის შემოქმედებაში ვხვდებით ისეთ მომენტებს, როდესაც კაცთმოყვარეობის და მოვალეობის უმაღლესი იდეები პოულობენ საჭირო ლოგიკურ განხორციელებას.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში აღწერილია ისეთი რთული და ტრაგიკული სიტუაციები, რომ დრო არ რჩება ამა თუ იმ მომენტის აწონ-დაწონისა და საჭიროა სწრაფი მოქმედება. ამავე დროს გმირები პოულობენ გზას, რომელიც განსაზღვრულია პიროვნული მოთხოვნილებებით.

პოემაში „ბახტრიონი" კვირია მიმართავს ლელას:

შენ და და მე ძმა, ლელაო!..
თუნდა მიმიღე მამადა.
ჩემს ესე დატეევებასა
ნუ ჩამომართმევ ავადა....
მე და შენ, დაო, ესრე ვქნათ,
მეც თავს არ ვზოგავ, იცოდე:
ჩვენ ჯარზე უწინ წავიდეთ,
შენაც ჩემთანა ხვიდოდე.
ჩვენ ორნი წავალთ ერთადა —
მივემართოთ თათრის ბინასა.*

სული უმალ ცნობს სულს, გული გრძნობს გულს, და ლელა პასუხობს:

მზადა ვარ, შენი ჭირიმე,
როგორც სჯობ, იცი უკედა,
მე კი გონება არ მიჭრის,
გამხდარს დარდ-ბოღმის ბუდედა.
მტრის ჯავრი გულში მიდგია,
შავს ალაზანის გუბედა.
ეგრ იყოს, როგორც შენ ამბობ,
უარს არ ვიტყვი მ[illegible].
ოღონც დააბას ჩვენ ჯარმა
თათრები ვირის ბაგაზე,
იმოდენს როგორ არ შავძლებ,
რო დამკლან დედის კალთაზე...**

აღწერილი რეაქცია შორსაა ე. წ. მოკლე ჩართვის ტიპის, სწრაფი გადართვისაგან. ხსენებული დასკვნა უეჭველად შედეგია თავისი ხალხის მიმართ ძლიერი პატრიოტული გრძნობისა.

ვაჟა აღნიშნავს, მეტად დიდია მამოძრავებელი ძალა და მისი შესაძლებლობანი, როდესაც იგი ხელმძღვანელობს უმაღლესი პიროვნული კატეგორიებით.

ვაჟა-ფშაველა ნაწარმოებში გვიმტკიცებს, რომ ქალსა და კაცს ერთნაირად შეუძლიათ ემსახურონ შრომის მოვალეობასა და მორალის პრინ-

* ტომი III, „ბახტრიონი", გვ. 164—165.
* ტომი III, „ბახტრიონი", გვ. 166.

ციპებს. საჭირო შემთხვევაში ქალი მოწოდებულია შეასრულოს მამაკაცის საქმე.

პოემა „ბახტრიონის“ გმირი ქალი სანათა აღვსილია მწუხარებით, მაგრამ მას სწამს, რომ ქალის მოვალეობაა არა წუხილი, არამედ მოქმედება. მოვუსმინოთ მას:

ჩემ რა იკითხვის, დედილას,
უკლოსი, ბედით შავისა,
დავკარგე ყველა თვის ტომი,
ვინაც კი მყვანდა თავისა....
წარღვნა დაგვეცა ხოშარელთ
ნყეულის თათრის ჯარისა.
მამრთა შააკლეს მტერს თავი,
ხსენება გასწყდა კაცისა.
გასუქდა ხოშარის გორი
სამარეებით ხშირითა.
ვინც დავრჩით ცოცხლად, დიაცნი.
დახოცილებსა ვსტირითა.
ჩვენ რო გვნახავენ მტირალთა,
ბალღებიც ატირდებიან;
გველოვის მიზეზსა გვკითხავენ,
დედებს რომ გვაკვირდებიან;
ჩრ მიიღებენ პასუხსა,
უფრორე აყვირდებიან...
ვინ ემსახუროს, მაშ, ხატსა?
მაშ, ვინ აუნთოს სანთელი?
მაშ, ვინ დაგვიკლას საკლავი?
ვინ მოაკმიოს საკმელი?!
უკაცურთ კაცობა გვმართებს,
მანამ სული გვჩრავ პირშია.
ხატიც შაგვინდობს ცოდვასა,
რო გვნახავს გასაჭირშია.

პატრიოტული გრძნობებით გამსჭვალული ქალი ურყევია თავის გადაწყვეტილებებში. იგი დედის გულს და სიყვარულს შვილისადმი უმორჩილებს პიროვნების კონტროლს.

„მოკვეთილის“ გმირი ქალი ჯავარა იძულებულია აღიაროს მწარე ფაქტი, რომ მისი შვილი, ბახა, სამშობლოს მოღალატეა. მან შემოიყვანა მტერი მშობლიურ მხარეში და ამით ჩაიდინა შეუწყნარებელი დანაშაული.

---

* ტომი III, „ბახტრიონი“, გვ. 144—145.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას არავითარი საერთო არა აქვს სიმბოლიზმთან. პოეტი თუმც ხშირად მიმართავს უსულო სამყაროს „ხმებს“ ან ცხოველთა ენას, მაგრამ იგი შორსაა ფილოსოფიური პანთეიზმისაგან.

მისი გადახრები და ექსკურსები მხოლოდ მხატვრულ ხერხს წარმოადგენს საგნებისა და მოვლენების რეალური აღქმის გასაძლიერებლად. შედარებათა, დაპირისპირებათა და მოვლენათა იდენტიფიკაციის შემთხვევაში პოეტი ოსტატურად მიმართავს სიმბოლიკურ აღწერას და ასევე სიმბოლიკურად ასახავს ფსიქიკური აპარატის მრავალ გამოვლინებას.

უმანკო ბუნება თავისი უშუალობითა და უმწიკვლობით წარმოადგენს უცილობელ ლოგიკურ დოკუმენტს შესაძლო ფსიქოლოგიური პერტურბაციების ურთულესი მექანიზმებისათვის; კვანძის გასკვნისა და გახსნისათვის, ფსიქიკურ პროცესთა მიქცევისა და უკუქცევისათვის.

სწორედ ბუნების მაგალითებზე და ბუნების წიაღში პოეტი გვიჩვენებს თანაგრძნობისა და გაკიცხვის, სიყვარულისა და სიძულვილის, დიდსულოვნებისა და სუსტსულოვნების, სიხარულისა და ცრემლის, სამართლისა და უსამართლობის, ღირსებისა და მანკიერების ზოგად ფსიქოლოგიურ ბუნებას.

ამგვარი, შემოქმედებითი გზით ავტორს საფუძველი ეძლევა დარწმუნებით წამოაყენოს ორი თეზისი: 1. უმაღლესი და კეთილშობილური გამოვლინებანი შეინიშნება ბუნებაშიაც. ამიტომაც ადამიანი ვალდებულია არ ჩამორჩეს ბუნებას თავისი მორალური სიწმინდითა და სასარგებლო მოღვაწეობით. 2) ადამიანი ვალდებულია ახსოვდეს, რომ უმაღლესი და კეთილშობილური ქცევა წარმოადგენს მის აუცილებელ თანამგზავრს, ბუნებრივ კატეგორიებს. ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში პიროვნული ფუნქციები, პირველ რიგში, ჰუმანიზმი, კაცთმოყვარეობა, სიბრალულის და თანაგრძნობის ემოციები ბრწყინვალედაა ნაჩვენები ცხოველების, ჩიტებისა და მცენარეების და ასევე, უსიცოცხლო სამყაროს მაგალითებზე.

ალეგორია ე. წ. „ზოოფსიქოლოგიზმისა“ და „პანთეიზმის“ მეშვეობით იძლევა საშუალებას უფრო ღრმად და სრულად გადმოგვცეს სუბიექტური სამყაროს პროცესების აზრი და შინაარსი ადამიანის პიროვნების დონეზე.

პანთეისტური სტილი, ე. ი. ბუნებისადმი მიმართვა წარმოადგენს ვაჟა-ფშაველას თავისებურ შემოქმედებით კრედოს. თანახმად პოეტის თვალსაზრისისა, ადამიანები და ბუნება წარმოადგენს ერთ მთლიანს. „გარეშე ბუნებისა და ადამიანთა ცხოვრებისა არ არის პოეზია: (ვისაც კარგად ესმის ბუნება და ცხოვრება, თუნდა ლექსებს, დრამებს, რომანებს არ სწერდეს, მაინც პოეტია. არ შეიძლება კაცთა ცხოვრებაში

ისეთი რამ მოვლენა დავასახელოთ, რომ მისი მსგავსი თვით ბუნებაშიც არ მოიპოვებოდეს..!.

(„როგორც კაცთა საზოგადოება გვაძლევს მარტოოდენ მავნებელს ადამიანს, წევრს, აგრეთვე ბუნება—სხვადასხვა გესლიან ქვეწარმავალთ, რომელნიც ჩვენ გვეზიზღება..)

(„რაც უნდა განვითარების უმაღლეს მწვერვალს მიაღწიოს კაცობრიობის ცხოვრებამ, მაინც მასში უნდა სჩანდეს ისევ ბუნება საერთოდ... ჩვენ ბუნებაში ვართ—იგი ჩვენშია. საით, როგორ შეგვიძლიან იგი თავიდან ავიშოროთ, იმას გავექცნეთ, დავემალნეთ?! ცოცხალნიც მისი ვართ, მკვდარნიც..)

(„რამდენადაც ნიჭიერია მწერალი, რამდენადაც მაღალი და დიდებულია მისი გრძნობა, გონება, იმდენად სავსებით ხატავს იგი ბუნებას არჩეულ ტიპის მეოხებით. შექსპირი იმიტომ არის დიდებული ყველა მგოსანთა შორის, რომ ბუნება სავსებით გამოსჭვირს იმის ნაწერებში. ამ მხრივ შეჰხედეთ საგანს, ვნახოთ, თუ არ დამეთანხმოთ...)

(„ყველაფერი რასაც ბუნებრივობა ეტყობა: სიძულვილი თუ სიყვარული, შური, მტრობა, სიმამაცე და სიმხდალე, ქველობა თუ სიძუნწე და სხვ. და სხვ., იქ უსათუოდ პოეზიაა. ყველაფერს თავისი გასამართლებელი საბუთი აქვს, მიზეზი, გარემოება. მწერალს ეს მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ ბუნებრივ კანონს არ უმტყუნოს. წესიერება ბუნებისა დაიცვას — ისე უნდა გადმოგვცეს სურათი, რომ არა ვსთქვათ, — ეს ყოვლად შეუძლებელია, ეს ბუნების წინააღმდეგიაო“*)

მცირე ფორმის მოთხრობაში, „შვლის ნუკრის ნაამბობი“ ვაჟა-ფშაველამ განსაკუთრებული სიღრმით, თვალსაჩინოდ და დამაჯერებლად დაგვიხატა უთანასწორო, გულცივი ბრძოლა სუსტი, უმწეო არსებისა, ერთის მხრივ, და ფიზიკურად ძლიერ, ამა ქვეყნის ულმობელ წარმომადგენლისა, მეორეს მხრივ, გამახვილებულია ყურადღება ადამიანის როლისა და მოვალეობის მიმართ.

შექსპირისა და დოსტოევსკისათვის დამახასიათებელი დრამატიზმის ძალითაა ნაჩვენები, თუ ზოგიერთი ადამიანის მოქმედება რამდენად უფრო მძიმეა, უფრო მწარე და უგულო, ვიდრე სტიქიური უბედურება.

თვალნათლივ ვხედავთ, რამდენად უფრო მკაცრი შეიძლება იყოს ადამიანის მოქმედება პიროვნული მორალის კონტროლის გარეშე ჰედონისტური დაკმაყოფილების პრინციპის ჭარბობისას, ვიდრე სტიქიის ან ნადირის მოქმედების შედეგი.

(უსუსურობა, უმწეობა გამოხატულია ბუნების ფონზე, სოციალურ-ფსიქოლოგიური პირობების გარეშე, ამიტომაც უფრო მკვეთრად გაიკიცხება ადამიანის უღირსი მოქმედება.)

---

* ტომი IX, „სად არის პოეზია?“ გვ. 394, 395, 396, 397.

შვლის ნუკრის მდგომარეობა ტრაგიკულია. იგი ამბობს, როგორც აღსარებას: „გზადაკარგული დავდივარ. აი, დახედეთ ჩემს სისხლიანს ფეხსა, — ეს, წყლის დასალევად რომ ჩავედი ხევში, მაშინ ვიტკინე... გული მიწუხს... გული... საბრალო დედაჩემი! მანამ დედა მყვანდა ცოცხალი, სულ ალერსში ვყვანდი: ძუძუს მაწოვებდა, მიალერსებდა, მაფრთხილებდა. რაღა მეშველება მე, საბრალოს, ეხლა! ძუძუს აღარ ვწოვ, მხოლოდ ბალახის ნამსა ვსუტავ დილით და საღამოთი, როდესაც ნამია, და რძის ნდომას იმითი ვიკლავ. უპატრონო რომ ვარ, სულ მეშინიან, ვკანკალებ, მუდამ დღე სიკვდილს ველი, გზაარეული დავეხეტები... ღმერთო, რამდენი მტერი გვყავს...“ „გენაცვალე, ტყეო! შენ ბევრს მშველი, თორემ აქამდის ჩემის ქათიბის ბეწვიც არ იქნებოდა!...

„რას გიშავებ, ადამიანო, მითხარი, რას? რა დაგიშავა საბრალო დედაჩემმა, რა შეგისვა, რა შეგიჭამა, რომ მოჰკალი და უპატრონოდ დამაგდე, დამაობლე?! ოჰ, ადამიანებო! თქვენს ხერხსა და ღონეზე ხართ დაიმედებულნი და ჩვენი ჯავრი არა გაგვსთ... არა ჰგრძნობთ, რომ ჩვენც გვიყვარს თავისუფლება, არა ჰგრძნობთ თქვენის შეუბრალებელის გულით, რომ ჩვენც გვიყვარს სიცოცხლე, ბუნება: ფოთლის შრიალი, წყლის ჩქრიალი, რომელსაც სულგანაბული ეგრე ხშირად ყურს ვუგდებ ხოლმე, ბალახის ბიბინი და ტყის ცხოველებთან ერთად ნავარდობა... შენ კი, ოჰ, ადამიანო!. თვალებდასისხლიანებული, გაფაციცებული დამეძებ მე და ჩემს ფერს სუსტსა და უპატრონოს ათასს სხვას... იარაღი გაქვს, მოგვეპარები, მუხთლად გვკრავ ტყვიას და გამოგვასალმებ წუთისოფელს...*.

ამავე ნაწარმოებში დიდი სითბოთი და ექსპრესიითაა გადმოცემული დედის გრძნობები, მისი თავგანწირულება. იგივე ექსპრესიით ჩერდება ვაჟა-ფშაველა საწინააღმდეგო ვექტორზე: ემოციები შვილებისა მშობლების მიმართ.

მოთხრობაში „პატარა მწყემსის ფიქრები“ ვეცნობით ყრმა მოჯამაგირის ბედს. მასში ნიშანწყალიც კი არ არის მშობლების მიმართ უკმაყოფილების. მას მხოლოდ ერთი სურვილი აქვს: „ეჰ, ნეტავი მშობლები ცოცხლები მყვანდნენ და რა ვუყოთ!“**

საკითხები ადამიანის არსებობის დინამიკური მთლიანობის შესახებ წარსულში, აწმყოსა და მომავალში უშუალოდაა დაკავშირებული გერონტოფსიქოლოგიის პრობლემებთან.

ვაჟა-ფშაველას შესანიშნავად ესმის ევოლუციური კანონის უცილობლობა, ცოცხალი არსება იბადება, განვითარებაში აღწევს თავის აპოგეას, ბერდება და კვდება. ოღონდ ისმის კითხვა, როგორ მოვიქცეთ, რომ

---

* ტომი V, „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, გვ. 13-14.

** ტომი V, „პატარა მწყემსის ფიქრები“, გვ. 31.

ღრმა ფიზიკური მოხუცებულობის დროს შევინარჩუნოთ ბრძნული სიბერე.

მოთხრობაში „ხმელი წიფელი“ გადმოცემულია მეზობელი ხეების ზერელე დამოკიდებულება ბებერ წიფელთან. მათ დაივიწყეს მისი ადრინდელი სიდიადე, თაკილობენ მის მომაკვდაობას და ხშირად ამბობენ „ნეტავი შენ არ გვაუშნოებდეო!“ არ იციან უგნურმა ხეებმა, რომ ხალხს ჯერ არ დაუვიწყნია ხმელი წიფელის სახელი, კიდევ ახსოვს მისი სიდიადე:

! განა ყველა, რაც ხმელია,
კაცისგან საწუნარია?!
ათას ცოცხალსა ბევრჯელა
ათჯერ სჯობს ერთი მკვდარია.*

ალბათ, ჭიებიც მრავლად დაბუდდნენ ძველ ხეში და როგორც ჩანს, არც ალერსი და არც წყენა წიფელზე უკვე აღარ მოქმედებს. ხოლო სიმბოლური მოხუცის წინაშე ვაჟა-ფშაველა აყენებს დილემას, ვადატყდეს მაგრამ არ გადაიღუნოს და თავის მდგომარეობაზე ფიქრის დროს არ დაივიწყოს მომავალი.

ავტორის თანახმად, მომავლის რწმენა, არის რწმენა: „ხმელი წიფელი შეუშფოთრადა სდგას, არც ავს იტყვის, არც კარგს, სდგას გაშტერებული; იმან არც სიბრალული იცის, არც სიმძულვარე; არც სამტროდ აუდუღდება გული, არც სამოკეთოდ; ფიქრობს ხმელი წიფელი თავის თავზე, წარსულზე, აწმყოსა და მომავალზე; გულში თითქო ღრმად ჩასჭდევია მწუხარება. ხანდახან გადმოაცქერდება მის ერთს ფესვის ბოლოზე ამოსულს პატარა დასახულს ყლორტს, რომელიც მზეს და წვიმას უცდის, რომ გაიზარდოს. ესღაა იმისი ნუგეში...“**

ვაჟა-ფშაველას მიერ განვითარებული იდეა სახავს ოპტიმისტურ გზას სიბერით დაუძლურებულთათვის, ამასთან, ზრუნვა მომავალზე შეადგენს შეურყეველ პრინციპს ყოველი ასაკობრივი პერიოდისათვის.

მოლოდინის ემოციას განსაკუთრებული თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს ფსიქოლოგიასა და პათოფსიქოლოგიაში. იგი ცნობილია, როგორც შერეული აფექტი, ე. ი. გრძნობა, რომელშიც ერთდროულადაა მოცემული სთენური და ასთენური ღერძი.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა „მთანი მაღალნი“, რომელშიც პოეტი შემოქმედებითი ანალიზისათვის მიმართავს ფიზიკურ სამყაროს, ბუნებას. მგოსანი ალეგორიულად უშვებს „მაღალ მთებთან“ მოლოდინის, სიმბოლური გრძნობის შესაძლებლობას.

ავტორი წერს:

---

* ტომი V, „ხმელი წიფელი“, გვ. 80.

** იქვე, გვ. 87.

„სდგანან და ელიან. წვიმა წვიმს იმათ თავზედ, ელვა უტუსავს ოქროს ქოჩორს, მეხი ეთამაშება იმათ თვალებს და ხშირადაც ერჭობა ისარივით გულ-მკერდში, არაფერია. ინგრევა ნახევარი მთა და ზვავად მიდის ხევში. არაფერია ეგრევ, თუ კლდე და ლოდები მაინც ელიან...“

„სდგანან და ელიან. გული სტკივათ, ძალიან სტკივათ. მაგრამ არ იხოცებიან, არც ჭლექდებიან. ელიან, ვის? ან რას? რაღაცას. დიაღ, რაღაცას. ეს რაღაცაა უნახავის დანახვა. ჰნახეს და გაათავეს, რასაც იმათი თვალი და გული მისწვდებოდა. სხვა ახალი მოსწყურებია იმათ თვალსა და გულსა. ეს ხომ თვალ-გულის გაუმაძღრობაა? სწორედ რომ ისაა.“*

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში მოლოდინი მოცემულია, როგორც ინტელექტუალური გრძნობა, მოკლებული უსიამოვნო (ასთენიურ) ღერძს. ამასთან იგი დაკავშირებულია მომავალთან, როგორც უკვდავი შემოქმედებითი სწრაფვა, რათა შეიცნო შეუცნობელი, უხილავი.

სწორედ ამ წინსვლის პროცესში მდგომარეობს კაცობრიობის, ადამიანის ყოფიერების ჭეშმარიტი შემოქმედებითი დაუკმაყოფილება. „მუდამ ქმედობა და სწრაფვა ახლისაკენ“ — შეადგენს გენიალური ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ერთ-ერთ ძირითად თეზისს.

თუ მაღალი მთების ალეგორიულ ცხოვრებაში, რომელნიც მარად მდუმარე, უმოქმედო, განდგომილი, ცივი და განურჩეველია, მოსალოდნელია მოლოდინი, როგორი უნდა იყოს პიროვნული მოთხოვნილება ადამიანისადმი?

6

როგორც ვიცით, ფსიქიკური აპარატისათვის დამახასიათებელია მთლიანი ინტეგრალური მოქმედება, ერთნაირად გამოხატული ყველა მის დინამიკურ დონეზე; ეს თვისება წარმოადგენს ყველაზე სპეციფიკურს პიროვნების რეგისტრებზე.

ფსიქიკის მთლიანობა აუცილებელი პირობაა უმაღლესი ფსიქიკური რეაქციებისათვის.

აღსანიშნავია, რომ ფსიქოდინამიკური პროცესების ძვრადობა უზრუნველჰყოფს ფსიქიკური აპარატის სინთეზური მუშაობის სისწრაფეს.

ფსიქიკურ გამოვლინებათა მთლიანობა და ძვრადობა, რომელიც ესოდენ ახასიათებს პიროვნების დონეს, ქმნის დინამიკურ ფონს ანტინომური ფსიქოლოგიური რეაქციებისათვის.

გენეტიკური ფესვები და ფსიქოლოგიური ანტინომიის დინამიკური მექანიზმები ძნელად ექვემდებარება გაგების, შთაგონების და ახსნის ანალიზს ფსიქოლოგიის ჩვეულებრივი პოზიციებიდან.

---

* ტომი V, „მთანი მაღალნი“, გვ. 308.

აქ საქმე გვაქვს დროებითი გადართვის ფსიქოლოგიურ პროცესებთან, პიროვნების ძირითადი კრედოს შენარჩუნების მიზნით.

ჰარმონიული პიროვნება მოწოდებულია სათანადოდ ასწონ-დასწონოს ფაქტი და მოვლენა (ანალიზ-სინთეზი) და მოახდინოს საჭირო ორიენტაცია რთულ გარემო სიტუაციაში და, ასევე, სუბიექტურ განცდებში.

აქედან ცხადია, რომ ჰარმონიული ფსიქიკური აპარატის მქონე ადამიანი ავლენს არაშაბლონურ ფსიქიკურ რეაქციებს.

მუდმივ აწონ-დაწონასთან და დაძაბულ ორიენტაციასთან დაკავშირებით, ფსიქოლოგიური პროცესები ხშირად ეჯახება პიროვნების საწინააღმდეგო განწყობილებას, ტენდენციებს, სურვილებსა და სწრაფვას. ამით ადამიანის ფსიქიკურ აპარატში იქმნება კონფლიქტური განცდების გარკვეული კვანძი, რომელიც ითხოვს ლოგიკურ გადაწყვეტას და ფსიქოდინამიკურ განტვირთვას. რაც უფრო რთულია სუბიექტური ან ობიექტური სიტუაცია, მით მკვეთრად, ღრმად და უფრო კონფლიქტურად წარმოდგენილია ანტინომური რეაქციები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ანტინომური რეაქციები ინტელექტუალურ ჭრძნობაზე შენდება. ამ გრძნობით უნდა იყოს გამთბარი აგრეთვე სუბიექტური განწყობის გარეშე მდგარი ობიექტური კრიტიკა, როდესაც შესაძლოა გულწრფელი სიძულვილისა და პატივისცემის ერთდროული გამოვლინება.

ანტინომურ, ფსიქოლოგიურ რეაქციათა ჭრილში განსაკუთრებით ყურადღებას იმსახურებს ვაჟა-ფშაველას პოემა: „ალუდა ქეთელაური". ხსენებულ ნაწარმოებში აღწერილია ორი გმირის, ხევსური ალუდასა და ქისტ მუცალის, შეტაკების განსაკუთრებული განცდებით აღვსილი სცენა. აქ წარმოდგენილია ღრმა ტრაგიზმი, როცა ისმება საკითხი—სიკვდილი ან სიცოცხლე, მესამე გზა არ არსებობს.

გმირული შერკინება მთავრდება ხევსურის სრული გამარჯვებით. მაგრამ, ვაჟას თქმით, ადგილი აქვს „სასწაულს".

ალუდას თოფი არ უნდა,
ატირდა, როგორც ქალიო;
არ აპყრის იარაღებსა,
არ ეხარბება თვალიო.
თავით დაუდეა ხანჯარი,
ზედ ეკრა სპილოს ძვალიო,
გულზედ ძეგლიგი დაადვა,
მკლავზედ ფრანგული ხმალიო.
მარჯვენას არ სჭრის მუცალსა,
იტყოდა: „ცოდეა არიო;
ვაჟკაცო, ჩემგან მოკლულო,
ღმერთმა გაცხონოს მკვდარიო.
მკლავზედაც გებას მარჯვენა,
შენზედ ალალი არიო,

შენ ხელ შენს გულზედ დამიწდეს,
ნუმც ხარობს ქავის კარიო,
კარგი გყოლია გამდელი,
ღმერთმ გიდღეგრძელოს გვარიო“.
სიგრძივ გაპხურა ნაბადი,
ზედ გადაადვა ფარიო.

ხევსურის არაჩვეულებრივი, პირველი შეხედვით, ასე ვთქვათ, უცნაური და გაუმართლებელი საქციელი ღრმა ფსიქოლოგიურ ანალიზს მოითხოვს.

რაში მდგომარეობს ის სასწაული, რომელსაც ადგილი ჰქონდა მუცალის სიკვდილის შემდეგ? სიძულვილი იცვლება აღტაცებით, სურვილი შეურაცხყოფისა—დატირების ძმური გრძნობით, სიბრაზე—გულწრფელი გულკეთილობით, ზიზღი—სიყვარულით, გაკიცხვა—პატივისცემით, შურისძიება—კეთილშობილური პატიებით, განურჩევლობა—თვითგანწირვამდე მისული ზრუნვით, გრძნობა მტრისადმი—ძმური სიყვარულის გრძნობით, ბოროტება—სიკეთით.

აღნიშნული ღრმა ანტინომური ხასიათის ფსიქოლოგიური რეაქცია, რომელსაც ალუდა ავლენს სწრაფი გადანაცვლების სახით, გარეშეა ხანგრძლივი ფიქრისა და ფსიქოლოგიური „ცოხნის“.

ღირსეული მეტოქის გმირული წინააღმდეგობა ალუდაზე ახდენს ისეთ ღრმა შთაბეჭდილებას, რომ იგი უძველესი ადათის წინააღმდეგ იჩენს იშვიათ დიდსულოვნებას და მტრის გულწრფელი მეგობარი და პატივისმცემელი ხდება.

უფრო მეტიც, ალუდა არ უშინდება თემიდან გაძევების მუქარას და მტკიცედ გადაწყვეტს, შესწიროს მსხვერპლი ყოფილ მტერს, მოუნათლავ მუცალს.

საჭიროა გვახსოვდეს, რომ აღნიშნული ანტინომური გადართვები შესაძლოა განხორციელდეს მხოლოდ მაღალ პიროვნულ დონეზე.

მე მქონდა შემთხვევა მქსაუბრა ერთ-ერთ ლიტერატორთან, რომელსაც ალუდას საქციელი მიაჩნდა ფსიქოლოგიურად გაუგებრად, შეუძლებლად და ავტორის არარეალურ ფანტაზიად.

აღნიშნული აზრი უეჭველად მცდარია. პიროვნულ დონეზე შესაძლოა მიმდინარეობდეს უაღრესად რთული და მოულოდნელი გადანაცვლებანი. ხსენებული თვალსაზრისით ვაჟას შემოქმედებითი მასალა ფასდაუდებელია პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის საკვანძო პრობლემებისათვის.

შებრალების გრძნობა დამარცხებული მტრისადმი ინტელექტუალურ ემოციას წარმოადგენს.

ალუდა ქეთელაური აღტაცებულია მოწინააღმდეგის გმირობით, რომელსაც გულის ნაცვლად „რკინა“ აღმოაჩნდა და მისთვის განსაკუთრებულად ძვირფასია ხმა მოვალეობის ადამიანური სიწმინდისა. იგი

ნედგრად (სტოიკურად) ღებულობს თემის გადაწყვეტილებას მისი განდევნის შესახებ.

პოემა „სტუმარ-მასპინძელი“ პიროვნულ ანტინომურ მოქმედებათა ბრწყინვალე მაგალითია.

შეხლა თემის კანონსა და ინდივიდუალურ რეაქციათა შორის დაკავშირებულია ღრმა ფსიქოლოგიურ პერტურბაციებთან. განცდათა ამ კალეიდოსკოპში ყურადღებას იპყრობს, ძირითადად, ორი მომენტი, სახელდობრ: 1. ძველის მიმართ შესაძლოა პროტესტი და იგი არ არის აბსოლუტურად უმწიკვლო და 2. მოვალეობის ზოგადსაკაცობრიო თვალსაზრისით, მორალურად განმტკიცებული რეაქცია სასარგებლო და პერსპექტიულია.

სამშობლოს მოღალატისა და გამყიდველის, ბახასა და მისი ბიძაშვილის, ღვთისოს დიალოგში ვაჟა ჩერდება ფსიქოლოგიურად უაღრესად საინტერესო მომენტზე, სახელდობრ: ღვთისო ერთდროულად ავლენს ორ საწინააღმდეგო ტენდენციას: დადებითსა და უარყოფითს.

მოგვყავს ამ დიალოგიდან ცალკეული გამოთქმანი.

ღვთისო მიმართავს ბახას (დადებითი ტენდენცია—პატრიოტიზმი): „შენი ვარ და პირში იმიტომ გეუბნები, უხერხული, უმსგავსო საქმეა. მაგრამ ჩვენ ერთობლივ საგვარეულომ ხვალ ფხა უნდა გამოვიჩინოთ, ეგ ნალი მთელს საგვარეულოსა ჰხვდება, მთელი თემის და გვარის ჭუჭყია“.

ღვთისო (უარყოფითი ტენდენცია—წაქეზება, შური იძიოს განთქმული მებრძოლის, ჩონთას, წინააღმდეგ): „ვინც როგორ მომექცევა, ძმაო, მეც ისე მოვექცევი, რა ვქნა. ჩონთამ როდის დაგიძახა,—შენი საცოლე მიმყავ და თუ ბიჭი ხარ, მოდი, წაიყვანეო. შენც მიდი, მიარტყი თოფი“... „შარს, თუ გინდა, მე ჩამოვაგდებ. დროს შევურჩევ, მიზეზს მე მივცემ და როცა საქმე საქმეზე მივა, შენ შენსას ეცადე მაშინ“... „მაგრამ შენ რომ ერთი დრო გქონდა კარგი და ვერ მოიხმარე, ეგ დიდი სირცხვილია შენთვის. ხელშეკონილი კი არ უნდა გაჰყოლიყავი თან, მანამ დრო გქონდა, ეგ ხანჯარი, ეხლა რო გულში იმარჯვებ, ჩონთასათვის უნდა გემარჯვა, მაშინ დაგიკოცნიდი მარჯვენას“.

ბახა პასუხობს: „მე განა მიწა მიმიღებს, განა სამარე, ჩემთვის გათხრილი, პირს არ შაიკრავს, მე რო მაგათი ჯავრი გამყვეს თანა და ისე მოკვდე?!“

ღვთისო მიუგებს: „თუნდა სამარემაც პირი შაიკრას; სამარემდე ვინ მიგიტანს, ზედაც არ შემოგხედნებ მე თითონ და სხვა უარესს გიზამს“*.

საყოველთაოდ ცნობილია პოემა „გველის მჭამელის“ ღრმა ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა. მასში დასმულია აგრეთვე

* ტომი VII. „მოკვეთილი“, გვ. 280, 281, 282.

ფსიქოლოგიური ანტინომიის მნიშვნელოვანი პრობლემები. ამ ასპექტში საურადღებას იპყრობს ბავშვებისადმი პიროვნული დამოკიდებულების პრობლემა. პოემის გმირი, მინდია, ერთის მხრივ, ბავშვებისათვის შეშელთა თავგანწირვას ქადაგებს, მეორეს მხრივ, მომხრეა მათ მიმართ მკაცრი და მომთხოვნი დამოკიდებულებისა. მისი აზრით, ბავშვები უნდა იყვნენ ქმედითნი და ნებისყოფის მქონე შრომაში.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში სიყვარულისა და სილამაზის გრძნობები ურთიერთისაგან განუყოფელია კაცის მიმართ. ადამიანის სიყვარული, როგორც პიროვნული სპეციფიკა, არ შეიძლება არსებობდეს სილამაზისადმი სათანადო დამოკიდებულების გარეშე. ამის გამო პიროვნულ დონეზე აღნიშნული ორი განცდა წარმოდგენილია შერწყმულად (ლეგირებული სახით), როგორც უმაღლესი ემოცია.

სიყვარული და სილამაზე, თითოეული ამ გრძნობათაგანი, ცალცალკე ძლიერდება და თანაარსებობაში მტკიცდება.

არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ იას სამართლიან საყვედურს, მიმართულს ადამიანისადმი: „ალბათ, ვერ აფასებს ჩვენს სილამაზეს".*

იას მიმართ გამოხატავს თავის აღტაცებას ყველაფერი, რაც არსებობს ბუნებაში: ძველიც და ახალიც, ლამაზიც და ნაკლოვანიც. მოვუსმინოთ თვით იას: „მანამ ცოცხალი ვარ, ჩემის სილამაზით დავატკბობ ტყეს, ბალახს და იმ გაღმიდამ გამომცქერალს გულხავსიანს კლდესა. სურნელებას მივაფრქვევ არემარეს. ყველას ვუყვარვარ: აგერ, იმ დამპალს ყუნჭს, თვალი სულ ჩემკენ უჭირავს, მიცინის ხოლმე, უნდა ჩემთან მოვიდეს,—მაკოცოს, მაგრამ არ შეუძლიან, მხოლოდ შორიდან გამიცინებს, გაიღიმება საცოდავი, თუმცა უშნოდ, მაგრამ გულკეთილობა კი დიდი გადაეფინება ხოლმე პირზედ".

როგორც ვხედავთ, სიყვარულსა და სილამაზეს სიკეთისაკენ მივყავართ; ბუნებაში წარმოიქმნება პირობები ბედნიერი ღიმილისა, საყოველთაო აღტაცებისა და კმაყოფილებისა... ცხოვრება ჰპოვებს აზრსა და გამართლებას.

შრომისა და აქტიური ქმედობის პრობლემებს, რომლებიც შეადგენს პიროვნების ფსიქოლოგიის ძირითად შინაარსს, წამყვანი ადგილი უჭირავს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. პოეტის აზრით, უმჯობესია, იყო ქვა ან ხე, ვიდრე უსაქმო.

შრომით საქმიანობას მოწყვეტილი ადამიანი აღმოჩნდება საზოგადოების გარეშე, მეტად მძიმე და აუტანელ სიტუაციაში.

უსაქმურობა—ეს არის მანკიერება არა მარტო აწმყოსათვის, არამედ პირველ ყოვლისა, მომავლისათვის. იგი იწვევს იმედის დაკარგვას. უსაქმურობა—წარსულში შეიძლება დაჰგმო, მაგრამ ეს უკვე იქნება დაგ-

* ტომი V, „ია", გვ. 35—36.

ვიანებული. ქმედობა აუცილებელია და სავალდებულოა ცხოვრების ნებისმიერი პერიოდისათვის, მოხუცისა და ახალგაზრდისათვის.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში მთელი პრინციპულობით არის დასმული საკითხი, თუ რომელია ადამიანისათვის სპეციფიკურად დამახასიათებელი თავისებურება—ქმედობა თუ სიტყვა. პოეტის აზრით, სწორედ პიროვნული ქმედობა წარმოადგენს ძირითად, სპეციფიკურ ნიშანთვისებას, სწორედ იგი განაპირობებს ადამიანის ცხოვრებისეულ მიმართებას.

ვაჟა-ფშაველას მთელი შემოქმედება ამ დებულებით არის გამსჭვალული. ადამიანი მოწოდებულია იყოს ქმედითი და არა მდუმარე ცხედარი.

მოვუსმინოთ პოეტს;

> არ მინდა, თავს ლეშად ვგრძნობდე,
> უსულოს გდებულს, ტიალად;
> სვავნი, ორბნი და კაჭკაჭნი
> მათრევდენ, მჭამდენ ზიარად.*

სული და გრძნობა თან უნდა ახლდეს ადამიანს მის ქმედობაში. საქმიანობა, რომელიც სრულდება ადამიანური სინდისის, სულისა და გრძნობის გარეშე, არა მარტო ფუჭი და არაპროდუქციულია, მავნეც არის. ვაჟა-ფშაველას აუცილებლად მიაჩნია, რომ „მწერალნი და საზოგადოდ მოღვაწენი, რომელნიც ეროვნულ რეალურ თუ გონებრივ ღირებულებას ჰქმნიან, უნდა იყვნენ გამსჭვალულნი იმ აზრით, რომ დღევანდელი დღე უკეთესი იყოს ქვეყნისათვის, დღევანდელი ხალხი ცალ-ცალკე და საერთოდ საჭირო აზრით და გრძნობით აღიჭურვოს. მოქმედებაც თვითეული ჩვენგანისა იყოს აზრშეწონილი. დღევანდელს თვითეულის ჩვენგანის მოქმედებას უნდა იქ მივყვანდეთ, საცა საჭიროა ჩვენი მისვლა. თვითეულის ჩვენგანის მოქმედება, მაშასადამე, ის გზა უნდა იყოს, რომელმაც უნდა რომში მიგვიყვანოს. ეს რომი ჩვენი მომავალია და თუ რომში მიმავალი გზით არ წავედით, სწორე გზით, რომს ავცდებით. სწორე გზა აწმყოა. ვინც აწმყოს კეთილსინდისიერად ემსახურება, იგი დიდებულს მომავალსა ჰქმნის, ვინც ბევრსა ჰხნავს და სთესავს, იმას ბევრი პური მოსდის, თუნდაც მოუსავლობა იყოს, მაინც სხვაზე მეტი მოუვა“**.

გენიალური პოეტის დებულება წარმოადგენს დიდებულ ფორმულას, რომელსაც საფუძვლად უდევს შრომის, მოვალეობისა და მორალის პიროვნული პრინციპები.

---

* ტომი II, „გულო, არ გატყდე“, გვ. 13.
** ტომი IX, „კრიტიკა ბ. იპ. ვართაგავასი“, გვ. 359.

ხსენებული ფორმულით უნდა ხელმძღვანელობდეს, უპირველეს ყოველისა, ახალგაზრდობა, რომელიც ისტორიულად მოწოდებულია იყოს ჩვენი მომავლის შემქმნელი და უზრუნველმყოფელი.

დიდი პოეტისა და მოაზროვნის შემოქმედების ფსიქოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ პატრიოტული სიყვარული სამშობლოსადმი, სამსახური თავისი ხალხისადმი, მისწრაფება სიკეთისადმი, კეთილშობილური ემოციები ადამიანის მიმართ, სწრაფვა ნათელი მომავლისაკენ, აღტაცება დიდსულოვნებით და გმირობით, შიშისა და სიმხდალის გრძნობის განკიცხვა, მიზნის განსაზღვრა, ადამიანის არსებობის მნიშვნელობა და დანიშნულება, ქედისმოხრა ბუნების სილამაზისადმი, ადამიანის მორალური სიწმინდე და მრავალი სხვა—უნდა ხორციელდებოდეს ქმედობაში. ამასთან, ადამიანის აქტიური ქმედობის ფსიქოლოგიური მიმართება და ლოგიკური კონტროლი უნდა მიმდინარეობდეს მაღალ, პიროვნული რეგისტრების დონეზე.

როგორც ვხედავთ, ვაჟა-ფშაველა არის პერსონოლოგიური, ქმედითი ფსიქოლოგიის ბრწყინვალე წარმომადგენელი ქართულ ლიტერატურაში. მსგავსად გოეთესი, ვაჟა-ფშაველა აღნიშნავს, რომ ცნებები ჭეშმარიტი ადამიანური სიბრძნისა და ადამიანის ქმედითი ცხოვრების შესახებ პიროვნული ფსიქოლოგიის ასპექტში ერთი და იგივეა; ქმედობა არის სიბრძნე, სიბრძნე კი ქმედობაა, ასეთი გაგებით, ტენდენცია მუდმივი, აქტიური შემოქმედებითი წვისადმი, წარმოადგენს დადებით კომპლექსურ განცდას. ამგვარი ემოცია წარმოადგენს დადებით კომპლექსურ დონეზე, ე. ი. ინტელექტუალურ გრძნობას ვუნდტისა და მანუშკინის მიხედვით.

დასახული მიზნისადმი სწრაფვას გოეთე განიხილავს, როგორც ზოგადსაკაცობრიო სულიერ თვისებას, უწოდებს რა მას ენერგიულ სწრაფვას. ეს თვისება სხვადასხვა პიროვნებაში სხვადასხვაგვარად არის წარმოდგენილი. პიროვნების თავისებურების და გარემო სიტუაციის მიხედვით ენერგიული მისწრაფება ზოგჯერ დაეშვება აპათიამდე, ზოგ შემთხვევაში კი პირველივე მარცხს შეუძლია ადამიანი თვითმკვლელობამდე მიიყვანოს.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ გოეთეს პრინციპი ენერგიული სწრაფვისა და ვაჟა-ფშაველას პრინციპი მომავლისადმი ქმედითი სწრაფვის შესახებ ზუსტი პროტოტიპია თანამედროვე ცნებისა პიროვნების ფსიქოენერგეტიკული პოტენციალის შესახებ და უშუალო კავშირი აქვს პერსონოლოგიის პრობლემასთან ნორმასა და პათოლოგიაში.

ვაჟა-ფშაველამ, როგორც არავინ სხვამ, იცოდა, გრძნობდა, ესმოდა, უყვარდა და ეთაყვანებოდა თავის სამშობლოს, თავის კუთხეს, მის ბუნებას.

იცოდა საქართველოს გმირული წარსული, სწამდა მისი მომავალი, გულთან ახლოს მიჰქონდა თავისი ხალხის ჭირ-ვარამი.

მისი ერთგვარი განსვლა ქალაქის ხმაურისა და მოუსვენრობისაგან ე. წ. „ევროპიზმისაგან", მისი ცხოვრების ჩვევა და ტანსაცმელი, რაც არ განასხვავებდა მას ჩვეულებრივი მთიელისაგან, ფსიქოლოგიურად შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც წმიდა ხარკი სამშობლო მხარისადმი, ნიშნად უსაზღვრო მადლიერებისა.

თავი მეექვსე

პერსონოლოგიური პრობლემები იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებაში

ადამიანის სულიერი ცხოვრების გამოვლინებათა იერარქიაში პიროვნებას უკავია ყველაზე მაღალი დონე და იგი წარმოადგენს ფსიქონერვული განვითარების სრულყოფას.

პიროვნება ყველაზე მგრძნობიარე და ამასთანავე ერთად ყველაზე გამძლე სისტემაა, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის მოქმედებათა ავკარგიანობას და აძლევს შინაარსსა და აზრს მის ცხოვრებას...

პიროვნების სიძლიერის, სიმდიდრის, სიფაქიზისა და გამძლეობის ხარისხი და დონე არის ის სანუკვარი საუნჯე, რაც შეიძლება გააჩნდეს ადამიანს, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიურ არსებას.

ისტორიულად ცხოვრების ორომტრიალში, ბედისა თუ უბედობის აღმართდაღმართში, შრომაში თუ ბრძოლაში, მოკაშკაშე თუ ღრუბლიანი ცის პირობებში, საბოლოოდ ქართველი კაცის პიროვნება ყოველთვის იყო შეუდრეკელი, გაუტეხავ-გაუბზარავი... ყოველთვის და ყველა პირობებში თავისი მამულის, მშობლიური სულისა და გულის, ეროვნული აზრისა და გრძნობის ამაყი დამცველი...

ჯერ კიდევ მეოთხე საუკუნის ქართული მასალები წარმოადგენს უტყუარ საუნჯეს პიროვნების ფსიქოლოგიისათვის, ვინაიდან მოგვითხრობს მოვალეობის გრძნობაზე, პატრიოტულ ვაჟკაცობაზე, სინდისის სიფაქიზეზე და საერთოდ მორალურ სისპეტაკეზე.

ხოლო შოთა რუსთაველმა პერსონოლოგიური პრობლემები განიხილა ჯერ არნახულ აკადემიურ სიმაღლეზე და გახადა საერთაშორისო მეცნიერული ძიების საგნად.

პერსონოლოგიური იდეები ფართოდაა წარმოდგენილი ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში.

მოძღვრებას პიროვნების ფსიქოლოგიის შესახებ ჯეროვანი ადგილი უკავია აგრეთვე ქართულ მეცნიერულ აზროვნებაში. საკმარისია აღინიშნოს, რომ აკადემიკოსი დიმიტრი უზნაძე არის პიროვნების ფსიქოლოგიის ფუძემდებელი, რომელმაც მიიღო მსოფლიო აღიარება.

აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი დიდ ყურადღებას უთმობდა პიროვნებას ისტორიის პრობლემების განხილვისას; ხოლო აკადემიკოს

მალვა ნუცუბიძეს სასარგებლოდ მიაჩნდა შემოქმედებითი სიმბიოზი პერსონოლოგიასა და ფილოსოფიას შორის.

როგორც ვიცით, ძირითად პერსონოლოგიურ კატეგორიებს შეადგენს ცნებები შრომაზე, მოვალეობაზე, ნდობაზე და სინდისზე. ამ მხრივ უეჭველად საინტერესოა ქართული საქმის მოამაგის, დიდი ილიას დიდი მეგობრის, თანამოაზრისა და პატივისმცემლის, ღირსეული პედაგოგისა და მორალისტის იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედების შესწავლა.

ქართულ ეროვნულ მეცნიერულ, თუ პრაქტიკულ პედაგოგიკაში, იაკობი არის არა მარტო ეპოქის შემქმნელი ფიგურა, არამედ უკვდავი შუქურვარსკვლავი, რომლის ნათელი სხივი აქტიურად ეფინება ადამიანის სულიერი შინაარსის მრავალ უბანს.

კმაყოფილებისა და სიამაყის გრძნობით უნდა აღინიშნოს ქართული პედაგოგიკური მეცნიერების მიღწევები, რომლებიც გასცდა მშობლიურ საზღვრებს და საყოველთაო ინტერესი დაიმსახურა. ხოლო განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ქართველი მკვლევარნი არიან დიდი მასწავლებლის, იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებითი აზრის, იდეების და სურვილების ღირსეული მემკვიდრენი.

არსებობს მრავალი მეცნიერული გამოკვლევები, დისერტაციები, მონოგრაფიები და ცალკეული შრომები იაკობ გოგებაშვილზე როგორც პედაგოგზე, მოაზროვნეზე, მოღვაწეზე, ადამიანზე, მოქალაქეზე, იშვიათ პატრიოტზე, მის პიროვნებაზე, ქარაქტეროლოგიურ თვისებებზე, მის შემოქმედებითი ცეცხლის სიდიადეზე და სწრაფვაზე.

განუზომლად საინტერესოა იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედება თანამედროვე პერსონოლოგიის შუქზე და ამ მხრივ მომავალ მკვლევართა წინაშე გადაშლილია დიდი ასპარეზი....

ისმება საკითხი, რა სოციალურ ფსიქოლოგიურმა გარემომ და სულიერმა ვითარებამ ხელი შეუწყო იაკობის ნიჭს დაემტკიცებინა დებულება, რომ სილამაზე, სიბრძნე და თავისუფლება ურთიერთ განუყრელი კატეგორიებია... და ამასთან ერთად ეჩვენებინა, რომ დედის, სახლის, ოჯახისა და სამშობლოს მივიწყება სულიერი ცხოვრების დასისხლიანებაა.....

მთავარი ძარღვი, რამაც განაპირობა გოგებაშვილის სიყვარული ხალხისადმი, სიმართლისადმი, სინდისის ოფლისადმი, ქართული სიტყვისადმი და ქართული ბუნებისადმი ეს არის ის, რომ, როგორც ამას აღნიშნავს ჩვენი გამოჩენილი მეცნიერი-პედაგოგი დავით ლორთქიფანიძე, იგი ხალხის შვილია, შუა ქართლში დაბადებული და ხალხის კალთაში გამოზრდილი. ბავშვობიდანვე პატარა იაკობი გამსჭვალულია ხალხისადმი სიბრალულითა და თანაგრძნობით.

მაგრამ იაკობის პიროვნების მიმართებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძის გავლენას. მათი მეგობრული და შე-

მოქმედებითი ურთიერთკავშირი მოგვაგონებს ორი პატრიოტული კოცონის გაერთიანებულ წვას სამშობლოსათვის, თავის ხალხისათვის....

გავიხსენოთ რაფიელ ერისთავი, ადამიანი სადაც დაიბადა და აღიზარდა ე. ი. მშობლიური ძარღვი, ყველაზე სანუკვარია. მშობლიური ადგილები ამკვრივებს პიროვნებას და ამრავლებს მის ეროვნულ ტრადიციებს. ეს გარემოება განსაკუთრებულად მისაბაძია ჩვენი ახალგაზრდობისათვის, როდესაც, და არც ისე იშვიათად, სოფლიდან წამოსული ახალგაზრდა სწავლის დასრულებისას ივიწყებს ოჯახურ ბუდეს და ამით წყვეტს მორალურ ფესვს მასთან, რაც მას ასიცოცხლებს.

იაკობი თავის სოფელზე წერს: პატარაა და ღარიბი ვარიანი, მაგრამ მე კი ეს სოფელი ძლიერ მიყვარსო. მიყვარს იმის გამო, რომ იქ დავიბადე, იქ ვიხილე სინათლე მზისა, იქ გავატარე ბედნიერი დღეები ჩემი ბავშვობისა, იქა ვტკბებოდი მშობლების, ძმების და დების სიყვარულით, იქ ჩემს ყურებს ასიამოვნებდა წყლების ჩხრიალი, ჩიტების ჭიკჭიკი, იქ მწვანე ტყე-ველს აღტაცებაში მოვყავდი, იქ ვისწავლე ბევრი ხალხური ლექსი და მოთხრობა, შევითვისე და შევიყვარე მშრომელი ხალხიო.

Cარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ ტრადიციებით გაკაჟებული პიროვნების გზა არასდროს გამრუდდება. ამასთან ერთად იაკობი გვასწავლის, რომ ღვიძლი სიტყვა ფასდაუდებლად ასახავს მშობლიურს. ღვიძლი სიტყვა არა მარტო პიროვნების საწყისია, არამედ მას ამდიდრებს, იცავს და ინახავს. ირკვევა, რომ ღვიძლი სიტყვით უფრო ადვილად, უფრო მსუბუქად, უფრო მეტის აღტაცებითა და მხურვალებით ივსება კაცის გული; ხოლო ღვიძლი ანდაზები, გამოცანები, ზღაპრები, მოთხრობები და კიდევ ხალხის ჭკუის სხვა ნაწარმოებები ადამიანს ავარჯიშებს და მას ფრთებს უსხამს. იაკობის მიერ დასმულია დიდი ფსიქოლოგიური პრობლემა დედა-ენისა და პიროვნების დინამიკური ურთიერთობის შესახებ.

უფრო მეტიც, წარმოდგენილ პრობლემას უშუალო კავშირი აქვს თანამედროვე მეცნიერულ ძიებასთან, რომლის მიზანია ადამიანის მთლიანი ინტეგრირებული, სინთეზური კვლევა totus homo (მთლიანი ადამიანის) სახელწოდებით.

V დედაენა ანუ ღვიძლი სიტყვა ის ხიდია, რომლის საშუალებითაც მყარდება გარკვეული კავშირი ფიზიკასა და ფსიქიკას, ხორციელსა და სულიერს შორის. მოვუსმინოთ ავტორს:

„აქამდინ ბევრს ჩვენგანს სრულიად არ ესმოდა, რომ დედა-ენა, როგორც ბუნებითი იარაღი გონებისა, მტკიცედ შეკავშირებული ადამიანის სულთან და ხორცთან, უკეთესი ღონის-ძიებაა ნორმალური გონებითი და ზნეობითი გახსნისათვის, რომ ვინც ზედმიწევნით არ სწავლობს თავის ენას, ის ვერასოდეს ვერ მიეწევა ჯეროვან სიღრმეს აზრისას და გრძნო-

ბისას და იქმნება მეტ-ნაკლებობით ფუქსავატი არსება, თუნდაც რომ მთელი დუჟინი უცხო ენები იცოდეს"...*

„ქართული ენა ისეთივე მრავალ-ფეროვანია, როგორიც არის ჩვენი ერის ისტორია, წარსული ცხოვრება, სავსე მრავალ-გვარის მოკმედებითა, თვისებითა, აზროვნებითა, გრძნობითა, დიდი სიხარულითა, ძლიერი მწუხარებითა, და რომელიც წარმოადგენს იმ გვარს ღრმას და დაუსრულებელს დრამას, რომ ასი შექსპირიც ვერ ამოსწურავდა მას ძირამდის, ერთი რუსული მწერლისა არ იყოს."**

„დედა-ენა გარეგნობით როდია ადამიანის არსებასთან შეკავშირებული; იგი როდი ჰგავს ტანისამოსსა, რომლის გამოცვლა ადვილად და უვნებლად შეიძლება. მას აქვს ღრმად გამდგარი ფესვები ადამიანის ტვინში, ნერვებში, ხმის ორგანოებში, ძვალსა და რბილში, მთელს მის ბუნებაში; იგი არის ძვირფასი იარაღი, რომელიც ბუნებას ზედ გამოუჭრია ადამიანის სულსა და ხორცზედ, მის ფსიქოლოგიურს და ფიზიოლოგიურს აგებულებაზედ".***

„„დედა-ენა" და „ბუნების კარი" გახდა მრავალი ახალგაზრდა თაობისათვის, არა მარტო ცოდნის უშრეტი წყარო, არამედ ამ ორი უკვდავი სახელმძღვანელოს გზით ყალიბდებოდა ბავშვისა და მოზარდის პიროვნება... პიროვნება, რომელიც უნდა ყოფილიყო აღვსილი სულიერი ძალითა და ბრწყინვალე ინტელექტით.

იაკობ გოგებაშვილი მშვენივრად იცნობდა თავის დროინდელ მედიცინის სოციალურ საკითხებს და ხსენებულ მასალებს მოხერხებულად და მარჯვედ იყენებდა პედაგოგიკაში.

მეორეს მხრივ, მე დარწმუნებული გახლავართ, რომ გოგებაშვილის შემოქმედებითი იდეებისა და პრაქტიკული მნიშვნელობის დებულებებს აქვს განსაკუთრებული ინტერესი ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის პრობლემებისათვის (მხედველობაში მაქვს პედოფსიქოლოგია და პედოფსიქოპათოლოგია).

მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, თუ ფიზიკურად მოზრდილთა და ბავშვთა შორის არსებობს თვისობრივი განსხვავება, ფსიქიკურად ეს სხვაობა არის უფრო მკვეთრი; თვალსაჩინო და ძირეული. გოგებაშვილს არათუ ამომწურავად აქვს წარმოდგენილი აღნიშნული თვისობრივი განსხვავება, არამედ მისთვის ბავშვისა და მოზარდის სულიერი ცხოვრება დამოუკიდებელი ფსიქიკური სამყარო თავისი წინქცევითი და უკუქცევითი ტალღებით. იგი მიგვითითებს ბავშვის პიროვნების თავისებურებაზე, მის შინაარსზე და შესაძლებელ რეაქციათა სიმრავლეზე და მრავალფეროვნებაზე.

---

* იაკობ გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტომი 1. 1955 წ. თბილისი, გვ. 482.

** იქვე. გვ. 205.

*** იქვე, გვ. 207—208.

გოგებაშვილის შემოქმედება გვარწმუნებს, რომ პერსონოლოგიური შესწავლა უნდა იწყებოდეს ჯერ კიდევ ბავშვის ნაადრევი ასაკიდან.

ჩვენი გამოკვლევების თანახმად ჩვილი ბავშვის პირველი გაღიმება დედისადმი უკვე პიროვნული განწყობის პროტოტიპია. ირკვევა, რომ ჩვილის ღიმილი, როგორც მარცვალი უმაღლესი სიყვარულისა, ისახება თვითცნობიერების განვითარებამდე.

V გოგებაშვილის დებულება, რომ მორალურად მტკიცე და უშადო პიროვნებაზე ფიქრი გულისხმობს ბავშვებზე ზრუნვას, განსაკუთრებულად აქტუალური და ყურადღების ღირსია დღეს. როგორც ცნობილია, ჩვენს დროში ბავშვის ზრდა, აღზრდა და განვითარება ხდება ზღვა ინფორმაციათა პირობებში, რაც დაკავშირებულია მეოცე საუკუნის ცხოვრების ტემპთან, შთაბეჭდილებათა და განცდათა სიუხვესთან. ამის შედეგად ბავშვის ფსიქიკური აპარატი ნაადრევად ვითარდება, ე. ი. ადგილი აქვს ბავშვის სულიერი ცხოვრების ერთგვარ აჩქარებას, ანუ აკცელერაციას. შეიძლება ითქვას, რომ საქმე გვაქვს ბავშვთა ნაადრევ მომწიფებასთან. მაგრამ საუბედუროდ აკცელერაციის პროცესს, არც ისე იშვიათად, საკმაოდ ჩამორჩება პიროვნული გამოცდილება, პიროვნების სიმკვრივე, და იქმნება მდგომარეობა, როდესაც ბავშვის სულიერი აპარატი განსაკუთრებულად მყიფე და ლაბილურია. ხოლო თუ ამას დაუმატებთ იმ გარემოებას, რომ ბავშვის ფსიქიკას ახასიათებს ფიზიოლოგიური სიმყიფე და მსხვრევადობა, გასაგებია: მეოცე საუკუნეში ბავშვი, თუ მოზარდი იმყოფება სუსტ წონასწორობაში და უფრო ადვილია ახალგაზრდის ცხოვრების გეზის მოსხლეტა, გამრუდება, დაზადიანება. აი რატომ არის ესოდენ საჭირო პიროვნების სიფაქიზე და სიმკვრივე ბავშვთა და მოზარდთა შორის.

ამ მხრივ საჭიროა განსაკუთრებული ოპტიმუმი, რასაც განსაზღვრავს ოჯახი, სკოლა და გარემო სოციალური ვითარება, პირველ რიგში ამხანაგური წრე. კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ ცუდი მაგალითი განსაკუთრებულად საზიანოა ახალგაზრდა თაობისათვის.

იაკობ გოგებაშვილის თანახმად ოჯახი არის ის ძირითადი რგოლი, რომელიც სოციალურად ავაჟკაცებს და მორალურად აპურებს ახალგაზრდას. პიროვნების ბრძმედი ოჯახია. იაკობი მიგვითითებს, რომ ბავშვს „ოჯახი უნდა ამხნევებდეს, ოჯახი უნდა დღე მუდამ საზრდოს აწვდიდეს მის სულსა და გულსა, რათა გონებითის და ზნეობითის ახალის ძალით შეეროსოს ბოროტთან, მაცდურებასთან, უსამართლობასთან საბრძოლველად"*. და შემდეგ: „ახალი თაობა, აღზრდილი თავისი ენის, ქვეყნის და ისტორიის უვიცობაში და აბუჩად აგდებაში, გულს იცრუებს დედ-მამასა და ნათესავებზედ და ხშირად შვილებრივის სიყვარულის მაგიერ სიძულვილს უჩვენებს მათ და ამ სახით ირღვევა ოჯახობა, სახლობა, ეს ქვა-კუთხედი

* ტ ო მ ი 1. გვ. 184.

ყოველის ერის სიმტკიცისა და წარმატებისა. ამ შემთხვევაში დედ-მამა თავისის უკუღმართობის გამო ისევე საშინლად ისჯება, როგორც დაისაჯა შჩედრინის ერთი გმირი, რომელმაც შვილის ბედნიერებისათვის ყოველი საძაგლობა ჩაიდინა და ბოლოს შვილის სიყვარულის მაგიერ მისი ზიზღი და სიძულვილი მოიმკო.“*

მომავალი ახალგაზრდობა ჩვენი იმედი და სიხარულია. მისი სულიერი რაობის გამოკვეთა ხდება ბავშვობაში. მოვუსმინოთ ავტორს: „გონებითი ᲫᲝᲫᲠᲐᲝᲑᲐ ერისა ქვიშაზეა აშენებული. თუ იგი ღარიბია საყრმო ნაწარმოებით, საყმაწვილო ლიტერატურით. იგი მაგრად ადგამს ნაბიჯებს წინ, მკვიდრს წარმატებაში შედის მხოლოდ მაშინ, როდესაც მის მოზარდ თაობას უხვად ეძლევა გონებითი საზრდო, როდესაც მისი ყრმანი გარემოცულნი არიან მრავალი ნიჭიერი ნაწარმოებითა.

დიდმა პოეტმა გერმანიისამ გიოტემ სთქვა: „არავის არ შეუძლიან განთავისუფლდეს პატარაობის დროის შთაბეჭდილებათაგანაო.“ დიაღ, სწორედ, ეს შთაბეჭდილებანი ჰყრიან საძირკველს მიდრეკილებისას, მიმართულებისას. ამ ადრიან შთაბეჭდილებებზე ბევრით არიან დამოკიდებულნი კაცის მისწრაფებანი, ხასიათი, თვისებანი. თუ თქვენს შვილს პატარაობისასვე მარჯვედ დაწერილნი საბავშვო ნაწარმოებნი მიიზიდავენ თავისაკენ, აგრძნობინებენ სიამოვნებას, გულს საამურად უღელავენ, გონებას უვარჯიშებენ, და კითხვის მოთხოვნილებას უღვიძებენ და უმტკიცებენ, ᲪᲝᲜᲓᲔᲗ, რომ თქვენ გეზრდებათ ყმა, რომელიც დიდობაში გამოიჩენს დაუღალავს გონებითს მოქმედებას, რომლისთვისაც ჭკუის მოძრაობა. ვარჯიშობა, წიგნების კითხვა, აზროვნება, მსჯელობა იქმნება ისეთივე მოუცილებელი ყოველდღიური საჭიროება, როგორიც არის წყალი თევზისათვის, ჰაერი ფილტვებისათვის“**. ბავშვისათვის ყველაზე მძიმე და კატასტროფული ფსიქიკური ტრავმაა, როდესაც ოჯახი ტყდება-ირღვევა.

თანამედროვე პერსონოლოგიის თანახმად ოჯახის რღვევა ხშირად სხვადასხვა ფსიქიკურ დაავადებათა და სულიერი უმარისობის უტყუარი მიზეზია. ამ მხრივ გოგებაშვილის იდეები განსაკუთრებულად ყურადსაღებია. როგორც ვხედავთ, ბავშვის სწორ ზრდა-განვითარებაში წამყვანია ოჯახი ე. ი. დედა და მამა, რომელიც თანაბრად პასუხისმგებელნი არიან ბავშვის მომავალი ბედის წინაშე. მაგრამ გარკვეული მოვალეობა ეკისრება დედას, ვინაიდან მან ბავშვი არამარტო უნდა გაზარდოს, არამედ აღზარდოს. მოწოდებულია მამულს მისცეს ღირსეული შვილი. გოგებაშვილი მოგვაგონებს, რომ ქართველი დედები „იყვნენ ძველს საქართველოში ნამდვილნი, შეურყეველნი, ბურჯი ეროვნულის არსებობისა, განვითარებისა, აღორძინებისა“.*** ბავშვს სჭირდება მამის ავტორიტეტული ზრუნ-

* ᲢᲝᲛᲘ 2, გვ. 228.
** ᲢᲝᲛᲘ 2. გვ. 10—11.
*** ᲘᲐᲙᲝᲑ ᲒᲝᲒᲔᲑᲐᲨᲕᲘᲚᲘ. თხზულებანი. ტომი 4, თბილისი. 1955 წ. გვ. 475.

ვა და დედის ალერსიანი სიყვარული. ასეთ ვითარებაში მყოფი ბავშვი მშობლებს უპასუხებს აგრეთვე სიყვარულითა და ზრუნვით.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის მიერ განვითარებული ცნება სულის ობლობის შესახებ განსაკუთრებული სიმწარით განიცდება ბავშვობაში, ვინაიდან სწორედ ამ ასაკში მეტად დიდია მოთხოვნილება შინაგანი განცდების გაზიარებისა. ხოლო ნორმალურ ვითარებაში ბავშვი თავის შინაგან სამყაროს პირველ რიგში გადაუშლის თავის დედას.

მშობლების სიყვარული შვილებისა, გარდა ყველაფრისა, ბიოლოგიურად პირობადებულია; უფრო სოციალურ-ფსიქოლოგიურად საინტერესოა შებრუნებული ვექტორი — შვილთა გრძნობები მშობლების მიმართ. პიროვნება ვალდებულია სიყვარული, ყურადღება და პატივისცემა გამოიჩინოს მშობელთა, მახლობელთა მიმართ.

ხსენებული დებულება მაღალ პიროვნულ დონეზე გაშუქებულია „დედა ენაში", როდესაც ბავშვი მტკიცედ ამბობს, მე არ მინდა ავადმყოფმა დედამ გაიგოს ჩემი ტანჯვა-ტკივილი და უწინდელსავით შეწუხდესო.

„დედა ენაში" ბავშვი აგრეთვე ეცნობა ამბავს, რომ ბერიკაცს ისევ პატივი დაუბრუნეს, სუფრაზედ სვამდნენ და ბრიყვულად აღარ ექცეოდნენ.

მორალისტური მაგალითებით იაკობ გოგებაშვილი მარტივად, წარმტაცად, გასაგებად და დამაჯერებლად ბავშვებს უღვიძებს ზნეობრივი მოვალეობის გრძნობებს. ამ გზით „დედა ენის" ასაკიდანვე ბავშვის პიროვნება მკვრივდება, ფაქიზდება, იხვეწება და ცდილობს გაიმეოროს კეთილშობილური საქციელი.

„დედა ენა" და „ბუნების კარი" არის ორ საფეხურიანი, მაგრამ მიზანდანიშნულების მხრივ მთლიანი ერთი სახელმძღვანელო, რომელიც ბავშვს არა მარტო ამდიდრებს ცოდნით, არამედ უქმნის მას მტკიცე მორალურ ხერხემალს. ამიტომ ამ წიგნთა მასალა შემოქმედებითად მნიშვნელოვანია თანამედროვე პედოპერსონოლოგიის თეორიისა და პრაქტიკისათვის, მისი მეთოდიკური საკითხებისათვის. როგორც ვხედავთ, იაკობი ბავშვის ნორმალურ ზრდა-განვითარებაში წამყვან როლს უთმობს ოჯახს და პირველ რიგში დედის პიროვნებას.

ამასთან დაკავშირებით მე მინდა გავიხსენო ილიას მიერ წამოყენებული პრობლემა დედის ძუძუს ქართველობაზე, დედის ძუძუს ძალასა და შინაარსზე.

ხსენებული პრობლემა დღეს განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია და აქტუალურია, ვინაიდან დედის რძის, დედის ძუძუს საკითხი ძირითადი კვლევის საგანი გახდა პედომორფოლოგიაში და პედოფიზიოლოგიაში, პედონევროლოგიაში და პედოფსიქიატრიაში, პედოფსიქოლოგიაში და პედოფსიქოპათოლოგიაში.

დღეს ძეცნიერულად დადასტურებულია, ცნება დედობის შესახებ არანაირად არ შეიძლება შემოისაზღვროს გარკვეულად ვიწრო პერიოდით.

„დედობა“ არა მარტო ფიზიოლოგიურად (ფიზიკურად), არამედ ფსიქოლოგიურად, იწყება ბავშვის ჩასახვის დღიდან. დაბადებამდე ბავშვის ნორმალური განვითარებისათვის აუცილებლად საჭიროა ისეთი ვითარება, რომ ორსული მანდილოსანი, ეს იგი ჯერ კიდევ მუცლად მყოფი ბავშვის დედა იმყოფებოდეს მშვიდ, წყნარ ოჯახურ პირობებში და იგი სავსებით დაცული უნდა იყოს არა მარტო რაიმე ფიზიკური, არამედ ფსიქიკური მავნე ზემოქმედებიდან.

ორსული დედა სიმშვიდითა და სიხარულით უნდა ელოდებოდეს ბავშვის პირველ კივილს.

ოპტიმალურ ვითარებაში თუ რაიმე ავადმყოფური გართულება არ დაერთო, ორსული ყოველმხრივ მომზადებული შეხვდება ბავშვის დაბადებას და სრულიად საკმაოდ ექნება ჩვილისათვის საჭირო რძე.

დედის რძე სარგებლიანობის მხრივ ყოვლად შეუდარებელია. ლაქტაციის პერიოდში ანუ ძუძუს წოვების დროს, დედის რძე ბავშვს აწვდის არა მარტო მისთვის საჭირო საკვებ საზრდოს, არამედ ამ გზით ჩვილი დედისაგან ღებულობს თავდაცვისათვის საჭირო იმუნობიოლოგიურ ფაქტორებს. მაგრამ, როგორც გენიალურად აღნიშნავს დიდი ილია, ძუძუს ძალა ამით არ ამოიწურება. სოციალურ-ფსიქოლოგიურად და ფსიქოლოგიურად დედის რძეს ენიჭება საზღაპრო მორალური თვისება. ჩვილის კვების ყოველი აქტი გადაიქცევა მორალურ სიმფონიად, რომელსაც რძესთან ერთად ბავშვი გრძნობს დედის ალერსს, დედის ზრუნვას, დედის რწმენას კეთილ მომავალზე; ასეთ ვითარებაში რძის სიტკბო ზღაპრულად მრავლდება და იგი ბავშვს შეერგება, რომ იტყვიან, როგორც დედის ძუძუ.

მაგრამ, როდესაც ორსული მუდმივ ნერვიულობაშია, ან როდესაც დედა ძუძუებს აიშარტავს ფიგურა არ წამიხდესო, მაშინ ცხადია, დედის ძუძუ გაშრება... და საუბედუროდ ძუძუს გაშრობასთან ერთად შრება და იკარგება დედობაც, მისი ალერსიც, ქრება და ყრუვდება სანეტარო განცდათა სიმფონია... ხელოვნურად რძის გაშრობა ყველაზე დიდი ბიწიერებაა... იგი გასაკიცხია, ვინაიდან ამით მრუდდება პერსპექტივის მქონე ჯანსაღი მომავალი.

V გოგებაშვილის შემოქმედებაში პიროვნების მორალური სამყარო და ზნეობრივი სრულყოფა აშენებულია შრომისა და გარჯის პრინციპზე და ამასთანავე ერთად ნაჩვენებია, რომ სიზარმაცე და ფუქსავატობა არის ყოველგვარი მანკიერების წყარო.

ხსენებული იდეა მოხდენილად გატარებულია მოთხრობებში, ანდაზებში და გამოცანებში. აქ მთავარი მიზანია ბავშვი დარწმუნდეს და მან ნათლად შეიგნოს, რომ მოქმედება და პატიოსნება არის ადამიანის ყოფიე-

რება; რომ სწორედ ამ გზით ყალიბდება სიკეთე და ადამიანობა; რომ ეს გზა ქმნის სულიერ სიმდიდრესა და მატერიალურ დოვლათს.

იაკობის მიერ განვითარებული ყოველი დებულება წარმოადგენს ცოცსლად დახატულ შემთხვევას, ცოცხალ აზრს, რომელიც თავისუფალია სქოლასტიკური ბურუსისაგან. სიკეთისა და სიბოროტის ილუსტრაციისათვის ავტორი მოხერხებულად მიმართავს ბუნებას, მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს. ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ გოგებაშვილი იდგა თავისი დროის მეცნიერების მაღალ დონეზე და ბრწყინვალედ იცნობდა ბუნებისმეტყველების ყოველ უბანს.

ანბანის შემდგომ პირველი საკითხავი მასალები და მოთხრობები, როგორც მაგალითად „ბავშვის შექება", „ვარდი და ბულბული", „ჩიტი და ვასო", „ჩიტი და მელა", „ვანო და ჩიტი", „კაჭკაჭი და კრუხი" და მრავალი სხვა, ბავშვის პიროვნებას აცნობს ბუნების სამყაროს, უღვიძებს მოეალეობის გრძნობას და ამასთანავე ერთად უვითარებს ჭეშმარიტებისა და სიმართლის მოთხოვნილებას....

სინდისის შინაგანი ხმა, სინდისის ქენჯნა და გაცრეცილი სინდისი (Обтрепанная совесть), აი ის მთავარი პრობლემები, რომლებსაც ვსვდებით გოგებაშვილის შემოქმედების პერსონოლოგიური ანალიზის დროს.

იაკობი გვაფრთხილებს, რომ „შავი ჭირი ორგვარი გახლავთ: ფიზიკური და ფსიქიკური. პირველი ასნეულებს და სპობს მხოლოდ მცირეოდენს ნაწილს ერისას, მეორე კი მომაკვდინებელ სენად ედება მთელს ხალხსა და ამოფხვრის გზაზე აყენებს.* .

აღნიშნული დებულება სწორეა; მას აქვს ზოგადი სოციალურ-ფსიქოლოგიური და სუფთა ფსიქოლოგიური აზრი და მნიშვნელობა.

ზიანისა და მავნებლობის მხრივ ყველა ჭირზე და ვაგლახზე მძიმე და კატასტროფულია ზნეობრივი დაქვეითება, ზნეობრივი ზადი.

გოგებაშვილისათვის განსაკუთრებულად საშიში და საზარელია ზნეობრივი ჭირით შეპყრობილი ადამიანი.

დღესაც და ყოველთვის უნდა მტკიცედ გვახსოვდეს, რომ „ამორალობის მეჯრობი" ვრცელდება ძლიერ სწრაფად და მას ვერც ერთი ეპიდემია ზიანის მხრივ ვერ შეედრება.

ავტორი მთელი თავისი სიღრმით გრძნობს მორალური კატასტროფის გამანადგურებელ შედეგებს. ამიტომ მისი მთავარი მიზანია იზრუნოს ახალგაზრდობის ზნეობრივ სიფაქიზეზე.

გოგებაშვილი გვასწავლის, რომ სიკეთე თუ ბოროტება არ არის მემკვიდრეობითი კატეგორია და ამიტომ ახალგაზრდობის სწორი აღზრდა და მიმართება ყველაზე საპატიო საქმეა. იგი გვაფრთხილებს, „რომ სწავლების ისეთი სისტემის პროპაგანდა, რომელიც ახალგაზრდობის გონებრივად

* იაკობ გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტომი 4. გვ. 507.

საშინელ გადაგვარებას ისახავს მიზნად, სულიერათ ჰკლავს მას, ნიშნავს იმაზე უფრო საზიზღარი დანაშაულის ჩადენას, ვიდრე ჩადიოდნენ „ბაში ბუზუკები“ ბულგარელი ბავშვების მიმართ, როცა მათ ფიზიკურად ჰკლავდნენ“.* და შემდეგ „ ქვეყნიერებაზე არ იკარგება არა მარტო ნივთიერება, არამედ ზნეობრივი ენერგიაც, რომელიც ხორციელდება მადლიანის ცხოვრებაში. წმინდა, პატიოსანი ცხოვრების მიმდევნი თავისს ზნეობრივს მადლიანს ძალას ჰფენს თავის გარშემო არა მარტოც სიცოცხლის დროსა, არამედ სიკვდილის შემდეგაც, ჰპოულობს მიმბაძავთ, რომელნიც განაგრძობენ და უკვდავ ჰყოფენ მის მადლიანს ხასიათსა და მის სპეტაკ ზნესა, და ამდიდრებენ ქვეყანას ზნეობრივის თანხით, რომელიც ბევრად უკეთესია ქონებრივს თანხაზედ.

ამიტომ, ბედნიერია ის ადამიანი, საზოგადო ასპარეზზე მოქმედი, რომელიც, ნაყოფიერს შრომასთან ერთად, მტკიცედ ადგია ეთიკურს პრინციპებს, თავის ცხოვრებაში და თავის გარეშე ჰფენს ზნეობრივს მადლსა და სითბოსა. ამისთანა ადამიანები შეადგენენ მარილს ქვეყნისასა.“

ავტორის გაგებით ადამიანს ესმის, რა არის კეთილი და რა არის ბოროტი. როცა კეთილს საქმეს აასრულებს, გულში სიამოვნებასა გრძნობს; როცა ბოროტს ჩაიდენს, მაშინ სწუხს და გულში იტანჯება. ერთი სიტყვით, ადამიანს სინიდისი აქვს, რომელიც კეთილისათვის აჯილდოვებს და ბოროტისათვის სჯის, ხოლო თუ საქმეს სინდისი მოაკლდა, მაშინ მადლი საკუთარივე ხელით შეიძლება მატლად იქცეს.

საჭიროა ყველგან სუფევდეს პრინციპი პატიოსნებისა ქცევაში და აზროვნებაში. ამავე დროს იაკობი გვაფრთხილებს, რომ პატიოსნება აზროვნებისა უფრო იშვიათი ხილია, ვიდრე პატიოსნება ყოფაქცევისა. ხსენებული ფსიქოლოგიური დეტალი განსაკუთრებულად ყურადსაღები და მეცნიერულად საინტერესოა. ქცევა ყველასათვის დასანახია და აქ მოქმედება შეიძლება იყოს გარკვეულად ლიმიტირებული, ხოლო აზროვნების დრს მორალური კოდექსის დაცვა უფრო მოითხოვს პიროვნებისაგან მეტ ზნეობრივ სიფაქიზესა და გამჭრიახობას.

გოგებაშვილის თანახმად სინიდისი ყოველთვის უნდა იყოს ფუნქციურად აქტიურ მდგომარეობაში; ამიტომ საჭიროა ადამიანს გააჩნდეს, თუ შესწევდეს სინანულისა და ქენჯნის უნარი.... უნარი სინდისის წუხილისა და შინაგანი სწრაფვისა, რათა საქციელი იქნეს გამოსწორებული. დასმული ამოცანა ბრწყინვალედაა ამოხსნილი მოთხრობაში „ბავშვი და ჭრიჭინა“**, „დედა ენაში“ ჩვენ ვკითხულობთ, რომ მინდორში ყმაწვილმა ჭრიჭინა დაიჭირა და შინ მიჰყავდა. გზაზედ უცაბედად თურმე ხელი ცუდად მოახვედრა ჭრიჭინას და ფეხი მოსტეხა. ყმაწვილს გული აევსო სიბრალულით და მწუხარებით. როცა შინ მივიდა, ჩაიკეტა ოთახის კარები

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 1. გვ. 75.
** იქვე, ტომი 3. გვ. 202.

და ჯავრით იმ დღეს აღარაფერი უჭამია. ეს ბავშვი შემდეგში გამოსულა უგულკეთილესი, ყველასათვის საყვარელი და ფრიად სახელოვანი ადამიანი. ეს ყოფილა განთქმული იტალიელი მოღვაწე — გარიბალდი. ხსენებული მოთხრობა ბავშვისათვის აგრეთვე ნათელი მაგალითია, რომ სულიერი სიფაქიზე არის საწინდარი ადამიანი მომავალში გახდეს ყველასათვის სასიქადულო პიროვნება.

ჩვენს დროშიაც მსმენია, რომ მეცნიერი პირველ რიგში უნდა ემსახურებოდეს ჭეშმარიტებას და ზუსტ მეცნიერებაში ზნეობის პრინციპი უნდა დაიფაროს ჭეშმარიტებისადმი სწრაფვითო.

სრულიად უმართებულო, მცდარი და ყოველმხრივ მავნე დებულებაა. სინდისი აუცილებლად საჭიროა ადამიანის ქცევისა და მოქმედების ყოველ უბანზე. ამიტომ ყოველი მეცნიერი მუშაკისათვის უეჭველად სავალდებულოა მორალური პრინციპი, რაც გინდ იგი მშრალ ჭეშმარიტებას არ უნდა ემსახურებოდეს.

ჯერ ადამიანი, ჯერ სინდისი და მერე ცოდნა და მეცნიერება. უკანასკნელ დებულებას მტკიცედ იცავდა გოგებაშვილი. ავტორი იხსენებს თითქოს მეცნიერს, მაგრამ უგვანო და არამზადა, უზნეო ადამიანს. ამასთან ერთად მოგვითხრობს, რომ გენიალური მეცნიერნი ნიუტონი და პასტერი იყვნენ აღჭურვილნი მაღალი ზნეობით.

ჩვენ ვიგებთ, რომ „უგენიოსესი ნიუტონი, უდიდესი მეცნიერი იყო იმისთანა მაღალი ზნის პატრონი, რომ თვით უკიდურეს მტრობასაც-კი არ შეეძლო მიეყენებინა ჩრდილი მისი ბრწყინვალე ცხოვრებისათვის. ამავე ღირსებით ბრწყინავდა ჩვენს დროში ფრანგი პასტერი, პირველი მეცნიერი საფრანგეთისა.“*

ნიუტონის მაგალითი ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, ვინაიდან მაღალი მორალის განსახიერება — ნიუტონი — მოწაფეა ასევე დიდი მასწავლებლისა.

მეცნიერების ისტორიიდან ვიცით, რომ ინგლისის ერთ-ერთი პროფესორი, რომელიც განაგებდა ფიზიკის კათედრას, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ასაკში ოფიციალურად მოითხოვს პენსიაზე გადასვლას, რათა კათედრა გადასცეს თავის ნიჭიერ და უფრო პერსპექტიულ მოწაფეს.

ასეთი თხოვნა იწვევს არა მარტო განცვიფრებას, არამედ კვალიფიცირებულია, როგორც გაუგებარი და გაუმართლებელი უცნაურობა. მაინც მასწავლებელი თავისას აღწევს და გადასცემს კათედრას ახალგაზრდა მოწაფეს. ეს მოწაფე გახლდათ გენიის განსახიერება ნიუტონი.

მოყვანილი მაგალითი მეტყველებს მაღალ მორალურ სრულყოფაზე, რომელიც შეიძლება არსებობდეს მასწავლებელსა და მოწაფეს შორის.

ბავშვთა, მოზარდთა, თუ მოზრდილთა სულიერი სამყაროს განხილვისას იაკობ გოგებაშვილი ჯეროვან ყურადღებას უთმობს პერსონოლოგიურ

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 3. გვ. 11.

ცნებას ნდობის შესახებ, რასაც მაღალ ფსიქოლოგიურ დონეზე განიხილავდა გამოჩენილი მგოსანი ნიკოლოზ ბარათაშვილი.

ნდობა არის ის ბირითადი და აუცილებელი ფსიქოლოგიური პირობა, რომელიც საფუძვლად უდევს და განსაზღვრავს ცალკეულ პირთა და ხალხთა ურთიერთდამოკიდებულებას, ურთიერთზრუნვასა და ურთიერთპატივისცემას. ხოლო ნდობის დაკარგვა, მისი მოსპობა თანახმად ბარათაშვილისა, იწვევს სულის ობლობას; დაურწმუნებლობასა და პესიმიზმს.

სრულიად იზიარებს რა ბარათაშვილის დებულებას ურთიერთ ნდობისა და ურთიერთ რწმენის შესახებ, გოგებაშვილი გვაფრთხილებს, რომ უნდობლობას მოსდევს შური, ეჭვიანობა, წვრილმანობა და გონებრივი განსაკუთრებულობა. მოვუსმინოთ აეტორს: „უსამართლობის შეგნება იპყრობს ერთისა და მეორე მხარის გონებას, ჩნდება ყველგან და წამლავს სასწავლებლის მთელ ატმოსფეროს და იწვევს უკმაყოფილებას თვით საზოგადოებაშიაც. ასეთ წრეში სწრაფად იწყებს განვითარებას უნდობლობა, ეჭვიანობა, წვრილმანობი, ტომობრივი განსაკუთრებულობა, ახშობს უმაღლეს და უკეთილშობილეს გრძნობებს და იწვევს გათიშვას იქ, სადაც უნდა მეფობდეს მჭიდრო და ნაყოფიერი სოლიდარობა. თანასწორუფლებიანობის პრინციპი პირიქით, განამტკიცებს ჰუმანურ დამოკიდებულებას სხვადასხვა ტონის ელემენტებს შორის, ბადებს ურთიერთ ნდობასა და სიყვარულს, ამყარებს ადგილობრივ და არა ადგილობრივ ელემენტებს შორის ნაყოფიერ ურთიერთზეგავლენას და ხელს უწყობს მიზნის მიღწევისათვის ერთსულოვან ბრძოლას.“*

საყოველთაოდ ცნობილია ნდობის წამყვანი როლი მედიცინაში და ამ მხრივ იაკობი სრულიად მართებულად აღნიშნავს: „რწმენას ავადმყოფის ფორჩენაში უპირველესი მნიშვნელობა აქვს. საზოგადოდ შენიშნულია, რომ თვითონ წამალი ისე ძლიერად არ მოქმედებს ავადმყოფის განკურნებაზე. როგორც ამ ავადმყოფის სრული რწმენა ექიმისადმი და მის მიერ დანიშნული წამლისადმი.“**

\/ გოგებაშვილი ცდილობს ყურადღება, უნარი, გაბედულება და მოქმედება მივმართოთ იქითკენ, რომ ნდობა გაძლიერდეს და გაღვივდეს ყოველ ასაკში და პირველ რიგში ბავშვთა შორის.

მოვალეობის გრძნობას იაკობ გოგებაშვილი თვლის ქართული ეროვნული ფსიქოლოგიის დამახასიათებელ თვისებად. იგი სიამაყით მოგვაგონებს, რომ მშობლიური ისტორიის კეთილდღეობისა თუ ავბედობის პერიოდში ქართველების გულში მარად ღვიოდა კაცობა, გულადობა და მამულისათვის თავდადება. იგი ბავშვებს მაგალითებით უხსნის, რომ მოვალეობის გრძნობა გმირობისა და კეთილშობილური საქციელის საწინდარია. ასეთი გმირობის მაგალითია შემთხვევა, როდესაც სახლს ცეცხლი

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 1. გვ. 162.

** იქვე. გვ. 37.

წაეკიდა, პატარა ყმაწვილი შიგ მოჰყვა, ერთი გულადი კაცი ცეცხლში შევარდა, ყმაწვილი გამოიტაცა და სიკვდილს გადაარჩინა.

მაგრამ მოვალეობის გრძნობა უფრო მრავლდება და ძლიერდება, როდესაც ადამიანი გადაწყვეტს თავის გაწირვას მტრისათვის. აღნიშნული საქციელის გადაწყვეტა და შესრულება შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ პიროვნების მაღალ რეგისტრზე.

ამ მხრივ ბავშვისათვის მეტად საინტერესო და მისაბაძია შემთხვევა, როდესაც მხსნელად აღმოჩნდება სწორედ ის, „ვისგანაც ამას სრულიად არავინ არ მოელოდა. ნაპირზე გამოსული ყმაწვილი თავისი პატარა მტრის სიბრალულით აივსო. კეთილმა სურვილმა გაიტაცა და ადიდებულ მდინარეს არ შეუშინდა: იძრო სწრაფად ტანისამოსი და გადაეშვა წყალში.

გადაარჩინა თავისი პატარა მტერი დახრჩობასა და ცოცხალი გამოიყვანა ნაპირზე.

იქ მყოფი ბავშვები, აღტაცებულნი ასეთი სამაგალითო საქციელით, მისცვივდნენ ყმაწვილს, გადაეხვივნენ და მხურვალე გადაკოცნით დააჯილდოვეს.

ამ დღიდან წინანდელი მოსისხლე მტერნი შეიქმენ გულითადი მეგობრები და ერთმანეთს აღარაფერი ერჩივნათ სიკვდილამდე.“*

ღალატი მოვალეობის გრძნობის მოწინააღმდეგე მდგომარეობაა და ასეთ ზნეობრივ ნაკლს ქართველი ყოველთვის ზიზღით უცქეროდა, ხოლო მოღალატეს საშინლად სჯიდა.

ქართველებს ისტორიულად „ღალატი საშინლად ეზიზღებოდათ და უსაზღვროდ სძულდათ არა მარტო ქართველს ადამიანებსა, არამედ ქართულ მგლებსაც-კი.“**

ნდობის გამოვლინება და კეთილი საქმის შესრულება მოითხოვს პიროვნებისეულ კონტროლსა და კორექციას, რაც თავის მხრივ მოითხოვს მონდომებას, აქტიურ სურვილს. გოგებაშვილის თანახმად — ადამიანს შეუძლია ჰშიოდეს, საჭმელი ჰქონდეს, მაგრამ მოითმინოს და არა სჭამოს; სწყუროდეს და წყალი არ დალიოს; ძილი ერეოდეს და არ დაიძინოს. ერთი სიტყვით, ადამიანს შეუძლია თავისი სურვილი არ აასრულოს, თუ მოინდომა.

გოგებაშვილის შემოქმედებაში ჩვენ ვხვდებით პერსონოლოგიურ პრობლემას მეორედ მოკვლის შესახებ. ხსენებული პრობლემა ფსიქოლოგიურად მეტად რთულია.

მეორედ სიკვდილის პრობლემა განსაკუთრებული სიღრმითა და სიზუსტით წარმოდგენილია შოთა რუსთაველის უკვდავ „ვეფხისტყაოსანში“.

გვსმენია, სიტყვა ყველაზე ძლიერი და ყველაზე სუსტია, ან ენა (მეტ-

* იაკობ გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტომი 9, გვ. 19.
** იქვე, გვ. 175.

ყველება) ყველაზე ტკბილი და ყველაზე მწარეაო: უეჭველად მართებული აზრია. სიტყვამ ხმალზე ადვილად შეძლო ამოკვეთოს თავი... იაკობი მთელი თავისი მორალური ძალით ილაშქრებს ინსინუაციების — ცილისწამების შესახებ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ილიას მიმართ მისი მკვლელობის შემდგომ და რაც უეჭველად მეორედ მოკვლას უდრიდა.

მოვუსმინოთ ავტორს: „ილიას მეორედ მოკვლა მოიწადინეს. მოკვლა არა ფიზიკური, რომლის გამეორება შეუძლებლად გახადეს უსულგულო ნაძირალებმა, არამედ მოკვლა სულიერი: ეს უკანასკნელი მკვლელობა რასაკვირველია, უფრო მძიმეა, ვიდრე პირველი".* და შემდეგ: „დაიცადეთ, ჭორიკანა ლილიპუტებო, და რომელიმე ქართველი ლიუისი აღმოაჩენს გულივერ იდიას ცხოვრებაში იმისთანა ფარულს კაცთმოყვარეობას, რომ თქვენს სირცხვილის ალში დაიწვებით, თუ ნიჭი სირცხვილისა სრულიად არა გაქვთ დახშული".**

მოვალეობისა და ნდობის გრძნობებთან ერთად პერსონოლოგიურ ცნებას წარმოადგენს პატრიოტიზმი, პატრიოტული განწყობა, რაც ხორციელდება პიროვნების უმაღლეს რეგისტრებზე და, როგორც ფსიქოლოგიური პირობა, საფუძველია საზოგადოების და ერის კეთილდღეობისა, თვითშეგნებისა.

გოგებაშვილი გვაწვდის პატრიოტიზმის ცნების ამომწურავ და მეტად ღრმა ფსიქოლოგიურ განმარტებას. მისი აზრით, პატრიოტი ჰქვია მას, ვისაც სიცოცხლის უმთავრეს საგნად გაუხდია მშობლიური ქვეყნის ბედნიერება, ვინც თავგამოდებულად და შეუპოვრად ებრძვის ყოველს დაბრკოლებას, რომელიც მის სამშობლო ქვეყანას წარმატების გზაზე გადაჰლობებია, ვისაც მთლად დაკარგულად მიაჩნია ყოველი წამი, რომელიც არ მოუხმარია მამულის ზრუნვისათვის, ვისაც ედაგვის გული მამულის ტანჯვითა, უხარის მისი ლხენითა, ვინც ბედნიერია მისი ბედნიერებით და ვინც მზად არის ღიმილით შესწიროს მას თავისი სიცოცხლე.

მამულიშვილის სამშობლოსთვის შეწირვა და ამ შემთხვევაში დედის მიერ პატრიოტული აღტაცება შესაძლოა მხოლოდ და მხოლოდ პიროვნების დონეზე.

დედის ემოციების შემაკავებელი და დამთრგუნავი სხვა ძალა არ არსებობს და არც შეიძლება გამოინახოს.

ახალგაზრდობას და მასთან ერთად მთელ საზოგადოებას გოგებაშვილი უჩვენებს, თუ რაოდენ ძლიერი და გმირულია ქართველი დედის სიყვარული მამულისადმი, ქვეყნისადმი, სამშობლოსადმი; უსაზღვროდ უქრობია ქართველი მანდილოსნის პატრიოტული ცეცხლი...

არის რა აღვსილი გმირული ცრემლით, ქართველი დედა ამბობს: „ვმადლობ, მსურვალედ ვმადლობ უფალსა, რომ მან აღირსა ჩემს შვილებს

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 4. გვ. 211.
** იქვე. გვ. 217.

გმირული სიკვდილი, სიკვდილი სახელოვანი მამულიშვილისა. — მაგრამ, ნუ გაუხარდებათ მტრებსა, განაგრძო სამაგალითო დედამ: „ღვთის წყალობით, მე კიდევ მყავს ოთხი ვაჟი და ორი ქალი. მე მათ დავზრდი უფრო უკეთესს, უფრო გულ-მხურვალე მამულიშვილებად და ისინი სხვა ქართველ დედების აღზრდილ მამულიშვილებთან ერთად გადაუხდიან მტერს სამაგიეროსა და ჩვენს საქართველოს დააყენებენ ბედნიერს გზაზე.*

ხოლო სამასი თავდადებული გლეხის ისტორიაში გოგებაშვილი ჩერდება გმირობაზე დილით, დღისით და საღამოთი... ჩერდება ქართველთა განუწყვეტლით თავდადებაზე... სამი პერიოდის მოტანა სიმბოლურად მიგვითითებს, რომ გმირობა ვიწრო დროით არ შეიძლება შემოიხაზოს, რომ თავდადება საჭირო და აუცილებელია ყოველთვის და ყოველჟამს, დღესაც და ხვალაც, როდესაც კი ამას მოითხოვს სამშობლოს ინტერესი.

ავტორი მოგვითხრობს, „დიაღ, სამასი ვაჟკაცი ერთი და იგივე გმირული სიკვდილით გამოესალმა წუთისოფელს ბრძოლის ველზედ, კრწანისის მინდორში. ზოგმა მათგანმა თავისი სიცოცხლე დასდო მამულისათვის დილით, პირის-პირ სპარსეთის შაჰისა, ზოგი მტერს შეაკვდა დღისით, როცა იგი მოიწევდა თბილისისაკენ, ხოლო დანარჩენთ თავი დასდეს ქვეყნისათვის საღამოთი თბილისის ქუჩებში, სადაც იგინი უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე ებრძოდნენ შემოსეულს სპარსელებსა.“**

განსაკუთრებულად უნდა აღინიშნოს, რომ იაკობ გოგებაშვილის პატრიოტიზმი შეუდარებელი დონისა და სიმაღლისაა. შეიძლება აშკარად ითქვას, მისი იდეები თავისი შინაარსის სიღრმით, სიფართოვით და კეთილსურვილების სიმრავლით უნდა იყოს კვალიფიცირებული, როგორც ხალხთა შორის მშვიდობისა და ურთიერთზრუნვის საკაცობრიო იდეების გულწრფელი ღაღადი. ავტორი კატეგორიულად წინააღმდეგია, რომ ვინმემ თავისი ბედნიერება ააშენოს სხვის უბედურებაზე. ვიმეორებ მისი პატრიოტიზმი არის აღვსილი კაცთაშორის სიყვარულისა და სიმშვიდის გრძნობებით.

იგი მოითხოვდა თანამემამულეებისაგან სხვა ხალხთა ენებისადმი პატივისცემას, მათ შესწავლასა და საფუძვლიანად დაუფლებას. „მხოლოდ მტერს შეუძლიან ურჩიოს ქართველებს: შეაქციეთ ზურგი უცხო ენასა და დარჩით მარტო დედა ენის ამარაო...

მისი ფორმულაა — „ძლიერი სიყვარული სამშობლოსი ჰბადებს ძლიერ სიყვარულს კაცობრიობისასა“ (ტომი II, გვ. 362).

მოვუსმინოთ ავტორს: „ჩვენში პატრიოტობა სხვა თვისებებისა, სხვა გვარის ხასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას მამულის სიყვარულისასა. ამ გრძნობაში თავის-თავის მეტი არა ურევია-რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე დათრგუნვის სურვილი, ვისიმე გაუბედურების წადი-

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 9, გვ. 120—121.
** იქვე, გვ. 167.

ლი მასში სრულიად არ იპოვება. ჩვენს პატრიოტებს სურთ აღდგენა და დაცვა ჩვენის უფლებისა, ეროვნებისა, თვითმმართველობისა, ლიტერატურისა, კულტურისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა. ჩვენი მამულიშვილები ნატრულობენ ჩვენის ქვეყნის ბედნიერების მიღწევას წმინდა და სწორი გზით, იმ გზით, რომელიც სხვის უბედურებაზედ არ არის გავლებული. როგორც წარსულში ჩვენი ერი იბრძოდა არა სხვა ხალხების დამონავებისათვის, არამედ თავის საკუთარის დამოუკიდებლობის დაცვისათვის, ისე ეხლა ჩვენი მამულიშვილები მოღვაწეობენ არა იმ განზრახვით, რომ სხვანი დავთრგუნოთ და მათის დამცირებით ჩვენი თავი ავამაღლოთო, არამედ იმისათვის, რომ ჩვენს ერსაც გავუკვლიოთ ფართო გზა გონების განვითარებისა ზნეობის ამაღლებისა და კეთილ დღეობისა"*.

პატრიოტიზმის პრობლემის განხილვისას გოგებაშვილი ეხება აგრეთვე საკითხს, რომ ქართველი მოღვაწე საბოლოოდ არ უნდა მოწყდეს თავის დედა ქვეყანას და სადაც გინდ იგი არ მოღვაწეობდეს, მის გულში და სულში უნდა არსებობდეს ფიქრი თავის მამულზე. ხსენებულ იდეას ბრწყინვალედ გვიხსნის: „მაგრამ აქ მარტო ერის სიკეთე არ არის წაგებაში, წაგებაში არიან თვით ეს ნიჭიერნი ქართველნიც, უცხო ასპარეზზედ მოქმედნი. როგორ „იგინი უნდა გრძნობდნენ, რომ ჰგვანან იმ ღრუბელს, რომელმაც კოკური წვიმა ჩამოუშვა ზღვაში და გვალვით დაწულს ხმელეთს კი ცვარიც არ უწილადა. იმათ კარგად უნდა ესმოდეთ, რომ უტყუარს პატივისცემას, მხურვალე თან გრძნობას, გულითადს სიყვარულს ეღირსება ხოლმე საზოგადო მოღვაწე მხოლოდ ღვიძლს საზოგადოებაში, მშობლიურს ქვეყანაში. მხოლოდ აქ გრძნობს იგი ჭეშმარიტს ზნეობრივს სითბოს, მხოლოდ აქ ხარობს იგი ნამდვილი სიხარულით, მხოლოდ აქ განიცდის ნამდვილ შვებასა და ლხენასა. მხოლოდ აქ დაიღვრება, ხოლმე მათს კუბოსა და საფლავზე მდუღარე ცრემლი, მხოლოდ აქ შეიქმნება ხოლმე მათი სახსენებელი უკვდავი.**

მაღალი პატრიოტული გრძნობების გაღვივება მოითხოვს საზოგადოების მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას, ამიტომ გოგებაშვილი გვირჩევს: „ერთი უპირველესი ღონისძიება პატრიოტობისა, მამულის სიყვარულის გაძლიერებისა არის მხურვალე თანაგრძნობა საზოგადოების მხრივ მამულის შვილების მოქმედებისადმი, მათი წაქეზება. გამხნევება პატივისცემის გამოცხადებით. საზოგადოების თანაგრძნობა და ღირსეული დაფასება ქვეყნის სამსახურისა მომქმედს პირს ერთი-ორად უმატებს ძალასა, ფრთებს უსახავს და ადვილად ატანინებს ყოველგვარ განსაცდელს.***

იაკობ გოგებაშვილი მაღალ პიროვნულ დონეზე განიხილავს ქალისა და

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 1. გვ. 363.
** იქვე, გვ. 492.
*** იქვე, გვ. 366.

კაცის თანასწორობის პრობლემას. ამ მხრივ იგი შოთა რუსთაველის იდეების ბრწყინვალე თანამიმდევარი და გამგრძობია. ირკვევა, რომ ქართველი მანდილოსანი წინათ, როდესაც კი გარემოება მოითხოვდა, იჩენდა ვაჟკაცურ უნარსა და უშიშროებას.. ქალთა ძალა უერთდებოდა ვაჟთა ძალას და ამით ძლიერდებოდა და მრავლდებოდა ქართული ეროვნული ვაჟკაცობა.

მოვალეობის გრძნობა გახლავს ის ძირითადი ცნება, რომელიც თანაბარს ხდის კაცთა და ქალთა მისწრაფებას, სულისკვეთებას. ავტორი აღნიშნულ იდეას მარჯვედ ასაბუთებს ინგილო მანდილოსნის მაგალითზე. იგი წერს: „ქვეყანა აოხრდებოდა და განადგურდებოდა, მამაკაცთა ძალას რომ არ მიშველებოდა ქალთა ძალა. თავისი ნამუსის, ოჯახის და ქვეყნის დასაცველად ინგილო ქალი გაუხდა თავისს ქმარს მეუღლედ არა მარტო შინაობაში, არამედ ომშიაც. იმან ისწავლა მარჯვედ ხმარება თოფ-იარაღისა, ქალური ტანისამოსი გაიმარტივა, და კარზედ მიმხდარს მტერს დაუხვდებოდა ხოლმე ხანჯლით და ტყვია-წამლით.* და შემდეგ: „ინგილო ქალები წინანდელს დროში სრულიად სხვა სკოლაში იზრდებოდნენ. ეს იყო სკოლა შეუწყვეტელის ბრძოლისა მტერთა წინააღმდეგ, ბრძოლა დასაცველად თავისი მამულისა, კერისა, ოჯახისა, ენისა, სჯულისა, ქართველობისა. ამისთანა სკოლა ყველგან და ყოველთვის აძლიერებდა მამულიშვილობას და საინგილოშიაც უნდა აეღორძინებინა. საზოგადოდ შენიშნულია, რომ განაპირა კუთხეები ქვეყნისა, სადაც მტერი უფრო ახლოა, ბრძოლაც ხშირი და ეროვნებას მეტი შიში მოელის, მამულის, სიყვარული ბევრად უფრო ძლიერია, ვიდრე შუაგულს ადგილებში.**

ადამიანის პიროვნების მთავარი თვისება და ამასთანავე მისი ძირითადი წარმმართველი არის შრომა. ამიტომ დღეს სულიერ და ხორციელ ძალთა შესაძლებლობანი მეცნიერებაში გაერთიანებულია ერთ ცნებაში, როგორც ფსიქოენერგეტიკული პოტენციალი.

ფსიქოენერგეტიკული პოტენციალი საფუძველია პიროვნული სხვა კატეგორიებისა, ვინაიდან სჭედს ცნებებს მოვალეობის, ნდობის და მორალური სიფაქიზის შესახებ, ამიტომაა, რომ დღეს ფსიქოენერგეტიკას ეთმობა მთავარი ყურადღება სულით ავადმყოფობათა დიაგნოსტიკაში, ხოლო შრომა ითვლება წამყვან სამკურნალო გზაწესად ავადმყოფურად გამრუდებული პიროვნების აღდგენისა და გამოსწორების საქმეში.

თანახმად იაკობისა შრომა ადამიანის სიცოცხლისა და ბედნიერების წყაროა. ხსენებულ საკითხს იგი განიხილავს მაღალ პრინციპულ დონეზე და ჯერ კიდევ 1868 წელს საკითხი მოქმედებისა და ნაყოფის დინამიკური ურთიერთობის შესახებ მას მიაჩნია მნიშვნელოვან ფსიქოლოგიურ პრობლემად.

---

* ი. გ ო გ ე ბ ა შ ვ ი ლ ი. ტომი 3. გვ. 116.

** ი ქ ვ ე. გვ. 117.

როგორც გენიალურ პედაგოგს — იაკობს მშვენივრადა აქვს წარმოდგენილი შრომის ცხოველმყოფელური ძალა და მნიშვნელობა. მთელი თავისი არსებით იგი ცდილობს შეაყვაროს შრომა ბავშვებს, დაანახოს, ნათლად აჩვენოს და დაუმტკიცოს მათ, რომ შრომა არის პირდაპირი და უტყუარი გზა ნამდვილი ადამიანური ქცევისაკენ, არის გზა კაცობისაკენ და ბედნიერებისაკენ.

„დედაენაში" შეკრებილი მასალები (ლექსები, მოთხრობები, ანდაზები, გამოცანები) გოგებაშვილის მიერ განხილულია პიროვნულ დონეზე და ნაჩვენებია, რომ ადამიანის ძირითადი მოვალეობაა სინდისიერად იშრომოს, პატივი სცეს გარჯას, შრომის ოფლს. ამასთანავე ერთად იგი მოითხოვს, რომ მოსწავლეები ეჩვეოდნენ არა მარტო ადვილ და სასიამოვნო შრომას, არამედ იმისთანა სამუშაოსაც, რომელიც უსიამოვნოა, მაგრამ მათთვის და საზოგადოებისათვის სასარგებლოა.

იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებაში შრომის ცნება გულისხმობს უნივერსალურ ქმედობას, როდესაც ყველას თავისი მიზანი, დანიშნულება და მოწოდება აქვს.

ბავშვთათვის მარტივად და დამაჯერებლად მოთხრობილია, რომ მუშაობენ ფრინველები, ბუზები, ჭიები, ფუტკრები, ჭიანჭველები, კურდღლები, ციყვები, მტრედები... მუშაობს მარწყვის თეთრი ყვავილიც... ნაკადულის მორცხვი ხმაური, თუ კოღოების ჭერაც ხომ შრომაა... გოგებაშვილის მიერ დახატული ვითარება მოგვაგონებს ქმედობის უნივერსალურ ჰიმნს...

გოგებაშვილის იდეები უკვდავად მნიშვნელოვანია... ხოლო მათი ინტერესი და ძალა მრავლდება იმ შემთხვევებში, როდესაც ადამიანი ბრმავდება მოხვეჭის გრძნობით (მოხვეჭის ამოკი) და პირადი კეთილდღეობის გარდა მას არაფერი არ აღელვებს... როდესაც ავიწყდებათ, რომ მათი ლუკმა მწარეა.. მწარე ლუკმა კი ადამიანს ახრჩობს..

ქართველი ხალხი სიყვარულითა და ღრმა პატივისცემით ატარებს გოგებაშვილის სახეს, როგორც დიდი მასწავლებლისა და მორალისტისას. ამიტომ მას იხსენებს მხოლოდ სახელით, ისევე როგორც შოთას, ილიას, აკაკისა და ვაჟას.

იაკობის ნიჭიერმა და ღვაწლიანმა კალამმა დიდი კვალი დასტოვა აგრეთვე პერსონოლოგიის სალიტერატურო ყანაში...

გოგებაშვილის პიროვნებაზე ჭეშმარიტად ითქმის ის, რასაც თვითონ სწერდა სხვაზე: „საფრანგეთის ერთი გამოჩენილი მეცნიერი — ფლამარიონი ამბობს: კვდებიან და ქრებიან მარტო უგუნურნი და ბოროტნი, როგორც უარყოფითნი არაფრობანი, ნულები; ხოლო გონიერნი და კეთილნი, როგორც მკვიდრნი ზნეობრივი ძალნი, ფიზიკური სიკვდილის შემდეგაც, სტკბებიან არსებობითო."*

* იაკობ გოგებაშვილი. ტომი 4. გვ. 493.

გოგებაშვილის შემოქმედება, ავტორის ცხოვრების მთელი ღერძი, მისი მოღვაწეობა და მის მიერ წარმოებული შეუდრეკელი ბრძოლა მტკიცე საბუთია მისივე პიროვნების დიდი სიმაღლისა, სიძლიერისა და სიფაქიზისა.

ილიას სიტყვები რომ ვიხმაროთ, იაკობი დიდბუნებოვანი მოღვაწეა და მისი პერსონოლოგიური მრწამსი მსოფლიო მნიშვნელობისაა.

მთელი თავისი მაღალი ნიჭით, გონებრივი ძალითა და ზნეობრივი გულწრფელობით იაკობი გვასწავლის აღვზარდოთ ბავშვები, ისე რომ იყვნენ შგზნებარე პატრიოტები და რკინის გულის მქონე ვაჟკაცები ... ამით განხორციელდება ქართული ეროვნული თქმა: „ვაჟკაცსა გული რკინისა, აბჯარი თუნდა ხისაო“.

სიამოვნებით მინდა გავიხსენო, რომ აზრი რკინის გულისა და ხის აბჯრის შესახებ ბევრჯერ მსმენია ქართული მეცნიერების სიამაყისა და ეროვნული საქმის უებრო მოამაგის დიდი ივანე ჯავახიშვილის საჯარო ლექციებზე.

თავი მეშვიდე

პერსონოლოგიური პროგლემების შესახებ შექსპირის, შილერის, გოეთესა და დოსტოევსკის შემოქმედებაში

მხატვრულ ლიტერატურაში ფსიქოპათოლოგიურის ძიება და მით უმეტეს, ლიტერატურული გმირის დახასიათება სამედიცინო განმარტებებით, სრულიად მიუღებლად მიგვაჩნია.

მწერალი ან მხატვარი ხშირად იჭრება პათოლოგიურ განცდათა სამყაროში, მაგრამ ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ეს მხოლოდ ლიტერატურული ხერხია, ზემოქმედების ეფექტის გასაძლიერებლად. შექსპირის, შილერის, გოეთესა და დოსტოევსკის შემოქმედებაში ბევრი რამ არის საინტერესო თანამედროვე პერსონოლოგიისათვის.

როდესაც გამოუვალ, ტრაგიკულ სიტუაციაში მყოფ ადამიანს უძნელდება წინააღმდეგობების დაძლევა, ხშირად იგი იძულებულია მიეცეს ასთენიურ რეაქციას და დაადგეს უკანდახევის, მწარე დამარცხების გზას, ამ დროს შესაძლებელია განვითარდეს ანტინომური რეაქციები, ბოდვითი დაყენებებით.

ვ. ბეხტერევი აღნიშნავდა, რომ მსოფლიო კლასიკოსები ხშირად მიმართავდნენ საზოგადოებრივ-ფსიქოლოგიურ პრობლემებს, მაგრამ მათ ნაწარმოებებში ყოველთვის სწორად და დამაჯერებლად არ არის გაშუქებული სულიერ აშლილობათა მდგომარეობანი. დრამატურგიასა და ლიტერატურაში ხშირად ვხვდებით ეპიზოდურ ჩანაწერებს სულიერი აშლილობის შესახებ, რათა ამით გაძლიერდეს სცენიური ეფექტი.

ვ. ბეხტერევის თანახმად, მხატვრულ ლიტერატურაში ხშირად გვხვდება ჰალუცინაციების აღწერა, როგორც ერთ-ერთი სცენური ხერხი. პიროვნების განსაკუთრებული გადაძაბვის მდგომარეობამ მართლაც შეიძლება შექმნას ისეთი პირობები, როდესაც წარმოდგენები, თითქოს, „ხორცს ისხამს“ და სდება მათი შეგრძნებითი და სხეულოვანი რეალიზაცია (მოკლულის „ხილვა“, ან ხმის „მოსმენა“, სისხლი კიდურებზე და სხვ.).

ცნობილი ფსიქოპათოლოგი კრაფტ-ებინგი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ უმრავლეს შემთხვევაში სულით ავადმყოფთა აღწერა ხელოვნების ნაწარმოებებში ან მოკლებულია ჭეშმარიტებას, ან ცალმხრივია.

სხვა კლასიკოსებთან განსხვავებით, თ. დოსტოევსკი ჭეშმარიტად ნამ-

ადვილ სურათებს აღწერს პათოლოგიური სამყაროდან; მის შეუდარებელ ენერგიას უტყუარად მივყავართ ადამიანის სუბიექტური სამყაროს უსასრულოდ რთულ ლაბირინთებში. იგი უნატიფესად ერკვევა ფსიქოლოგიური განცდების მიმდინარეობაში, რომელიც ხშირად შეიცავს სინანულის, სინდისის ქენჯნის, პერსპექტივის დაკარგვისა და სხვა რთულ, უარყოფით განცდებს, რაც განიხილება პიროვნების შეფასების თვალთახედვიდ.

არაერთხელ აღგვინიშნავს, რომ ფსიქოლოგიურად, სიხარულის გრძნობა შემოქმედებითს შრომასთან არის დაკავშირებული, რადგანაც შრომა არა მარტო აკეთილშობილებს, არამედ ამშვიდებს, აღამაღლებს და ყოველმხრივ ხელს უწყობს ადამიანის ფუნქციურ შესაძლებლობებს.

ი. ტურგენევის მიხედვით, ბედნიერია ის, ვისაც სიკეთის რწმენა არ დაუკარგავს, ვინც მტკიცეა თავისი ნებელობით და არ ჰკარგავს შემოქმედებისადმი ცხოველ ინტერესს.

ლ. ტოლსტოის მიხედვით, ბედნიერება არის ფიზიკურ და სულიერ ძალთა სისავსის შეგრძნება. ბედნიერების ასეთი განმარტება განსაკუთრებით საინტერესოდ მიგვაჩნია პათოპერსონოლოგიისათვის.

შეგრძნებათა სისავსე ბედნიერებისა და შემოქმედების საწყისია, ხოლო სიცარიელის გრძნობა განიცდება, როგორც დიდი უბედურება. ამასთან დაკავშირებით, შეიძლება მოვიგონოთ შემთხვევა კლინიკური პრაქტიკიდან. მხედველობაში გვყავს ერთი ყმაწვილი, უმძიმესი დეპრესიით. ძირითადი მისი ჩივილი ეხებოდა საერთო სიცარიელის გრძნობას. სიცარიელეს იგი გრძნობდა თავისთავში. ეს მძიმე განცდა ჰქმნიდა პირობებს ღრმა დეპრესიისა და მოუსვენრობისათვის. ავადმყოფი არ გრძნობდა რაიმე პერსპექტივას და სრულიად დაკარგული ჰქონდა ფსიქო-ფიზიკური მოქმედების უნარი. აღნიშნულ შემთხვევაში, სიცარიელის გრძნობა და აუტირებული დეპრესია წარმოდგენილი იყო შერწყმულად და ერთმანეთს განაპირობებდა.

თ. დოსტოევსკის შემოქმედების ფსიქოლოგიური ანალიზის დროს, ყურადღება უნდა მივაქციოთ არა მარტო უტყუარად და მრავალფეროვნად აღწერილ მერყევი ადამიანის პორტრეტს, არამედ, პირველ რიგში, ყურადღებას იპყრობს გმირის სულიერ ძალთა მოზღვავება, აფეთქებები და გუნება-განწყობის ცვალებადობა, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ადამიანის სუბიექტური სამყაროსათვის. აღნიშნული განცდები უეჭველად გეოტექტონიკურ პროცესებზე უფრო რთულად მიმდინარეობს.

ვ. ბეხტერევის თანახმად, თ. დოსტოევსკი პირველი მწერალია, რომელიც მთელი სიღრმით შეიჭრა პიროვნების ავადმყოფურ სამყაროში და უდიდესი მხატვრული ძალით შესძლო გადმოეცა არაჩვეულებრივად მკაფიო და დამაჯერებელი ავადმყოფური სახეები. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ არსებობს საკმაოდ გავრცელებული, მაგრამ მიუღებელი აზრი, რომ დოსტოევსკის შეხედულებები, უბადლო სახეები, შეიძლება პირ-

დაპირ გადატანილ და გამოყენებულ იქნას კლინიკურ ფსიქოპათოლოგიური პრობლემების ანალიზის დროს.

ფსიქიატრ ჩიჟის შეხედულებებს ვერ დავეთანხმებით. იგი აღნიშნავს, რომ დოსტოევსკის ნაწარმოებ „ორეულში" სწორად არის აღწერილი მანიაკალური მდგომარეობა. მაგრამ ჰალუცინაციების არსებობა, ამ დროს, აუცილებელია. როგორც ვიცით, მანიაკალური მდგომარეობისათვის არ არის აუცილებელი ჰალუცინაციები; თუ ისგავსი განცდა არსებობს, ისინი ჰალუცინოიდების სახით გვევლინება და სწორედ თ. დოსტოევსკის გენიას შეძლო შეენიშნა, რომ სუფთა მანიის დროს ჰალუცინაციებს არ აქვს ადგილი.

ფსიქიკური აპარატის ფიზიოლოგიური გადაძაბვის დროს და, განსაკუთრებით, ფსიქიკური აშლილობის შემთხვევებში, ადამიანის შინაგანი თვისებები არა მარტო მკაფიოდ და აშკარად ვლინდება, არამედ ჯანმრთელებისაგან განსხვავებით, ადგილი აქვს მოულოდნელ გადანაცვლებებს. მრავალმხრივ ხლართვებს.

თ. დოსტოევსკის „ორეული" არ უნდა განვიხილოთ, როგორც ავადმყოფობა. აქ საქმე გვაქვს ანტინომურ რეაქციებთან. პიროვნების ანტინომურ შეფასებასთან.

არ არის სწორი, როდესაც აღნიშნავენ, თითქოს ანალოგიური მხატვრული ლიტერატურა ფსიქიატრიის და ფსიქიატრიული ჰუმანიზმის პოპულარიზაციას ახდენს.

თ. დოსტოევსკის ნაწარმოებებში არ არის და არც შეიძლება იყოს ფსიქიატრიის პოპულარიზაცია. მის ნაწარმოებში ვხვდებით სულმდაბალ ადამიანებს, რომელნიც განძარცვულნი არიან ადამიანური სპეციფიკური თვისებებისაგან (მორალი, სინდისი, მოვალეობა), მაგრამ აქ ადგილი აქვს ზნედაცემულობას, ამორალობას და არა სულით ავადმყოფობას.

დოსტოევსკი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ იგი „რეალისტია და არა ფსიქიატრი". მართლაც, დოსტოევსკი არ არის პათოფსიქოლოგი. თ. დოსტოევსკი უდიდესი ცოდნით აღწერდა ადამიანის შინასამყაროს ისეთ მდგომარეობას, როდესაც ნორმა პათოლოგიად გამოიყურება, თუმცა, ყოველივე ეს საკმაოდ დაშორებულია ფსიქიატრიული კლინიკისაგან.

როგორც შილერი აღნიშნავს, მხატვრული ლიტერატურა მოწოდებულია იბრძოდეს სინამდვილის ასახვისათვის, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სამართალს ოქრო აბრმავებს და იგი სდუმს სიბილწის სამსახურში. ი. ტურგენევი აღნიშნავს, რომ პიროვნებას სიმართლით მივყავართ ჭეშმარიტებისაკენ, ხოლო როდესაც არ არსებობს სიმართლის და შრომის იდეა, ადამიანს ეუფლება სევდა, სასოწარკვეთილება, ნიჰილიზმი და იქმნება ფსიქოლოგიური სიტუაცია რეაქტიული დეპრესიის განვითარებისათვის.

მხატვრული ლიტერატურის გენიალური წარმომადგენლების: რუსთაველის, შექსპირის, შილერის, გოეთეს, დოსტოევსკისა და სხვათა შემოქმე-

�ება არ შეიძლება შემოიფარგლოს მხოლოდ პოეზიის ჩარჩოებით. მათი შემოქმედება ერთიანად მნიშვნელოვანია როგორც ფილოსოფიისათვის და სოციოლოგიისათვის, ისე ფსიქოლოგიისა და სოციალურ-ფსიქოლოგიისათვის. მათი გმირები ისეთივე ყოვლისმომცველია, როგორც თვით კაცობრიობა, ცხოვრება.

საინტერესოა ამ მხრივ ბ. ბელინსკის თვალსაზრისი: „ჩვეულებრივ, ზედველობაში ჰყავთ შექსპირი და განსაკუთრებით გოეთე, როდესაც გულისხმობენ, თავისუფალი დახვეწილი ხელოვნების წარმომადგენლებს, ოგრამ ასეთი მითითებები საკმაოდ უხეიროდ მიმაჩნია.

ეჭვს არ იწვევს, რომ შექსპირი დიდებული შემოქმედებითი პოეტური გენიაა, მაგრამ ცუდად ესმით მისი პოეზია მათ, ვინც ამ პოეზიის მიღმა ვერ ხედავს უმდიდრესი შინაარსის დაუშრეტელ მადანს, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფსიქოლოგებისათვის, ფილოსოფოსებისათვის, ისტორიკოსებისათვის, სახელმწიფო მოღვაწეთათვის და ა. შ.

შექსპირი ყველაფერს გადმოგვცემს პოეზიის საშუალებით, მაგრამ მისი შემოქმედება მარტო პოეზიის კუთვნილება როდია.

„შექსპირი ეკუთვნის მთელ კაცობრიობას... და როგორც დრამატურგს დღემდე არ ჰყავს ბადალი, რომლის მოხსენიება შეიძლებოდეს მისი სახელის გვერდით". ბ. ბელინსკის მიხედვით, შექსპირის ყოველი ნაწარმოები ცალკე სამყაროა, რომელსაც გააჩნია თავისი ღერძი, თავისი მზე, რის გარშემოც მოძრაობენ პლანეტები თანამგზავრებითურთ. ყოველ მის სიტყვას აქვს უდიდესი სიმბოლური მნიშვნელობა, რომლის არსი ედრება თვით სამყაროს უსასრულობას.

რასაკვირველია, ჩვენ, როგორც ამბობს ბელინსკი, არ გვაქვს „ამაყი განზრახვა" შევეხოთ ყველა ფსიქოლოგიური პრობლემის სიფართესა და სიღრმეს, რაც მოცემულია შექსპირის, შილერის და გოეთეს შემოქმედებაში; მით უმეტეს, არ ვეხებით ადამიანის ყოფიერების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ პრობლემებს, რაც ესოდენ აინტერესებდა ჰამლეტს, და რომლის მიხედვითაც, როდესაც ძლიერნი ამა ქვეყნისა აღარ არიან, უღირსნი მაშინ აღზევდებიან.

ჩვენი მიზანია შევეხოთ ცალკეულ ფსიქოლოგიურ დებულებებს, რომელთაც გარკვეული ინტერესი აქვთ, როგორც პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიისათვის, ისე ფსიქოპათოლოგიისათვის და თანამედროვე პერსონოლოგიური ფსიქიატრიისათვის.

შექსპირის შემოქმედების ძირითადმა იდეამ: „ნებელობის სისუსტე მოვალეობის შეგნებასთან ერთად", მიიღო თავდაპირველი და ყოვლისმომცველი ფსიქოლოგიური დებულების ხასიათი, თუმცა ამ დებულებას სხვადასხვა მნიშვნელობით ხმარობდნენ. გოეთე იყო ერთადერთი, რომელიც მთელი სიღრმით ჩასწვდა ამ დებულების თავდაპირველ შინაარსს. ბელინ-

სკის თქმით, გენიამ შეიცნო გენია. ეს არის ორი დიდი მხატვრისა და მოაზროვნის თანაყოფერადობის მაგალითი.

შექსპირმა თვალნათლივ დაგვანახა, რომ ზნეობრივი სიწმინდე, სთენიური ძიებანი და ტრაგიკული ტანჯვა შეადგენს პიროვნულ კატეგორიას, რაც თანაბრად აღელვებს ყველა ადამიანს, რანაირადაც არ უნდა განსხვავდებოდნენ ისინი.

შემოქმედებითი აზრის შთაგონებასა და აღმაფრენას საფუძვლად უდევს ის სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობა, რომელიც დამახასიათებელია გარკვეული დროისათვის.

პოეზიაში ხდება არა მარტო ცხოვრების პრობლემების პოეტური გადაწყვეტა, არამედ, პირველ რიგში, მნიშვნელობა აქვს ადამიანის ფსიქიკური სამყაროს არსის გამოვლინებათა და დანიშნულების პრობლემების გადაწყვეტას.

გოეთეს შემოქმედების პერსონოლოგიური თვალსაზრისით განხილვისას საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიყვანოთ ა. პუშკინის დებულება. მისი აზრით ფაუსტი პოეტური სულის უდიდესი გამოხატულებაა. იგი ისეთივე ნიმუშია უახლესი პოეზიისა, როგორც „ილიადა" არის ძეგლი შორეული წარსულისა. პუშკინის გაგებით, არსებობს გამბედაობის უმაღლესი ფორმა, რაც გულისხმობს გამოსახვის და შექმნის გამბედაობას. უკანასკნელ შემთხვევაში განუსაზღვრელი სიფართე ემყარება შემოქმედებითს აზრს. მისი თქმით, ასეთია გოეთეს გამბედაობა ფაუსტში.

გოეთე ყველაზე უკეთ და ღრმად ჩასწვდა ადამიანის სულიერ ზრახვებსა და იმედებს. მან სამოც წელზე მეტი დრო მოანდომა დაძაბულ შემოქმედებითს ძიებას. ეს პერიოდი მოიცავს ინდივიდუალური განვითარების ყველა ეტაპს, ჭაბუკობის დღეებიდან ღრმა მოხუცებულობამდე, როცა სიკვდილამდე წელიწად-ნახევრით ადრე (პოემის დამთავრების შემდეგ) გოეთემ აღნიშნა, როდესაც არ უნდა მეწვიოს სიკვდილი, დღეს თუ რამოდენიმე წლის შემდეგ ამას ჩემი შემოქმედებითი ცხოვრებისათვის არსებითი მნიშვნელობა აღარ აქვსო.

გოეთეს შემოქმედება განსაკუთრებით დიდმნიშვნელოვანია იმიტომაც, რომ იგი ცხოვრობდა თავისი ეპოქის უდიდესი სოციალური და საზოგადოებრივი ქარტეხილების დროს. გოეთე იყო შვიდწლიანი ომის, ინგლის-ამერიკის გათიშვის, საფრანგეთის რევოლუციის, ნაპოლეონის ეპოქის, მისი დამხობისა და შემდგომი მოვლენების მომსწრე.

გოეთესათვის ადამიანის ყოფიერების საწყისი მოქმედებაშია და არ შეიძლება სულიერი სამყაროს საუნჯე ამოიწუროს რაიმე ინსტრუმენტული ტექნიკით. ფაუსტის თქმით, იდუმალებას თუ ვერ ჩაწვდით სულიერი ძალით, მას ვეღარ ავხსნით ვეღარც საჭით, ვერც სხვა მანქანით.

პიროვნების ყველაზე ანტინომური დაყენებები — სიყვარული და სიძულვილი, ნდობა და ეჭვი, პატრიოტიზმი და ანტიპატრიოტიზმი, დიდე-

შის წყურვილი და მოკრძალება და სხვა მრავალი—შეადგენს ადამიანის შოქმედების ძირითად ღერძს.

გოეთეს ტრაგედიაში წამოყენებულ „ორი სულის ერთ სხეულში“ არსებობის პრობლემას და მასთან ერთად წამოჭრილი შეურიგებლობის, შინაგანი წინააღმდეგობების პრობლემებს უშუალო კავშირი აქვს პიროვნების ანტინომურ რეაქციებთან.

თავისი შემოქმედების ანალიზის დროს გოეთე აღნიშნავს, რომ მთელი მისი ცხოვრება და შემოქმედება წმინდა ადამიანური ტრიუმფის უდიდესი მაგალითია. მისთვის ყველაზე დიდ სიამოვნებას შეადგენს ჯანმრთელი ადამიანის გაგების შესაძლებლობა.

გოეთეს მიხედვით, სწორედ პიროვნულ ფსიქოლოგიაში ცნებები ჭეშმარიტად ადამიანური სიბრძნისა და ადამიანის შემოქმედებით სავსე ცხოვრების შესახებ — სრული იგივეობაა: მოქმედება არის სიბრძნე, ხოლო სიბრძნე მოქმედებაა. ამგვარი ასპექტით, მარად აქტიური წვის ტენდენცია ადამიანში წარმოშობს დაუკმაყოფილებლობის ემოციას. ეს ემოცია დადებითი კომპლექსური განცდაა და მეღავნდება, როგორც აფექტური გამოვლინება პიროვნულ დონეზე (მხედველობაში გვაქვს ინტელექტუალური გრძნობა ვუნდტის და განუშკინის მიხედვით).

მიზნისაკენ ლტოლვას გოეთე განიხილავს, როგორც ზოგადსაკაცობრიო სულიერ თვისებას, რასაც ენერგეტიკულ მისწრაფებას უწოდებს. ასეთი მისწრაფებანი, მისი აზრით, ყოველ ადამიანში სხვადასხვაგვარად არის გამოხატული.

ინდივიდუალურ თვისებებთან და შექმნილ გარეშე პირობებთან დაკავშირებით ენერგეტიკულ მისწრაფებას ზოგჯერ ადამიანი სრულ აპათიამდე შიპყავს, ხოლო ზოგჯერ კი პირველი მარცხიც საკმარისია თვითმკვლელობისთვის.

გოეთე, როგორც ევოლუციონისტი, წინასწარ ჭვრეტს დარვინის იდეებს: ადამიანის ფსიქიკურსა და ფიზიკურ ჩამოყალიბებას იგი ევოლუციურ ასპექტში განიხილავს. გოეთემ წამოაყენა მთელი რიგი ევოლუციური დებულებები, რომელთაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს პერსონოლოგიური გერონტოლოგიისათვის. მისი აზრით, ღრმა მოხუცებულობაში ცხოვრების ახლად დაწყება შეუძლებელია, საჭიროა მივყვეთ ყოველდღიურობას და ვაკეთოთ ყველაზე გადაუდებელი საქმენი.

გერონტოლოგიური ასაკის ცნება ფუნქციალურად (ფსიქო-დინამიკურად) შედარებითია. ამის მაგალითია თვით გოეთეს შემოქმედება. სამოცი წლის ასაკში მან შექმნა ნაწარმოები, სავსე ისეთი ემოციებით, რომელთა მსგავსი გოეთეს ოცდახუთი წლის ასაკის შემდეგ არ განუცდია.

გოეთე მოუწოდებს ბეჯითი შრომისაკენ, მოუწოდებს შრომისაკენ, სანამ ნათელია დღე, რადგან შრომა აღამაღლებს და აძლიერებს პიროვნებას და უგვანობასთან ბრძოლის კარგ საშუალებას წარმოადგენს. კიდევ

უფრო მეტი, ჩვენი დაკვირვებებით. არსებობს დეპრესიების შემთხვევები, როდესაც პიროვნება ცდილობს შრომით დათრგუნოს თავისი კაეშანი. ასეთ მდგომარეობას ჩვენ აქტიურ დეპრესიას ვუწოდებთ.

გოეთე წესრიგისადმი სიყვარულს დამახასიათებელ პიროვნულ თვისებად თვლის. დიდი გონების გამოვლინება, უპირველესად ყოვლისა, ყველაფერში წესრიგს გულისხმობს.

პერსონოლოგიური ფსიქიატრიისათვის საინტერესოა გოეთეს შეხედულებანი სიყვარულის განცდის ფსიქოდინამიკური როლის შესახებ. ავტორის თანახმად, სიყვარული, სწირად, თავის დაძაბულობით, დაავადებას წარმოადგენს, მაგრამ ისეთ დაავადებას, რომელიც უკეთესია ყველა ცნობილ სნეულებათა შორის და რომელსაც უფრო მეტად უნდა ვუფრთხილდებოდეთ, ვიდრე საუკეთესო ჯანმრთელობას.

კლინიკისტ-ფსიქიატრებისათვის ცნობილია, რომ ყოველგვარი დეპრესიის დროს იკარგება რწმენა მომავლისა და ავადმყოფები მოკლებულნი არიან პერსპექტულ იმედებს; იქმნება სიტუაცია, როდესაც, გოეთეს მიხედვით, ვერც ახლობლები, ვერც შორეული ვერ დააცხრობს მძიმე კაეშანს.

ტრაგედია „ჰამლეტის" ცენტრალურ, საკაცობრიო პრობლემას წარმოადგენს დილემა: „ყოფნა... არ ყოფნა?... საკითხავი, აი, ეს არის".

შექმნილია უმძიმესი, გამოუვალი, ტრაგიკული სიტუაცია: პიროვნების წინაშე დგას საკითხი: რა ქნას? სად წავიდეს? როგორ იარსებოს? შეუძლებელია ადამიანის შემდეგი ფიზიკური და ფსიქიკური არსებობა; აუცილებელია უშიშარი მოქმედება სიკვდილის უგულველმყოფი. შესაძლებელია მეორე გზაც — გზა ასთენიური, პიროვნების უკანდახევითი რეაგირებისა, რომელსაც იგი ამა თუ იმ ავადმყოფურ მდგომარეობამდე მიჰყავს. ტრაგედიაში მოცემულია სთენიური რეაგირების ორი გზა. ამასთან ერთად, შექსპირი გვაფრთხილებს, რომ ეფექტური აზროვნება იწვევს რეზონიორობას, უკარგავს ადამიანს პიროვნულ ორიენტაციას და ხელს უწყობს, უნებისყოფო, აბულიური მდგომარეობის განვითარებას.

> აი, ასე გვხდის ლაჩრად ჩვენივ ცნობიერება,
> გაბედულებას მოსაზრება უსუსტებს შუქსა
> და სასახელო, ძლიერ საქმეთ, დიდად განზრახულთ,
> წინ ეღობება...*

მაგრამ შინაგანი და გარემო სიტუაციის ემოციური ანალიზი ერთდროულად დაკავშირებულია ანტინომურ გადაწყვეტილებათა, დებულებათა და დასკვნათა ურთულეს წინააღმდეგობებთან პიროვნული რეგისტრების დონეზე.

---

* „ჰამლეტი", გვ. 111. თარგმანი აქ და ქვემოთ ივ. მაჩაბლისა.

ტრაგედიაში მოცემულია თეზისი, თითქოს, სინდისი იწვევს სიმხდალეს. აღნიშნული თეზისი ფორმალურად არ უნდა გავიგოთ. იგი ღრმა პერსონოლოგიურ ანალიზს ითხოვს.

სინდისი და მორალი, როგორც ცნობილია, მოვალეობის და გმირობის წინამძღვრებს წარმოადგენენ. აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ სინდისის მიერ გადამუშავებულ გადაწყვეტილებათა შესრულება შეიძლება შეფერხდეს და ჩვეულებრივად არ წარიმართება მოკლე გადანაცვლების რეაქციის გზით: ჰამლეტი კი წარმოადგენს მთლიან, ყოველმხრივ მდიდარ პიროვნებას.

სასახლის თვალსა, ენა მჭევრსა, ვაჟკაცობით სრულს,
იმედსა და ვარდს ამ მშვენიერ სახელმწიფოსას,
სამაგალითოს ზნეობის და ყოფაქცევისთვის*.

პიროვნების მორალური დაყენების ასპექტში განსაკუთრებით საინტერესოა ორჯერ სიკვდილის პრობლემა, რომელიც მოცემულია ამ ტრაგედიაში.

კლინიკურ ფსიქიატრიაში დიდი მნიშვნელობა აქვს დროის აღქმას, ისე, როგორც ფაქტებისა და მოვლენების აღქმას დროის ასპექტში (აწმყო, წარსული, მომავალი), ამიტომ საყურადღებოა ჰამლეტის სიტყვები:

დროთა კავშირი დაირღვა და წყეულმა ბედმა
მე რად მარგუნა მისი შეკვრა!...**

დროთა კავშირის დარღვევა, უპირველესად ყოვლისა, გულისხმობს დროისა და ფაქტების, მოვლენების სემანტიკას შორის დარღვევას.

პერსონოლოგიური თვალსაზრისით, ინტერესს წარმოადგენს ვნებათაშინაარსის სიღრმისა და ბრძოლის პრობლემა, რომელიც მოცემულია მსოფლიოს უმნიშვნელოვანეს ნაწარმოებ „ოტელოში“.

დეზდემონას სიყვარული განპირობებულია არა მოწინააღმდეგე სქესისადმი ინსტინქტური მიზიდულობით, არამედ მარადიული და უსაზღვრო ერთგულების უმაღლესი გრძნობით; ამიტომ იგი მიუტევებს ოტელოს თავის შეურაცხყოფას. იგი დარწმუნებულია, რომ მეუღლის მოვალეობა უფრო მაღლა დგას, ვიდრე მოვალეობა შვილისა მშობლის მიმართ.

მეორეს მხრივ, როგორც კი ოტელო გაიგებს დეზდემონას ვითომდა ღალატის ამბავს, მის პიროვნებაში ჩნდება გამოუსწორებელი ბზარი, რის გამოც იგი მიდის დასკვნამდე, რომ დადგა ჟამი მისი აღსასრულისა.

ოტელოს აწმყო მოწამლულია, იგი შთანთქმულია მწვავე შინაგანი ბრძოლით, მომავალი მისთვის აღარ არსებობს და მორალური სიკვდილისათვის განწირული ეთხოვება თავის პიროვნების მთელ ისტორიას.

---

* „ჰამლეტი“, გვ. 116.
** იქვე, გვ. 61.

აწ კი მშვიდობით საუკუნოდ, სულის სიმშვიდეე,
მშვიდობით, ჩემო მხიარულო კმაყოფილებავ!
მშვიდობით, სპანო ჯიღოსანნო, დიდნო ბრძოლანო,
თავმოყვარობის სათნოებად გარდამქცეველნო!
მშვიდობით, ჩემის თავმომწონე ცხენის ჭიხვინო,
გულისაღმძვრელო დაფდაფებო, ბუკის მკვეთრო ხმავ,
ყურთა გამგმირო სალამურო, სამეფო დროშავ,
დაუდგრომლობავ, მღელვარებავ დიდებულ ომთა,
ბრძოლის შვენებავ, სიამაყეე თვალისმიმტაცო.
ოჰ, თქვენც მშვიდობით, მანქანანო, სიკვდილის მბადნო,
რომელთ ყელიდან გამოპქუხს ხმა, სმენად საშიში,
როგორც უკვდავის იუპიტრის საზარო გრგვინვა...
ოტელოს ჩარხი ბედუკუღმა გადატრიალდა![4]

კლინიკურ ფსიქიატრიაში ცნობილია, რომ ეჭვთან ანუ ღაზოიანობასთან სემანტიკურად დაკავშირებულ სიტყვიერ პროდუქტებს აქვს ურთულესი მექანიზმები. რეაქტიული ბუნების განვითარების დროს ავადმყოფში სიყვარულის გრძნობა შენახულია და პიროვნება, გაივლის რა დაურწმუნებლობის, იჭვიანობისა და უნდობლობის საფეხურს, აღწევს ღაზოიანობის იდეებამდე.

ქრონიკული ალკოჰოლიზმის დროს სიყვარულის ემოციის შენახვის შესახებ არსებობს ორგვარი მდგომარეობა: ჩვეულებრივად, ღაზოიანობის იდეებთან ერთად სიყვარულის გრძნობა შენახულია, პიროვნების ალკოჰოლური დეგრაციის დროს კი სიყვარულის ემოცია კნინდება და ქრება.

ღაზოიანობის იდეები შიზოფრენიის დროს დასაწყის ეტაპზე თავისებურად აძლიერებს ყურადღებას და სიყვარულის გრძნობას მეუღლისადმი. სენილური ფსიქოზის დროს ეჭვიანობის, ანუ ღაზოიანობის, იდეები წარმოდგენილია, როგორც საყოველთაო გახრწნის, ზნეობრივი დანაკლისის იდეები და სრულიად მოკლებულია სიყვარულის გრძნობას.

როგორც ვხედავთ, ეჭვის, ღაზოიანობის ემოცია წარმოადგენს რთულ, საკაცობრიო ფსიქოლოგიურ პრობლემას ნორმაში და პათოლოგიაში და ამიტომ გახდა იგი შექსპირის გენიის ღრმა ანალიზის საგანი.

შექსპირით, ეჭვი საშინელი ქმნილებაა, რომელიც

თავს თვით ისახავს
და თვითვე იშობს.**

ჩვენ შევეხეთ ორი ფსიქოლოგიური მოვლენის: ღაზოიანობის ემოციის და სიყვარულის გრძნობის ერთდროული არსებობის შესაძლებლობას. შექსპირის თანახმად, შესაძლებელია მესამე მდგომარეობის არსებობა, როდესაც პიროვნება, აქტიური გადანაცვლების შედეგად, ჰკარგავს ღაზოიანობასაც და სიყვარულსაც.

---

* „ოტელო", გვ. 374.
** იქვე, გვ. 363.

...ჯერ, ვიდრე მე ეჭვს ავიღებდე,
თვით უნდა საქმე განვიცადო; ეჭვის აღებას
თანაც საბუთი უნდა მოპყვეს და მაშინ კია
ჩემი გულიდან შორს ან ეჭვი ან სიყვარული!*

ღაზოიანობის ფსიქოლოგიური გაფორმების პირველ საფეხურს წარმოადგენს დაეჭვება, როდესაც პიროვნებამ დაუშვა ანტინომური შესაძლებლობა: შეიძლება იყოს, შეიძლება არ იყოს... შემდეგ საფეხურს წარმოადგენს სინანული:

ცოლს რად ვირთავდი?**

სინანული თავისთავად წარმოადგენს განსაზღვრულ ასთენოდეპრესიულ გამოვლინებას პიროვნულ დონეზე.

ტრაგედია „ოტელოში" არსებითია შენიშვნა შრომის შესახებ, რომელიც წარმოადგენს სპეციფიკურ პიროვნულ კატეგორიას. ოტელოსათვის მძიმე შრომა გაჭირვებულ ვითარებაში სიხარულის წყაროს წარმოადგენს;

მე გაჭირვება სიხარულით მიტოკებს გულსა.***

როგორც ცნობილია, შექსპირი რთულ, მძიმე ფსიქოლოგიურ პრობლემათა გადაწყვეტისათვის დრამატულ გზას ირჩევს. მისი შემოქმედებითი ძიების საგანს წარმოადგენს ფსიქიკური აპარატის სხვადასხვაგვარი პიროვნების სათუთად მალული მხარეები.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იგი უთმობს გამოუვალი, ტრაგიკული მდგომარეობების ფსიქოლოგიურ ანალიზს, როდესაც კითხვის ქვეშ დგას ადამიანის ფიზიკური და, რაც უფრო საშინელია, ფსიქიკური არსებობის შესაძლებლობა.

საგანგებო სიტუაცია ითხოვს ადამიანისაგან ფსიქიკური შესაძლებლობების ზღვრულ დაძაბვას, როდესაც ცხოვრების მშვიდ, ჩვეულ მიმდინარეობას ცვლის მოულოდნელი აფეთქებანი და სულიერი დაცემის მდგომარეობა. ამასთან დაკავშირებით, შექსპირის შემოქმედება იპყრობს ფსიქოლოგ და ფსიქოპათოლოგ მკვლევართა ყურადღებას.

ყველაზე ტრაგიკულია მეფე ლირის მწარე ხვედრი. ამ ტრაგედიაში ჩვენ ვხედავთ არა უბრალო შეჯახებას მშობელთა სიბეცისა და შვილთა უმადურობისას, არამედ პიროვნულ დაქვეითებას მორალური რეგისტრის უმაღლესი დონედან — კეთილშობილებიდან და სულგრძელობიდან — უხამსობამდე, თვითმოყვარეობამდე და ეგოიზმამდე, რომელიც განპირობებულია მხოლოდ თვითარსებობის ცხოველური ინსტინქტით.

მშობელთა სიყვარული შვილებისადმი გასაგებია და განსაზღვრულია

* „ოტელო". გვ. 366.
** „ოტელო", გვ. 393.
*** „ოტელო", გვ. 292.

ინდივიდუმის ბიოლოგიური მონაცემებით და ფსიქოლოგიური მოტივებით.

სოციალურად, საზოგადოებრივად, ფსიქოლოგიურად უფრო საინტერესო და მნიშვნელოვანია უკუმიმართულებითი ვექტორი — შვილების სიყვარული მშობლებისადმი (მათი გრძნობების მიმართება).

პიროვნების საწინააღმდეგო დაყენებათა შეჯახების პრობლემა, სახელდობრ, ბრძოლა პიროვნულ მოდუსთა — კეთილშობილებასა და უხამსობას შორის — მოცემულია შექსპირის ტრაგედიაში მეფე ლირისა და მისი ქალიშვილების ურთიერთდამოკიდებულების მაგალითის მიხედვით.

აღსანიშნავია, რომ ფსიქოლოგიური დამოკიდებულების ამგვარი შინაარსი შექსპირის მიერ მოცემულია არა როგორც „მამათა და შვილთა" პრობლემა. ავტორს სურს დაუპირისპიროს ცხოვრების ორი მოდუსი (უმაღლესი და უმდაბლესი). სცენიური ეფექტიანობისა და ფსიქოლოგიური გაგების მიზნით, მან აიღო ვიწრო ოჯახური ვითარება, რომ უფრო დამაჯერებლად და ცხადად გადმოეცა ადამიანის არსებობის მთელი სიმწარე, სიმძიმე და კატასტროფა, როდესაც იგი ჰკარგავს მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის პიროვნულ ცნებებს.

ყველაფერი გადაცემულია შვილებისათვის, მაგრამ უკანასკნელნი სიკეთეზეც ბოროტებით უპასუხებენ.

ადამიანის ყველაზე მძიმე მანკს წარმოადგენს ცილისწამება, რომელიც პიროვნების ზნეობრივ შიმართულებას ასახავს.

ამ ჭრილში შილერმა შესძლო ასეთი გაუკულმართებული ადამიანის ზუსტი და ხატოვანი სახის შექმნა, ამ მანკის მექანიზმის ნაწილებად დაშლა და მისი ძალის შემოწმება. ცილისწამების შედეგების, სიმდაბლისა და უხამსობის სიცხადის გასაძლიერებლად შილერი ტრაგედიას ძმათა შორის დამოკიდებულებაზე აშენებს.

„ყაჩაღებში" ფრანცი, რათა დაამტკიცოს მის მიერ შეთხზულის სინამდვილე, ცრუ ფაქტების თანამიმდევრულ თხრობას მიმართავს; კიდევ მეტი, ეხება რა წყევლის პრინციპის მნიშვნელობას, ცდილობს მოსძებნოს ცილისწამების მორალური წინამძღვრები.

უპირისპირებს რა მორალის შესახებ დადებითსა და უარყოფით ცნებებს, ავტორი დიდი ოსტატობით აანალიზებს ადამიანის რთულ ფსიქიკურ გამოვლინებებს პიროვნული რეგისტრების დონეზე.

ამასთან ერთად, რთული, ტრაგიკული სიტუაციის ფონზე, იგი ეხება შრომის მნიშვნელობას პიროვნების ქცევებსა და გადაწყვეტილებებში. ავტორის აზრით შრომა ადამიანს ზნეობრივად ამაღლებს და აკეთილშობილებს.

დედობის პერსონოლოგიური იდეები რაფაელისა და ლეონარდო და ვინჩის მიხედვით

ოჯახისა და კერძოდ დედისა და მამის შესახებ სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ფსიქოლოგიური პრობლემები ისევე ძველია, როგორც თვით საკვლევი საგანი.

დღეს მტკიცედ ცნობილია, რომ გატეხილი ანუ დარღვეული ოჯახი მრავალი მანკიერებისა და მრავალ ავადმყოფობათა უშუალო მიზეზია როგორც ბავშვთა, ისე მოზრდილთა შორის.

საქართველოს ისტორიაში ოჯახი წარმოდგენილია, როგორც ერის ბურჯი, როდესაც ვაჟთა მოქმედებას ემატებოდა ქალთა მოქმედება და ამით მრავლდებოდა ეროვნული ძალა.

ანტროპოფსიქიკურ პრობლემათა შორის ოჯახს უნდა დაეთმოს პირველი ადგილი.

ოჯახის პრობლემა ეს არის მშობელთა პრობლემა, მამათა და შვილთა პრობლემა... პრობლემა ჩვენი საიმედო მომავლისა და მტკიცე ტრადიციებისა. ოჯახი ის ბრძმედია, სადაც უნდა გამოიკვეთოს (თუ გამოიჭედოს) ადამიანის, პიროვნების, მისი სოციალური არსის წანამძღვრები... მთავარი პირობაა, ბავშვს არ მოაკლდეს დედის ალერსიანი სიყვარული და მამის ავტორიტეტული ზრუნვა.

ამასთანავე ერთად ნათლად უნდა ვიცოდეთ, რომ ბავშვის აწმყოში და მომავალში წამყვანია დედა, რომელიც მოწოდებულია თავისი ყრმა არამარტო გაზარდოს, არამედ აღზარდოს და მამულს მისცეს ღირსეული შვილნი... შვილნი აღვსილნი მოვალეობის, ნდობისა და სინდისის უჭკნობი გრძნობებით... შვილნი მოცულნი პატრიოტიზმის უქრობი ცეცხლით...

დედის დანიშნულება რთულდება კიდევ იმ გარემოებით, რომ ბავშვი მეტად რთული არსებაა, რომელიც ჩვილ ასაკში, განსაკუთრებით ლაქტაციის (ძუძუს წოვების) პერიოდში დედასთან ერთ მთლიანობას წარმოადგენს... მთლიანობას ბიოლოგიურად (დედის რძესთან ერთად იღებს დამცველ იმუნოლოგიურ ფაქტორებს) და სოციალურ-ფსიქოლოგიურად. ჩვენი გამოკვლევების თანახმად ბავშვის პიროვნების საწყისი უნდა ვეძიოთ ჯერ კიდევ ჩვილობის ასაკში, ხოლო ერთ-ერთი გამოჩენილი ფსიქოლოგის აზრით პერიოდი ბავშვის დაბადებიდან ე. ი. ნოლ ასაკიდან ერთ წლამდე უფრო რთულია თავისი სრულყოფის საფეხურებით, ვიდრე პერიოდი ერთი წლიდან ნიუტონამდე. ჩვილის სულიერი არსი მარტო ქვეცნობიერი მიბაძვით არ ამოიწურება. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს პიროვნების გარიჟრაჟთან, აისთან, როდესაც ვითარდება და ყალიბდება სიყვარულის, სათნოების, სიკეთის, სიხარულისა და თანაგრძნობის მაღალი, ვიტყოდი, წმინდა ემოციები. სწორედ ამ ნაადრევი ასაკიდან იწყება ილიასეული კაცური კაცობა...

ამიტომ ბავშვის სისწორე თუ სიმრუდე, სიფაქიზე თუ მანკიერება, სიბეჯითე თუ სიზარმაცე, სიკეთე თუ სიბოროტე, დიდბუნებოვანება თუ კაცუნობა, გმირობა თუ უგვანობა, სიქველე თუ სიძუნწე, ვაჟკაცური ოავდადება თუ სასირცხო სიმხდალე... ყველა ეს ფსიქოლოგიური ხაზები მტკიცედ დაკავშირებულია დედის ნანასთან და მის მიერ განატეხ (თეთრ) ღამეებთან.

ხოლო როდესაც ბავშვი ღირსეული მოქალაქე ყალიბდება, დედის ბედნიერება უსაზღვრო და სანეტაროა.

მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, რომ დედობა ეს ყველაზედ მაღალი ცნებაა, რაც შეიძლება ადამიანმა წარმოიდგინოს; ხოლო სიყვარული და პატივისცემა დედისადმი რაიმე ემოციასთან შეუდარებელი განცდაა.

ჯერ კიდევ ბავშვობაში მსმენია ხალხური თქმა: შვილმა დედისათვის ხელისგულზე ერბოკვერცხი რომ შეწვას, მაინც მის ამაგს ვერ გადაიხდისო. ასეთი გამოთქმა საბუთია იმისა, თუ ხალხი რაოდენ აფასებს დედობას და რაოდენ სწამს იგი.

ბუნებაში ყველაზე მაღალი იდეალი დედობაა.

ხსენებული დებულების გახსენება მეოცე საუკუნის მესამე მეოთხედში განსაკუთრებულად საჭირო ხდება, ვინაიდან ცხოვრების ზოგადი ტემპი, ტექნიკის სიჭარბე, აგრეთვე ზოგიერთი მიკროსოციოლოგიური პირობები ქმნის ერთგვარ ვითარებას, როდესაც დედას ეკვეცება ფრთები თავისი დანიშნულების სათანადო შესრულებისათვის... „ნებსით თუ უნებლიეთ“ ასეთ ვითარებაში დედობა ზიანდება და ფსიქოლოგიური შინაარსის მხრივ ძაბუნდება და ბლაგვდება.

დედობის ცნება, როგორც ემოციური განცდა, ყალიბდება პიროვნების დონეზე და ამიტომ იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ დიდად მნიშვნელოვან და მანდილოსნისათვის წამყვან პერსონოლოგიურ კატეგორიას.

დედობის შესახებ არსებობს უამრავი მასალა უძველესი დროიდან დღემდე, სადაც პრობლემა გაშუქებულია მრავალ ასპექტში (სოციოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, ეკონომიურ, ბიოლოგიურ და ასე შემდეგ შუქზე).

მაგრამ დედობის ცნების პერსონოლოგიური ანალიზი მოითხოვს გადაუდებელ კვლევას, რადგანაც ჩვენს ხანაში დეონტოლოგიური ფსიქოჰიგიენის და ფსიქოპროფილაქტიკის (ე. ი. მოვალეობის, ნდობის, შრომის და სინდისის) საკითხები უშუალოდ დაკავშირებულია დედის პიროვნების თვისებებთან. მხედველობაში მაქვს პიროვნების ძალა, შესაძლებლობა, სიფაქიზე, სიმაღლე, განწყობა და მიმართება.

დედობის პერსონოლოგიის კვლევისას, ისე როგორც სხვა პერსონოლოგიურ პრობლემათა შესწავლისას, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის შესაძლებლობანი გარკვეულად შემოფარგლული და ლიმიტირებულია და აქ საჭიროა მივმართოთ იმ ფსიქოლოგიურ მასალებს, რომელსაც გვაწვდის მხატვრული ლიტერატურა და საერთოდ ხელოვნების სხვადასხვა დარგი, იქნება ეს მხატვრობა თუ მუსიკა.

ისმება საკითხი მეცნიერული ფსიქოლოგიისა და ფერწერითი მხატვრული ფსიქოლოგიის შემოქმედებითი სიმბიოზის საჭიროებისა და სარგებლიანობის შესახებ.

ამ მხრივ დედობის ცნების პერსონოლოგიური განხილვისათვის განსაკუთრებულად საინტერესოა გენიალური მხატვრების რაფაელისა და ლეონარდო და ვინჩის უკვდავი შემოქმედების, პირველ რიგში მათ მიერ შექმნილი წმინდა მანდილოსნის (მადონას) ღრმა და დაკვირვებული ფსიქოლოგიური გააზრება.

ხსენებული მასალა წარმოადგენს ფასდაუდებელ წყაროს დედისა და ბავშვის სულიერი სამყაროს გაცნობიერებისათვის.

მარტო ფსიქოლოგიური ასპექტიც რომ ავიღოთ, აღნიშნული ნაწარმოებების შესახებ არსებობს უამრავი მდიდარი ლიტერატურა. მაგრამ ხშირად, როგორც წესი, პრობლემის ძიება ვერ სცილდება ვიწრო რელიგიურ ბურუსს, რაც ცხადია ასუსტებს და აუფერულებს გენიალური შემოქმედების არსებით შესაძლებლობას და მხატვრული ხატის ნამდვილ შინაარსს.

გასაგები და ბუნებრივიცაა, რომ იმ დროს მადონას ავტორს ექნებოდა სარწმუნოებრივი განწყობა და მისი ფსიქოლოგიური განცდა გაიშლებოდა რელიგიური აბსტრაქციის ფონზე, ხოლო შემოქმედებითი ჩანაფიქრი ასცდებოდა ყოველსავე მიწიერს და მხატვრული ფანტაზია წარიმართებოდა ზეციერისაკენ.

როგორც ვიცით, გენიალური შემოქმედება თავისას აღწევს. იგი არ შეიძლება შეიზღუდოს და შემოიფარგლოს. ამ მხრივ ყოველ გენიალურ ნაწარმოებს აქვს თავისი არსებითი აზრი, მნიშვნელობა და დანიშნულება, რასაც მადლიერებით იყენებს მომავალი თაობა...

საჭიროა მხოლოდ მოიხსნას რელიგიური ბურუსი და მთელი თავისი კაშკაშით გამომზეურდეს ფსიქოლოგიური განცდისა თუ აღქმის ნამდვილი, მოქალაქეობრივი ღირებულება.

ჩვენი მიზანია ამ ორი გენიის მიერ შექმნილი სურათების — მადონას პერსონოლოგიური განსჭვრეტა,* რაც შესაძლებლობას მოგვცემს ახლებურად, პიროვნების მაღალ დონეზე შევისწავლოთ დედისა და ბავშვის ურთულესი სულიერი სამყარო და ამით დედობის ცნება განვიხილოთ თანამედროვე ასპექტში, როგორც პერსონოლოგიური პრობლემა.

როგორც რაფაელი, ისე ლეონარდო და ვინჩი ოჯახს, დედობას და შავშვს განიხილავენ ერთ მთლიან და განუყრელ კატეგორიად.

რაფაელის მადონა კეთილი საქმის, სიკეთისა და სათნო გრძნობების განსახიერებაა, რაც თავს იკრებს ჩვილი ბავშვის აწმყოსა და მომავლის გარშემო. ჩვეულებრივად ძლიერი ალერსიანი სიყვარული ქმნის ანტინომურ (კონტრასტულად მოწინააღმდეგე) ფსიქოლოგიურ კვანძს: ერთ-

* აღნიშნული გენიალური ნაწარმოებები დაცულია ლენინგრადის ერმიტაჟში.

დროულად არსებულ სიხარულსა და შიშს. მხედველობაში მაქვს რთული ემოციონალური ვითარება, როდესაც დედის სიხარულს ეფინება შესაძლებლობის შიში, ეაი ჩემს სასიქადულო სისხლსა და ხორცს რაიმე არ დაემარიოსო. ამიტომ, ერთ და იმავე დროს მადონა ლოცულობს ბავშვისათვის და ამავე დროს ლოცავს მას.

ხალხურ ფსიქოლოგიაში (ყოველ შემთხვევაში საქართველოში) ცნობილია შემთხვევები, რომ საყვარელი არსება დააზღვიონ ყოველგვარი ხიფათისაგან და გაათავისუფლონ იგი მოსალოდნელი საშიშროებისაგან, ბავშვს აძლევენ დამამცირებელი შინაარსის მქონე სახელს, როგორც მაგალითად: „გონჯა", „გლახა", „გლახიკო", „უბედო" და ასე შემდეგ.

კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ ყოველი ანტინომური გამოელინება ემოციონალური, ინტელექტუალური თუ ნებითი ხასიათისა მიმდინარეობს პიროვნული რეგისტრების დონეზე.

მადონას სახეზე ერთდროულად ორ მოწინააღმდეგე გამომეტყველებას აღვიქვამთ: სიხარულსა და კაეშანს, მშვიდ კმაყოფილებას და შფოთიან შიშს. ამავე დროს ჩვენ ნათლად ვხედავთ, რომ რაფაელის მადონაზე დედისა და ბავშვის ურთიერთმიმართული ემოციები წარმოადგენს სიყვარულის ერთ მთლიან სიმფონიას.

ხსენებულ სურათზე როგორც დედას, ისე შვილს უჭირავთ წიგნი, რომელიც გვეხატება დედისათვის და ბავშვისათვის საჭირო და საგალდებულო მორალურ კოდექსად. აქ განსაკუთრებულად საინტერესოა, რომ დედა ერთდროულად და ყურადღების თანაბარი დაძაბვით უცქერის როგორც ბავშვს, ისე ცხოვრების კოდექსს.

თუმცა ბავშვის ხედვა მიმართულია მხოლოდ კოდექსისაკენ, სამაგიეროდ იგი მარჯვენა იდაყვით შეიგრძნობს დედის მაჯას, ხოლო მარჯვენა ფეხით (ბარძაყითა და ტერფით) შეიგრძნობს დედის მარცხენა მაჯას.

ამავე დროს მარცხენა ხელი მოხრილია და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ თითქოს ბავშვი ცდილობს გულში ჩაიკრას დედის ალერსი, ზრუნვა, და სიყვარული.

მარცხენა ფეხით ბავშვი ცდილობს ნაწილობრივ მაინც მოეხვიოს საყვარელი დედის სხეულს.

ამნაირად, რაფაელის თანახმად, დედისა და ბავშვის ემოციონალურ ერთიანობას თან ერთვის მათი ფიზიკური ერთიანობა, რაც უფრო აძლიერებს, ამკვრივებს და ამრავლებს მშობელთა და შვილთა მთლიანობას.

რაფაელის მადონა არა მარტო ლოცავს ბავშვს და ფიქრობს მის მომავალზე, არამედ იგი გასხივოსნებულია ახალი სწრაფვით, რათა დადოს ფიცი მორალური კოდექსის წინაშე, რომ იგი იღებს ვალდებულებას ბავშვი არა მარტო გაზარდოს, არამედ აგრეთვე აღზარდოს.

მადონა წარმოდგენილია სიმშვიდისა და სიწყნარის სიტუაციაში. სურათზე ჩვენ ვხედავთ ცისფერ გარემოს, ცისფერ ზედა სამოსს და აგრეთვე ცისფერ მორალურ კოდექსს (წიგნს). ამნაირად, გენიალური რაფაელი ჯადმოგვცემს დიდი სიმშვიდის, სულიერი გარდაქმნისა და სასიხარულო მადლობის ვითარებას.

რომ დედობისათვის სავალდებულოა სიმშვიდე და სიწყნარე, ამაზე მიგვითითებს აგრეთვე ლეონარდო და ვინჩის გენია. მის მადონაზე ჭარბობს მშვიდი ფერი: აქ ბუნება (ცა და დედამიწა), ორი ფანჯარა და კაბა ცისფერია.

ორივე მადონას ზოგადი სიხარულის სიმფონია გულისხმობს ურთიერთმიმართულ ალერსს, ხოლო დედის სასიამოვნო განცდა შეადგენს მისი ყოფიერების ღერძსა და მიზანს.

ორივე შემთხვევაში შიშველი ბავშვის სურათი სიმბოლურად გვაფრთხილებს, შვილი აღვზარდოთ ისე, რომ იგი იყოს ყოველმხრივ ფაქიზი, სუფთა, პატიოსანი და მოხვეჭის გრძნობისაგან აბსოლუტურად თავისუფალი.

რაფაელის მადონა აღვსილია დიადი სიკეთითა და არა სიმდიდრით. მისი მატერიალური დოვლათია უბრალო კაბა და ასევე უბრალო ქამარი; სამაგიეროდ კეთილი საქმენი და დაჭიმული მისწრაფება სიკეთისადმი მისი ყოფიერების დედა-ძარღვია.

ლეონარდო და ვინჩიც გადმოგვცემს შიშველი ბავშვის სურათს გარეშე სიმდიდრისა და ოქროსი; აქ ვხედავთ, რომ სიმდიდრე არაფერია, ადამიანობა კი ყველაფერი. მაგარი სხეულის მქონე პატარის შეგრძნება დედისათვის დიდი ნეტარებაა, რასაც ვერავითარი სიხარული და კმაყოფილების გრძნობა ვერ შეედრება. არავითარ ძალას არ შეუძლია ასეთი ნეტარების არც დამარცხება და არც გატეხვა.

ლეონარდო და ვინჩი გადმოგვცემს დედის რძის შინაარსისა და ძალის მნიშვნელობას. დედის რძე ჯანმრთელი სხეულისა და ამავე დროს მორალური ძალის საწინდარია. ჩვენ ვრწმუნდებით, რომ ჯანმრთელ სხეულში იქმნება ჯანმრთელი სული. ხუჭუჭი ქოჩორი კიდევ გვარწმუნებს, რომ ბავშვი მომავალი გოლიათია...

ბავშვს სიამოვნებით უჭირავს დედის ძუძუ, სჯერა თავისი ძალა და მტკიცედ უცქერის თავის ბედნიერ და შინაარსიან მომავალს. ჩვენ ვხედავთ, რომ ბუნებაში ცოცხალი სამყარო (მცენარე თუ ცხოველი) მოძრაობს, იმყოფება დინამიკაში... რაფაელის მადონაზე გადმოცემულია მდინარე, რომელიც ამახვილებს ყურადღებას, რომ ცხოვრება მიმდინარეა, მაგრამ იგი სუფთა და წმინდაა და ასეთადაც უნდა დარჩეს.

რაფაელისა და ლეონარდოს თანახმად დედობა იდეალია ბუნებისა... ცოცხალი, დინამიკური ბუნებისა, რომელიც არის მომავალი ჯეჯილის საწყისიცა და მკვებავი წყაროც.

სარჩევი

წინასიტყვაობა 5

თავი პირველი

პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის ზოგადი პრობლემები . . 9

თავი მეორე

პერსონოლოგიის პრობლემები შოთა რუსთაველის პოემაში „ვეფხისტყაოსანი" 39

თავი მესამე

პერსონოლოგიური პრობლემები ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში . . 89

თავი მეოთხე

პერსონოლოგიური პრობლემები ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში . . . 98

თავი მეხუთე

პერსონოლოგიური პრობლემები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში . 111

თავი მეექვსე

პერსონოლოგიური პრობლემები იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებაში . . 133

თავი მეშვიდე

პერსონოლოგიური პრობლემების შესახებ შექსპირის, შილერის, გოეთესა და დოსტოევსკის შემოქმედებაში 152

დედობის პერსონოლოგიური იდეები რაფაელისა და ლეონარდო და ვინჩის მიხედვით 163

Зурабашвили Авлип Давидович

ШОТА РУСТАВЕЛИ, НИКОЛОЗ БАРАТАШВИЛИ, ИЛЬЯ ЧАВЧАВАДЗЕ, ВАЖА-ПШАВЕЛА, ЯКОБ ГОГЕБАШВИЛИ

Персонологический очерк

(на грузинском языке)

რედაქტორები ნ. სუხიტაშვილი, ე. გიორგაძე
მხატვრული რედაქტორი მ. ასათიანი
ტექნიკური რედაქტორი ო. მაჭავარიანი
კორექტორი ლ. სინაურიძე

გადაეცა წარმოებას 27/V-74 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28/III-75 წ.
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆ საბეჭდი ქაღალდი № 2
ნაბეჭდი თაბახი 10,5 სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9,62
ტირაჟი 3.000 შეკვ. № 5842 ფასი 70 კაპ.

გამომცემლობა „განათლება", თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 5.
Издательство «Ганатлеба», Тбилиси, ул. Марджанишвили № 5.
1975

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის ვაჭრობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის სტამბა № 5.
ქ. ქუთაისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 11.

Типография № 5 Государственного комитета Совета Министров Грузинской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли.
г. Кутаиси, пр. И. Чавчавадзе, 11.